

TARGET CH

Charts are identified by Bombing Encyclopedia Number, which consists of:

- (1) WAC sheet number
- (2) Individual target number
- (3) Scale with last 3 digits omitted
- (4) "M", if chart is a mosaic

Examples: 103 191 0-25
103 0 13-25M

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

30

Kuusamo

0031

U.S. Target Charts

9982

U.S. Target Comp
U.S. Target Charts

9982

U.S. Target Comp
U.S. Target Charts

0473

U.S. Target Comp
U.S. Target Mosa

U.S. Target Mosa

Kontiomäki

2010

DECLASSIFIED

Authority NND 45333

By W NARA Date 10-22-08

Teos on omistettu eversti Vilho Tervasmäelle (1915–2010)

To Colonel Vilho Tervasmäki (1915–2010)

Journal of Military History

30

Published by:

The Military History Society of Finland
and The Military Museum of Finland

Sotahistoriallinen aikakauskirja

30

Helsinki 2010

Suomen Sotahistoriallinen Seura
Sotamuseo

PÄÄTOIMITTAJA

Touko Perko

TOIMITUSSIHTEERI

Riitta Blomgren

TOIMITUSKUNTA

Ove Enqvist, Ohto Manninen, Pekka Saloranta, Pasi Tuunainen

ENGLISH SUMMARIES

Tapio Kakko

TYPOGRAFIA

www.graface.com

ISSN 0357-816X

Myynti / Distributor:

TIEDEKIRJA

Kirkkokatu 14

00170 Helsinki

Finland

Tel + 358-9-635 177

Fax +358-9-635 017

e-mail tiedekirja@tsv.fi

www.tiedekirja.fi

Tallinna Raamatutrükikoda OÜ

Tallinn 2010

Sotahistoriaa vai sotilashistoriaa?

Sotahistoria on laaja käsite. Monissa vieraissa kielissä sotahistoria esiintyy enemmän sen sisältöä kuvaavassa muodossa sotilashistoria, esimerkiksi englannin kielessä military history, ruotsissa militär historia, ranskan kielessä d'histoire militaire tai saksassa Militär Geschichte. Tällä tavalla laajasti ymmärrettyinä sotahistoria (sotilashistoria) onkin paitsi sotiin liittyvää poliittista historiaa ja sotien tapahtumahistoriaa myös mm. sotataidon historiaa, joka on lähellä sotien aatehistoriaa, sotalaitoshistoriaa, sota-ajan yhteiskuntien historiaa, sodan ajan ilmiöitä, sotilasperinteitä jne.

Vuonna 2008 aloitettiin kaksivuotiseksi suunniteltu *Sotahistoriallisen aikakauskirjan* uudistus. Tavoitteena oli nykyaikaistaa kirjan ulkoasua ja parantaa sen luettavuutta. Uudistustyötä on tehty ahkerasti kirjan päätoimittajan, dosentti Touko Perkon johdolla. Ensimmäinen uudistettu kirja ilmestyi jo vuonna 2008 *Sotahistoriallisen aikakauskirjan* täyttäessä 60 vuotta.

Sotahistoriallinen aikakauskirja on sotahistorian harrastajille tehty vuosikirja, joka jaetaan jäsenkunnalle ja jota voi ostaa seuralta, Sotamuseosta ja eräistä kirjakaupoista. Kirjaan valittavien artikkeleiden tulee noudattaa hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Artikkeleita kirjaan voivat esittää sekä jäsenet että jäsenkuntaan kuulumattomat. Lisäksi Sotahistoriallisen Seuran gradupalkinnon saajille on varattu mahdollisuus laatia aikakauskirjaan kirjoitus aiheestaan.

Sotahistoriallinen aikakauskirja mielletään yleensä Suomen sotahistorian aikakauskirjaksi. Tämä ei ole ollut silti tavoite, vaikka julkaistut artikkelit ovatkin pääosin liittyneet – tarjonnan mukaisesti – suomalaisten käymiin sotiin. Aikakauskirjaa on muutaman kerran myös teemoitettu johonkin tiettyyn aihealueeseen, jolloin pääosa artikkeleista on liittynyt valittuun teemaan. Esimerkiksi vuonna 1994 teemana oli jatkosota ja kesän 1944 torjuntavoitto, vuonna 2009 talvisota ja vuoden 2010 ensimmäisen niteen teemana oli vuosi 1918.

Tänä vuonna Sotahistoriallinen Seura julkaisi poikkeuksellisesti kaksi aikakauskirjaa. Tämä oli mahdollista, koska seura sai edellisen kirjan julkaisemiseen ulkopuolista avustusta ja koska seuralla oli – kiitos aktiivisten kirjoittajien ja Riihimäellä pidetyn yleisöseminaarin – varastossa laadukkaita artikkeleita ahkeran toimituskunnan työstettäväksi.

Nyt käsissäsi olevan *Sotahistoriallisen aikakauskirjan*, numeroltaan 30, Sotahistoriallisen Seuran hallitus haluaa omistaa eversti, professori Vilho Tervasmäelle. Pitkän ja ansiokkaan elämäntyön sekä sotilaana että tiedemiehenä tehnyt Sotahistoriallisen Seuran entinen puheenjohtaja ja kunniapuheenjohtaja Vilho Tervasmäki nukkui pois viime kesänä Kaunialan sotavammassairaalassa 95 vuoden ikäisenä. Kirjan ensimmäinen artikkeli kertoo eversti Tervasmäen elämästä.

Sotahistoriallinen aikakauskirja 30 on lähes kaikkea sitä, mitä *Sotahistoriallinen aikakauskirja* on menneinä vuosina ollut. Se on kokoelma artikkeleita laajan sotahistoria-käsitteen alueelta kuitenkin siten, että tällä kertaa mukaan valitut artikkelit sijoittuvat muille aihealueille kuin itsenäisyytemme ajan sotiin. Aiheita on valittu autonomian ajan sotaväestä ja sodista sekä Viron vapaussodasta, itsenäisen Suomen joukko-osastohistoriikkeista on yksi artikkeli ja pari kirjoitusta on kylmän sodan ajalta. Lisäksi kirjassa on kattava katsaus sotahistorian alalla vuonna 2009 ilmestyneeseen kirjallisuuteen sekä matkakertomus Sotahistoriallisen Seuran jäsenretkestä Krimille.

Tätä kirjaa lukiessanne seuraava aikakauskirja on jo työn alla. Vielä emme tarkkaan tiedä, millaisia artikkeleita tuossa kirjassa lukijalle tarjotaan. Sotahistoriallisen Seuran hallituksen pyrkimys on kuitenkin yhteisymmärryksessä jäsenistön ja toimituskunnan kanssa saada aikaan sellainen kirja, että siinä on monipuolista luettavaa sotahistoriasta kiinnostuneille ja että kirjassa jollain tavalla otetaan huomioon myös ajan-kohtaiset aiheet – hyviä tieteellisiä käytäntöjä unohtamatta.

Mielenkiintoisia lukuhetkiä *Sotahistoriallisen aikakauskirjan* parissa. Menestyksellistä uutta vuotta 2011 toivottaen

PASI KESSELI
eversti, dosentti
Seuran puheenjohtaja

Sisällys

Sotahistoriaa vai sotilashistoriaa?	5
MARKKU PALOKANGAS	
Eversti Vilho Tervasmäki	9
SEPPO VEHKAMÄKI	
Tsaarien laivanrakennusmetsästä maailmanperintökohteeksi – Raivolan lehtikuusimetsän arvojen ja sotateknologian muutokset ...	13
JUSSI JALONEN	
Suomen kaartin taistelut Masoviassa toukokuussa 1831	44
CHRISTIAN JÄMSEN	
Värnpliktig inhysing och frivillig student – underbefälet vid den finska militären 1881–1901	71
ALEKSI MAINIO	
Eteläisen alueen tiedusteluosasto ja Viron vapaussota	104
JUUSO YLÖNEN	
Sivistyksen etuvartio vai rosvojoukko – lehdistön suhtautuminen suomalaisiin vapaaehtoisiiin Viron vapaussodassa 1918–1919	131
JUKKA RISLAKKI	
Yhdysvaltain strategista tiedustelua ja ydinaseaalitusta Suomessa 1950- ja 1960-luvuilla	156
ERMEI KANNINEN	
Erään muistion tarina	192
ANTTI JUUTILAINEN	
Itsenäisen Suomen rauhanaikaisten joukko-osastojen ja varuskuntien historiikit	207
CARL-FREDRIK GEUST	
Matka Krimille – vaikuttavaa sotahistoriaa	250
PASI TUUNAINEN	
Kirja-alan murroksen varjossa – katsaus vuoden 2009 sotahistorialliseen kirjallisuuteen	262
SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND RF	
Toimintakertomus vuodelta 2009	295

Contents

War History or Military History?	5
MARKKU PALOKANGAS	
Colonel Vilho Tervasmäki	9
SEPPO VEHKAMÄKI	
From the Czars' Shipbuilding Timber Grove to the World Heritage List – The Changing Values of the Raivola Larch Forest with Changes in Military Technology	13
JUSSI JALONEN	
The Finnish Guard in Battle in Masovia, May 1831	44
CHRISTIAN JÄMSEN	
Conscripts and Volunteers – Non-Commissioned Officers of the Old Finnish Army in 1881–1901	71
ALEKSI MAINIO	
The Estonian War of Liberation and the Southern Intelligence Section	104
JUUSO YLÖNEN	
A Bunch of Bandits or the Vanguard of Civilization? The Finnish Volunteers in the Estonian War of Liberation as seen by Finnish Newspapers	131
JUKKA RISLAKKI	
U.S. Intelligence Operations and Nuclear Targeting in Finland in the 1950s and 1960s	156
ERMEI KANNINEN	
The Story of a Memorandum	192
ANTTI JUUTILAINEN	
A Bibliography of Histories on Peacetime Military Units and Installations in Independent Finland	207
CARL-FREDRIK GEUST	
A Trip to the Crimean Peninsula – A Memorable Military History Tour	250
PASI TUUNAINEN	
In the Changing World of Publishing Business – A Look at Books on Military History in 2009	262
THE MILITARY HISTORY SOCIETY OF FINLAND	
Annual Report for 2009	295

Kirjoittaja on eläkkeellä oleva Sotamuseon johtaja, joka toimi Sotahistoriallisen Seuran sihteerinä ja julkaisujen toimitussihteerinä Vilho Tervasmäen puheenjohtajakaudella.

Eversti Vilho Tervasmäki

Sotahistoriallisen Seuran kunniapuheenjohtaja, yleisesikuntaeversti, valtiotieteen tohtori Vilho Olavi Tervasmäki kuoli 95 vuoden ikäisenä 15.7.2010 Kaunialan Sotavammassairaалassa. Hän oli syntynyt maanviljelijän poikana Metsämaalla 11.7.1915.

Jääkäripataljoona 2:ssa vuonna 1938 suoritetun varusmiespalveluksen jälkeen Tervasmäki toimi nuorena upseerina Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirissä, osallistui talvisotaan jalkaväen kiväärijoukkueen johtajana Karjalan kannaksella ja jatkosotaan komppanian päällikönä ja rykmentin adjutanttina itärintaman eri osilla. Kummassakin sodassa hän haavoittui ja oli koko loppuelämänsä sotainvalidi. Aktiiviupseerin tutkinnon hän suoritti vuonna 1941 alkaneella, jatkosodan ajaksi keskeytyneellä kadettikursilla, joka valmistui vuonna 1945.

Ura puolustusvoimissa johti sotien jälkeisen joukko-osastopalveluksen ja Sotakorkeakoulun jälkeen moniin tärkeisiin ja haastaviin johtotehtäviin: muun muassa Sotahistorian toimiston päälliköksi, Pääesikunnan tiedotusosaston päälliköksi, Etelä-Uudenmaan sotilaspiirin päälliköksi, Länsi-Suomen sotilasläänin esikuntapäälliköksi, valtakunnallisten maapuolustuskurssien johtajaksi ja Sotatieteen Laitoksen johtajaksi, josta virasta hän siirtyi eläkkeelle vuonna 1975.

Sotilasuransa ohessa Vilho Tervasmäki lähti omatoimisesti kehittämään itseään myös siviilimaailman akateemisilla aloilla. Vuosien 1951–1964 aikana hän suoritti valtiotieteen tohtorin arvoon johtaneet opinnot ja hänet nimitettiin dosentiksi. Professorin arvon hän sai 1986. Laajan asiantuntemuksensa vuoksi hänet kutsuttiin lukuisten yhdistysten johtoelimiin. Hän toimi Upseeriliiton, Jalkaväen Säätiön, veteraani-

lautakunnan ja Sotatieteellisen Seuran neuvottelukunnan puheenjohtajana sekä osallistui myös Akavan ja Sotilaskotiliiton johtotehtäviin. Hänet nimitettiin lukuisten yhdistysten kunniajäseneksi. Erityisesti on vielä mainittava Tervasmäen laaja ja tuottelias julkaisutoiminta sekä asiantuntemus myös tällä alalla.

Sotahistoriallisen Seuran ja sen julkaisutoimikunnan puheenjohtajana Vilho Tervasmäki toimi vuosina 1975–1980. Hänen monipuolinen asiantuntemuksensa ja laajat yhteydet alan vaikuttajiin nostivat seuran toiminnan sekä sen julkaisujen tasoa ja arvostusta merkittäväällä tavalla tuona aikana.

Vilho Tervasmäki teki Suomen olosuhteissa harvinaislaatuisen, pitkän, sinnikkään ja arvostetun sotilasuran suojeluskuntajärjestön paikallistason kenttäkouluttajasta valtakunnan ylimpiin akateemisiin oppiarvoihin ja puolustusvoimien merkittäviin johtotehtäviin aikana, jolloin upseeriston tohtoriopinnot olivat erittäin harvinaisia. Hän ei koskaan kuitenkaan eristäytynyt akateemisuuteen, vaan pysyi sotilaana, oli esimiehenä ja ihmisenä isällinen ja ystävällinen, kaikki alaisensa huomioon ottava – mutta toisaalta myös jämerä. Jos asiat eivät hoituneet sovitulla tavoilla, hänestä löytyi sotilaallista kovuutta ja päättäväisyyttä ankariinkin ratkaisujen tekemiseen.

Puolustusvoimien ja suomalaisen yhteiskunnan hyväksi tehdyistä ansioistaan Vilho Tervasmäki on palkittu useilla korkeilla kunniamerkeillä, muun muassa 1. luokan Vapaudenristillä, Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien komentajamerkeillä sekä sodan ajan ansioista myönnettyillä Vapaudenristeillä.

Eversti Vilho Tervasmäki 1915–2010.

Colonel Vilho Tervasmäki 1915–2010.

Colonel Vilho Tervasmäki

General Staff Colonel, Doctor of Social Sciences Vilho Tervasmäki, Honorary Chairman of the Association for Military History, passed away at the age of 95 in the Kauniala Veteran Hospital on July 15, 2010. He was born of a farming family in Metsämaa on July 11, 1915.

After military service with Jäger Battalion 2 in 1918, the young officer Tervasmäki was posted to the Civil Guard District of Southwestern Finland. In the Winter War, he led an infantry platoon on the Karelian Isthmus. The Continuation War saw him as company commander and regimental aide-de-camp on various sectors along the Eastern Front. He was wounded in both wars and remained a war invalid throughout the rest of his life. He graduated as an active duty officer in 1945 from a cadet course that had commenced in 1941, only to be suspended for the duration of the Continuation War and resumed duties upon the termination of hostilities.

Tervasmäki's post-war career with the Defense Forces took him to various posts in a number of Army units. Upon graduating from the War College he was appointed to many important and challenging leadership positions, including the Chief of the Office for Military History, Chief of the Public Information Section of the General Headquarters, Chief of the Military District of Southern Uusimaa, Chief of Staff of the Military Command of Western Finland, and Director of National Defense Courses. He retired from the post of Chief of the Department of Military Science in the Defense College in 1975.

While pursuing his military career, Vilho Tervasmäki embarked, on his own initiative, on studies in the academic world. During 1951–1964

he completed studies required for Doctor of Social Sciences and was appointed docent. He was awarded the rank of professor in 1986. An expert in many walks of life, he was invited to assume leadership positions with several organizations. He held the chair of the Officers Union, Infantry Foundation, War Veterans Association, and committee of the Association for Military Sciences in addition to participating in the management of Akava (a union for professional and managerial staff) and the Soldier's Home Association. He was nominated an honorary member of a number of associations. A special mention must be made of Tervasmäki's extensive publishing activities and his expertise in this field.

Viho Tervasmäki was the chair of the Association for Military History and its publishing committee in 1975–1980. His all-encompassing expertise and extensive networking with persons of prominence raised the quality of the association's publications and boosted its esteem to a significant manner during these years.

According to the Finnish yardstick, Vilho Tervasmäki had an exceptionally long, far-sighted, and esteemed career, working his way from training duties in a local Civil Guard unit to the nation's highest academic ranks and leadership positions with the Defense Forces during an era when officers who embarked on doctor's studies were few and far between. Yet he never let himself become isolated in the academic realm. He remained a soldier; he was a person with a fatherly and friendly disposition and treated all of his subordinates with respect. Yet he had an edge when required: if things did not happen as agreed, a tough military man took over, and he displayed determination even when faced with difficult decisions.

Vilho Tervasmäki was awarded several important decorations for his meritorious service for the Defense Forces and nation. These include the Cross of Liberty 1st Class, Commander of the Order of the White Rose of Finland, and Commander of the Order of the Lion of Finland. For his merits in wartime service, he was conferred the Cross of Liberty on more than one occasion.

(s. 1943), maatalous- ja metsätieteiden tohtori, metsäekonomisti, toiminut metsähallituksessa tietohallintotehtävissä ja Helsingin yliopistossa professorina. Artikkelit on Metsämiesten Säätiön Metsät ja hyvä elämä -hankkeesta (www.mmsaatio.fi/metsatjahyvaelama).

Tsaarien laivanrakennusmetsästä maailmanperintökohteeksi – Raivolan lehtikuusimetsän arvojen ja sotateknologian muutokset

Merenkulku oli 1800-luvun puoliväliin asti riippuvainen laivanrakennukseen sopivan puutavaran ja tervan saannista. Riippuvuuden jäljet näkyvät 2000-luvun eurooppalaisessa maisemassa esimerkiksi Välimeren alueen vähämetsäisyytenä ja Skotlannin nummina. Riippuvuus johti myös tavoitteelliseen laivanrakennusmetsien kasvatukseen. Ludvig XIV:n ministerin Colbertin laivastopolitiikka synnytti 1600-luvun Ranskassa suureksi metsäreformiksi, La grande réformation des forêts, kutsutun metsäpolitiikan, jonka tuloksena syntyi laivanrakennukseen tarkoitettuja metsiä, muun muassa keskellä Ranskaa oleva, vanhimmilta osiltaan yli 250 vuotta vanha, Tronçaisin kymmenen tuhannen hehtaarin metsäalue.¹ Ruotsin Visingsössä, Vätternin saarella, on vajaan parin sadan vuoden ikäinen laivaston ja tykistön tarpeisiin istutettu 40 hehtaarin tammimetsä, joka perustettiin 1830-luvun alussa korvaamaan Ruotsin Napoleonin sodissa menettämiä Pommerin ja Wismarin ympäristön tammimetsiä.² Venäläiset perustivat Karjalan kannakselle Raivolaan 1730-luvulla laivanrakennusta varten parinkymmenen hehtaarin lehtikuusimetsän, josta on tullut pohjoisen metsänuudistamisen ja -hoidon ikoni.³

Eurooppalaisissa oloissa tarvitaan laivanrakennuskelpoisen metsän kasvattamiseen kymmeniä, usein satoja vuosia. Ajanjaksot ovat niin pitkiä, että niiden kuluessa metsien kasvatusmenetelmät ja käyttötar-

koitukset ehtivät muuttua, moneenkin kertaan. Ilmasto ja luonto aiheuttavat metsien kehitykseen odottamattomia muutoksia. Teknologisista ja poliittisista syistä johtuvat taloudelliset ja yhteiskunnalliset murrokset muuttavat arvaamattomasti metsien käyttötarkoituksia ja käsittelytapoja.

Artikkelin tavoitteena on tarkastella Raivolan lehtikuusimetsän arvojen muutosta teknologisten ja poliittisten murrosten valossa. Sotataloudelliset arvot muuntuivat kulttuuriarvoiksi, ja tsaarien laivanrakennusmetsästä tuli osa maailmanperintökohdetta. Metsä, jolla on lähes kolmesataa vuotta vanha historia, edustaa pohjoisen Itämeren alueen vanhinta tavoitteellista metsänkasvatusta. Sen vanhin osa on perustettu 1730-luvulla Kronstadtin laivaveistämöiden puutavarahuoltoon varten. Laivanrakennusteknologian kehitys teki metsästä 1800-luvun puolivälissä luonnonhistoriallisen muistomerkin, jolla on sen jälkeen ollut kulttuurisesti tulkittuja arvoja. Ne ovat yhteydessä metsää, sen perustajia ja perustamishistoriaa sekä sijaintialueen kansainvälispoliittisia ilmiöitä koskeviin tutkimuksiin, kertomuksiin ja anekdootteihin. Metsän taloudellinen käyttö on rajoittunut tuulen ja myrskyn kaatamien puiden hyödyntämiseen ja siementen keräykseen.

Artikkeli perustuu käytettävissä olevaan kirjallisuuteen ja Metsän tutkimuslaitoksen ja metsähallituksen asiakirjoihin. Pohjimmiltaan venäläistä ilmiötä, jolla on suomalaisia kosketuskohtia, tarkastellaan suomalaisesta näkökulmasta.

Lehtikuusimetsän perustamisen tausta

Sotilaspoliittinen tausta

Raivolan lehtikuusimetsän perustaminen oli esiteollista sotavarustelua, joka liittyi kamppailuun Itämeren alueen poliittisesta ja sotilaallisesta hegemoniasta. Ruotsi oli saavuttanut 16. ja 17. vuosisadan aikana suurvalta-aseman Pohjolassa ja Itämeren herruuden. Sen ulkopoliittinen asema ja myös erityisesti balttiaatelin tyytymättömyydestä reduktion toimeenpanoon aiheutunut sisäpoliittinen tilanne johtivat vuosina 1700–1721 käytyyn suurena Pohjan sotana tunnettuun sotaan, jossa Tanska, Saksi-Puola ja Venäjä liittoutuivat Ruotsia vastaan.⁴ Aluksi sota oli Ruotsille menestyksellinen, mutta pitkittyessään ja laajentuessaan

sota kävi sille ylivoimaiseksi. Ratkaisevaksi käännteeksi muodostui Ukrainassa käyty Pultavan taistelu, jossa Venäjän joukot voittivat ruotsalaiset kesäkuussa 1709. Sota jatkui vielä Ruotsin alueella, ja saaristolai-
vaston menestyksekkäällä käytöllä venäläiset saavuttivat Itämeren her-
ruuden ja miehittivät Ruotsin itäosan, suuren osan nykyistä Suomea. Isona vihana tunnettu miehitys päättyi seitsemän vuotta kestätyään 1721 solmittuun Uudenkaupungin rauhaan, jossa Ruotsi menetti Venäjälle kaakkaisen Suomen, Inkerinmaan sekä balttilaiset alueensa.

Venäjän laivaston luoja pidetty Pietari I, sittemmin Pietari Suureksi kutsuttu tsaari, oli hallinnut maata vuodesta 1682 alkaen, ensin yhdessä veljensä Iivanan kanssa ja vuodesta 1696 yksin. Hänen tavoitteenaan oli uudistaa Venäjä ja luoda sitä varten kauppa- ja kulttuuriyh-
teydet läntiseen Eurooppaan. Ne edellyttivät merenkulun edistämistä erityisesti Itämerellä ja satamien, väylien sekä kauppa- ja sotalaivaston rakentamista. Inkerinmaalle hän perusti Pietarin kaupungin jo vuonna 1703 ja lähes samanaikaisesti Kronstadtin linnoituksen ja laivastotuki-
kohdan.⁵ Pietarin käskyllä oli 1696 perustettu Venäjän sotalaivasto, jonka Itämeren-laivaston ensimmäiset alukset rakennettiin 1700-luvun alussa. Suuressa Pohjan sodassa käytyä ja venäläisten ensimmäisenä merivoittoaan tulkitsemaa Hankoniemen taistelua 27. heinäkuuta 1714 pidetään Venäjän laivastossa historiallisena käännekohtana. Sillä on Hankoniemen taistelun jälkeen ollut Gangut-nimisiä taistelulaivoja tai senniminen taistelualusluokka. Gangut tulee venäläisittäin äänne-
tystä nimestä Hangöudd (Hankoniemi).⁶ Sodan päätyttyä Venäjän lai-
vasto käsitti jo yli 40 taisteluyksikköä, joista lähes kolmekymmentä oli linjalaivoja.⁷ Laivaston aseistuksena oli yli 2 000 tykkiä sekä upseereita ja miehistöä yli 16 000. Uudenkaupungin rauhaa seuranneen puolen vuosisadan aikana rakennettiin yksinomaan Venäjän Itämeren-laivas-
tolle yli 90 linjalaivaksi tai fregatiksi luokiteltua alusta.⁸

Saaristolaivastosodankäynnin katsotaan Itämeren piirissä perustu-
van Pietarin Suuren ajatuksiin.⁹ Saaristolaivaston taisteluyksikkö oli purjeilla ja soutamalla toimimaan kykenevä taistelualus, kaleeri, jonka miehistö pystyi taistelemaan sekä maalla että merellä ja jonka aseistuk-
sena oli tykkejä. Saaristolaivasto täytti yhdessä rannikkolinnakkeiden ja -
linnoitusten kanssa varsinaisen laivaston ja maavoimien välissä olleen toiminnallisen aukon saaristo- ja rannikko-oloissa. Sen käytön tavoitteena oli sovittaa yhteen kulloisenkin sotilaallisen operaation kannalta

tuli ja liike sekä maalla että merellä, toisin sanoen jalkaväen, tykistön ja linjalaiivaston toiminta. Saaristolaiivaston toiminta vastasi aikansa sotateknologian puitteissa nykyaikaisen merijalkaväen toimintaa. Ruotsalaisilla ei ollut 1700-luvun alussa vastaavaa asetta. Sen ruotsalaiset saivat vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen Fredrik Chapmanin suunnittelemina tykkisluuppeina ja -jollina.¹⁰ Suuressa Pohjan sodassa saaristolaiivastotoimintaa oli Peipsijärvellä, Laatokalla ja Suomenlahdella. Venäläiset tekivät kaleerilaiivastollaan tiedustelu- ja ryöstöretken myös Pohjanlahdelle Merenkurkkuun asti, jossa se kärsi huomattavia menetyksiä kovan merenkäynnin takia.¹¹ Osa menetyksistä johtui myös siitä, että kaleereita oli ilmeisesti rakennettu kiireisesti tuoreesta puusta. Venäläisten tiedetään hakanneen esimerkiksi Helsingin seudun metsiä kaleerien rakentamista varten.

Teknologinen tausta

Puusta rakennettu ja purjein varustettu sotalaiva oli vuosisatoja käytössä teknisesti lähes samanlaisena 1800-luvun puoliväliin asti, jolloin puu ja purjeet korvautuivat raudalla ja höyryllä. Voittoisa sotalaiva saattoi hyvin ylläpidettynä olla palveluskelpoinen yli sata vuotta.¹² Linjalaiivat dominoivat laivastopoliittista ajattelua Euroopassa lähes kolmen vuosisadan ajan, mutta mielenkiintoa oli myös niitä pienempiin laivoihin kuten kaleereihin.

Englannin laivaston esimerkin mukaisesti eurooppalaisten laivastojen alukset luokiteltiin 1700-luvulla kuuteen luokkaan (Rate) ja luokittelemattomien ryhmään. Luokittelu perustui laivojen tykkien lukumäärään, joka korreloi vahvasti laivan koon ja miehistön vahvuuden kanssa. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvilla aluksilla aseistuksena oli vähintään sata tykkiä ja kuudennen luokan aluksilla 20–30 tykkiä.¹³ Tavallisesti kolmen ensimmäisen luokan alusten katsottiin kelpaavan linjalaiivoiksi. Kolmas luokka oli runsaslukuisin linjalaiivaluokka, jonka laivoissa oli 60–80 tykkiä. Myös neljännen luokan aluksia, fregatteja,

Raivolan lehtikuusimetsän edustavinta puustoa osastolla I vuonna 1994. Kuvassa Antti Isomäki Metsäntutkimuslaitoksesta. (Metla / Erkki Oksanen)

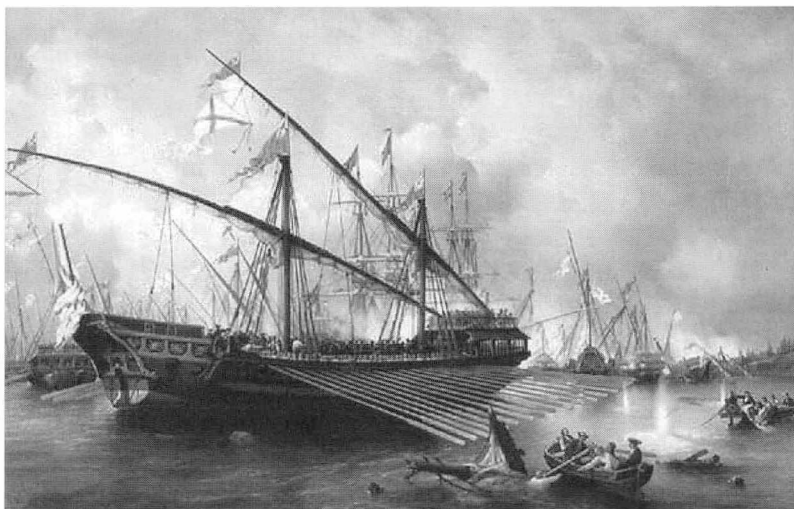
One of the most impressive stands in the Raivola Larch Forest, Plot I, 1994. The person in the photo is Mr. Antti Isomäki from the Finnish Forest Research Institute. (The Finnish Forest Research Institute / Erkki Oksanen)

voitiin käyttää linjamuodostelmassa. Viides ja kuudes luokka olivat heterogeenisiä luokkia, joiden laivoja kutsuttiin fregateiksi tai risteilijöiksi. Luokittelemattomia aluksia olivat esimerkiksi kaleerit ja pienet huoltoalukset. Pietarin saaristolaivasto oli joukko erilaisia purje- ja soutualuksia. Sen täyskaleerit olivat kaksimastoisia aluksia, joilla oli 500 miestä soutajina ja jalkaväkisotilaina, 16–25 airoparia ja 2–20 pientä tykkiä. Puolikaleeri, skampavoiija¹⁴ oli keskisuuri kaksimastoinen, 150 miehen, 12–16 airoparin ja 1–2 pienen tykin kaleeri. Skampavoiijat oli lukumääräisesti suurin kaleeriluokka. Brikanttiini oli pienin 1–2-mastoinen, 12–15 airoparin ja 70 miehen kaleeri. Lisäksi käytössä oli miehistön, hevosten ja sotamateriaalin kuljetukseen tarkoitettuja purje- ja soutualuksia.¹⁵

Laivanrakennuksen tietotaito perustui 1700-luvulla suurelta osin käsityöperinteeseen, rakennusmestarien ja kirvesmiesten tietoihin ja taitoihin. Rakentajilla ei ollut teoreettista tietämystä heidän rakentamiinsa aluksiin kohdistuvista voimista. Myös laivoja käyttäneet meriupseerit toimivat kokemuseräisen tiedon varassa. Ranskassa otettiin jossain määrin jo 1700-luvun laivansuunnittelussa huomioon merenkäynnin laivaan vaikuttavia voimia. Myös laivanrunгон rakenteita kuvaavat leikkauspiirrookset tulivat käyttöön 1700-luvulla.¹⁶ Pietari tutustui laivanrakennustoimintaan läntisen Euroopan telakoilla. Matkoista, jotka johtivat esiteolliseen teknologian siirtoon, on syntynyt monia romanttisiakin kertomuksia.¹⁷ Matkojen tuloksena Venäjälle siirtyi länsieurooppalaista laivanrakennusosaamista ammattitietona, laivanrakentajina ja ostettuina aluksina. Vaikka kaleerien rakentaminen ja käyttö olivat Venäjällä tunnettuja jo varhaisina aikoina, kerrotaan Pietarin ostaneen Hollannin-matkallaan 1696 kaleerin mallikappaleeksi. Se tuotiin osina hevuskuljetuksella Venäjälle, jossa sitä ruvettiin valmistamaan suurina sarjoina.¹⁸

Pietariin perustettiin 1724 tiedeakatemia, jonka jäseniksi kutsuttiin mannereurooppalaisia tiedemiehiä kuten Sveitsissä työskennelleet matemaatikot Leonhard Euler ja Daniel Bernoulli. Heidän kiinnostuksensa kohdistui muun muassa kelluvien kappaleiden kuten laivojen dynamiikkaan. Tuloksena syntyi esimerkiksi Eulerin Pietarissa vuonna 1749 julkaisema *Scientia Navalis*.¹⁹ Käytännön laivanrakentajat ja merenkulkijat eivät vielä tuolloin kyenneet hyödyntämään näitä tuloksia, jotka ajan tieteellisen tavan mukaan oli julkaistu ranskan kielellä ja hyvin

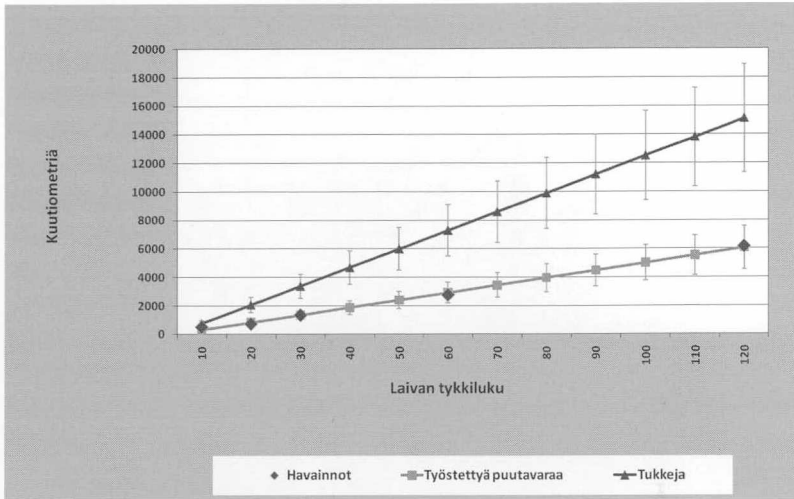

F. Perro: Grenhamin taistelu. Taiteilijan näkemys venäläisestä kaleerista Suuressa Pohjan sodassa Föglön vesillä 27. heinäkuuta 1720 käydyssä taistelussa. Kuva sivulta <http://rusnavy.com/history/pjotr.htm> [29.10.2010] artikkelista *Peter the First*.

F. Perro: Grenham Battle. An artist's impression of a Russian galleon in the battle fought off Föglö, Åland Islands, during the Great Northern War on July 27, 1720. The photo is from the article titled *Peter the First* on the website <http://rusnavy.com/history/pjotr.htm> [October 29, 2010].

matemaattis-teoreettisesti. Laivanrakennustekniikan muutoksen teoreettinen perusta niistä tuli sata vuotta myöhemmin.²⁰

Purjelaivakauden laivanrakennuksen pääpuulaji oli tammi, mutta myös mäntyä käytettiin veistämöillä. Venäjän ensimmäiset Itämerellä palvelleet sotalaivat rakennettiin männystä. Niiden elinikä oli vain noin kahdeksan vuotta. Kazanista tuotetusta tammesta rakennetut laivat eivät myöskään kestäneet Itämeren oloissa toivotulla tavalla.²¹ Suurimitakaavaista laivanrakennustoimintaa vaikeutti puutavaran saatavuus, sillä suuren linjalaivan rakentamiseen kului metsää usean kymmenen hehtaarin alalta. Nopeasti kohonnut puutavaran ja metallien kysyntä johti Pietarin antamiin lukuisiin määräyksiin, joista suurin osa koski laivanrakennusmetsiä. Tammimetsien vähenemisen takia säädettiin 1700-luvun alussa lehtikuusi tammien ja männyn ohella laivanraken-

Espanjalaistietoihin perustuva graafinen tarkastelu työstetyn puutavaran ja tukkien menekistä laivan tykkiluvun funktiona. Kuvaajiin on piirretty ± 25 prosentin poikkeamat lasketusta menekistä.

A graphic representation, based on Spanish sources, of the consumption of sawn timber and logs as a function of the number of ships' guns. The graphics show a ± 25 percent tolerance in the estimated consumption.

nuksen puulajiksi. Laivanrakennukseen kelpaavat metsät julistettiin valtion omaisuudeksi, ja yli 53-senttimetrinen jalojen lehtipuuden sekä mäntyjen ja lehtikuusten kaataminen kiellettiin. Luvattomasta kaatamisesta tuomittiin sakko-, työ- tai kuolemanrangaistus. Myös tammen taimien tärveleminen aiheutti rangaistuksen. Polttopuuna sai käyttää kuusta, haapaa, leppää ja muuta vähäarvoiseksi katsottua puuta. Metsät kartoitettiin suurten jokien varsilta yli 50 kilometrin etäisyydeltä ja pienten jokien varsilta yli 20 kilometrin etäisyydeltä sopivien metsien varaamiseksi laivanrakennuskäyttöön.²²

Suuren laivaston luominen edellytti mittavaa puutavaranhankintaa. Ranskassa säädettiin 1600-luvulla pidettäväksi lähes miljoonan kuutiometrin puutavaravarastot pitäen silmällä laivaston kymmenen vuoden tarvetta.²³ Englannin laivasto käytti 1700-luvun lopulla laivojen rakentamiseen ja ylläpitoon puutavaraa lähes 70 000 kuutiometriä vuodessa.²⁴ Yhden laivan rakentamiseen tarvittavasta puumäärästä on niukas-

ti tarkkaa tietoa. Puutavaran menekkiin vaikuttivat metsien laatu ja runsaus, puunkorjuu, työstötekniikka, kirvesmiesten ammattitaito ja monet muut seikat. Seuraavaan luetteloon on kerätty eräitä suuntaa antavia 1600- ja 1700-lukujen sotalaivanrakennuksen puutavaran menekkilukuja:

- Oheisessa kaaviossa on neljään espanjalaistietoon perustuva graafinen tarkastelu työstetyn puutavaran menekistä yhteen taistelulaivaan tykkiluvun funktiona. Se kerrottuna kahdella antaa metsästä hankittavan pyöreän puutavaran, tukkien, likimääräisen määrän.²⁵ Kun viimeksi mainittu 1,5–2-kertaistetaan, saadaan hankinnan vaikutus pystymetsään. Kun pyöreän puutavaran saannoksi oletetaan 300 kuutiometriä hehtaarilta, tarvittiin 120-tykkisen laivan puutavaran hankintaan 25–35 hehtaarin metsäalue.
- Goodwin on arvioinut puutavaran menekin kahden 1750-luvun englantilaislaivan tapauksessa. Työstettyä puutavaraa kului 90 ja 100 tykin linjalaivoihin 188 668 ja 288 025 kuutiojalkaa vastaten kymmenjärjestelmässä 5,7 ja 8,6 tuhatta kuutiometriä.²⁶ Luvut ovat vähän suurempia kuin espanjalaisten menekkiluvut.
- Jamesin mukaan 74 tykin laivaan tarvittiin puutavaraa 2 000 hyvin kasvaneesta puusta 160 000 kuutiojalkaa eli 4 800 kuutiometriä.²⁷ Tällaisia puita saattoi kasvaa eekkerillä (0,4 hehtaaria) 40 kappaletta eli sata puuta hehtaarilla. Hänen esimerkkilaiwansa rakentamiseen tarvittiin noin 20 hehtaarin avohakkuuala.
- Mantel kertoo, että 16.–18. vuosisadalla suureen laivaan tarvittiin puuta pienen metsän verran. Hänen esimerkeissään purjelaivaa varten tarvittiin 30 hehtaarin tammimetsän hakkuu, 75 tykin laivaa varten 3 700 tammea, ja 100 tykin laivaa varten 5 000 tammea.²⁸ Viimeksi mainituissa tapauksissa avohakkuuala olisi ollut 30–50 hehtaaria.

Siperian lehtikuusen (*Larix sibirica*) puuaines on raskasta. Ilmakuivan puun ominaispaino on 0,5–0,7, ja vastakaadetun puun ominaispaino voi olla suurempi kuin yksi, minkä takia lehtikuusen uittaminen on vaikeaa ilman niputtamista sitä paremmin uivien puulajien kanssa. Puuaineksen raskaus ja kovuus johtuvat suuresta kesäpuuosuudesta, joka vaihtelee 30 ja 50 prosentin välillä. Kovuus aiheuttaa työstöväli-

neille suuria vaatimuksia. Puuaineksen tärkeimpiä teknisiä ominaisuuksia on sen kestävyys kosteuden vaihteluiden aiheuttamaa lahoamista vastaan.²⁹ Lehtikuusipuutavara on ollut suosittua maa- ja vesirakentamisessa. Vedessä puuaines ikään kuin kivettyy niin, että sitä on hyvin vaikeaa tai mahdotonta työstää. Esimerkiksi Venetsian rakentamiseen on käytetty 400 000 lehtikuusipaalua, ja Arkangelin kaupungin perustuksissa on 40 000–45 000 lehtikuusipaalua. Myös monet Pietarin rakennukset ovat lehtikuusipaalujen päällä.

Raivolan lehtikuusimetsän perustaminen

Amiraliteetti päätti perustaa Kronstadtin laivaveistämöiden puutavara-huoltoa varten Raivolaan, tarinan mukaan Pietarin valitsemaan paikkaan, lehtikuusimetsän, jonka istutustöitä tuli johtamaan Ferdinand Fockel. Hän oli amiraliteettiin sijoittunut metsänhoitaja kolmen saksalaisen metsänhoitoammattilaisen ryhmästä, joka palkattiin Pietarin kuoleman jälkeen vuonna 1727.³⁰ Metsävarojen käyminen yleisesti niukoiksi Euroopassa oli johtanut uuden kestävyyskäsitteelle perustuvan metsätalousajattelun ja uusien metsänhoitotekniikoiden kehittämiseen ja käyttöönottoon. Pohjoiseen uudet ajatukset levisivät saksankieliseltä alueelta, Preussista ja Saksista.³¹

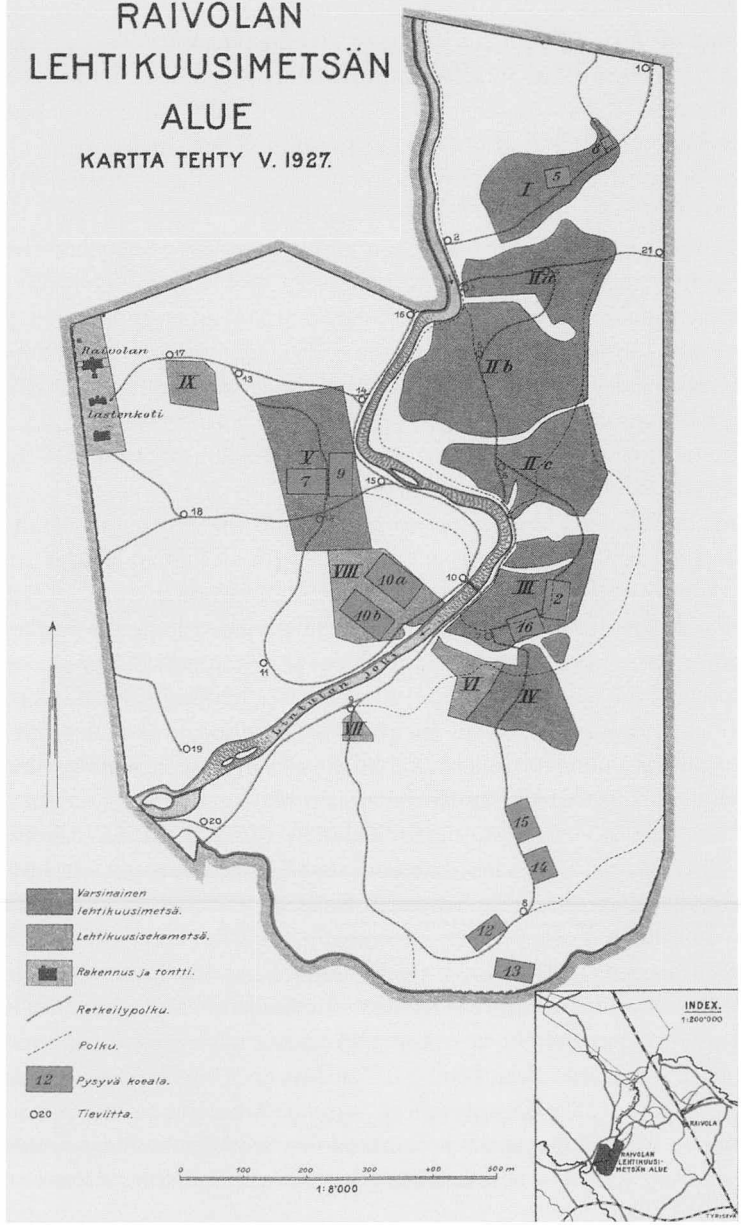
Lehtikuusitukki hyväksyttiin laivanrakennukseen 1700-luvun alun Venäjällä, jos se oli vähintään 14 metriä pitkä ja tyviläpimitaltaan yli 70 senttimetriä. Lehtikuusten uskottiin olevan laivanrakennuskelpoisia aikaisintaan 240-vuotiaina, jolloin niiden ennustettiin Euroopan puoleisen Venäjän pohjoisosissa olevan tyviläpimitaltaan 76–89 senttimetriä.³² Nämä olivat ilmeisesti Raivolan laivanrakennusmetsähankkeen metsälliset tavoitteet, joiden saavuttamiseksi Fockelin osaksi tulivat kahden ensimmäisen metsikön siementen hankinta ja idättäminen, taimien istuttaminen ja varhaiskehityksen varmistaminen. Hallitsija ja hallitsijahuone edustivat hankkeessa sitä jatkuvuutta ja niitä yhteisöllisiä arvoja, joi-

Raivolan lehtikuusimetsän sijainti ja tekstissä kuvatut vuoteen 1810 mennessä perustetut osastot I, II a–c, III, IV ja V Heikinheimon (1927) laatimalla kartalla.

The location of the Raivola Larch Forest and Plots I, II a–c, III, IV, and V described in the article as shown on the map drawn by Mr. Heikinheimo (1927).

RAIVOLAN LEHTIKUUSIMETSÄN ALUE

KARTTA TEHTY V. 1927.

hin tällainen metsänkasvatushanke pitkävaikutteisuutensa takia nojaa.

Maantieteellisesti Raivolan lehtikuusimetsä on Karjalan kannaksella (N 60°14' ja E 29°35') hyvin rehevillä kasvupaikoilla. Perustettaessa alue rajoittui metsiin, jotka olivat joko lahjoitusmaita tai joiden omistusoikeuden Rajajoen asetehdas oli hankkinut, mutta jotka olivat osaksi Raivolan rautaruukin sekä lähikylien talonpoikien yhteisessä tai yksityisessä nautinnassa tai joihin talonpojat katsoivat heillä olevan käyttöoikeus.³³ Tässä esityksessä käytetyn suomalaisen käytännön mukaisen nimensä metsä on saanut aikanaan lähimpänä olleen Raivolan rautatieaseman mukaan. Metsä sijaitsee asemalta 3,5 kilometriä etelälounaaseen. Venäläiset tuntevat sen Lintulan lehtikuusimetsänä alueen läpi virtaavan Lintulan joen mukaan. Alueella sijainneet luostari ja lahjoitusmaakartano olivat myös saaneet nimensä joen mukaan.³⁴ Metsän sijaintikunnassa Uudellakirkolla se tunnettiin myös Sahan lehtikuusimetsänä sijaintikylänsä mukaan.³⁵ Suomessa hallinto käytti siitä myös nimitystä Katariinan lehtikuusipuisto.³⁶

Ensimmäinen metsikkö perustettiin keisarinna Anna Ivanovnan aikana vuonna 1738 kolmetoista vuotta Pietarin kuoleman jälkeen, mutta pääosa metsästä perustettiin Katariina II:n aikana vuoden 1770 tienoilla. Myös 1800-luvun alussa alueelle perustettiin lehtikuusikoita. Enimmillään niitä raportoidaan olleen 43,7 hehtaaria vuonna 1839, jolloin maata oli varattu 130–140 hehtaaria lehtikuusimetsiä varten. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin 1872 alueen kokonaispinta-ala oli virallisten tietojen mukaan vähän yli sata hehtaaria, josta parikymmentä hehtaaria oli lehtikuusiviljelmää.³⁷

Ivessalon ja Heikinheimon³⁸ mukaan kylvön ja istutusten tuloksena on syntynyt varsinaisia lehtikuusimetsiä 18,40 hehtaarin ja lehtikuusta sisältäviä sekametsiä 3,31 hehtaarin alalle. Ensimmäisten metsiköiden perustamiseen Fockel käytti Arkangelin alueelta kerättyä siementä. Siellä oli ollut 1600-luvun puolella lehtikuusta käyttäviä laivaveistämöitä, joissa Pietari Suuren tiedetään vierailleen.³⁹ Myös hollantilaiset ja englantilaiset hankkivat Arkangelin kautta laivanrakennuspuutavaraa omille veistämöilleen 1600- ja 1700-luvulla.⁴⁰ Myöhempien istutusten alkuperän oletetaan olevan etelämpänä Ufan seudulta.⁴¹ Oheisen taulukon istutustiheyksien ja pinta-alojen mukaan voidaan päätellä varsinaisen Raivolan lehtikuusimetsän lähtörunkoluvun olleen 11 000 ja 13 000 välillä⁴².

Osasto	Pinta-ala, ha	Ajankohta	Perustamistapa	Istutustiheys	Lähtöpuusto, runkoa
I	1,76	1738	Kylvö	–	1500–3500
II a	2,26	1740	Istutus osaston I taimista	13 x 13 jalkaa	1450
II b	4,54	1775	Istutus	2 x 2 syltä	2500
I c	2,54	1740–1780	Istutus	2 x 2 syltä	1400
III	2,53	1775	Istutus	13 x 13 jalkaa	1600
IV	1,57	1800–1810	Istutus	2 x 2 syltä	900
V	3,20	1775	Istutus	2 x 2 syltä	1800
Yhteensä	18,40				11000–13000

Raivolan lehtikuusimetsän perustamistiedot (jalka = 30,46 cm, syli = 2,13 m).

Lehtikuusimetsän hallinnointi

Tsaarinvallan aika

Lehtikuusimetsä oli vuoteen 1792 amiraliteettikollegion laivanrakennusmetsien departementin, laivaston metsäosaston, hallinnossa. Valtion metsät siirrettiin 1792 finanssihallinnon alaisen metsädepartementin hallintaan, mistä alkaen lehtikuusimetsä oli amiraliteetin ja metsädepartementin yhteishallinnossa. Suomen Venäjään liittämisen jälkeen 1800-luvun alussa hallinnosta vastasi pitkään Rannan kihlakunnan kruununvouti, kunnes 1892 metsä siirrettiin Venäjän metsädepartementin alaisuuteen.⁴³

Arvopuiden ja -metsien ja erityisesti Raivolan lehtikuusimetsän merkityksestä 1800-luvun alussa antaa kuvan heinäkuun 19. päivänä 1816 annettu keisarillinen julistus Wiiburin Läänissä olleen Metsä-Hallituksen lakkamisesta, Metsäin waarista ja Sahain panemisesta jällens käymään.⁴⁴ Julistuksella säädettiin, että Viipurin läänin metsät yhdistetään niihin taloihin, joihin ne ennen läänin metsähallinnon perustamista kuuluivat Ruotsin vallan aikana. Tavoitteena oli metsien käytön ja verotuksen saattaminen läänissä samojen säädösten alaiseksi kuin

muualla Suomen suuriruhtinaskunnassa. Ajan hallintosuomeksi on julistettu kirjoitettu seuraavasti: »kuitengin pitä se Uuden Kirkon Pitäjäsä ja Randa Kihlakunnassa olevainen Lärkki-puu (Listwiniza) istutus, koko laveudens suhteen joka tekee 205 Tynnyrin ja 14 22/27 kapan maan, vielä edespäin Meidän ja Kruunun tarpexi voimassa pidettämän, jonga sivusa Me, Lärkki-puiden (Listwiniza) säilyttämiseksi väkivallasta, tämän kautta Armosa tahdomme säätää, että se eli ne erinäisistä personeista, jotka ilman luvata mainitusa Metsistösä kaatavat eli kaataa andavat nyt olevaisia eli edspäin kasvavia Lärkkipuuta niin myös niitä Lärkki-puusiemenein luonnollisen Kylvön kautta Metsistä sen ymbäristöllä tygötulevaisia Lärkki-puita, olkoon se Kruunun eli Perindömaalla, pitä oleman sen edesvastauxen alainen kuin 62 § Kuningl. Metsä-Asetuxesa siitä 1 p. Elokuusa 1805 niille ulospanee, jotka kaatavat Tammi-puita Kruunun Jahtipaikoisa, ja siis tekemän sakkoo kaksikymmendä Riikintaalaria eli kahdexas kolmattakymmendä Rublaa kahdexas kymmendä kopekaa, jaettavaxi niin kuin mainittu Asetus määrää; jota vastaan Me asianomaisten ylöskehoituxexi, tarkemman vaarin pitämään niistä kasvavista Lärkki-puun vesoista, Armosa tahdomme suoda ernäisille Maanomistajille ja Kruunun taloin asujamille, saman maxon ja kandopalkan hyvin varjelduista ja Mastopuixi kelvollisista Lärkkipuista, kuin 42 § nimitetysä Metsä asetuxesa ja Kuningl. Asetus siitä 27 p. Tammikuusa 1807 säilytettyin Tammi- ja Masto-puiden edestä määrävät. Ja jos, koska Lohkojako edespäin tapahtuu niissä niin kutsutuisa Randa Metsisä, sen kaldaisia tiluxia löytyis Liikamaalla, jotka Lärkkipuuden istuttamisexi ylös otettaa taidais; niin pitä, sen Maakunnalle siitä tulevaisen hyödytyxen tähden, Meillä ja Kruunulla Maanomistajain edellä oleman oikeus senkaldaisia tiluxia Jahti paikoixi ja Elikkö tarhaixxi ylösottaa ja käyttää.»

Julistuksessa viitataan voimassa olleeseen Ruotsin vuoden 1805 kuninkaalliseen metsäasetukseen, jonka keskeinen tavoite oli laivanrakennuspuutavaran saannin turvaaminen.⁴⁵ Ruotsissa tammi ja pyökki laivanrakennuspuulajeina kuuluivat regaalioikeuden piiriin, toisin sanoen kasvaessaan yksityiselläkin maalla ne olivat kruunun omaisuutta. Talonpojat vihasivat tästä syystä tammen taimia siinä määrin, että tammen luontainen uudistuminen saattoi paikallisesti vaarantua.⁴⁶ Lärkkipuulla (lärkträd) julistuksessa tarkoitetaan lehtikuusta, jonka nykyinen suomalainen nimi tuli käyttöön vasta myöhemmin 1800-luvulla, ja

lohkojaolla ratkaisua kiistoihin lahjoitusmaa- ja kruununtalonpoikien oikeudellisesta asemasta ja maanomistuksesta lahjoitusmaapitäjissä. Kiistat saivat juridisen ratkaisun vuoden 1826 lahjoitusmaaukaasissa.⁴⁷

Amiraliteetikollegio vastasi yleensä lehtikuusimetsän hoidon ja vartiointin henkilöstöstä sekä sen palkkauksesta ja muonituksesta. Vartiointina mainitaan olleen matruuseja ja laivaston invalideja. 1830-luvun lopulla vartiointi oli myytynä viipurilaiselle porvarille ja yhdelle matruusille. Jonkin aikaa metsä oli ilmeisesti unohduksissa. On ajateltavissa, että amiraliteetissa metsään kohdistuvat sotataloudelliset odotusarvot olivat vähäiset pitkien aikaperspektiivien ja laivanrakennuksessa tapahtuneen teknisen kehityksen takia ja että metsähallinnossa parinkymmenen hehtaarin metsä ei herättänyt kiinnostusta. Käytännön työt teetettiin ilmeisesti kruunun- tai lahjoitusmaatalonpojilla. Muuten metsän perustamista ja ylläpitoa on vaikea kuvitella sen sosiaalisessa ympäristössä. Talonpojilla ja lehtikuusimetsän hallinnolla oli ilmeinen intressiristiriitä. Metsän laajeneminen ja siirtoistutukset edellyttivät luontaisen taimettumisen onnistumista olemassa olevan metsän sisään ja reuna-alueille, kuten vuoden 1816 julistuksessa todetaan. Talonpoikien etujen mukaista ei ollut, että lehtikuusimetsä tuottaisi taimia uusiin istutuksiin ja laajenisi. On viitteitä siitä, että niittämällä olisi korjattu heinää ja samalla tuhottu luontaisesti syntyneitä taimia ja että luontaisesti syntyneitä reuna-alueiden lehtikuusikoita olisi suoranaisesti hävitetty hakkaamalla. On mahdollista, että vartijat ja talonpojat toimivat yhteistyössä tai -ymmärryksessä metsän pitämiseksi talonpoikien kannalta »tolkullisena». Metsän ensimmäistä osastoa kutsuttiin kansan keskuudessa »tolkuttomaksi metsäksi».⁴⁸

Maailmansotien välinen aika

Tarton rauhan jälkeen vuonna 1920 Raivolan lehtikuusimetsä siirtyi Suomen valtion omistukseen ja hallinnollisesti metsähallituksen Rajajoen hoitoalueeseen, joka vähän myöhemmin yhdistettiin Äyräpään hoitoalueeseen.⁴⁹ Vuonna 1922 maatalousministeriö suostui metsähallituksen ehdotukseen, jonka mukaan ns. Katariinan lehtikuusipuiston alue varataan Metsätieteellisen koelaitoksen käyttöön tieteellisiin kokeisiin ja havaintometsäksi.⁵⁰ Periaatteessa sinne voitiin perustaa koealoja, ja sieltä voitiin kerätä siementä. Sinne voitiin rakentaa polkuja, pyöräteitä ja muuta retkeilyyn liittyvää varustusta. Aluetta laajennettiin

1920- ja 1930-luvulla yli kahdellakymmenellä hehtaarilla lehtikuusen ja muiden puulajien viljelmiä varten. Metsää koskevia tutkimuksia julkaisivat mm. Heikinheimo (1926 ja 1927), Ilvessalo (1923), Lappi-Sepälä (1927) ja Palosuo (1938).

Runko N ^o	Kpl	Mitat	Huomautuksia
1	3	32' x 10'', 15' x 8', 16' x 6''	
2	2	27' x 9'', 20' x 7''	
3	1	66' x 5½'', keskeltä 9½'', 32,49 j ³	Sopiva lipputanko
4	1	93' x 6'', keskeltä 13'', 85,72 j ³	Ilm. voim. radiom. N ^o 1
5	3	25' x 11½', 18' x 10'', 25' x 8½''	
---	---	---	---
14	1	99' x 6½'', keskeltä 13½'', 98,41 j ³	Ilm. voim. radiom. N ^o 6
---	---	---	---
Yhteensä	52		

Ote työnjohtaja Ilmari Leppäsen myytävien tuulenskaatojen luettelosta tammikuulta 1929.⁵² Mitat jalkoina ', tuumina '' ja kuutiojalkoina j³.

Tuuli ja myrskyt ovat kaataneet puita lehtikuusimetsässä koko sen olemassaolon ajan. Metsän historian aikana on alueelta kaatunut keskimäärin 40–50 puuta vuodessa. Myrskytuhojen syitä ovat voimakkaat länsituulet Suomenlahden itäpohjukassa, puiden suuri koko, niiden pinnallinen juuristo ja lahovikojen yleistyminen iän myötä sekä löyhien maakerrosten yleisyys.⁵¹ Suomalaisen hallinnon aikana tuulen kaatamat puut tarjottiin tavallisesti ostettavaksi kokonaisina runkoina. Ostajia olivat julkiset laitokset kuten valtion rautatiet, lennätinlaitos, puolustusvoimat, Saimaan kanava, Imatran rakennustyömaa, tie- ja vesirakennushallitus ja Suomenlinnan rakennuskonttori. Ilmavoimat varasi usein sopivat tuulenskaadot radiomastoiksi. Myös sahat, puutavaravälittäjät ja muut yritykset ostivat lehtikuusia sahatavaran tuotantoon ja mastopuiksi. Järjestöt ja yksityiset henkilöt hankkivat lehtikuusia mastopuiksi ja lipputangoiksi. Oheinen taulukko on ote tyyppil-

lisestä myytävien tuulenkaatojen luettelosta tammikuulta 1929. Ilma-voimille varatut rungot ovat noin 30-metrisiä ja lipputangoiksi suositellut rungot noin 20-metrisiä. Muut rungot ovat kaatuessaan ilmeisesti rikkoutuneet yhdestä tai useammasta kohtaa, ja ne on katkottu sahatukeiksi.

Poikkeuksellinen myrskytuho sattui 23. syyskuuta 1924, jolloin kaatui 634 runkoa eli lähes yhdeksän prosenttia kokonaisrunkoluvusta. Kaatuneet ja rikkoutuneet puut käytettiin pääasiallisesti valtakunnan tärkeimmän vientisataman Uuraan rakennustyömaan paalutukseen. Metsähallitus möi talvella 1926 vajaat kuusisataa kaatunutta lehtikuusta Sorvalin Saha Oy:lle, joka välitti ne satamarakennustyömaan urakoineelle rakennusyriykselle käytettäväksi ilmeisesti pollareina. Runsaan 600 kuutiometrin kaupan kantohinta oli yli kaksinkertainen keskimääräiseen metsähallituksen saamaan tukkipuun kantohintaan nähden.⁵³

Toisen maailmansodan jälkeinen aika

Karjalan kannaksen siirryttyä Neuvostoliitolle toisen maailmansodan päätyttyä lehtikuusimetsä on kuulunut Leningradin alueen metsäkomitean Rostsinon hoitoalueeseen. Metsällä oli oma metsänvartija 1980-luvulle asti. Alueelle on perustettu uusia lehtikuusikoita 1950–1970-luvuilla noin 15 hehtaaria.⁵⁴ Vuonna 1991 metsäalue julistettiin osaksi UNESCO:n Pietarin alueen maailmanperintökohdetta Lintulan metsänä (Lindulovskaya Rotsha).⁵⁵ Tuulen ja myrskyn kaadot ovat jatkuvasti työllistäneet lehtikuusimetsän hallintoa. Esimerkiksi vuoden 1994 syyskuun 28. päivän myrskyssä, jossa *Estonia*-laiva haaksirikkoautui Suomenlahdella, kaatui tai katkesi 59 puuta.⁵⁶

Lehtikuusimetsän tavoitteiden toteutuminen

Tavoitteiden muuttuminen

Venäjän laivaston puutavaran hankinnan tunnusluvut vaihtelivat ilmeisesti puun tarpeen ja saatavuuden sekä käytettävissä olleen työstöteknologian mukaan. Raivolan metsää perustettaessa 1700-luvun alussa kasvatuskäytävä tavoite oli 240 vuotta ja tyviläpimittatavoite noin 80 senttimetriä vastaten 60–70 senttimetriä rinnankorkeudelta.⁵⁷ Vuonna 1829

Venäjän laivanrakennusmetsien departementin johtajan mukaan laivanrakennukseen kelpasivat sellaiset lehtikuuset, joiden tyviläpimitta oli vähintään 36 senttimetriä, mikä vastaa noin 30 senttimetrin rinnankorkeusläpimittaa. Hänen arvionsa mukaan Raivolan lehtikuuset kasvoivat niin hitaasti, että ne olisivat riittävän suuria vasta 150–200 vuoden ikäisinä, ja hän suositteli niiden jättämistä toistaiseksi kasvamaan. Sadan vuoden aikana laivanrakennukseen kelpaavan puun läpimitta oli siten pienentynyt puoleen ja hakkuuikä lyhentynyt 40–90 vuodella. Syitä olivat ilmeisesti järeiden metsien väheneminen sekä siitä johtunut ja muutenkin tapahtunut puunkäytön ja -työstön tehostuminen.

Koska Raivolan lehtikuusimetsä perustettiin melko harvaksi, sen kasvatus ei ole edellyttänyt nykyvaatimusten mukaisia harvennuksia, mutta puiden karsiutuminen ja oksattoman runkopuun muodostuminen ovat olleet hitaampia prosesseja kuin mihin nykyisillä kasvatusohjeilla tähdätään. Raivolassa harvennuksia ei ole tehty lainkaan, vaan metsä on harventunut tuulen ja myrskyjen vaikutuksen sekä puiden keskinäisen kilpailun tuloksena. Muuten Ferdinand Fockelilla näyttää olleen nykyohjeiden mukainen käsitys siitä, miten lehtikuusimetsä perustetaan ja miten sitä kasvatetaan.⁵⁸

Metsällisten tunnuslukujen kehitys

Raivolan lehtikuusimetsässä on tehty tarkastuksia 1780-luvulta alkaen.⁵⁹ Niissä on mitattu puiden ikää, runkolukua, läpimittaa ja pituutta. Käytettävissä olevien ensimmäisten tarkastusten tuloksista voi tehdä vain yksittäisiä johtopäätöksiä. Vuonna 1782 vanhimmat puut olivat 44 vuoden iässä saavuttaneet 36 senttimetrin läpimitan ja 19–20 metrin pituuden. Lehtikuusia tarkastuksessa löydettiin 11 619 puuta. Seuraavan vuosisadan vaihteen tarkastuksissa lehtikuusia ilmoitetaan löytyneen 11 000–13 000 kappaletta.

Greschner teki 1840-luvun alussa kuvauksen lehtikuusimetsän kaikesta osastoista ja mittasi osastojen II ja III lehtikuusien rinnankorkeusläpimitat.⁶⁰ Mittausten mukaan noin puolet puista oli saavuttanut vuonna 1829 laivanrakennuspuulle silloin asetetun rinnankorkeusläpimittatavoitteen 30 senttimetriä, mutta 1700-luvun alun tavoitteen 60–70 senttimetriä oli saavuttanut vain jokin yksittäinen puu.

Viimeisen sadan vuoden aikana Raivolan lehtikuusimetsän puuston kehitys näyttää kulminoituneen. Suurimmat puut ovat saavuttaneet

noin 50 metrin pituuden. Runkoluku on pienentynyt metsän vanhetessa, ja vaikka jäljellä olevien puiden rungon keskikoko on kasvanut, ei se ole enää korvannut runkoluvun pienenemistä, vaan puuston kokonais-tilavuus on kääntynyt laskuun. Myöhäisempi 30 senttimetrin rinnankorkeuslöpimittatavoite saavutettiin keskimäärin viimeistään 1900-luvun alussa. Sen sijaan aikaisempi tavoite, rinnankorkeudelta 60–70 senttimetrin rungot, on keskimäärin vieläkin saavuttamatta. Lehtikuusimetsässä on ollut enimmillään puuta 13–15 tuhatta kuutiometriä. Laivanrakennuspuutavaran mitat täyttävänä siitä olisi voitu rakentaa yhdestä kolmeen suurehkoa sotalaivaa, kaleereita enemmän, ehkä kymmenkertaisesti. Masto- ja kölipuuta sekä laivan rakenteiden muita osia olisi saatu ehkä muutamaan sataan laivaan. Laivoihin käytettiin yleensä useista puulajeista peräisin olevaa puutavaraa.

Laivanrakennusteknologian muutos

Puun käyttö väheni laivanrakennuksessa jo esiteollisena aikana teknisten muutosten tuloksena. Muun muassa piilu- ja kirvestyöstettyä puutavaraa korvattiin sahatulla puutavaralla, saumaustekniikkaa parannettiin, ryhdyttiin käyttämään metallisia komponentteja. Muutoksilla tavoiteltiin entistä suurempia ja merikelpoisempia laivoja ja pienempää puutavaran menekkiä.

Ensimmäinen höyrykäyttöinen laiva rakennettiin Pietarissa vuonna 1815. Ensimmäiset venäläiset höyrykäyttöiset taistelulaivat rakennettiin vuoden 1820 tienoilla ja höyry- ja potkurikäyttöiset laivat 1840-luvulla. Yhdeksännentoista vuosisadan puolivälin tienoilla ja sen jälkeen tapahtui useita suuria uudistuksia, jotka muuttivat perinpohjaisesti merisodankäynnin luonnetta. Muutokset koskivat laivojen käyttövoimaa, rakennetta, aseistusta ja ammuksia. Teräksen ja raudan metallurgiassa tapahtuneet muutokset sekä höyryenergian ja potkurin käyttöönotto 1800-luvun puolivälissä mullistivat sekä laivanrakennus- että asetekniikan. Perinteisestä purjeilla varustetusta puisesta linjalaivasta tuli lyhyen ajan sisällä vanhanaikainen.⁶¹ Teollisen vallankumouksen osana kirvesmiestaitoon ja -traditioon perustunut laivanrakennus muuttui insinööritieteiden sovellukseksi. Erityisesti vaatimus entistä merikelpoisemmista laivoista johti fysiikan ja matematiikan käsitteiden käyttöönottoon laivanrakennuksessa.⁶²

Lehtikuusimetsän statuksen muutos

Amiraliteetin laivainsinööriostasato ja laivanrakennusmetsien departementti tekivät Raivolassa tarkastuksen vuonna 1855. Siihen osallistuneiden virkamiesten mukaan metsän arvo laivanrakennusmateriaalina oli vähäinen. Valtaosa siitä kasvaisi heidän mukaansa laivanrakennukseen kelpaavaksi 50–100 vuoden kuluttua. Lehtikuusimetsä arvioitiin 500 000 hopearuplan arvoiseksi. Arvion perusteella tai siitä huolimatta laivanrakennusmetsien departementin edustaja päätti muuttaa Raivolan laivanrakennusmetsän luonnonhistorialliseksi muistomerkiksi vuodesta 1856 alkaen.⁶³

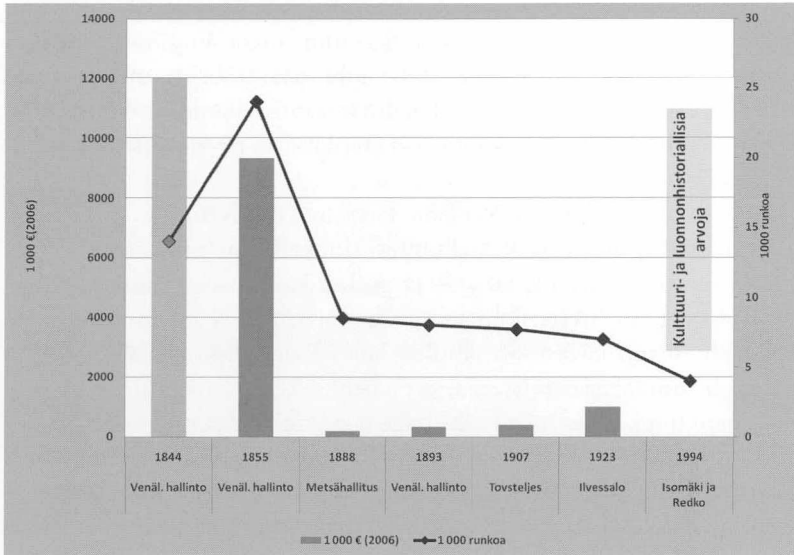
Ratkaisevin syy lehtikuusimetsän statuksen muutokseen lienee ollut venäläisten kokemukset vuosina 1853–1856 käydystä Krimin sodasta. Varsinkin Mustallamerellä sota oli Venäjän laivastolle kohtalokas, mutta myös pohjoisessa laivaston tekniset puutteet huomattiin selvästi liittoutuneiden, Englannin ja Ranskan, laivastoon nähden.⁶⁴ Liittoutuneilla oli Itämerellä 30–40 potkurikäyttöistä sotalaivaa, kun venäläisillä oli vain yksi potkurikäyttöinen linjalaiva, joskaan liittoutuneiden sotamenestys ei vastannut heidän teknistä ylivoimaansa.⁶⁵ Tässä myös »Oolannin sodaksi» kutsutussa sodassa nähtiin ensimmäiset höyrykäyttöiset sotalaivat Suomen vesillä. Itämerellä sodan näyttävin tapahtuma oli Ahvenanmaan vesillä käyty taistelu Bomarsundin linnoituksesta, jonka puolustus oli suunniteltu purjekäyttöisten laivojen hyökkäystä vastaan ja perustui ilmeisesti virheellisiin väylien syvyystietoihin. Siipiratas- ja potkurikäyttöinen liittoutuneiden laivasto kykeni tiedustelemaan linjalaivoille reitit vielä keskeneräiselle linnoitukselle, joka tuhottiin muutamassa päivässä kesällä 1854.⁶⁶

Laivanrakennusteknologian muutos oli ollut odotettavissa jo jonkin aikaa. Jälkeenpäin tarkasteltuna Hampton Roadsin meritaistelusta Pohjois-Amerikan sisällissodassa vuoden 1862 maaliskuussa tuli äkillinen ja ratkaiseva käännekohta sotalaivan ja merenkulun teknisessä kehityksessä. Pienimittakaavaisissa taisteluissa tekniset uutuudet testattiin kahdessa tilanteessa parin päivän aikana: rautavahvisteinen laiva vastaan puulaivat ja rautavahvisteinen laiva vastaan rautavahvisteinen laiva. Ensiksi mainitussa tilanteessa etelävaltioiden rautavahvisteinen alkujaan puinen *Merrimack*, joka konvertoinnin yhteydessä oli kastettu *Virginia*ksi, tuhosi lyhyessä ajassa pohjoisvaltioiden puiset *Congress*- ja *Cumberland*-laivat. Jälkimmäisessä tilanteessa *Virginia* ja pohjoisval-

tioiden rautavahvisteinen ja pyörivällä tykkitornilla varustettu *Monitor* päätyivät tasapeliksi arvioituun ratkaisuun, jossa *Virginia* kuitenkin vaurioitui pahasti. Taistelusta tehdyt johtopäätökset muuttivat hyvin lyhyessä ajassa, yhdessä yössä, maailmanlaajuisesti merisodankäynnin ja merenkulun historiaa sekä myös merenkulusta riippuvaisen metsätalouden historiaa.⁶⁷

Krimin sodan jälkeen Venäjän laivastoa ryhdyttiin uudistamaan. Uudistustyötä johti keisari Aleksanteri II:n veli, amiraali ja suurherttua Konstantin Nikolajevits. Höyry- ja potkurikäyttö sekä rautavahvisteisuus olivat uudistuksen johtavia periaatteita.⁶⁸ Heti sodan jälkeen Venäjän Itämeren-laivastoon kuului kahdeksan siipirataslaivaa, joista kaksi oli suomalaisvalmisteisia, ja pienehköjä potkurikäyttöisiä aluksia kymmenkunta. Entisiltä vihollisilta, englantilaisilta ja ranskalaisilta, venäläiset hankkivat jo 1850-luvun lopulla laivoja mallikappaleiksi omille telakoilleen.⁶⁹ Vaikka puu oli höyryaikana vielä vuosia laivaveistämöillä tärkeä raaka-aine, Venäjän laivastopoliitikan muutosta voi pitää välittömänä syynä Raivolan lehtikuusimetsän julistamiselle luonnonhistorialliseksi muistomeriksi. Hampton Roadsin meritaistelun tulos oli omiaan vahvistamaan ratkaisun oikeutusta ja pitävyyttä.

Suomalaisittain voidaan karrikoida, että Raivolan lehtikuusimetsän historia laivanrakennusmetsänä ja sotataloudellisena resurssina kesti suuren Pohjan sodan Hankoniemen taistelusta »Oolannin sodan» Bomarsundin hävitykseen. Sodat ja taistelut ovat suurten murrosten räjättyä yksityiskohtia. Edellinen sota oli osa 1600–1700-lukujen vaihteen Itämeren alueen suurvaltapolitiittista murrosta ja jälkimmäinen laajaa valistusajatusten synnyttämää murrosta, joka suurvaltapolitiittisten tapahtumien välityksellä muutti valistuksen hengessä myös Venäjän yhteiskuntaa ja taloutta. Orjuuden poistaminen juridisesti tuotantoelämästä ja talouden liberalisointi olivat huomattavimmat 1860-luvun Venäjän yhteiskuntapolitiittiset muutokset.⁷⁰ Teollinen vallankumous, teräksisen sotalaivan teollinen perusta, tuli Venäjälle, ja se koettiin vuoden 1861 jälkeisenä taloudellisena toimeliaisuutena. Kivihiihen tuotanto kasvoi 11 prosentin ja teräksen tuotanto 20 prosentin vuosivauhdilla vuosisadan loppuun asti. Vuonna 1860 Venäjällä oli rautateitä vajaat 1 600 kilometriä ja ne kasvoivat keskimäärin 1 200–1 400 kilometrillä vuodessa ensimmäiseen maailmansotaan asti.⁷¹

Yhteenveto Raivolan lehtikuusimetsän arvon muodostuksesta 1844–1994. Taloudelliset arvot on muunnettu vuoden 2006 rahanarvoon. Vuoden 1844 arvo on laskettu käyttämällä harkinnanvaraista rahanarvon muuntokerrointa.

A summary of the changing monetary value of the Raivola Larch Forest in 1844–1994, after conversion into 2006 currency. The value for 1844 is derived using a currency conversion based on the best estimate.

Lehtikuusimetsän arvottaminen

Taloudellinen arvo

Lehtikuusimetsän taloudellisesta arvosta on 80 vuoden ajanjaksolta 1844–1923 kuusi arviota, joista on esitetty yhteenveto vuoden 2006 hintatasoon muunnettuna yllä olevassa kuvassa.⁷²

Venäläisen hallinnon arviot 1800-luvun puolivälin molemmin puolin näyttävät olevan markkinatilanteen ja laskentatavan osalta erilaisia kuin myöhemmät arviot. Ne ovat purjelaivakaudelta ja siten aitoja sotatalouteen sovellettuja arvioita. Jälkimmäisissä arvioissa laivanrakennuksen teknologinen murros oli jo tosiasia. Arvottamiseen on voitu käyttää tilanteen mukaan erilaisia laskentatapoja. On oletettavaa, että ensimmäiset arviot perustuvat maankorkoteoreettiseen lähestymistä-

paan, jossa purjelaivakauden ja vakaan hallinnon uskottiin jatkuvan iäisyyteen asti, tai ainakin hyvin kauan, ja jossa laskentateknisesti iäisyyteen asti ennakoitujen puuvirtojen diskontatut arvot on summattu metsän arvoksi. Myöhemmissä arvioissa on arvottaminen kohdistunut pelkästään kunkin ajankohdan hakkuukelpoiseen puustoon.

Vuoden 1844 arviossa keskikokoisen puun runkohintana käytettiin 37 hopearuplaa, ja puita arvioitiin olleen noin 16 000.⁷³ Metsän käypähintainen arvo olisi siten ollut lähes 600 000 hopearuplaa. Runkohintaa on perusteltu eteläisten kuvernementtien yksityisistä metsistä Kronstadtin hankittavan puutavaran ostohinnalla ja hankintakustannuksilla, toisin sanoen sen voi ajatella ilmentäneen yleensä puutavaran niukuutta veistämöillä. Puiden suuri lukumäärä antaa aiheen epäillä, että pienetkin puut ja taimet on otettu arvioon maankorkoteoreettisen ajattelun mukaisesti. Samaan käypähintaiseen kokonaisarvoon päädyttiin vuoden 1855 tarkastuksessa, mihin saattoi olla synnä myös hallinnon piilevä inertia. Runkoluku on edelliseen arvioon nähden yli puolitoistakertainen. Koko puuston arvo olisi ollut vuoden 2006 rahanarvolla mitattuna yli 9 miljoonaa euroa. Arvio vaikuttaa suurelta, mutta laivanrakennuspuutavaran kysynnässä ja hinnassa tapahtui näinä aikoina huomattavia muutoksia. Esimerkiksi johtavan merivallan Englannin laivasto suunnitteli vielä vuonna 1860 mittavaa puutavarahankintojen kasvattamista, mutta tieto Hampton Roadsin tapahtumista muutti suunnitelmat hyvin lyhyessä ajassa. Korkeissakaan esikunnissa ei uskottu vielä tuolloin puun korvautuvan koskaan kokonaan raudalla ja teräksellä laivanrakennuksessa.⁷⁴ Luultavasti Venäjällä edellisen sodan tappion kokeneena osapuolena muutoksen vääjäämättömyys ja kokonaisvaltaisuus kuitenkin ymmärrettiin vähän aikaisemmin kuin voittajien puolella.

Myöhemmät arviot lehtikuusimetsän arvosta näyttävät perustuvan hakkuukelpoisen puuston markkina-arvoon. Metsähallituksen arvio 1880-luvulla perustui 8 437 lehtikuuseen, joiden läpimitta oli rinnankorkeudelta vähintään kuusi tuumaa (noin 15 senttimetriä). Arvio syntyi Venäjän domeeninministerin tiedusteltua Suomen senaatin halukuutta Raivolan lehtikuusimetsän ostamiseen. Venäläiset eivät kuitenkaan hyväksyneet suomalaisten tarjousta. Metsän arvon kohoaminen vuosien 1888–1923 arvioinneissa selittyy puuston kasvamisella kokonaisuudessaan hakkuukelpoiseksi ja puiden keskikoon kasvulla. Puuta-

varan markkinahintojen vaihtelut vaikeuttavat luonnollisesti vertailua.

Lehtikuusimetsän perustamisen ja hoidon kustannuksista on vain hajanaisia tietoja. Niiden varaan ei voi rakentaa metsän kustannusarvoa. Niistä taloudellisista uhrauksista, joita lahjoitusmaatalonpojat joutuivat tekemään, ei saa kirjallisuudesta kuvaa. Lehtikuusimetsän hallinnon ja paikallisen väestön välinen työnjako jää kuvauksissa hämäräksi. Ilmeisesti lehtikuusimetsä ei ollut talonpojille kovin suuri yksittäinen rasitus, koska siitä ei ole mainintoja. Se johtunee metsän pienestä alasta ja siitä, että sen varsinaiseen hoitoon ei tarvinnut kiinnittää paljon huomiota sen pienen lähtörunkoluvun takia.

Kulttuuri- ja luonnonhistorialliset arvot

Raivolan lehtikuusimetsän kulttuurinen arvo määräytyy niiden kertomusten perusteella, jotka liittyvät siihen ja joita siihen liitetään. Sen kytkeytyminen nyky-Venäjän ja Pietarin alueen historiaan ja Pietari Suuren romantisointi historiassa ja taiteessa ovat aineksia, jotka antavat metsälle kulttuurisia merkityksiä ja arvoja. Suomalaisille metsän historia ns. vanhassa Suomessa ja sen maailmansotien väliset vaiheet antavat sille kulttuurista lisäarvoa. Myös metsän sijainti luovutetulla alueella vanhan rajan välittömässä läheisyydessä ja sotatoimialueella lisää suomalaisittain latautuneita arvoja. Huomattavalla osalla Suomessa kasvavista lehtikuusikoista on suoraan tai välillisesti perimä Raivolan metsästä. Tasavallan ensimmäisen neljännesvuosisadan ajalta, jona lehtikuusimetsä oli suomalaisten hallinnoima, sillä on liittymiä faktana tai anekdoottina moniin rauhan ja sodan ajan tapahtumiin, kuten näyttelyihin, urheilukilpailuihin, linnoitus- ja puhdetöihin. Vuonna 1932 järjestettyyn Suomen XIII yleiseen maatalousnäyttelyyn Viipurissa toimitettiin Raivolasta noin kolmenkymmenen metrin pituinen lipputanko.⁷⁵ Vuoden 1939 kesäkuussa oli tutkimuslaitoksen työnjohtajan mukaan Raivolan asemalla pääosin kuorimattomia »lehtikuusimastoja (lipputankoja)».⁷⁶ Metsäntutkimuslaitoksen ja metsähallituksen arkistotiedoista ei selviä, minne ne toimitettiin tai minne ne piti toimittaa, mutta samaan aikaan olivat lipputankohankinnat käynnissä vuoden 1940 Helsingin olympialaisia varten, joita ei sodan takia kuitenkaan voitu järjestää. Vielä aivan talvisodan alla toimitettiin yksi tai kaksi puuta Elimäelle lipputankopuiksi. Syyskesällä 1943 puolustuslaitos osti kolmisenkymmentä tuulen kaatamaa lehtikuusta ilmeisesti alueella

tehtyihin linnoitustöihin.⁷⁷ Tammikuussa 1944 Vuoksen voittajain puhdetyöt -niminen järjestö lähestyi kirjeellä Metsätieteellistä tutkimuslaitosta pyytäen saada pojille muutama runko Raivolan lehtikuusimetsän kaatuneista puista, koska lehtikuusi olisi monessa suhteessa hyvin sopivaa puhdetöihin. Lehtikuusimetsän hallinnossa asiaan suhtauduttiin myönteisesti kirjeeseen tehdystä merkinnästä päätellen: »Olisi koetettava järjestää. Hinta mahd. huokea. AS.»⁷⁸.

Raivolan lehtikuusimetsää koskevien kulttuuriarvojen säilyttäminen edellyttää metsän uudistamista ja käyttöä niin, että sen alkuperäinen kulttuuritehtävä voi elää. Metsän nykyinen kehitys merkitsee sen vähittäistä tuhoutumista, ellei uudistamistoimenpiteisiin ryhdytä. Puiden latvukset ovat harsuuntumassa ja kuivumassa. Uudistamista on jossain määrin harjoitettu 1900-luvun viljelmissä, mutta alkuperäistä metsää pitää voida hakata sen alkuperäisen tehtävän mukaisesti. Lehtikuusimetsästä hankittua puutavaraa on aiottu käyttää ja käytetty kulttuuri-kohteiden rakentamiseen. Vuonna 1992 Pietarsaareissa vesille laskettua Chapmanin suunnitteleman *Jacobstads Wapenin* kopiota rakennettaessa yritettiin siihen saada puutavaraa Raivolan tuulenskaadoista, mutta sahaaminen todettiin siinä määrin riskialttiiksi rungoissa havaittujen metallisirpaleiden takia, että siitä luovuttiin.⁷⁹ Kun vuonna 1996 Venäjän sotalaivasto vietti 300-vuotisjuhlaa ja rakennettiin vanhojen piirustusten mukainen Pietari Suuren komentolaiva *Standart*, venäläiset onnistuivat käyttämään siihen puuta myös Raivolasta.

Loppupäätelmät

Purjelaivojen elinkaari oli yleensä selvästi lyhyempi kuin niihin käytetyn puutavaran kasvatusikä. Laivat palvelivat tavallisesti muutamia vuosikymmeniä, usein alle kymmenen vuotta. Rakentamiseen tarvittavan puutavaran kasvattamiseen kului siten aikaa huomattavasti enemmän kuin laivan käyttöikä. Kun puutavaran riittävyys turvaamisesta ja metsätalouden kestävydestä tuli metsätalouden ohjenuora 1600- ja 1700-luvulla, ongelma yritettiin ratkaista perinteisen laivanrakennusteknologian puitteissa viljelymetsien avulla. Laivojen koon kasvaessa ja laivastojen suuretessa niiden ylläpidosta aiheutui yhä suureneva paine metsäresursseja kohtaan ja yhä paheneva metsien niukkuus. Teknolo-

gian muutos ratkaisi laivanrakennuksen resurssiongelman 1800-luvun puolivälissä ja teki laivanrakennusmetsistä alkuperäisen tarkoituksensa kannalta hyödyttömiä.

Laivanrakennusmetsille jäi kulttuurinen arvo, joka on biologisten ehtojensa mukaan muuttuva ja häviävä, jos metsiä ei hoideta ja käytetä. Raivolan lehtikuusimetsä on valistuksen ajan muistomerkki, joka kertoo tiedon varaan rakentuvista ponnisteluista inhimillisen toimintakyvyn parantamiseksi. Se perustettiin valistuksen, metsätalouden kestävyiden, hengessä kasvattamaan niukoiksi käyviä laivanrakennuksen ja sotatalouden resursseja. Valistuksen keskeisen historiallisen ilmiön, teollisen vallankumouksen, saavutukset tekivät metsästä kuitenkin sotataloudellisesti arvottoman. Valistukseen ja tekniseen kehitykseen sisään rakennettu takaisinkytkentä teki oman saavutuksensa tarpeettomaksi, ja metsän sotilaallinen merkitys jäi vähäiseksi ja välilliseksi. Sillä oli lähes puolitoistasataa vuotta laskennallisia sotataloudellisia odotusarvoja, jotka eivät koskaan realisoituneet, mutta joiden häviämisen myötä metsän taloudellinen arvo pieneni dramaattisesti. Todelliset odotusarvotkin olivat metsän pienialaisuuden takia olleet vähäiset. Merkittävä sotataloudellinen instrumentti se ei ole ollut koskaan. Pohjoisten alueiden kulttuurihistoriassa ja metsätalouden historiassa Raivolan lehtikuusimetsällä on tärkeä sija, mutta se, että metsä on tällä hetkellä kulttuurisesti arvokas ja osa UNESCO:n maailmanperintökohdetta, johtuu pääasiallisesti siitä, että metsällä oli tavoitteita ja odotusarvoja tsaarien sotataloudessa laivanrakennusmetsänä. Metsän lopullisen käytön ennustaminen ei ollut sen perustajille mahdollista eikä olisi sitä vielääkään. Teknologian muutokset ovat niukkenevista resursseista johtuvien väijä- mättömien muutosten alaisia, joiden ennakoiminen ei ole satojen tai kymmenien vuosien ja usein vuodeenkaan päähän mahdollista.

Lähdeviitteet

- ¹ Gadant, J. (toim). 1991. *L'atlas des forêts de France*. Paris. Jean-Pierre de Monza, s. 123–124.
- ² Kardell, L. 1997. *Skogshistorien på Visingsö*. Bratts tryckeri. Jönköping 1997.
- ³ Ilvessalo, L. 1923. *Raivolan lehtikuusimetsä. Referat: Der Lärchenwald bei Raivola*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki; Redko, G. ja Mälkönen, E. 2001. *Lintulan lehtikuusimetsä*. Metsäntutkimuslaitos. Gummeruksen kirjapaino. Jyväskylä 2001.
- ⁴ Ullgren, P. 2008. *Det stora nordiska kriget 1700–1721. En berättelse om stormakten Sveriges fall*. Prisma. Stockholm, s. 14–19.

- ⁵ The History of the Russian Navy 1996. www.neva.ru/EXPO96/book/ [5.2.2009]. From Narva to Poltava.
- ⁶ Aselius, G. 2007. *Hanko 1714. Venäjän merimahdin synty*. Teoksessa: Manninen, O. (toim.). 2007. *Suomalaisten taistelut Ruotsin, Venäjän ja itsenäisen Suomen riveissä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, s. 284–292, 284.
- ⁷ Linjalaivalla tarkoitettiin »linjassa» taistelevia, tavallisesti yli 50 tykin aluksia. Alukset purjehivat yleensä jonossa ja ryhmittyvät taistelutilanteessa linjamuodostelmaan pystyäkseen ampumaan »täydeltä laidalta» viholliskohteita.
- ⁸ The History of the Russian Navy 1996, The Legacy of Peter I.
- ⁹ Anon. 1855. *Studier öfver Svenska Skärgårds-Flottans Historia, Krigsätt och Användande vid Sveriges Försvar af en Infanteri-Officer*. Stockholm. Högbergiska Boktryckeriet. 1855, s. 13. Julius Mankelin runeberg.org/authors/mankejul.html [17.5.2007] anonymisti julkaisema kirja.
- ¹⁰ Anon. 1855, s. 1–17.
- ¹¹ Toivanen, P. 2008. *Ombord på skampavojan. Den ryska galärflottans sjötåg till Öster- och Västerbotten hösten 1714*. www.starsoft.fi/bothnia/skampasv.html [10.10.2008], s. 2.
- ¹² Humble, R. (ed.). 1983. *Naval Warfare – An Illustrated History*. Edition 2004. Silverdale Books, s. 104.
- ¹³ Humble 2004, s. 52–61; James, N. 1981. *A History of English Forestry*. Basil Blackwell. Oxford, s. 141.
- ¹⁴ Kaikumo, P. 2009. Kirje: Re: Bätens namn/anmärkning 6.12.2008. Kirjoittajan arkisto. Skampavojia tulee italian kielen sanoista *scampare* ja *via eli pelastaa ja tie*. Scampare via tarkoittaa siten siirtymistä nopeasti pois tai pakenemista.
- ¹⁵ Toivanen 2008, s. 3.
- ¹⁶ Ericsson, C. 1987. *Från tumregler till naval-arkitektur. Några kommentarer till 1700-talets teoribildning*. Teoksessa: *Bottnisk kontakt III. 7.–9.2.1986 i Jakobstad*. Jakobstads museum publikation nr 20: 67–72. Jakobstads Tryckeri och Tidnings Ab 1987, s. 69.
- ¹⁷ Esimerkkinä voi mainita Albert Lortzingin romanittisen oopperan *Zar und Zimmermann* (Tsaari ja kirvesmies) vuodelta 1837. Libreton perustana on Georg Römerin teos *Der Bürgermeister von Saardam oder die zwei Peter*. Batta, A. (päätoim.). Suomalainen laitos 2001. Ooppera. Säveltäjät – Esittäjät. Printed in Spain. 922 s. Saksankielinen laitos 1999. Opera. Komponisten – Werke – Interpreten, s. 282–283.
- ¹⁸ Toivanen 2008, s. 3.
- ¹⁹ Euler, Leonhard: *Scientia Navalis seu Tractatus de Construendis Ac Dirigendis Navibus Pars Prrio Complectens Theoriam Universam de Situ Ac Motu Corporum Aquae Innatantium*. Mdcclxix. [Second Title] *Pars Posterior In Qua Rationes Ac Praecepta Navium Consteruandarum et Gubernandarum Fusius Exponuntur*. *St. Petersburg: Academiae Scientiarum, 1749*. www.polybiblio.com/antiqbot/A148.html [8.10.2008]
- ²⁰ Ericsson, C. 1994. *Kring stabilitetsbegreppet i 1700-talets navalarkitektur*. Teoksessa: *Jacobstads Wapen, Chapman och skeppsbyggnadshistoria*. Föredrag från Scientific forum i Jakobstad 10.07.1992. Jakobstads museums publikationer nr 26: 9–17. Offset print, Jakobstad 1994, s. 9–11.
- ²¹ Mitchell, D. 1974. *A History of Russian and Soviet Sea Power*. André Deutsch. London, s. 31.
- ²² Teplyakov, V., Kuzmichev, Y., Baumgartner, P. and Everett, R. 1998: *A History of Russian Forestry and its Leaders*. Published by Washington State University in cooperation with the Federal Forest Service of Russia and the Pacific Northwest Station of the U.S.D.A. Forest Service. www.forest.ru/eng/publications/history/ [15.10.2008]. Chapter 2.
- ²³ Bauer Manderscheid, E. 1980. *Los montes de España en la Historia*. Ministerio de Agricultura. Lipal, S.A. Madrid, s. 170.
- ²⁴ James 1981, s. 149.
- ²⁵ Bauer Manderscheid 1980, s. 167–170.
- ²⁶ Goodwin, P. 1987. *The Construction and Fitting of the Sailing Man of War 1650–1850*. London. Conway. Maritime Press, s. 239.
- ²⁷ James 1981, s. 147.

- ²⁸ Mantel, K. 1990. *Wald und Forst in der Geschichte. Ein Lehr- und Handbuch.* Verlag M. & H. Schrapfer. Alfeld – Hannover, s. 197.
- ²⁹ Sarvas, R. 1964. *Havupuut.* Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo–Helsinki, s. 261; Begemann, H. 1985. *Das grosse Lexikon der Nutzhölze.* Band IV. Ib–Lu. Leitzahlen: 598 bis 812. Deutscher Betriebswirte-Verlag, 1296.
- ³⁰ Redko ja Mälkönen 2001, s. 6.
- ³¹ Vehkamäki, S. 2006. *Metsien käytön ja hyvän elämän murrosten vuorovaikutus. Vekstävyysajattelun näkökulma.* Teoksessa: Vehkamäki, S. (toim.). 2006. *Metsät ja hyvä elämä.* Metsäkustannus Oy. Helsinki, s. 66–68.
- ³² Redko ja Mälkönen 2001, s. 5.
- ³³ Ilvessalo 1923, 1; Kiuru, P. 1952. *Kivennapa. Muistelmia ja kuvia entisestä kotiseudusta.* Sisälähetysseuran raamattutalon kirjapaino. Pieksämäki, s. 28–54.
- ³⁴ Isomäki, A. 1997. *Tsaarien perintö elää yhä Karjalan kannaksella. Mitä tapahtuu Raivolan lehtikuusille? Metsätieteen aikakauskirja 4/1997:* s. 537–542, 539.
- ³⁵ Sirkkä, K. 1955. *Usikirkko. Muistelmia ja kuvauksina.* Usikirkko-Säätiö. Karjalohja. Vammala 1955. Vammalan kirjapaino Oy, s. 168.
- ³⁶ Maatalousministeriö 1922. Metsähallitukselle osoitettu kirje. Helsingissä, syyskuun 18 päivänä 1922 № 3298. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto.
- ³⁷ Redko ja Mälkönen 2001, s. 10.
- ³⁸ Ilvessalo 1923; Heikinheimo, O. 1927. *Beskrivning över Raivola lärkskogsområde.* Uppgjord av Olli Heikinheimo. Illustrerad av Lennart Segerstråle. Helsingfors. Statsrådets tryckeri.
- ³⁹ Mitchell 1974, s. 16–18.
- ⁴⁰ Kent, H. 1955. *The Anglo-Norwegian Timber Trade in the Eighteenth Century. The Economic History Review, New Series, Vol. 8, No. 1 (1955),* s. 62–74, 62.
- ⁴¹ Sarvas 1964, s. 262.
- ⁴² Isomäki, A. 2004. Raivolan lehtikuusimetsän koalojen pysyvien koalojen 1–7 mittaustiedot. Kirjoittajan arkisto.
- ⁴³ Redko ja Mälkönen 2001, s. 22.
- ⁴⁴ Keisarillinen julistus. 1816. Keisarillisen Majesteetin armollinen Julistus, Sen Wiiburin Läänissä olleen Metsä-Hallituksen lakkamisesta, Metsäin waarista ja sahain pannemisesta jällens käymään. Annettu Turusa s. 19 p. Heinä kuusa 1816. Turusa, prändäty J.E. Frenckellin ja Pojan tykönä. Eduskunnan kirjasto.
- ⁴⁵ Gylden, C. 1836. *Samling af författningar rörande Landtmäteriet och Justeringen af Mätt, Mål och Vigt i Finland, jemte Anwising eller Sak-Register.* Helsingfors., hos G.O. Wasenius 600–638: Kongl. Förordningen om Skogarne i Riket; den 1 Aug. 1805.
- ⁴⁶ Kardell 1997, s. 38.
- ⁴⁷ Paaskoski, J. 1997. *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826. Bibliotheca Historica 24.* Suomen Historiallinen Seura. Helsinki. Hakapaino, s. 264–272.
- ⁴⁸ Redko ja Mälkönen 2001.
- ⁴⁹ Heikinheimo 1927, s. 9–10.
- ⁵⁰ Maatalousministeriö 1922.
- ⁵¹ Heikinheimo, O. 1926. *Myrskytuhoista Raivolan lehtikuusimetsässä syyskuun 23 päivänä 1924.* Eripainos Metsätieteellisen koelaitoksen julkaisusta 12. Helsinki 1926. Valtioneuvoston kirjapaino. Referat: Über die Sturmschäden in dem Lärchenwalde bei Raivola am 23. September 1924; Redko ja Mälkönen 2001, s. 71–80.
- ⁵² Työnjohtaja Ilmari Leppäsen luettelo myytävistä tuulenkaadoista 11/1 1929. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto.
- ⁵³ Metsähallituksen kauppavälikirjan jäljennös 18. helmikuuta 1926 ja metsähallituksen laskelma Sorvalin Saha O/y:n sekä Wiipurin Saha O/y:n tarpeeksi Äyräpään hoitoalueesta v. 1926 luovutettujen metsäntuotteiden kustannuksista 28. toukokuuta 1926. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto; Kaila, T. 1947. Pohjalainen rakentaja ja hänen viipurilainen pyramidinsa. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo • Helsinki. Nelopaino Oy; Ahvenainen, J. 1984. Suomen sahateollisuuden historia. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki – Juva, s. 336.

- ⁵⁴ Redko ja Mälkönen 2001, s. 24.
- ⁵⁵ UNESCO. 2008. World Heritage. Historic Centre of Saint Petersburg and Related Groups of Monuments. whc.unesco.org/en/list/540/multiple=1&unique_number=635 [22.9.2008].
- ⁵⁶ Redko ja Mälkönen 2001, s. 74.
- ⁵⁷ Laasasenaho, J. 1982. *Taper curve and volume functions for pine, spruce and birch. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 108*. Seloste: männyn, kuusen ja runkokäyrä- ja tilavuusyhtälöt. Helsinki 1982. Valtion painatuskeskus. Laasasenahon tutkimuksen perusteella on päädytty olettamukseen, jonka mukaan tyviläpimittaan d_{tyvi} suhteutettuna rinnankorkeusläpimittaan $d_{1,3m}$ olisi 1700- ja 1800-luvulla ollut senttimetreinä $d_{\text{tyvi}} = 1,15 * d_{1,3} - d_{\text{tyvi}} = 1,20 * d_{1,3}$.
- ⁵⁸ Rantala, S. ja Anttila, T. 2004. *Lehtikuusen kasvatusta ja käyttöä. Pihlaja-sarja nro 6*. Metsälehti Kustannus. Keuruu, s. 31–41.
- ⁵⁹ Redko ja Mälkönen 2001.
- ⁶⁰ Ilvessalo 1923, s. 11–13.
- ⁶¹ Humble 2002, s. 104.
- ⁶² Ericsson 1994; Harris, D. 1989. *FH Chapman. The First Naval Architect and His Work*. Conway Maritime Press Ltd., London.
- ⁶³ Redko ja Mälkönen 1999, s. 47–50.
- ⁶⁴ Mitchell 1974, 165–167; Turpeinen, O. 2007. *Bomarsund 1854. Oolannin sota*. Teoksessa: Manninen, O. (toim.). 2007. *Suomalaisten taistelut Ruotsin, Venäjän ja itsenäisen Suomen riveissä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, s. 394–404.
- ⁶⁵ *The History of the Russian Navy 1996. The Crimean War*.
- ⁶⁶ Robins, G. 2004. *Bomarsund Imperiumin etuvartio*. Ahvenanmaan maakuntahallituksen Museovirasto. Maarianhamina 2004. Mariehamns Tryckeri. www.ahvenanmaa.fi/images/Bomarsund_fin.pdf [15.10.2008]
- ⁶⁷ Humble 2004, s. 132–134; James 1981, s. 160; Hampton Roads in aiheuttama murros näkyi selvästi myös Suomessa, josta toimitettiin merivaltioiden ja merenkulun tarvitsemää tervaa, puutavaraa ja laivoja.
- ⁶⁸ *The History of the Russian Navy 1996. Latter Half of the 19th Century*; Mitchell 1974, s. 173–175.
- ⁶⁹ Lehti, A. ja Immonen, K. 2006. *Porin puiset sotalaivat*. Porin kaupungin painatuskeskus, s. 8.
- ⁷⁰ Esper, T. 1978. *The condition of the Serf Workers in Russia's Metallurgical Industry, 1800–1861. The Journal of Modern History, Vol 50, No 4 (Dec., 1978)*, s. 660–679. The University of Chicago Press.; Michaelis, H. (toim.). 1970. *Suuri Maailmanhistoria 4*. Kirjayhtymä. Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy. Helsinki, s. 272–283.
- ⁷¹ Michaelis 1970, s. 280–281.
- ⁷² Autio, J. 1992. *Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991*. Katsaus ja tilastosarjat. Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92. Suomen Pankin monistuskeskus. Helsinki; Tilastokeskus 2007. Rahanarvokerroin 1860–2006. www.tilastokeskus.fi/til/eki/2006/eki_2006_2007-01-17_tau_001.html [22.9.2008]. Rahanarvomuunnokset perustuvat rahanarvonkertoimiin vuosille 1860–2006 ja markan ja ruplan väliselle kurssille 1 rupla = 4 markkaa vuosina 1860–1865. Vuotta 1860 aikaisemmille vuosille on käytetty edellisiä vähän suurempia kertoimia.
- ⁷³ Redko ja Mälkönen 2001, s. 46.
- ⁷⁴ James 1981, s. 160.
- ⁷⁵ Metsätieteellinen tutkimuslaitos kirje n:o 104 19.6.1932. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto.
- ⁷⁶ Metsätieteellinen tutkimuslaitos kirje n:o 97 27.6.1939. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto
- ⁷⁷ Metsähallitus 1940. Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen luovutus- ja tuloihoitukset. Kansallisarkisto; Metsätieteellinen tutkimuslaitos, kirje n:o 134 4.8.1943. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto.
- ⁷⁸ Rintamatyö 1944. Kirje 3136. 2 Kpk. Raivola 8.1.1944. Metsäntutkimuslaitoksen arkisto
- ⁷⁹ Toivanen, P. 2007. Keskustelu kirjoittajan kanssa huhtikuussa 2007.

From the Czars' Shipbuilding Timber Grove to the World Heritage List – The Changing Values of the Raivola Larch Forest with Changes in Military Technology

After the Great Northern War, the victorious Russians planted a larch forest in Raivola (now Roshchino) on the part of the Karelian Isthmus that had been ceded by Sweden. The purpose was to supply timber for the shipyards that Peter the Great had established on Kronstadt. The forest, which has a total area of around twenty hectares, was established in three stages over a period of approximately seventy years, the first stands dating from 1738. The initial objective was to supply, over two hundred and fifty years, good shipbuilding timber with a basal diameter of 80 centimeters. Advances in science during the pre-industrial era and the increasing scarcity of suitable timber necessitated a reduction in the cultivation time by forty years to ninety years, while the diameter requirement was halved by the early 1800s. By the mid-19th century, the achievements of the industrial revolution had quickly rendered the wooden sail-propelled man-of-war obsolete. The irreversible nature of this change became glaringly apparent to the Russian Navy when it suffered heavy losses during the Crimean War, and was also manifested on a world-wide scale by the Battle of Hampton Roads in the American Civil War. Ships were thenceforth built of iron and steel and propelled by steam. The Raivola larch forest was declared a natural history monument in 1856 with the shrinking of its economic value

that resulted in it becoming redundant in relation to the war economy.

Thus, the forest emerged as a cultural monument to the forest management and renewal undertaken during the early age of Enlightenment. Its cultural values are derived from stories that link the grove with its founders, history, and management. Connections to the history of modern Russia and the St. Petersburg area along with the romantic aura endowed on Peter the Great in history and the arts help lend the grove cultural significance and cultural values. For the Finns, the fact that the forest sits on old Finnish soil in a region steeped in the history of the pre-war and wartime era adds to its cultural value. The oldest stands are in a state of slow decay owing to their age. To preserve the forest for its original purpose it should be harvested and renewed, which, fortunately, has already been done, albeit to a limited extent.

(s. 1975), filosofian lisensiaatti Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitokselta, väitöskirjaprojekti Suomen kaartin vuoden 1831 Puolan sotaretkestä. Aiempia julkaisuja jääkärieversti, Mannerheim-ristin ritari Eino Polonin elämäkerta *Haavoitettu ritari* sekä yhteistyössä Puolan historian museon (Muzeum Historii Polski) kanssa toimitettu käännös Kaarlo Kurkon muistelmista vuoden 1920 Puolan ja Neuvosto-Venäjän sodan ajalta.

Suomen kaartin taistelut Masoviassa toukokuussa 1831

Marraskuun 29. päivänä 1830, neljä kuukautta Pariisissa puhjenneen heinäkuun vallankumouksen jälkeen, syttyi Varsovassa sotilaskapina puolalaisen upseerisalaliiton yritettyä murhata venäläisen varakuninkaan, suuriruhtinas Konstantin Pavlovitšin. Attentaatti sysäsi keisari Nikolai I:n valtakunnan alamaisuudessa toistaiseksi autonomista asemaa nauttineen Puolan kongressikuningaskunnan, *Kongresówkan*, täyteen kansannousuun Venäjää vastaan. Tsaarin kokoamaan rankaisuret-kikuntaan kapinallista rajamaata vastaan lukeutui myös eversti Anders Edvard Ramsayn komentama keisarillisen henkikaartin suomalainen tarkk'ampujapataljoona, Suomen kaarti.¹

Mustan kaksoiskotkan ja kultaisen leijonan koristamaa lippuaan Puolan taistelukentillä seuranneet suomalaiset kaartilaiset ovat jääneet paljolti alaviitteeksi kotimaisessa historiankirjoituksessa.² Vaikka aiempi tutkimuskirjallisuus onkin käsitellyt Puolan marraskuun kansannousun poliittisia seurauksia Suomen autonomialle, ei Suomen kaartin vuoden 1831 Puolan-sotaretkestä ole tehty itsenäistä tutkimusta. Kaartinpataljoonaa käsittelevissä sotahistoriallisissa tutkimuksissa Puolan-sotaretki on vastaavasti jäänyt enemmän alkuperäisaineistoa jättäneen vuosien 1877–1878 Turkin-sotaretken varjoon.³ Puolan-sotaretki oli kuitenkin historiallisesti merkittävä tapahtuma monestakin eri syystä. Ensi kerran sitten vuosien 1757–1763 seitsenvuotisen sodan ja Kustaa IV Aadolfin vuosien 1805–1807 epäonnisen Pommerin-sotaretken suomalaiset sotilaat saivat lähtökäskyn Keski-Euroopan taistelukentille. Puolan-sotaretki oli ensimmäinen sota Suomen suuriruhtinaskunnan

historiassa ja käytännössä ensimmäinen sota autonomisen Suomen kansallisen sotalaitoksen historiassa. Ironista kyllä, Suomen valtiollisen historian ensimmäinen sota käytiin vieraalla maalla, ja vihollisena oli kansakunta, joka oli noussut taisteluun oman itsenäisyytensä puolesta.

Tammikuusta syyskuuhun 1831 kestänyttä, kongressi-Puolan ja keisarillisen Venäjän välistä sotaa käytiin kahdella rintamanosalla. Etelässä, Veikselin itäisellä rannalla, hyökkäyksestä Varsovaa kohti vastasi sotaretken ylipäällikön, baltiansaksalaisen sotamarsalkka Hans Karl Friedrich Anton von Diebitschin komentama venäläinen pääarmeija. Pohjoisessa sotatoimista huolehtivat Puolan pääkaupunkia koillisen suunnasta lähestyneet suuriruhtinas Mihail Pavlovitšin venäläiset kaartinjoukot, joihin lukeutui myös suomalainen pataljoona. Suomen kaarti kävi kovimmat taistelunsa Narew- ja Bug-joen välisessä metsämaastossa Masovian alueella toukokuussa 1831, kenraali Jan Skrzyneckin johtaman puolalaisen armeijan suurhyökkäyksen aikana. Venäläisten kaartinjoukkojen Wąsewon maantiellä suorittaman taistelevan vetäytymisen yhteydessä suomalaiset sotilaat ottivat yhteen hyökkäävien puolalaisten kanssa Przetyczin ja Długosiodłon kylien ympäristössä toukokuun 16. päivänä.

Edellä mainitun päivän taisteluja voi perustellusti luonnehtia sodan käännekohtaksi suomalaisten tarkk'ampujien kannalta. Suomen kaartin Puolan-sotaretken historiassa näillä kahdella sinänsä vaatimattomalla yhteenotolla on sama merkitys kuin Gornyi Dubnjakin valtauksella on kaartin vuosien 1877–1878 Balkanin-sotaretken historiassa. Merkittävää on, että suomalaisten tarkk'ampujien osanotto toukokuun 16. päivän taisteluihin sai osakseen huomiota myös puolalaisten upseerien sodanjälkeisissä muistelmissa.

Taistelu koleraa vastaan; Suomen kaarti keväällä 1831

Masoviassa käytyjen taistelujen selvittäminen on aiheellista aloittaa valaisemalla suomalaisen kaartinpataljoonan yleistä tilannetta toukokuun 1831 alussa. Puolan taistelukentille tammikuussa marssinsa aloittanut Suomen kaarti oli saanut ensi tuntumaa sotatoimiin Krasnosielcin ja Wyszakówin kahakoissa huhtikuussa, minkä ohella pataljoona oli tukenut keisarillisen henkivartioväen 1. prikaatin 2. kevyttä ratsuvä-

kidivisioonaa Bug-joen pohjoisrannan puolustamisessa. Huhtikuun 19. ja 20. päivänä suomalaiset tarkk'ampujat olivat onnistuneesti ja itse tappioita kärsimättä torjuneet puolalaisten kansannousutaistelijain hyökkäykset Kamieńczykin, Rybinkin ja Brokin ylityspaikoilla.⁴ Lyhyet, voittoisat kahakat olivat murtaneet pataljoonan keskuudessa alkukevään ajan vallinneen apatian ja merkinneet suomalaissotilaille tervetullutta mahdollisuutta koetella kykyjään taistelussa. Samaan aikaan yhteenotot olivat kuitenkin todennäköisesti myös antaneet sotilaille jokseenkin erheellisen käsityksen vihollisesta. Vastassa olleet puolalaiset joukot olivat koostuneet enimmäkseen paikallisesta masovialaisesta nostoväestä, ja jokivartta vastaan suoritettujen hyökkäysten ensisijainen tarkoitus oli ollut vain koetella venäläisten puolustuksen lujutta Puolan sodanjohdon suunnittelemaa suurhyökkäystä silmälläpitäen. Tuoreeltaan rintamalle saapuneille suomalaissotilaille oli ensi kosketus viholliseen luonut kuvan hajanaisista, heikosti varustetuista ja vailla kunnollista johtoa taistelleista kapinallisjoukoista, jotka olivat helposti karkotettavissa taistelukentältä.

Tarkk'ampujien viimeisten komennuskuntain palattua kymmenen päivää jokivarressa käytyjen taistelujen jälkeen suomalainen kaartinpataljoona kokoontui Nurin kylän lähistölle Bug-virran etelärannalle yhdessä venäläisen kaartinjääkärirykmentin kanssa. Aliluutnantti Achates Ferdinand Gripenbergin komentaman joukkueen suorittaessa tiedustelutoimintaa läheisessä Tarnowon kylässä eversti Ramsay määräsi pataljoonan taistelukyvyttömät miehet evakuoitaviksi. Vaikka Suomen kaarti olikin selviytynyt tulikasteestaan vailla tappioita, pataljoonan yleinen terveydentila osoitti nyt jälleen samoja rapautumisen merkkejä, jotka

Suomalaisia tarkk'ampujia uniformissaan. Pierre Vernet'n litografia.

Finnish sharpshooters in uniform; a lithography by Pierre Vernet.

olivat olleet havaittavissa jo edeltäneiden viikkojen aikana. Vaikka viisi-toista aiemmin evakuoitua miestä oli toipunut ja palannut pataljoonan kenttäläsaretista sekä Łomża:n sotilassairaalaista, neljätoista uutta sotilasta oli nyt sairastunut siinä määrin, että heidät oli evakuoitava pataljoonasta.⁵

Niillä tarkk'ampujilla, jotka olivat vielä riittävän hyvässä terveydentilassa kelvatakseen palvelukseen, sujuivat seuraavat kaksi päivää siistimisen merkeissä. Vihollisuuksien hetkellisesti tauottua eversti Ramsay päätti omistaa lepotauon pataljoonan ulkoasun parantamiseen. Pataljoonan edustuskelvopuudelle suodulla erityishuomiolla oli upseeriston näkemyksessä epäilemättä merkityksensä yksikköhengen kannalta, mutta järjestelyjen taustalla oli myös käytännön syynsä eversti Ramsayn odottaessa suuriruhtinas Mihailin tarkastuskäyntiä.⁶ Toimenpiteet eivät olleet välttämättä täysin epämiellyttäviä sotilaille, jotka saivat nyt viimeinkin uudet varusteet ja univormut sekä ennen kaikkea uudet saappaat. Samanaikaisesti pataljoonan upseerit saivat käskyn siirtää henkilökohtaiset tavaransa kaartinjoukkojen yhteiseen kuormastoon, mikä vapautti pataljoonan omat kuljetusvankkurit muihin tarkoituksiin. Materiaalisten seikkojen ohella myös miehistön henkinen huolto sai huomiota osakseen pataljoonan kokoontuessa yhteiseen jumalanpalvelukseen. Päiväkäskyssään eversti Ramsay perusteli seremonian erityistä merkitystä sillä, että miehet olivat jääneet pääsiäisenä ilman ehtoollista. Kristillistä juhlapyhää tuli nyt muistaa jälkikäteen järjestetyllä jumalanpalveluksella.⁷

Edellä mainituilla suomalaisten tarkk'ampujain mikrokosmosta hallinneilla vaatimattomilla, jokapäiväisillä tapahtumilla oli taustansa sodan laajemmassa kehityskulussa. Rivisotilaihin kohdistuneella aineellisella ja henkisellä huomiolla samoin kuin kuormaston keventämisen kautta suoritettulla pataljoonan liikkuvuuden parantamisella oli molemmilla merkityksensä kevään tullen uudelleen kiihtyneisiin sotatoimiin valmistauduttaessa. Huhtikuun 25. päivänä sotamarsalkka Diebitsch oli yrittänyt ottaa aloitteen jälleen käsiinsä iskemällä kenraali Jan Nepomucen Umińskin puolalaisia joukkoja vastaan Kałuszynin luona. Kauan suunniteltu operaatio ei ollut tuottanut tulosta, ja venäläisellä sodanjohdolla oli syynsä otaksua, että Veikselin itäpuolella jatkunut pattitilanne siirtäisi vihollisuuksien painopisteen koillisen suuntaan. Odotetussa tilanteessa puolalaisten mahdollisen vastahyökkäyksen tor-

junta jäisi väistämättä suuriruhtinas Mihailin kaartinjoukkojen tehtäväksi. Venäläisten ennakointi ei ollut vailla perusteita, sillä kongressi-Puolan sodanjohto oli todellakin valmistelemassa suurhyökkäystä. Huhtikuun viimeisellä viikolla kenraali Jan Skrzyneckin komentama neljäkymmentuhannen miehen puolalainen armeija aloitti koontumisensa Serockin luona, valmiina sotatoimiin venäläisiä kaartinjoukkoja vastaan.⁸

Sotatoimien hahmottuessa komentajien tekemien yksilöllisten päätösten kautta suomalaisotilaiden tasaisesti taantunut terveydentila oli osoitus paljon huolestuttavammasta prosessista, joka oli täysin inhimillisen kontrollin ulkopuolella. Keväällä 1831 Puolan taistelukentillä puhjenneilla kulkutaudeilla oli taustansa jo venäläisten aiemmissa, Persiaa ja Turkia vastaan vuosina 1826 ja 1829 käydyissä sotaretkissä. Kaukasukselta palanneiden venäläissotilaiden tuomien tuliaisten joukossa oli ollut koleraepidemia, joka oli seuranneena vuonna puhjennut kautta Etelä-Venäjän, levinnyt kohti Puolan rajoja ja saanut lopulta vuosien 1830–1831 aikana maailmanlaajuiset mittasuhteet.⁹ Lämpimän kevään oloissa uusi kulkutauti oli vallannut koko Venäjän armeijan, ja huhtikuun lopulta alkaen epidemia levisi nopeasti ja massiivisena. Koleraan menehtyneiden miesten lukumäärän rajoituttua maaliskuun aikana vain 319 henkeen joutui Venäjän armeija kuukautta myöhemmin merkitsemään 3 170 sotilasta uuden kulkutaudin uhreiksi.¹⁰ Suomalaispataljoona ei ollut poikkeus, ja pataljoonan aloitettua 2. toukokuuta marssin kohti Ostrołękaa matka keskeytyi lyhyeen sotilaiden alkaessa sairastua hälyttävää vauhtia. Marssin ensimmäisenä päivänä sairastuneesta kahdestakymmenestäkahdesta miehestä kuusi siirrettiin heti Łomżan sotilassairaalaan, ja seuraavana päivänä sairastapaukset alkoivat muuttua kuolonuhreiksi. Ensimmäisenä henkensä menetti sairaskuljetuksen aikana menehtynyt Gabriel Ström, tarkk'ampuja 116 ensimmäisestä komppaniasta, jonka nimi vedettiin yli kutsuntaluettelosta.¹¹

Komentajan asemassaan eversti Ramsay suhtautui erittäin vakavasti toistaiseksi vielä tuntemattoman taudin puhkeamiseen, ja pataljoonan päiväkirjan toukokuussa kirjoitetut sivut ovat täynnä merkintöjä sairastuneista sotilaista, jotka on määrätty evakuoitaviksi niin pian kuin mahdollista. Koska taudin luonne oli tuntematon eikä mitään hoitoa ollut saatavilla, oli ainoa mahdollisuus sen leviämisen ehkäisemiseksi karanteeni. Heikossa ruumiillisessa kunnossa olleet ja tartuntavaaran

alaisiksi katsotut sotilaat asetettiin nyt tarkkailuun, samalla kun luvaton kanssakäyminen sairaalaan evakuoitujen miesten kanssa kiellettiin ankaralla määräyksellä. Sanitääriin tehtävät lankesivat kenttäsairaalaan lähetetyille aliupseeri Berndt Fagerrothille, jonka avuksi irrotettiin yksi tarkk'ampuja jokaisesta neljästä komppaniasta.¹² Periaatteessa kenties tehokkaalta vaikuttanut evakuointiin ja karanteeniin perustunut käytäntö ei lopulta kuitenkaan kyennyt estämään taudin leviämistä, ja seuraavien päivien aikana tilanne muuttui yhä synkemmäksi. Toukokuun 5. päivänä kolme miestä kuoli samalla kun yhdeksän muuta sairastui, kaksi näistä aliluutnantti Gripenbergin joukkueesta. Seuraavana päivänä jouduttiin kahdeksantoista miestä evakuoimaan pataljoonasta Ostrołękan sairaalaan.¹³

Seuraavien viiden päivän aikana suomalaispataljoona pysytteli halvaantuneessa tilassa Nowa Wieśin kylän ympäristössä. Kolera raivosi suomalaisten sotilaiden keskuudessa säätyeroista ja arvoasemasta piittaamatta ja iski nyt myös siihen henkilöön, jonka tehtävänä olisi tavallisesti ollut vastata kaikkien muiden hautausjärjestelyistä. Toukokuun 8. päivänä sotilaspastori Karl Henrik Ingman menehtyi koleraan, ja seuraavana päivänä pataljoonan miehet hautasivat sielunpaimenensa Nowa Wieśin lähistölle. Tarkk'ampujien komennuskunnan laskiessa kuolleen suomalaisen kappalaisen arkun hautaansa pataljoonan sotilassoittajat säestivät seremoniaa portepeevänrikki Viktor Aminoffin johdolla.¹⁴ Vain viikko sen jälkeen kun viivästetty pääsiäisjumalanpalvelus oli valmistanut sotilaat odotettua taistelua ja kuoleman mahdollisuutta varten, pataljoona oli nyt menettänyt miehen, jonka vastuulla yksikön henkinen indoktrinaatio oli ollut. Vaikka uskonnonharjoitus perustuikin pääsääntöisesti sota-artiklain mukaisesti ruumiillisen rangaistuksen uhalla ylläpidettyyn pakkoon – jumalanpalveluksen laiminlyönti saattoi merkitä sotilaalle viittäkymmentä paria raippoja – merkitsi sotilaspastorin kuolema kaartinpataljoonan miehille siitä huolimatta erään henkisen turvaverkon pettämistä.¹⁵ Kappalaisen menehtymisellä oli moraalialta rapauttava merkityksensä todennäköisesti myös siksi, että evankelis-luterilainen usko oli yksi kansallista omaleimaisuutta korostanut erottava tekijä suomalaisen pataljoonan ja henkikaartin venäläisten yksiköiden välillä, etenkin vieraalla maalla palveltaessa. Menettäessään kenttäpastorinsa pataljoona menetti täten myös erään yksikköhenkensä keskeisistä tukipisteistä.

Koleran puhkeamisella toukokuun alussa oli psykologinen merkityksensä ennen kaikkea sotatilanteen ehdotonta vaihtoehdottomuutta ja kaikkien lopputulosten huonoutta korostaneena tekijänä. Pakkasen ja nälän kourissa talvisen pakkomarssinsa aikana pahoin kärsinyt suomalaispataljoona oli odottanut vuodenajan vaihteelta helpotusta vaivoihinsa, mutta lämmin kevät olikin ainoastaan lietsonut armeijaa vainonneet kulkutaudit uuteen vimmaan. Tilanne epäilemättä lisäsi rivisotilaiden keskuudessa vallinnutta pessimismia ja epävarmuutta entisestään.

Venäläiset komentajat pyrkivät ehkäisemään mielialojen painumista tukeutumalla entistä korostetummin kuriin, järjestykseen, muodollisuuteen ja tiukkaan asenteeseen, jotka olivat kaikki sotilaselämän kulkumakivia Nikolai I:n hallituskauden aikana. Suomen kaartin saavutettua lopulta Wąsewon kylän 12. toukokuuta kaartinjoukot saivat vastaanottaa suuriruhtinas Mihailin uuden päiväkäskyn leirissä univormujen käytössä noudatettavista säännöistä. Yllättävää sinänsä, käsky salli käytännön nimissä sotilaiden poiketa pukeutumisesta leirin ulkopuolella tapahtuvan polttopuiden, olkien ja veden noutamisen sekä muun ruumiillisen työn yhteydessä – mutta tällöinkin mukana olleiden aliupseerien oli yhä kannettava sapeleitaan osoituksena arvoasemastaan.¹⁶

Ensimmäinen tulikaste; Przetyczin taistelu

Samana päivänä kun suomalaispataljoona asettui venäläisten kaartinyksiköiden leiriin Wąsewon luona, Puolan armeija aloitti pitkään valmistellun keväthyökkäyksensä Narewin jokilaaksossa. Skrzynecki oli viime vaiheessa päättänyt jakaa joukkonsa kolmeen hyökkäyskiilaan. Vasemman sivustan suojaaminen lankesi Narew-joen molemmin puolin Pułuskia ja Ostrołękaa kohti edenneen, Napoleonin suuressa armeijassa kunnostautuneen kenraali Henryk Dembińskin neljäntuhannen miehen vahvuisen joukon huoleksi. Hyökkäyksen oikealla siivellä eteni Bug-joen pohjoispuolella kenraali Antoni Giełgudin ja kenraali Tomasz Łubieńskin komennossa kaksitoistatuhatta miestä itään päin Wyszakówin, Brokin ja Nurin ylityspaikkoja kohti. Heidän tavoitteenaan oli katkaista venäläisten kaartinjoukkojen yhteydet Diebitschin eteläiseen pääarmeijaan. Skrzyneckin itsensä johtama pääjoukko, kaiken

kaikkiaan kaksikymmentäseitsemäntuhatta miestä ja yli sata kenttätykkiä, eteni Serockin ylityspaikalta suoraan koilliseen, tarkoituksenaan tuhota suuriruhtinas Mihailin joukot Długosiodłon, Wąsewon ja Łomżan luona.¹⁷

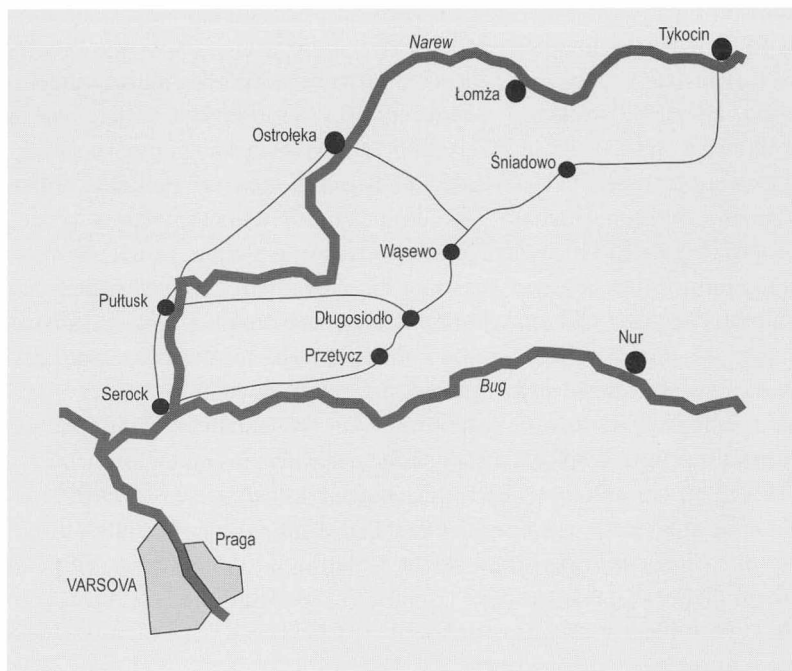
Hyökkäyksen ensi päivinä, 12.–15. toukokuuta, suomalaispataljoonan elämää sävytti edelleen koleran synnyttämä avuton letargia. Kahdenkymmenen miehen joutuessa pataljoonan sairastupaan eversti Ramsay sai tiedon yhdentoista miehen kuolemasta Ostrołękan ja Łomżan sotilassairaaloissa.¹⁸ Koleran nopealla leviämisellä ja samanaikaisilla uutisilla puolalaisten suurhyökkäyksestä alkoi tässä vaiheessa olla selvästi tavanomaista vakavampi vaikutus miehistön mielialaan, ja toukokuun 16. päivänä eversti Ramsayn oli tehtävä pataljoonan päiväkirjaan merkintä sotilaskarkurista. Vailla lupaa pataljoonan jättänyt sotilas oli Johan Gyllenberg, ensimmäinen tarkk'ampuja kolmannesta komppaniasta.¹⁹ Gyllenbergin päätös paeta ja kokeilla onneaan omillaan selittyy kenties hänen asemallaan verraten tuoreena, vain hieinan ennen sodan syttymistä Suomen kaartiin värväytyneenä sotilana.²⁰ Samana päivänä pataljoona sai tiedon, jonka mukaan myös Ostrołękan sotilassairaalassa kirjurina palvellut Christian Burkvardt, tarkk'ampuja 28 neljännestä komppaniasta, oli poistunut ilman lupaa.²¹ Gyllenbergin ja Burkvardtin mahdolliset henkilökohtaiset motiivit jäävät arvoituksiksi, mutta yleisesti ottaen molempien pakenemista pataljoonasta voinee luonnehtia sotatilanteen epävarmuuden ja yleisen sekavuuden provosoimiksi irrationaaliseksi tapahtumiksi. Sotilaskarkuruus ei luonnollisestikaan ollut terveellinen elämäntapa, ja kauas pois kotimaastaan viedyllä nuorella sotilaalla eivät mahdollisuudet selvitä yksinään vieraalla maalla olleet järin korkeat.

Suomalaisen rivisotilaan epävarmuus ja epätietoisuus kuvastuivat myös yllättävän epäselvässä käsityksessä vihollisesta. Sven Jonas Stille, puolalaisessa sotilassairaalassa palvellut ja suomalaisia sotavankeja hoitanut ruotsalainen lääkäri, sisällytti sittemmin muistelmiinsa maininnan suomalaisten keskuudessa vallinneesta hämmäntävän erheellisestä viholliskuvasta. Stillen kuuleman kertomuksen mukaan suomalaiset tarkk'ampujat olivat olleet siinä uskossa, ettei vastassa ollut niinkään puolalainen kansannousu, vaan oikeastaan ranskalainen maahanhyökkäys, johon oli liittynyt vain muutamia kapinallisia puolalaisia rykmenttejä.²² Sekaannus on varsin helposti selitettävissä, sillä venäläinen

sotilasretkikunta oli alun alkaen koottu Pyhän Allianssin suunnittelemaa, Ranskan ja Belgian vallankumouksia vastaan kohdistetuksi aiotua interventiota varten.²³ Marraskuun kansannousun puhjettua uudeksi tehtäväksi oli tullut rankaisuretki Puolaa vastaan, mutta monet sotilaat olivat nähtävästi yhä muistaneet alkuperäiset määräykset ja jäivät nyt siihen käsitykseen, että ranskalaiset joukot olivat saavuttaneet Puolan.

Yleisesti ottaen ei liene liioiteltua todeta, että Suomen kaartin valmistautumisaste jätti hieman toivomisen varaa, varsinkin kun pataljoonan oli nyt kohdattava suurin puolalaisten hyökkäys koko sodan aikana. Koleran jo ennestään rampauttama pataljoona menetti jatkuvasti keskimäärin viisi miestä päivässä kulkutaudille, sotilaspastori Ingmanin kuolema oli ravisuttanut pataljoonan henkistä koheesiota, ensimmäiset karkaustapaukset olivat osoituksia pataljoonan kurin hienoisesta rakoilemisesta, eikä rivisotilailla ollut edes selkeää käsitystä, keitä vastaan he tosiasiaassa taistelivat. Kaikesta huolimatta elämä pataljoonassa jatkui päällisin puolin kuten aiemminkin, ja uudelleen käynnistyneiden vihollisuuksien seurauksena Suomen kaarti sai nyt uuden tehtävän. Saatuaan tiedon puolalaisten hyökkäyksestä suuriruhtinas Mihail päätti vetää kaartinjoukkojen pääosan Śniadowoon jättäen puolalaisten viivyttämisen vain pienen jälkijoukon tehtäväksi. Puolustuksesta vastanneiden venäläisten yksikköjen joukossa oli kenraalimajuri Poleškon 4. kaartinjalkaväkirykmentti, johon kuuluivat kaartinjääkärirykmentin 3. pataljoona, kolme kasakkaeskadroonaa ja kaksi kevyttä kenttätykkiä. Przetyczin kylään keskitetty Poleškon prikaati sai nyt lisävahvistusta suomalaispataljoonan 1. ja 2. komppaniasta, samalla kun kole-rasta suhteellisesti eniten kärsineet 3. ja 4. komppania pysyttelivät reservissä Wąsewon edustalla. Kenraalimajuri Stankevitšin ja eversti Puzyrevskin laatimassa Puolan-sotaretken historiassa annettujen numerotietojen mukaan Suomen kaartin aktiivinen vahvuus tässä vaiheessa oli 474 miestä.²⁴

Poleškon prikaatin vahventaminen oli tärkeä osa suuriruhtinas Mihailin suunnitelmia, mutta suomalaispataljoonalle kyseessä oli vain enemmän tai vähemmän rutiiniluonteinen komennus. Puolalaisten etujoukon lähestyessä Przetyczin laitamia toukokuun 16. päivän aamuna – juliaanisen kalenterin mukaan 4. toukokuuta – ei luultavasti kukaan pataljoonasta, eversti Ramsay ja muut korkea-arvoiset upseerit

Suomen kaartin operaatioalue Koillis-Puolassa toukokuussa 1831.

The area of operations of the Finnish Guard in northeastern Poland, May 1831.

mahdollisesti pois lukien, ollut tietoinen saadun tehtävän merkityksestä ja haastavuudesta. Useimmat sotilaat odottivat arvattavasti vain lyhyttä yhteenottoa, joka ei paljonkaan eroaisi Bug-joen pohjoisrannoilla huhtikuussa käydyistä kahakoista. Mahdolliset harhaluulot tulisivat kuitenkin karisemaan hyvin nopeasti. Lähestyvät puolalaiset joukot eivät tällä kertaa koostuneet talonpoikaisnostoväestä, vaan kongressikuningaskunnan armeijan ammattisotilaista, joita komensivat Napoleonin sodissa kannuksensa ansainneet upseerit. Jalkaväkeä komentaneen kenraali Antoni Jankowskin taidot saattoivat kenties jättää varaa arvos-
telulle, mutta puolalaista ratsuväkeä johtaneen Dezydery Chłapowskin kyyvyt enemmän kuin kompensoivat nämä puutteet.²⁵ Chłapowskin ratsumiehet edustivat oman aikansa parhaimpia, koulutettuja iskujoukkoja; sinisiin univormuihin ja koristeltuihin koppalakeihin son-

nustautuneet, keihäin ja sapelein aseistautuneet ulaanit olivat kongressi-Puolan armeijan eliittijoukko.

Havaittuaan vihollisen ratsuväen ylivoiman Poleško katsoi aiheelliseksi antaa jalkaväkensä pääosalle vetäytymiskäskyn Chłapowskin joukkojen tunkeutuessa Przetycziin. Venäläiskenraali komensi kasakkansa suojaamaan vetäytymistä, ja ratsumiehet saivat tuekseen yhden kaartinjääkärikomppanian sekä kuusikymmentä suomalaista tarkk'ampujaa.²⁶ Kylää ympäröivään metsämaastoon aamun hämärissä sijoitetut suomalaiset avasivat nyt tulen vihollista kohti, ja kivääritulon havainneet kenraali Chłapowskin puolalaiset ratsumiehet karauttivat seuraavassa hetkessä tarkk'ampujia kohti. Nuorena luutnanttina puolalaisessa hevosvetoisessa kaartinrykmentissä palvellut ruhtinas Stanisław Jabłonowski kuvaili sittemmin eloisesti muistelmissaan seurannutta yhteenottoa suomalaisten tarkk'ampujien ja puolalaisten ulaanien välillä. Jabłonowskin kertomus maalaa kuvan kiivaasta taistelusta, jossa suomalaiset tarkk'ampujat surmaavat puolalaisia sotilaita kuolettavan tarkalla tulituksella, torjuvat Chłapowskin ratsuväen rynnäköit pistimillään, kestävät sitkeästi puolalaisen tykkitulen ja vetäytyvät vain askel kerrallaan metsämaastoa hyväkseen käyttäen, hidastaen ratkaisevasti puolalaisten hyökkäystä.²⁷

Pääpiirteissään samanlaisen kuvauksen taistelusta antoi myös kenraali Skrzyneckin toisena adjutanttina palvellut Ignacy Kruszewski, joka haavoittui yhteenoton aikana. Sodan jälkeen Belgian armeijaan pestautunut ja kenraalin arvon saavuttanut Kruszewski kuvaili, miten suomalaiset olivat taistelun aikana soveltaneet onnistunutta sissitaktiikkaa, iskien ja vetäytyen kerta toisensa jälkeen, metsämaaston ja Przetyczin kylän rakennusten suojaa hyväksikäyttäen. Puolalaiskenraali kommentoi muistelmissaan ohimennen myös suomalaisten ja venäläisten sotilaiden aseistusta, mainiten tarkk'ampujien kantaneen »lyhyitä kivääreitä, joissa oli pitkät pistimet».²⁸

Kruszewskilla ja Jabłonowskilla oli todennäköisesti omakohtaiset syynsä ylistää suomalaisten vastustajiensa urheutta. Molempien muistelmiin sisältyvät viittaukset suomalaisista sotilaita ovat oikeastaan varsin tavanomaisia esimerkkejä puolalaisten kirjailijain kuvauksista tsaarin armeijassa palvelleista Venäjän vähemmistökansallisuuksiin luokituneista sotilaita. Kummatkin kertomukset esittävät suomalaiset tarkk'ampujat villin, kesyttämättömän soturiheimon edustajina, jotka

tsaari on kutsunut aseisiin valtakuntansa kaukaisilta alueilta ja sen jälkeen usuttanut puolalaisten kansannousutaistelijain kimppuun. Tällaiset kuvaukset monikansallisen imperiumin voimavaroja vastustaneista uljaista kansannousutaisteluista ovat tunnettuja jo Thermopylain taistelun ajalta, ja Puolan kansallisrunoilija Adam Mickiewicz katsoi sittemmin tsaarin turvautumisen vähemmistökansallisuuksista värvättyihin sotilaihin osoittaneen, että Venäjä oli »kääntänyt selkensä slaavilaiselle olemukselleen».²⁹ Puolalaisten huomiot suomalaissotilaiden erityisistä kyvyistä metsämaastossa käydyssä taistelussa ovat huomionarvoisia, sillä keisarillisen henkikaartin koulutus perustui tänä aikana paljolti yhä vanhaan, jäykkään linjataktiliseen doktriiniin; jopa kaartin tarkk'ampuja- ja jääkäriyksiköissä paraativalmius oli monesti maastoharjoituksia tärkeämmällä sijalla.³⁰ Mahdollista on, että suomalaiset upseerit ja sotilaat olivat taistelutilanteen kiivaudessa hylänneet mekaanisen koulutuksensa ja turvautuneet vaistonvaraisesti improvisoituun taktiikkaan kotimaista metsämaastoa muistuttaneessa ympäristössä.

Olipa asia miten tahansa, Jabłonowskin ja Kruszewskin vastustajina taistelleiden pohjoisten sotureiden asekunnosta esittämien ylistävien lausuntojen taustalla oli luultavasti vain halu esittää puolalaisten omat saavutukset Skrzyneckin suurhyökkäyksen aikana vieläkin mahtavampina. Suomalaisille itselleen Przetyczin taistelu oli huomattavasti vähemmän hohtokas. Kuudestakymmenestä tarkk'ampujasta oli neljä menettänyt henkensä taistelussa Chłapowskin ulaaneja ja Jankowskin jääkäreitä vastaan. Suomen kaartin historian ensimmäiset sotilaat, jotka olivat kaatuneet taistelussa vihollista vastaan, olivat kaikki palvelleet ensimmäisessä komppaniassa; aliupseeri Henrik Kostian sekä tarkk'ampujat 55, 76 ja 148, Erik Tammelin, Henrik Bom ja Johan Johansson.³¹ Kaatuneiden ohella neljätoista miestä oli haavoittunut, näistä kolme oli upseereita; ensimmäisen komppanian päällikkö, kapteeni Simon Kyrenius, luutnantti Carl Johan Fagerroth sekä myös eversti Ramsay, joka oli etulinjassa miehiään komentaessaan saanut puolalaisen luodin kylkeensä. Pyhän Annan ritariristillä palkittu kapteeni Kyrenius oli haavoittunut vakavasti, ja komppanianpäällikkö menehtyi Łowiczin sairaalassa 3. lokakuuta, vajaa viisi kuukautta myöhemmin.³²

Upseerien lisäksi kaikkiaan neljä aliupseeria – portepeevänrikki Carl von Konow sekä ensimmäisen komppanian aliupseerit Johan Rund-

berg, Erik Brändström ja Carl Ståhlberg – olivat haavoittuneet siinä määrin, että heidän evakuoimisensa sairaalaan oli välttämätöntä.³³ Seitsemästä haavoittuneesta sotilaasta kolmella oli siviiliammatti. Isak Lindquist, tarkk'ampuja 46 toisesta komppaniasta, oli hämäläinen räätäli; Johan Holmström, tarkk'ampuja 37 samasta komppaniasta, oli ansainnut elantonsa kultaseppänä eteläisellä Pohjanmaalla; ja Magnus Rudolf, tarkk'ampuja 12 neljännessä komppaniasta, oli työskennellyt suutarina Porin kaupungissa.³⁴ Muut neljä miestä, Jonas Moberg, Jonas Svartström, Henrik Hidberg ja Gustaf Berg, olivat nähtävästi vain tavallisia nuoria värväytyneitä, joille palvelus kaartissa oli muodostanut ainoan ammatin.³⁵ Przetyczin kylän edustalla puolalaisia vastaan taistelleet, haavoittuneet ja kuolleet suomalaiset edustivat täten Suomen suuriruhtinaskunnan kaikkia yhteiskuntaluokkia; ruotsinkielistä aatelistoa ja säätyläistöä, syystä tai toisesta sotilaisiksi pestautuneita keskiluokan käsityöläisiä ja ammatinharjoittajia sekä lopulta tavallisia nuoria miehiä, joille sotilaspalvelus oli suonut ainoan mahdollisuuden rehellisen elannon hankkimiseen.

Suomalaisten sotilaiden omaa, yksilöllistä kokemusta koskevaa aineistoa on Puolan-sotaretken ajalta säilynyt valitettavan vähän, ja todistusaineisto rajoittuu vain muutamiin Stillen muistelmien kaltaisiin, viitteenomaisiin toisen käden tietoihin. Voi kuitenkin olettaa, että toukokuun 16. päivän aamuna puolalaisia vastaan käyty taistelu Przetyczin luona oli vapauttanut sotilaat aiemmista epävarmuuden tunteista ja tehnyt miehille kerralla selväksi, keitä vastaan he taistelivat ja mitkä olivat vihollisen todelliset voimavarat. Asenteenmuutos on kenties havaittavissa myös eversti Ramsayn muistiinpanoissa, joissa aiemmin näkyttömänä ja anonyyminä esiintynyt »fienden», »vihollinen», sai nyt tyhjentyvän ja perusteellisen nimityksen »polska rebell-trupper», »puolalaiset kapinallisjoukot».³⁶ Przetyczin taistelu oli siis osoittanut myös puolalaisille, että vihollisen riveissä taisteli suomalaisiakin sotilaita, ja taisteluun osallistuneet upseerit antoivat täyden tunnustuksen näiden kyvyille. Suomalaiset tarkk'ampujat – »strzelcy finlandcy» – esiintyivät sittemmin ainakin kahdessa 1800-luvulla kirjoitetussa puolalaisessa historiallisessa romaanissa. Adam Amilkar Kosińskin ja Kazimierz Władysław Wójcickin kirjoittamien populaarien romaanien teemana olivat tosin Puolan 1600-luvulla Ruotsia vastaan käymät sodat, mutta voi perustellusti olettaa, että maininnat suomalaisista tarkk'ampujista ja näi-

den erinomaisista ampumataidoista olivat seurausta vuoden 1831 sotaretken välittömästä muistosta ja suomalaisten uudesta esiintymisestä jälleen kerran Puolan vihollisten joukossa.³⁷

Tappio ja sotavankeus; Długosiodłon motti

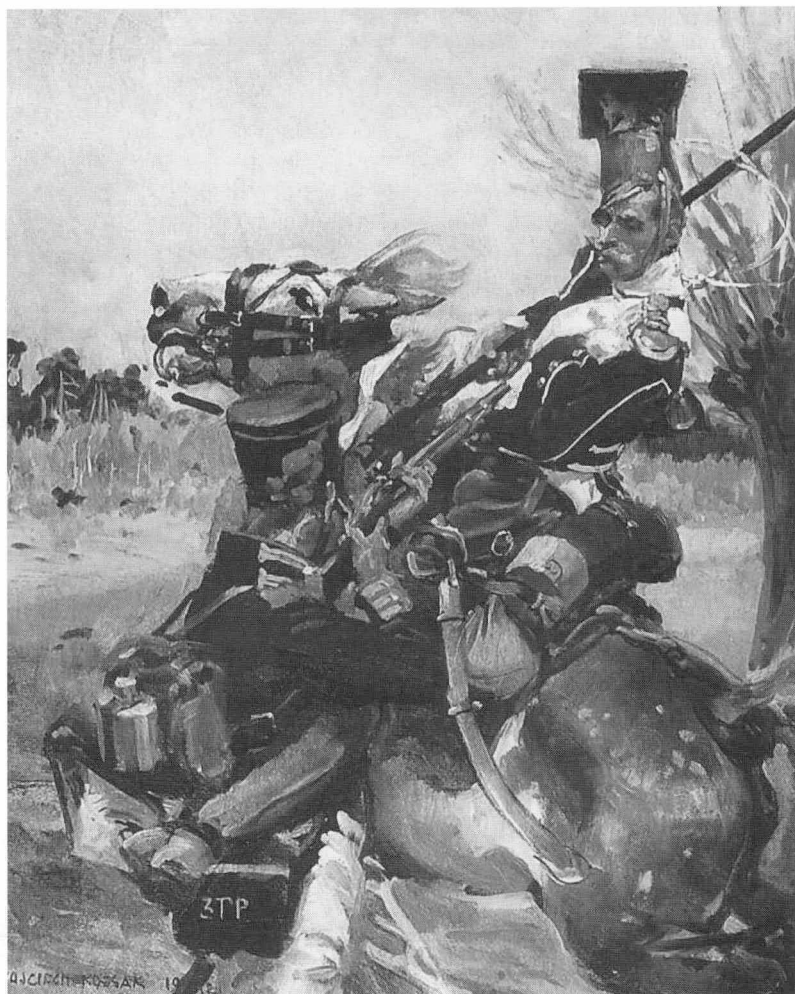
Yhteenotto Przetyczin luona ei päättänyt toukokuun 16. päivänä käytyjä taisteluja, vaan merkitsi päinvastoin vasta kaartinjoukkojen kujanjuoksun alkua. Suomalaisten tarkk'ampujien ja venäläisten kaartinjäkärien vastarinta oli onnistunut viivyttämään Chłapowskin puolalaisen ratsuväen hyökkäystä, mutta Poleškon prikaatin vetäytyessä iltapäivän aikana Długosiodłoon taistelu kävi jälleen entistä kiivaammaksi. Vetäytyttyään taistellen Przetyczin ja Wąsewon välistä maantietä reunustaneiden metsämaiden kautta suomalaiset joutuivat toistamiseen pidättelemään nopeasti edenneitä puolalaisia joukkoja. Suomalaisten sotilaiden tarkka ja kuolettava kiväärituli teki jälleen vaikutuksen viholliseen. Hyökkäyksen aikana puolalaisten esikuntaupseeri Wolski sai surmansa kiväärinluodista ja Tomasz Potocki, ensimmäisen kevyen hevosvetoisen tykkipatterin upseeri ja kenraali Skrzyneckin adjutantti, haavoittui.³⁸ Poleškon määrätessä miehensä jättämään taistelukentän jäi venäläisten äärimmäiselle oikealle laidalle sijoitettu vänrikki Henrik Lyran ja alivänrikki Fabian Reinhold Niklas Spaldingin suomalainen komennuskunta saarroksiin Chłapowskin hyökkäävän ratsuväen keskelle. Puolalaisten ulaanien laskiessa peitsensä suomalaisia kohti Lyra ja Spalding totesivat tilanteen toivottomaksi ja katsoivat parhaaksi antautua yhdessä joukkueeseensa kuuluneiden kolmentoista tarkk'ampujan ja rumpalin kanssa.³⁹

Spalding ja Lyra olivat syntyperältään aatelittomina molemmat erikoisia tapauksia Suomen kaartin upseeristossa. Spalding oli syntynyt sotilasperheeseen ja värväytynyt Suomen kaartiin vanhemman veljensä Berndt Magnus Fredrik Spaldingin esimerkkiä seuraten. Berndt Spalding palveli Puolan-sotaretkellä alikapteenina toisessa venäläisessä sotilasyksikössä ja kuoli lopulta Łomżan sotilassairaalassa. Perheen isä, meklarin poikana syntynyt kenraalimajuri Fredrik Johan Spalding, oli noussut arvoasemaansa omien ansioidensa kautta. Aloitettuaan sotilasuransa Ruotsin armeijan yhdeksänvuotiaana kersanttina Viaporissa

Fredrik Spalding oli palvellut vuosien 1788–1790 Kustaa III:n Venäjän-sodassa sekä vuosien 1808–1809 Suomen sodassa, päättäen pysyä Suomessa venäläisvalloituksen jälkeen. Suomen ritarihuone oli evännyt kenraalimajuri Spaldingin hakemuksen aatelisarvoa varten, mutta poikkeuksellisen palvelushistoriansa nojalla tämä oli hyväksytty kenraalikuvernöörin esikuntaan vuonna 1818. Samasta syystä myös Spaldingin pojat oli hyväksytty henkikaartin upseereiksi aatelittomasta syntyperästään huolimatta; säätyrajoista riippumatta suomalaisten upseerien pojilla oli Venäjän armeijassa samat oikeudet kuin venäläistenkin upseerien pojilla, myös ylenemismahdollisuuksien osalta.⁴⁰

Myös 29-vuotiaalla Lyralla oli keisarillisen henkivartioväen upseerille poikkeuksellinen aateliton perhetausta, jos kohta vielä astetta omalaatuisempi. Kappalainen Gabriel Lyran poikana syntynyt vänrikki oli lähtöisin lounaissuomalaisesta pappisperheestä ja oli saavuttanut upseerin arvon portepeejunkkerina, ansioituneille aatelittomille ylenemisen mahdollisuuden suoneen erikoisjärjestelyn kautta. Vuonna 1818 annetun keisarillisen asetuksen mukaan suomalaisten pappisperheiden poikien oli palveltava neljä vuotta aliupseereina pätevöityäkseen upseerin arvoon.⁴¹ Spalding ja Lyra olivat säätyläistön valtaosan tavoin molemmat ruotsinkielisiä, ja omistautuneisuus kotimaata kohtaan oli epäilemättä sisältynyt kummankin kotikasvatukseen. Spaldingin tapauksessa upseerin isänmaallinen eetos oli lähtöisin suvun sotilastautasta, siinä missä Lyran isän pappisammatti ja luterilaisuudelle ominainen uskollisuus esivaltaa kohtaan olivat todennäköisesti tarjonneet vastaavanlaisen esimerkin.

Tykistöupseerina palvellut ruhtinas Jabłonowski kuvaili muistelmissaan sittemmin myös Długosiodłossa vangeiksi jääneiden suomalaisten upseerien kohteliasta, mutta tinkimätöntä käytöstä puolalaisten edessä. Kertomansa mukaan Jabłonowski oli ystäviensä kanssa kutsunut vangitut »ruotsalaiset» upseerit seuraavana päivänä aamiaiselle osoittaakseen todellisina herrasmiehinä kunnioitustaan urheita vihollisia kohtaan. Puolalaisupseeri ilmaisi hämmästyneensä siitä, miten nämä »kotimaastaan riistetyt» miehet olivat vapaaehtoisesti »puolustaneet samaa hallitusta, joka oli käynyt sotaa heidän kotimaataan vastaan, sen sijaan että olisivat liittyneet meihin». Molemmat vangitut upseerit olivat torjuneet ehdotukset yhteistyöstä vihollisen kanssa vastaten yksikantaan: »Kotimaamme on pieni ja kaukana, ja suuri Moskova on jatkuvasti läs-

Puolalainen ulaani taistelussa venäläisen jalkaväkisotilaan kanssa. Wojciech Kossakin maalaus.

A Polish uhlan in a melee with a Russian chasseur; a painting by Wojciech Kossak.

nä uhaten meitä; oli se sitten miellyttävää eli ei, seuraamme käskyjämme täsmällisesti loppuun asti.»⁴² Jabłonowskin tyylieltyyn anekdoottiin on aiheellista suhtautua varauksellisesti, vaikkakaan ei ole mahdo-

tonta, että kuvatonlainen sananvaihto tosiaan tapahtui. Puolalaisen aristokraatin kertomus suomalaisten upseerien käytöksestä olisi kieltämättä varsin osuva kuvaus Venäjän vallan ajan ensi vuosikymmeninä vallinneesta, keisaria kohtaan varauksettomasti tunnetusta suomalaisesta lojalismista.

Vangitut suomalaiset upseerit ja tarkk'ampujat kuljetettiin taistelun jälkeen Varsovaan. Kuten mainittu, suomalaissotilaiden kokemuksia vankeudessa on sittemmin kuvailtu puolalaisessa kaartinjoukkojen sotilassairaalassa Varsovassa palvelleen ruotsalaisen lääkäri Sven Jonas Stillen muistelmissa. Stille ja tämän kollegat, Zacharias Agaton Fredrik Stenkula ja Gustaf Fredrik Bergh, ottivat jopa erään suomalaisista sotilasta assistenttikseen. Pestin sai Johan Hjelm, jota Stille kuvaili »hyväkäytöksiseksi mieheksi, joka kansakunnalleen ominaisen uskollisuuden ja rehellisyyden mukaisesti oli meille suureksi avuksi».⁴³ Kymenlaaksoista kotoisin ollut 26-vuotias Hjelm oli palvellut toisessa komppaniassa tarkk'ampujana numero 110 ja jäänyt muiden Lyran miesten tavoin vangiksi Długosiodłossa 16. toukokuuta.⁴⁴

Ystävyysuhde ruotsalaisiin lääkäreihin – mikä oli tavallaan opportunistista veljeilyä vihollisen kanssa – oli suomalaisten sotilaiden kannalta onnekas sattuma ja asetti nämä todennäköisesti etuoikeutettuun asemaan muihin venäläisiin sotavankeihin verrattuna. Mahdollista on, että erityisasema suojasi suomalaisia sotilaita puolalaisten kostotoimilta ilmapiiriin Varsovassa muuttuessa entistä myrkyllisemmäksi kesän viime viikkojen aikana. Elokuussa puhjenneiden mellakoiden yhteydessä joukko varsovalaisia murtautui kaupungin linnoitukseen ja Wołan vankilaan murhaten vangittuja venäläisiä upseereita ja venäläisten yhteistoimintamiehiksi epäiltyjä juutalaisia sekä suolistaen yhden venäläisen naisen elävältä.⁴⁵ Vangitut suomalaiset upseerit ja sotilaat säästyivät mellakoilta ja pääsivät lopulta vapaiksi syyskuussa venäläisten valloitettua Puolan pääkaupungin.⁴⁶

Długosiodłon yhteenoton jälkeen venäläiset kaartinyksiköt jatkoivat taistelevaa vetäytymistään Białystokin suuntaan. Suomalaisessa kaartinpataljoonassa vetäytymisen aikana vallinnutta hektistä tilannetta ilmentäneenä osaltaan se, että eversti Ramsay jätti epähuomiossa pataljoonan sijaintipaikan merkittömättä kirjoittaessaan päiväkirjamerkintäänsä.⁴⁷ Toukokuun 17. päivänä kirjoitettu päiväkäsky oli myös toistaiseksi Ramsayn viimeinen merkintä pataljoonan päiväkirjaan. Haavoittunut

eversti evakuoitiin vielä samana päivänä Łomżan sairaalaan, ja pataljoonan komento siirtyi Przetyczin taistelussa vasemman olkapäänsä vain lievästi vahingoittaneelle everstiluutnantti Robert Vilhelm Lagerborgille.⁴⁸ Samanaikaisesti Skrzynecki pysäytti hyökkäyksensä Śniadowon luona odottaakseen Giełgudin ja Dembińskin osastoja, joiden tehtävänä oli iskeä venäläisten kaartinjoukkojen sivustoihin. Suunnitelma epäonnistui venäläisten vetäytyessä nopeammin kuin puolalaiset pystyivät etenemään. Toukokuun 21. päivänä suuriruhtinas Mihailin joukot saapuivat Tykocinin kaupunkiin ja ryhmittäytyivät puolustusasemiin Narew-joen varrelle. Vetäytymisvaiheen kaaoksessa Suomen kaarti oli menettänyt kaksi miestä; Joseph Gren ja Lars Wen, tarkk'ampujat 114 ja 138 ensimmäisestä komppaniasta, katosivat riveistä 17. ja 20. toukokuuta. Tarkk'ampuja Wen todettiin myöhemmin vangituksi, ja seuranneen viikon aikana ilmoitettiin vielä yksitoista muutakin miestä kadonneiksi.⁴⁹

Suomen kaarti oli kärsinyt Wąsowon maantiellä 16. toukokuuta käydyissä taisteluissa kolmenkymmenen neljän miehen tappiot; neljä kaatuneina, neljätoista haavoittuneina ja kuusitoista vangittuina.⁵⁰ Przetyczin ja Długosiodłon luona taistelleessa komennuskunnassa oli ollut vain kuusikymmentä miestä, joten etulinjassa palvelleet joukkueet olivat täten menettäneet yli puolet vahvuudestaan. Pataljoona oli menettänyt viisi upseeria, kolme haavoittuneina ja kaksi vangittuina, sekä viisi aliupseeria, yhden kaatuneena ja neljä haavoittuneina. Lisäksi kolme toista miestä oli ilmoitettu vangituiksi tai kadonneiksi kaartinjoukkojen vetäytyessä toukokuun 16. ja 29. päivien välisenä aikana. Suomen kaartin tappiot toukokuun kahden viimeisen viikon aikana olivat täten kaiken kaikkiaan yhteensä neljäkymmentäseitsemän miestä. Suhteellisesti lukumäärä vastasi kuutta prosenttia pataljoonan alkuperäisestä 756 miehen vahvuudesta, ja vajaata kymmenesosaa Stankevitsin ja Puzyrevskin mainitsemasta 474 miehen aktiivisesta taisteluvahvuudesta. Lukuihin eivät sisälly koleran ja muiden kulkutautien aiheuttamat tappiot. Przetyczin ja Długosiodłon taisteluissa ja Tykociniin suoritettujen vetäytymisen aikana Suomen kaarti oli menettänyt joka kymmenennen miehensä.

Taistelujen merkitys ja seuraukset

Przetyczin ja Długosiodłon taisteluissa Suomen kaarti koki ensimmäisen todellisen tulikasteensa Puolan-sotaretken aikana. Skrzyneckin suurhyökkäystä edeltäneinä viikkoina suomalaispataljoona oli palvellut lähinnä reserviyksikkönä ja osallistunut vain satunnaisiin, vaatimattomiin kahakoihin puolalaisia kansannousutaistelijoita vastaan. Toukokuun 16. päivänä suomalaiset tarkk'ampujat löysivät kuitenkin itsensä yllättäen Puolan-sodan päänäyttämöltä. Aamun, iltapäivän ja illan aikana pienen pohjoisen suuriruhtinaskunnan sotilaat suojasivat yhdessä venäläisen kaartinjääkärirykmentin aseveljiensä kanssa suuriruhtinas Mihailin armeijan vetäytymistä pidätellen sodan suurinta puolalaista hyökkäystä. Taistelujen todellinen historiallinen merkitys ei kuitenkaan ollut niiden viime kädessä varsin vaatimattomaksi jääneessä osuudessa Puolan-sotaretken strategisessa ja operatiivisessa kehyksessä. Vaikkeivät aikalaiset sitä ehkä tiedostaneetkaan, oli 16. toukokuuta 1831 ollut ensimmäinen kerta historiassa, jolloin suomalaiset sotilaat olivat kansallisenä yksikkönä taistelleet, tappaneet ja kuolleet Venäjän keisarikunnan puolesta; ja ensi kerran historiassa suomalaiset sotilaat olivat myös vuo-dattaneet vertaan puolustaessaan Suomen suuriruhtinaskunnan värejä.

Puolalaisten ja venäläisten osalta Waşewon tiellä käydyt taistelut jäivät väistämättä sodan toisten, suurempien ja verisempien kenttätaistelujen varjoon, mutta suomalaiselle pataljoonalle yhteenotot olivat olleet sotaretken todellinen vedenjakaja. Huhtikuun lähes verettömien yhteenottojen jälkeen oli väkivaltainen, taistelukentällä tapahtunut kuolema manifestoitunut yhden päivän aikana täysimittaisesti suomalaisotilaiden keskuudessa. Samalla tarkk'ampujat olivat myös kohdanneet vihollisensa ensi kerran kasvoista kasvoihin lähitaistelussa. Toistaiseksi näkymättömänä, etäisenä ja helposti pakosalle ajettavana esiintynyt puolalainen vihollinen oli Przetyczin ja Długosiodłon taisteluissa osoittanut kouriintuntuvalla tavalla kykenevänsä tappamaan suomalaisia sotilaita hetkellisesti nopeampaan tahtiin kuin pakkanen, nälkä tai kolera. Suomalaispataljoonan kannalta toukokuun 16. päivän taistelut merkitsivät täten lopullista sinettiä sekä miehistön että upseeriston sotakokemukselle. Taistelujen jälkeen suomalaiset olivat nähneet sodan kaikki puolet, eikä sodan luonteesta ja vihollisen olemuksesta ollut enää epäilystä. Saatuaan jo aiemmin kosketuksen marssirasitusten ja

kulkutautien aiheuttamaan tuskaiseen alakuloisuuteen sekä lyhyiden, voittoisien ja vailla tappioita sujuneiden kahakoiden synnyttämään iloon sotilaat olivat nyt tulleet tutuiksi myös taistelussa koetun häviön, väkivallan, kuoleman, kauhun ja menetyksen – mutta myös selviytymisen, helpotuksen ja eloonjäämisen riemun – kanssa.

Tappioiden vaikutus suomalaispataljoonaan ei siis lopultakaan ollut negatiivinen. Uhkaavassa tilanteessa suomalaiset rivimiehet, aliupseerit ja upseerit olivat kiistatta osoittaneet kykynsä, millä oli epäilemättä myönteinen vaikutuksensa kovia kokeneen pataljoonan mielialaan. Turhauttavan koleraa vastaan käydyn kamppailun jälkeen kenraali Skrzyneckin hyökkäys oli viimeinkin asettanut suomalaiset vastatusten sellaisen vihollisen kanssa, jota vastaan he saattoivat ainakin taistella. Tarkk'ampujat olivat käyttäneet tilaisuuden täysin mitoin hyväkseen purkaen patoutunutta turhautumistaan ja toivottaen taistelun ja väkivallan tervetulleiksi pakoteiksi aiemmasta masennuksen ilmapiiristä. Puolalaisen vihollisen näyttäytyessä kaikessa voimassaan vaistoihinsa turvautuneet ja aiemman epätoivonsa asekunnoksi muuttaneet suomalaiset osoittautuivat tehokkaiksi tappajiksi, minkä myös taisteluun osallistuneet puolalaiset tunnustivat. Kuten vänrikki Lyran antautumisesta ja tarkk'ampuja Hjelmin pragmaattisesta käyttäytymisestä vankeuden aikana voi havaita, suomalaiset upseerit ja sotilaat säilyttivät taistelun vimhasta huolimatta toisaalta yhä myös terveen itesuojeleuvaistonsa.

Jabłonowskin ja Kruszewskin muistelmissaan osoittama huomio vihollisarmeijassa taistelleille suomalaissotilaille oli sinänsä luonnollista, sillä myös puolalaiset itse olivat vähemmistökansallisuus Venäjän keisarikunnassa. Huomionarvoista on, että Przetyczin ja Długosiodłon luona taistelleet puolalaisupseerit muistivat molemmat taistelut nimenomaan suomalaisten sotilaiden osanotosta, vaikka Ramsayn tarkk'ampujat olivat muodostaneet alle puolet Poleškon viivytysojoukkojen vahvuudesta. Kahden Venäjän vallan alaisuuteen joutuneen kansakunnan kohtaaminen taistelukentällä ei ollut vailla merkitystä, ja vuoden 1831 sotaretken muistolla oli todennäköisesti oma vaikutuksensa puolalaisten poliittisen eliitin ja älymystön mielenkiinnon myöhemmin suuntautuessa toistaiseksi tuntemattoman pohjoisen suuriruhtinaskunnan vaiheita kohtaan. Taistelut 16. toukokuuta 1831 olivat samalla olleet äärimmäinen osoitus Suomen ja Puolan välillä vallinneesta historiallisesta kontrastista suhteessa Venäjään.

Täsmälleen samasta syystä Suomen kaartin suoriutuminen Wąsowon tiellä käydyistä taisteluista herätti myönteistä huomiota Venäjän sodanjohdossa ja pataljoonan myöhemmin Pyhän Yrjön lipulla palkinnessa keisarisessa. Suomalaisten tarkk'ampujien kunnostautuminen oli todistanut konkreettisesti, että Suomi oli kriisitilanteessa valmis seisomaan keisarikunnan rinnalla ja todistamaan uskollisuutensa tarvittaessa vaikka asein. Asialla oli merkityksensä myös kansainvälisessä perspektiivissä; taistellessaan sekä Suomen että Venäjän puolesta suomalaiset sotilaat olivat samalla taistelleet myös Pyhän Allianssin ja Wienin kongressissa luodun, Venäjän johtaman yleiseurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän nimissä. Suomen suuriruhtinaskunnalle Przetyczin ja Długosiodłon taistelut olivat täten ensimmäinen käytännön osoitus siitä, miten autonomisella hallinnolla ja asemalla »kansakuntien joukossa» saattoi olla oma, raskas hintansa. Tässä suhteessa vuoden 1831 opeuksilla on merkityksensä vielä tänäkin päivänä.

Lähdeviitteet

- ¹ Jussi Jalonen, »Aż do gorzkiego końca; Finowie przeciw Polakom», *Tygodnik Powszechny* 20/08 (3071), 18.5.2008; Jussi Jalonen, *Keisarin puolesta – Suomen kaartin sotaretki Puolaan 1831*, teoksessa *Itämeren itälaidalla; näkökulmia identiteetin ja yhteistyön historiaan*, toimittaneet Kari Alenius, Anita Honkala ja Sinikka Wunsch, *Studia Historica Septentrionalia* 48, *Societas Historica Finlandiae Septentrionalis*, Rovaniemi, 2006, s. 121–135.
- ² Esimerkkeinä mainittakoon Matti Klinge, *Keisarin Suomi*, Schildts Förlags AB, Espoo, 1997, s. 83; Juhani Paasivirta, *Suomi ja Eurooppa; Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1914*, Kirjayhtymä, 1978, s. 109; Helge Pohjolan-Pirhonen, *Kansakunnan historia III: Kansakunta löytää itsensä, 1808–1855*, WSOY, Porvoo, 1973, s. 461.
- ³ Teuvo Laitila, *The Finnish Guard in the Balkans; Heroism, Imperial Loyalty and Finnishness in the Russo-Turkish War of 1877–1878 as recollected in the Memoirs of Finnish Guardsmen*, *Humaniora* 324, *Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ*, 2003, p. 83. Erittäin kauniisti kuvitettu narratiivinen esitys Suomen kaartin Puolan-sotaretkestä sisältyy Torsten Ekmanin populaarihistorialliseen teokseen *Suomen kaarti 1812–1905*, Schildts Kustannus Oy, Helsinki, 2006, s. 81–127.
- ⁴ Bataillons-Ordres 109, Byn Dlygosedlo, April 19 and Bataillons-Ordres 114, Staden Wyschkowo, April 24, *Finska Gardets Ordrejournaler 1831*, M51/6, Sota-Arkisto (SArk); G. A. Gripenberg, *Lifgardets 3 finska skarpskyttebataljon 1812–1905; ett minnesblad*, Söderström & Co. Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1905, s. 51–53.
- ⁵ Bataillons-Ordres 120, Bivouaqen utanföre Nurr, April 29, *Finska Gardets Ordrejournaler 1831*, M51/6, SArk.
- ⁶ Bataillons-Ordres 119, Bivouaqen på stranden af Bug vid Nurr, April 28, *Finska Gardets Ordrejournaler 1831*, M51/6, SArk.
- ⁷ Bataillons-Ordres 120, Bivouaqen utanföre Nurr, April 30, *Finska Gardets Ordrejournaler 1831*, M51/6, SArk.
- ⁸ Władysław Zajewski, *Powstanie Listopadowe 1830–1831*, teoksessa *Trzy Powstania Narodowa; kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe*, pod redakcją Władysława

- Zajewskiego, Instytut Historii Polska Akademia Nauk, Książka i Wiedza, Warszawa, 1994, s. 216–217.
- ⁹ Eino Jutikkala, *Kuolemalla on aina syynsä; maailman väestöhistorian ääriiviivoja*, WSOY, Porvoo, 1994, s. 141.
- ¹⁰ Польская Кампания 1830–1831 гг.; записки, составленные полекціямь Генераль-Маиора Станкевича и Полковника Пузыревскаго, Ф.К.К., Санктпетербургъ Типография Штѣба Войскъ Гвардіи и Петербургскаго Военнаго Округа, 1881, s. 244.
- ¹¹ Bataillons-Ordres 124, Byn Grodzisko, Maj 4; Bataillons-Ordres, Byn Nowowies, Maj 9, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ¹² Ibid. Aliupseeri Fagerroth sai lopulta itse koleratartunnan ja jäi Puolaan muun suomalaispataljoonan palatessa kotiin. Fagerroth ei koskaan palannut, ja vuonna 1832 hänet poistettiin kutsuntaluettelosta kuolleen tai kadonneena. Bataillons-Ordres 135, Byn Wonsewo, Maj 15, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk; Kaarlo Wirilander, *Suomen armeijan upseeristo, aliupseeristo ja sotilasvirkamiehistö 1812–1871 (1880); viranhaltijain luettelot*, Käsikirjoja 10, Suomen Historiallinen Seura, Yliopistopaino, Helsinki, 1995, s. 92.
- ¹³ Bataillons-Ordres 125, Byn Nowowies, Maj 5, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ¹⁴ Bataillons-Ordres 129–130, Byn Nowowies, Maj 9–10, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ¹⁵ Ekman, 2006, s. 30, 49, 59.
- ¹⁶ Bataillons-Ordres 131, Byn Nowowies, Maj 11, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ¹⁷ Zajewski, 1994, s. 217–218.
- ¹⁸ Bataillons-Ordres 132–136, Byn Wonsewo, Maj 12–16, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ¹⁹ Bataillons-Ordres 136, Byn Wonsewo, Maj 16, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ²⁰ Gyllenberg ei kuulunut pataljoonaan vielä vuoden 1830 kutsunnassa; tätä ennen kolmannen komppanian ensimmäisenä tarkk'ampujana oli palvellut Uudenmaan läänistä kotoisin ollut Johan Nordström, joka oli eronnut samana vuonna. Munster-Rulla för Lif-Gardets Finska Skarpskytte-Bataillon, År 1830, M 59/1, SArk.
- ²¹ Bataillons-Ordres 137, Byn Sokolovo, efter retraiten ifrån Byn Vonsewo, Maj 17, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ²² Sven Jonas Stille, *Anteckningar under en Resa till och ifrån Warschau vid slutet af Polska Frihets-Kriget 1831*, N. P. Lundbergs Boktryckeri, Lund, 1834, s. 95.
- ²³ Charles Morley, *European Significance of the November Uprising*, Journal of Central European Affairs, Vol. 11, No. 4, January 1952, s. 408, 411–412.
- ²⁴ Польская Кампания, 1881, s. 229–230, 260, 262.
- ²⁵ Kuukautta myöhemmin kenraali Jankowski pidätettiin Wierprin taistelussa osoittaman epäpätevyytensä vuoksi. Kuulustelujen jälkeen sota-oikeus vapautti Jankowskin syyteistä 8. elokuuta, mutta epäilykset tämän petollisesta toiminnasta eivät hälvenneet. Elokuun 15. päivänä Varsovassa puhjenneiden mellakkain yhteydessä epäonninen kenraali joutui vihaisen väkijoukon hirttämäksi. R. F. Leslie, *Polish Politics and the Revolution of November 1830*, University of London Historical Studies III, The Athlone Press, 1956, s. 244.
- ²⁶ Польская Кампания, 1881, p. 264.
- ²⁷ Stanisław Jabłonowski, *Wspomnienia o baterii pozycyjnej artylerii konnej gwardyi królewsko-polskiej*, Centralne Biuro Wydawnictw N. K. N., Kraków, 1916, s. 78.
- ²⁸ *Pamiętniki z roku 1830–1831*, ś.p. Generała Ignacego Habdank Kruszewskiego byłego dowódcy 5-go pułku ułanów polskich, podczas emigracji dowódcy dywizji lekkiej kawalerii w wojsku Belgijskiem, Druk A. Słomskiego, Kraków, 1890, s. 108–109.
- ²⁹ Stanisław Eile, *The Image of Russia in Polish Romanticism*, teoksessa *Finland and Poland in the Russian Empire: A Comparative Study*, edited by Michael Branch, Janet M. Hartley and Antoni Maćzak, School of Slavonic and East European Studies, University of London 1995, s. 188–189.

- ³⁰ Venäjän pääesikunnassa kenraalina palvellut ja Suomen kenraalikuvernööriksi nimetty Arseni Zakrevski oli kommentoinut henkikaartin tilannetta kitkerään sävyyn vain hieman ennen Puolan-sotaretkä todeten, että »tästä eteenpäin kaartin tasoa tulee taantumaan kaikissa suhteissa – lukuun ottamatta sotilaiden jalkoja, jotka näyttävät olevan tätä nykyä ainoa erityistä huomiota osakseen saava seikka». L. G. Beskrovny, *The Russian Army and Fleet in the Nineteenth Century; Handbook of Armaments, Personnel and Policy*, edited and translated by Gordon E. Smith, the Russian Series, vol. 40, Academic International Press 1996, s. 71–72, 79; Frederick W. Kagan, *The Military Reforms of Nicholas I; the Origins of the Modern Russian Army*, St. Martin's Press, New York, 1999, s. 33.
- ³¹ Bataillons-Ordres 137, Byn Sokolovo, efter retraiten ifrån Byn Vonsevo, Maj 17, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ³² *Biografiska anteckningar öfver officerare och civile tjänstemän vid Lifgardets Finska Skarpskytte-Bataljon*, sammanställda af V. Schvindt, Aktieb. F. Tilgmans Bok- och Stenstryckeri, Helsingfors, 1912, s. 69.
- ³³ Bataillons-Ordres 138, Bivouacen efter retraiten ifrån Byn Sokolovo, Maj 18, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ³⁴ Munster-Rulla för Lif-Gardets Finska Skarpskytte-Bataillon, År 1830, M 59/1, SArk. Vuoden 1830 kutsunnassa Magnus Rudolf oli palvellut toisessa komppaniassa tarkk'ampujana numero 76.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Bataillons-Ordres 137, Maj 17, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.
- ³⁷ Adam Amilkar Kosiński, *Powieści o dziejów polskich, tom III*, Warszawa, 1851, s. 51; Kazimierz Władysław Wójcicki, *Kurpie; powieść historyczna, tom I*, Lwów, 1834, s. 33.
- ³⁸ Jablonowski, 1916, p. 78; *Pamiętniki z roku 1830–1831*, 1890, s. 108.
- ³⁹ Förteckning öfver Befäl och Manskap, som försvunnit under Bataillon den 4/16 Maj, Retraiten ifrån Byn Wonsevo til Bjälostockska-Provinzen och återmarschen derifrån till Ostrolenka, Juni 20, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk. G. A. Gripenbergin muistojulkaisun mukaan Lyran komennuskunnassa oli ollut kaksikymmentä tarkk'ampujaa ja rummunlyöjää, mutta pataljoonan päiväkirjoissa on maininta vain kolmestatoista toukokuun 16. päivänä vangiksi jääneestä tarkk'ampujasta sekä lisäksi yhdestä päivää myöhemmin kadonneeksi ilmoitetusta. Epäsuhdan voisi selittää otaksumalla, että seitsemän tarkk'ampujaa oli suoriutunut pakoon puolalaisilta ulaneilta, mutta todennäköisempää on, että Gripenberg on epähuomiossa laskenut Przetyczin ja Długosiodłon tappiot osittain yhteen. Ensimmäisessä yhteenotossa seitsemän tarkk'ampujaa oli haavoittunut, mikä yhdessä kolmtoista vangiksi jääneen kanssa tekisi tasan kaksikymmentä; ks. myös alaviitettä 45 alla. Gripenberg, 1905, s. 62.
- ⁴⁰ Perheen äiti, Anna Elisabet Spalding, omaa sukua Hoppe, oli myös sotilasperheen tytär. *Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansallisbiografia, 2006, [http://www.kansallisbiografia.fi/kenraalit/?gid=396]; J. E. O. Screen, *The Entry of Finnish Officers into Russian Military Service 1809–1917*, the School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1976, s. 157–158; Wirilander, 1995, s. 90.
- ⁴¹ *Biografiska anteckningar öfver officerare och civile tjänstemän vid Lifgardets Finska Skarpskytte-Bataljon*, s. 77; Screen, 1976, s. 158–159; *Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917*, 2006 [http://dbgw.finlit.fi/kenraalit/?gid=261].
- ⁴² Jablonowski, 1916, s. 79. Jablonowski ei mainitse Lyraa tai Spaldingia nimeltä, mutta koska muita Suomen kaartin upseereita ei jäänyt vangiksi Długosiodłossa, kertomus »ruotsalaisista» upseereista – sikäli kun se perustuu tosiasioihin – todennäköisesti viittaa juuri heihin.
- ⁴³ Stille, 1834, s. 96.
- ⁴⁴ Munster-Rulla för Lif-Gardets Finska Skarpskytte-Bataillon, År 1830, M59/1, SArk; Förteckning öfver Befäl och Manskap, som försvunnit under Bataillon den 4/16 Maj, Retraiten ifrån Byn Wonsevo til Bjälostockska-Provinzen och återmarschen derifrån till Ostrolenka, Juni 20, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.

⁴⁵ Leslie, 1956, s. 244.

⁴⁶ Bataillons-Ordres 253, Förstaden Praga, September 10, Bataillons-Ordres 255, Staden Warschau, September 12 and Bataillon-Ordres 259, Staden Warschau, September 16, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk; Wirilander, 1995, s. 90.

⁴⁷ Bataillons-Ordres 138, Bivouacen efter retraiten ifrån Byn Sokolovo, Maj 18, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.

⁴⁸ Bataillons-Ordres 137, Maj 17, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.

⁴⁹ Förteckning öfver Befäl och Manskap, som försvunnit under Bataillon den 4/16 Maj, Retraiten ifrån Byn Wonsevo til Bjälostockska-Provincen och återmarschen derifrån till Ostrolenka, Juni 20, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk. Lars Wen (Wän) vapautettiin yhdessä Lyrän miesten kanssa Varsovan valloituksen jälkeen syyskuussa. Bataillons-Ordres 255, Staden Warschau, September 12, Finska Gardets Ordrejournaler 1831, M51/6, SArk.

⁵⁰ G. A. Gripenbergin muistojulkaisussaan ilmoittamat tappioluvut ovat jälleen kerran erilaiset. Gripenbergin mukaan pataljoona menetti 16. toukokuuta yhden aliupseerin ja seitsemän tarkk'ampujaa kaatuneina sekä neljä aliupseeria ja kolmeitoista tarkk'ampujaa haavoittuneina. Aliupseerien lukumäärä täsmää pataljoonan päiväkirjan tietojen kanssa – portepeevänrikki von Konow oli myös aliupseeri – mutta kaatuneiden ja haavoittuneiden rivisotilaiden lukemien välillä vallitsevaa epäsuhtaa on vaikea selittää. Gripenbergin maininta seitsemästä kaatuneesta tarkk'ampujasta saattaa selittyä sekaannuksella pataljoonan päiväkirjassa mainittujen seitsemän haavoittuneen tarkk'ampujan kanssa. Vastaavasti maininta kolmestatoista haavoittuneesta tarkk'ampujasta saattaa olla vain yksinkertainen erehdys ja sekaannus alkuperäisaineistossa mainittujen kolmentoista vangiksi jääneen tarkk'ampujan kanssa; ks. myös alaviitettä 38 yllä. Gripenberg, 1905, s. 62.

The Finnish Guard in Battle in Masovia, May 1831

A military rebellion in Warsaw in November 1830 sparked a popular uprising against the Russia of Czar Nicholas I, who quickly dispatched a military expedition to exercise disciplinary action on the Congress Kingdom of Poland, which was enjoying an autonomous position under the Russian Empire. Among the contingents in the expedition sent against a rebellious borderland was the Finnish Guard, the Life-Guard Finnish Sharpshooter Battalion of the Imperial Guard, under the command of Colonel Anders Ramsay. Attached to the Guard units of Grand Duke Mihail Pavlovich, the battalion saw its bloodiest battles fighting against the onslaught of General Jan Skrzynecki's Polish troops during the Polish Army's massed attacks in Masovia in May 1831. The battles fought near the villages of Przetycz and Długosiodło on May 16 were the turning point in the battalion's fortunes, and in the history of the Poland expedition, they have significance comparable to the capture by the Guard of Gornyi Dubnjak in the Russo-Turkish War of 1877–1878.

The Finnish Guard began its long march to the battlefields of Poland in January 1831. It first encountered the enemy in skirmishes near Krasnosielc and Wyszaków in April, and the Guard also bolstered the Russian defenses along the northern bank of the Bug. So far, the battalion had suffered no casualties due to enemy action, a fact that perhaps painted the Finnish sharpshooters an erroneous image of their opponent as a ragtag band of rebels that could be licked without difficulty. Yet, come May, the Guard met a new, invisible and deadly foe in the

form of a worldwide cholera epidemic that also hit the Finnish battalion hard in the warmth of the spring. On May 2 alone, 22 men had to be transferred to military hospitals in Łomża and Ostrołęka. Quarantine was the only known means to contain the so far unknown disease, and a concerned Colonel Ramsay accordingly issued strict orders for its enforcement. The individual who would have been responsible for the funeral arrangements of other soldiers also succumbed: on May 8, the expedition's chaplain Karl Henrik Ingman died, and his fellow troopers buried their spiritual guide near the village of Nowa Wieś the following day.

The outbreak of cholera had a major psychological impact on the troops and it only accentuated the fact that there were no military out options and the expedition was doomed to failure in any case. With the loss of the chaplain, the battalion also lost part of its psychological safety network. The degradation of morale became apparent with the desertion of two sharpshooters over the next few days. When the Poles launched their massed attack on May 12, the fighting capabilities of the Finnish battalion that was weakened by cholera and was in low spirits left much to be desired, yet the unit was ordered to join Major General Poleško's 4th Guard Infantry Regiment south of Wąsewo. When the Polish Uhlan and Jaeger Regiments under Generals Antoni Jankowski and Dezydery Chłapowski entered Przewyższa on May 16, sixty Finnish sharpshooters were given the task of delaying the attacking Poles together with a Russian company of Guard Jaegers.

The Finns quickly discovered that the Polish Army's elite troops and cavalry units led by veteran officers who had won distinction in Napoleon's Grand Army just could not be repelled as easily as the auxiliary reserves in the skirmishes on the Bug in April. On hearing rifle fire from nearby woods, General Chłapowski's cavalry immediately wheeled around to face the Finnish sharpshooters. Among the Polish officers involved in action that day were Ignacy Kruszewski, who was aide-de-camp to General Skrzynecki, and an artillery officer and nobleman Stanisław Jabłonowski. In their memoirs, they recalled in vivid terms the stubborn fight that the excellent Finnish riflemen put up when facing a numerically superior enemy. The Finns lost four men as killed and fourteen as wounded. Among the wounded were Colonel Ramsay and two other officers. Ramsay released the command of the

battalion to Lieutenant Colonel Robert Wilhelm Lagerborg.

Fighting resumed the following day as the battalion retreated towards Długosiodło. The section on the extreme right flank under the command of Second Lieutenants Henrik Lyra and Fabian Reinhold Niklas Spalding became detached from the battalion's main body and was encircled by the dreaded Polish Ulans. Seeing no way out, Lyra thought surrender was the best course of action, and so this officer born of a Finnish clerical family became a prisoner of war together with Spalding, a drummer, and thirteen troopers. Jabłonowski's memoirs include a mention of »Swedish« officers who even in captivity retained their pride and loyalty towards the Czar; this may refer to Lyra and Spalding's attitude and behavior after their capture. The Finnish prisoners were moved to a Polish military hospital in Warsaw, where they made friends with a Swedish doctor named Sven Jonas Stille, and the latter provided in his memoirs insight into the feelings Finnish soldiers had during and toward the expedition.

The Finnish Guard had lost a total of 34 men as killed, wounded, and captured during fighting while retreating along the Wąsewo road on May 16. This was more than half of the sixty soldiers that had fought in the front lines. Retreat continued, and over the next twelve days 13 more men were lost as captured and missing in action, which brought the total losses sustained during the battles in May to 47. As the battalion's effective strength at that time was 474, these numbers translate to the loss of one tenth of the Guard's fighting strength. In the battles of Przetycz and Długosiodło, Finnish soldiers fought and died for the Russian Empire and the Grand Duchy of Finland for the first time in history. These battles showed tangibly that the autonomy and »the status as a nation within nations« may not come cheap. In this respect, the events of 1831 are relevant even today.

(s. 1982), filosofian maisteri, tutkinut pohjoismaista historiaa. Oheinen artikkeli on lyhennelmä hänen Åbo Akademin humanistiselle tiedekunnalle tekemästään pro gradu -työstä, jossa hän tutkii Suomen vanhan varusväen aliupseeristöä.

Värnpliktig inhysing och frivillig student – underbefälet vid den finska militären 1881–1901

»Kärlek till den unga finska härsmagt, som efter några år, om Gud så vill, glad och modig kan stå vakt vid landets gräns till värn och skydd för eget hem och egen härd, har satt pennan i min hand, tron på en framtid för denna 'lilla hop', hvars leder Finlands manliga ungdom slägte efter slägte måste tillhöra, har ledt mig under arbetet, och hoppet, att flertalet af de åsigter, som denna lilla skrift förfäktat, vid en rätt tillämpning kunna blifva till verklig båtnad, och nytta för vårt finska härväsende har gjort, att jag vågat fram med detta anspråkslösa försök.»¹

År 1878 stiftades en värnpliktslag som beredde vägen för en värnplikttarmé i Finland. Tre år senare inledde den nyupprättade finska militären sin verksamhet och år 1901, efter dryga 20 års verksamhet skulle den förpassas till historien i samband med den militära reformen och nyorganiseringen av kejsardömet's försvar i Finland. Den finska militären berörde hela det finska samhället och introducerade en ny form för rekrytering av manskap till armén. Som Osmo Jussila konstaterat var grundandet av den finska militären en stor händelse, som mycket väl kunde likställas med Finlands erhållande av en egen valuta². I samtidsens ögon gav den finska militären Finland en starkare särpräglan som nation, inte minst inom samhällets högre kretsar.

Vid tiden för den finska militärens upplösning hade närmare 39 600 värnpliktiga, frivilliga och volontärer inträtt i aktiv tjänst. Av dessa ha-

Finska undervisningskarpskyttebataljonens II pluton. Fotograf Daniel Nyblin 1880. (Helsingfors stadsmuseums bildarkiv)

Suomen opetustarkk'ampujakomppanian II plutoona. Kuvaaja Daniel Nyblin 1880. (Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto)

The Second Platoon of the Training Company of the Finnish Sharpshooters.
Photograph by Daniel Nyblin, 1880. (Helsinki City Museum's Picture Archives)

de hela 27 800 man efter fullgjord tjänst i de aktiva trupperna överflyttats till reserven och ungefär 92 800 finska män hade genomgått utbildning i reserven.³

Precis som alla andra härar behövde även den finska militären såväl kompetent befäl, som underbefäl för att utbilda manskapet och se till ordningen inom bataljonerna. Syftet med denna text är att presentera underofficerskadern samt deras val av karriärer inom den finska militären. Hur den sociala bakgrundens olika dimensioner, i form av bland annat stånd, utbildning och ålder tog sig uttryck i underofficerarnas inträde i och val av tjänst har lyfts fram och granskats. Vilka var till exempel de faktorer som påverkade valet att stanna i tjänst som volontär efter den treåriga värnplikten var slut? Eller vad var det som kunde ligga bakom besluten att träda i tjänst som frivillig?

Materialet för denna studie utgörs av underbefälet vid två av de totalt åtta skarpskyttebataljonerna inom den finska militären, 1:a Nylands skarpskyttebataljon och 5:e Kuopio skarpskyttebataljon. Drygt 1 400 namn och personuppgifter har insamlats från bataljonernas tjänstematriklar och jämförts under en tidsperiod av knappa 20 år. Den granskade perioden omfattar således hela den finska militärens existens mellan åren 1881–1901.⁴

Den finska värnpliktslagen⁵ gav ramarna för hur den finska värnplikten skulle organiseras och vilken styrka den finska militären skulle ha. I det följande kommer lagens innehåll och utformning att tas upp.

Enligt värnpliktslagen var varje manlig finsk medborgare värnpliktig för »tronens och fäderneslandets försvar». Valet av vem som blev upptagen till tjänst skedde genom lottning. Till lottning skulle endast den åldersklass kallas, som före den 1 januari det år uppådet skulle ha fyllt 21 år. Den finska militären indelades i aktiva trupper, reserv och lantvärn. De värnpliktigas fördelning mellan de aktiva trupperna och reserven bestämdes genom utlottning.

Inom den finska militären förekom det tre olika tjänstgöringskategorier; värnpliktiga, frivilliga och volontärer. Dessa kategorier skilde sig åt i allt från tjänstetidens längd till juridisk ställning. Den som trädde i frivillig tjänst skulle tjänstgöra ett år. Antagningen av frivilliga pågick genom hela året. Till skillnad från dem som inträtt i tjänst genom lottning, var de frivilliga tvungna att kläda och underhålla sig på egen bekostnad under fredstid. De frivilliga hade även rätt till att, med undan-

tag av lägermöten, bo i enskilda kvarter. Volontärerna antogs till de aktiva trupperna. För att bli antagen som volontär fick den sökande inte vara yngre än 17 eller äldre än 30 år. Han fick inte heller stå under åtal eller vara straffad för brott. Ifall den som tillträde som volontärer redan hade fullgjort militärtjänst sedan tidigare, bestämdes tjänstetiden enligt avtal.

I regel var tjänstetiden tre år för dem som tjänade i de aktiva trupperna. Efter avslutad tjänst i de aktiva trupperna skulle de värnpliktiga överföras för två år till reserven. Ifall tjänstetiden i de aktiva trupperna översteg tre år skulle den överstigande tiden räknas till godo vid tjänst i reserven. De som genom lottning direkt tillträdde tjänst i reserven, skulle tjänstgöra fem år och delta i årliga övningsmöten de första tre åren. Efter slutförd tjänst i reserven överfördes de värnpliktiga till lantvärnet, där de kvarstod tills de uppnått 40 års ålder. Vissa undantag till de ovan nämnda tjänstetiderna förekom beroende på den värnpliktigas utbildningsgrad. Detta betydde att tjänstetiden förkortades beroende på den utbildning den värnpliktiga hade erhållit innan han inträdde i tjänst.

Antal underbefäl vid de undersökta bataljonerna och tjänstegrund

Inom Nylands bataljon har tjänstegrunden kunnat konstateras för 639 stycken underofficerare mellan åren 1881–1899. Uppgifter saknades endast för två personer. Den klart största gruppen utgjordes, naturligt nog, av värnpliktiga. Sammanlagt hade 446 underofficerare tjänat i bataljonen med värnplikt som rekryteringsgrund, 103 som frivilliga och 90 som volontärer. Antalet underbefäl med värnplikt som rekryteringsgrund hölls under hela den undersökta perioden väldigt jämn från år till år. Som lägst var antalet under år 1887 med endast 15 stycken underofficerare och högst år 1889 med 28 stycken.

Det årliga antalet frivilliga, som befordrats till underofficerare inom Nylands bataljon var vanligen under tio. Något avvikande siffror hittas under åren 1883 och 1898–1899. Antalet befordrade underofficerare, med frivillighet som grund, översteg hela den undersökta periodens årliga medeltal med så gott som två tredjedelar under 1898–1899. Det intressanta är att en överväldigande del av de frivilliga som inträdde i tjänst under år 1899, tycks ha gjort det efter det att februarimanifestet

År	1. Nylands skarpskyttebataljon				5. Kuopios skarpskyttebataljon			
	värnpliktig	frivillig	volontär	totalt	värnpliktig	frivillig	volontär	totalt
1881	27	11	32	70	26	2	36	64
1882	26	8	6	40	12	1	14	27
1883	17	15	7	39	12	2	13	27
1884	22	8	1	31	12	–	11	23
1885	19	5	9	33	11	1	7	19
1886	17	5	6	28	8	1	4	13
1887	15	2	5	22	11	3	3	17
1888	27	6	5	38	16	3	6	25
1889	28	2	7	37	13	1	9	23
1890	27	3	1	31	16	1	8	25
1891	25	1	2	28	18	1	5	24
1892	22	3	2	27	23	1	1	25
1893	23	2	1	26	24	3	1	28
1894	27	–	1	28	21	–	–	21
1895	22	1	4	27	18	5	1	24
1896	27	1	1	29	19	1	–	20
1897	27	8	–	35	17	1	1	19
1898	27	14	–	41	26	1	2	47
1899	21	8	–	29	1	–	1	2
Totalt	446	103	90	639	304	46	123	473

Tjänstegrund för värnpliktigt underbefäl 1881–1899.

Källor: Alfabetisk förteckning över underbefäl och manskap 1881–1899, NSB, och Alfabetisk förteckning över underbefäl och manskap 1881–1899, KSB, RA.

Åren enligt de alfabetiska förteckningarna. – Anm. För enkelhetens skull har de underofficerare som antecknats i de värnpliktigas alfabetiska förteckningar och till vars tjänstegrund antecknats »volontär», »volontär enligt avtal» eller enbart »enligt avtal» sammanförts under tjänstekategorin »volontär». Resultatet för volontärer kan kanske verka aningen högre än det egentligen var, men mängden sådana som är antecknade som tjänstgörande »enligt avtal» är inte stort och torde

inte märkbart påverka helhetsbilden. Antalet män som är antecknande som tjänande »enligt avtal» är under hela den undersökta perioden endast 18 stycken för Kuopio bataljons och nio stycken för Nylands bataljons del. Alla de som överfördes från det temporära undervisningskompaniet till någon av de undersökta bataljonerna är upptagna som volontärer i denna undersökning, eftersom de av bataljonerna upptogs som volontärer och inte som fast anställda.

utfärdats⁶. En liknande trend kan även skådas inom Kuopio bataljon där hela 19 frivilliga inträdde i tjänst under detta år. Det är nästan sju gånger fler frivilliga än det årliga medeltalet, som inte var högre än ungefär tre. Det är således möjligt att se det ökade antalet frivilliga som en reaktion på de politiska omständigheterna kring sekelskiftet. Detta material är i sig för litet för att göra några långtgående slutsatser i frågan, men tål väl en granskning.

För Kuopio bataljons del har tjänstegrunden kunnat konstateras för sammanlagt 473 underofficerare under perioden från 1881–1899. Mellan åren 1881–1899 hade sammanlagt 304 underofficerare tjänat vid bataljonen med värnplikt som tjänstegrund, 46 som frivilliga och 123 antingen som volontärer eller enligt avtal. Dessa siffror ger för handen att Kuopio bataljon hade en betydligt mindre underofficerskader med ett medeltal på ungefär 25 underofficerare per år, än Nylands bataljon med ett årligt medeltal på ca. 34 underofficerare. Underbefällets antal vid Kuopio bataljon översteg antalet vid Nylands bataljon endast vid två tillfällen. Under år 1893 hade Kuopio bataljon två och år 1898–1899 sex stycken fler underofficerare än Nylands bataljon. Skillnaden berodde främst på att hela 19 stycken frivilliga trätt i tjänst år 1899 i Kuopio bataljon och 14 i Nylands. Det årliga antalet underofficerare med frivillighet som grund vid Kuopio bataljon varierade normalt mellan ett till tre personer. Vid Kuopio bataljon var volontärernas antal som högst under 1881 med hela 36 stycken, främst på grund av överflyttning från undervisningsskarskyttekompaniet.

Vad var det som fick volontärerna att söka sig till tjänst i den omfattning som de gjorde, speciellt med tanke på att många gjorde det efter avtjänad värnplikt? Volontärerna åtnjöt uppehälle precis som de övriga värnpliktiga, men fick tillsynes inte någon lön för sin tjänst. En noggrannare granskning om vilka orsaker som kan ha legat bakom valet att bli volontär kommer att ske längre fram i arbetet.

Enligt armékommandörens rapport från år 1885 skulle var och en av

bataljonerna utbilda 35 underofficerare per år, vilket motsvarade ungefär 20 procent av den årliga kontingentens styrka.⁷ På basen av denna undersökning kan det dock konstateras att situationen inom Kuopio bataljon inte kan sägas ha varit helt tillfredsställande ifråga om antal underofficerare i ledet. Det årliga medeltalet låg kring 25 underofficerare per år – 10 mindre än behovet enligt armékommandören var. För Nylands bataljons del var situationen bättre. Den bild om förhållandena inom den finska militären, som denna undersökning ger för handen, bör endast ses som riktgivande eftersom det oönskade underbefälet lämnats utanför. Under de värsta åren kan Kuopio bataljon inte ens ha nått nära målet på 35 utbildade underofficerare per år, även om det oönskade underbefälet skulle tas med i beräkningarna.

Det volontära underbefälet

Volontärerna trädde, precis som de frivilliga, i tjänst på eget initiativ och var befriade från lottning. Till skillnad från de frivilliga likställdes volontärer med värnpliktiga och fick sitt underhåll på kronans bekostnad. De kunde inträda i tjänst när som helst under året. Den som önskade inträda i tjänst som volontär, skulle personligen ansöka om inträde hos vederbörande bataljonskommendör. Tjänstetiden för volontärerna var den samma som för värnpliktiga, ifall de inte tjänstgjort vid militären tidigare. I regel var tjänstetiden alltså tre år, men kunde förkortas i enlighet med det som stadgades om förkortad tjänst. Ifall den som ansökte om inträde som volontär redan hade fullgjort militär tjänst, bestämdes tjänstetiden enligt avtal. Det var möjligt för en person, som fullgjort sin värnplikt och önskade fortsätta i tjänst, att antingen ta värvning som volontär eller få fastanställning, i det ifall lediga vakanser fanns att tillgå. Tiden som den värnpliktiga måste tjäna innan befordran till underofficer kunde ske berodde på tjänstetidens längd. Den normala tre år långa värnpliktstiden krävde en tjänstetid på två år innan befordran till underofficer kunde ske. För frivilliga med ett års tjänst var motsvarande tid tre månader. Volontärerna följde samma principer för befordran som värnpliktiga och frivilliga. För volontärer och frivilliga räckte det med godkänd underbefälsexamen för att befordran kunde ske. Detta baserade sig på att dessa män redan erhållit

en tillräcklig teoretisk grund på annat håll.⁸ Det bör anmärkas att volontärerna inte likställdes med fast anställda och erhöll normalt inte lön för sitt arbete.

Mellan åren 1881–1889 hade åtminstone 90 volontärer trätt i tjänst i Nylands bataljon och 123 vid Kuopio bataljon (tabell, sidan 76). Eftersom tjänstegrunden inte med säkerhet kunnat bestämmas för alla på grund av brister i källmaterialet, får man ta de ovan angivna siffrorna som riktgivande snarare än exakta. Trots detta belyser materialet de sociala förhållanden, som underbefälet kom ifrån och deras förutsättningar för tjänst inom den finska militären.

Vem valde volontärens väg? Volontärernas sociala bakgrund har tyvärr inte kunnat konstateras i fler än 44 fall inom Nylands bataljon. Inom Kuopio bataljon har dryga 100 fall kunnat jämföras, vilket motsvarar drygt 81 % av alla uppdagade volontärer vid bataljonen. Att välja tjänst som volontär vid den finska militären tycks inte ha varit något som lockade unga män från samhällets högsta skikt. Varken vid Kuopio eller Nylands bataljon tjänstgjorde en enda person, som kom från de högre sociala klasserna i samhället. Bland det fast anställda underbefälet vid bägge undersökta bataljoner hittar vi endast en underofficer, som härstammade från samhällets högsta skikt.

Unga män tillhörande samhällets högre sociala skikt hade i regel inget behov att söka sin utkomst som underbefäl eller manskap vid militären. Föräldrar hade oftast råd att utbilda sina söner vid universitetet eller andra utbildningsanstalter, varefter sönerna kunde få anställning inom den växande industrin eller som tjänstemän. Ifall söner härstammade från familjer tillhörande samhällets högre sociala skikt valde en karriär inom militären, var det oftast som officerare.

Det var överlag en större andel som sökte sig som volontärer till Kuopio bataljon än till Nylands bataljon. Antagligen hade det att göra med skillnaderna i arbetstillfällen, försörjning och utkomst inom de olika regionerna. För kvalificerade yrkesmän eller män med en god utbildning bakom sig var möjligheterna att få arbete helt andra än för män, som saknade utbildning eller yrke. Många av böndernas och jordägarnas söner, varav många avancerade till underofficerare, arbetade som drängar innan de trädde i tjänst vid militären.⁹ I Östra Finland hade den lösa arbetskraften på landsbygden ökat under senare delen av 1800-talet och brist på arbete kan antas ha förekommit i större grad

inom dessa regioner än i Södra och Sydvästra Finland.¹⁰

Som tidigare nämnts, tävlade militären om samma arbetskraft som resten av samhället och i vissa fall ansågs inte militärens löner kunna tävla med den privata sektorns. Fastän den sociala bakgrunden för nästan hälften av volontärerna vid Nylands bataljon inte kunnat bestämmas och materialet inte för den skull är jämförbart med Kuopio bataljon kan det ändå antas att arbetstillfällena, som fanns tillhands i Helsingfors med omnejd tedde sig betydligt mer lockande för en majoritet av underbefälet än en karriär inom militären. Speciellt de som hade någonslags utbildning bakom sig hade en större möjlighet att välja arbete än de, som helt saknade utbildning. En person, som hade goda utsikter att få arbete på annat håll stannade knappast kvar som volontär i den finska militären, i synnerhet då det i regel inte utbetalades lön för tjänsten.

I vissa fall var det dock möjligt för såväl värnpliktigt som volontärt underbefäl att erhålla lön för utförd tjänst. Ifall värnpliktigt eller volontärt underbefäl av en eller annan orsak utnämns till att sköta någon fast befattning var han berättigad till en liten ersättning, som beroende på befattningen varierade mellan 40 och 150 mk i året¹¹. Detta var säkert ett motiv för en del män att stanna kvar i tjänst. Den tidigare nämnda bristen på underbefäl som militären led av, kan även ha förorsakat ett visst tryck ovanifrån att få männen att stanna längre i tjänst.

För en del kunde tjänsten eventuellt betyda ett försök att slå sig in på den militära banan. Detta alternativ tedde sig säkert lockande och kan ha utgjort ett huvudmotiv för de män, som genomgått utbildning vid det tillfälliga undervisningskompaniet. Att söka sig som volontär till militären kan också ha varit frågan om ett försök att stiga i aktning i samhällets ögon. Militären erbjöd de kommande underofficerarna utbildning, som både kunde karakteriseras som allmänbildande och nyttig. Färdigheterna som utlärdes i militären kom väl till pass och skattades säkerligen högt även inom yrken i det civila.

Var och en hade antagligen sina egna vitt skiftande motiv till att välja tjänst som volontär. En tjänst som volontär utan regelrätt lön var kanske tillräckligt för de män, som inte hade stora möjligheter till ordentlig utkomst på annat sätt. Att militären erbjöd tak över huvud, kläder och mat kan tänkas ha varit en tillräcklig orsak för många söka sig som volontär till militären.

Om det frivilliga underbefälet

Enligt värnpliktslagen kunde var och en som fyllt 17 år och annars fyllde fordringarna ansöka om inträde som frivillig till de finska skarpskyttebataljonerna. Ifall den sökande var omyndig skulle målsmans intyg över samtycke bifogas. Av de män som sökte sig till frivillig tjänst fordrades genomgången kurs vid någon av de i värnpliktslagens § 32, första och andra momentet nämnda läroinrättningar eller intyg över erhållna liknande kunskaper. Alternativt kunde ett av senaten fastställt förhör avläggas. De frivillige skilde sig från volontärerna i det att de själva var tvungna att bekosta sitt eget underhåll. Härtill hade de frivilliga rätt till att bo i egna kvarter. Enligt värnpliktslagen var tjänstetiden för de som trädde i frivillig tjänst fastslagen till ett år. Efter det kunde de frivilliga enligt eget val antingen fortsätta i aktiv tjänst eller överföras till reserven.¹² Varje bataljon hade 24 platser reserverade för frivilliga i sina led.¹³ Största delen av dessa platser tycks dock ha förblivit obesatta. Endast Livgardet tycktes kunna locka till sig ett stort antal frivilliga.¹⁴ Enligt en samtida skrift författad av R. Castrén var militärens tanke bakom rekryteringen av frivilliga att få dessa män att fortsätta i tjänst och denna väg bli officerare.¹⁵

De frivilliga inträdde i tjänst som skarpskyttar, men kunde befordras till underofficerare efter minst tre månades tjänstgöring och avklarad underbefälsexamen. De frivilliga var inte tvungna att genomgå kursen vid bataljonens undervisningskommendering. Det var även möjligt för de frivilliga att befordras till antingen reservofficerare eller officerare vid de aktiva trupperna.¹⁶ De frivilligas befordran till underofficer var oberoende av vakanser eller lediga tjänster vid bataljonen. Många av de frivilliga fick, på grund av sin ofta högre bildningsgrad, hjälpa till med att lära resten av manskapet att läsa, skriva, räkna och sjunga. De frivilligas korta tjänstgöringstid skapade tidvis huvudbry hos en del militärer. Den korta tjänstgöringstiden ansågs problematisk då de frivilliga rimligtvis inte kunde skaffa sig all den kunskap och erfarenhet, som krävdes för att framgångsrikt kunna leda och kommendera manskapet.¹⁷

Det totala antalet frivilliga som årligen sökte sig till den finska militären mellan åren 1882–1901 varierade från allt mellan 29 man till 152 man. Vid Nylands bataljon hade 185 och vid Kuopio bataljon 81 frivil-

liga intagits mellan åren 1881 och den första januari 1900. Den 1 januari år 1900 fanns ett exceptionellt stort antal frivilliga inskrivna vid den finska militärens olika bataljoner. Allt som allt hade 152 man inträtt i tjänst som frivilliga vid de åtta skarpskyttebataljonerna och gardet under loppet av år 1899.¹⁸

Vid Nylands bataljon hade inalles 103 och vid Kuopio bataljon 46 frivilliga befordrats till underofficerare mellan åren 1881–1899. Enligt uppgifterna i de alfabetiska förteckningarna skulle detta betyda att dryga 55 % av de frivilliga som skrevs in vid de undersökta bataljonerna mellan 1881–1899 skulle ha vunnit befordran till underofficer.

Senatorssöner och studenter

Vem var dessa frivilliga underofficerare och vad kan de möjliga orsakerna ha varit till att de tog värvning vid den finska militären? Speciellt intressant ter sig den till synes genomgripande ökningen av frivilliga mellan åren 1899–1900 och de orsaker som låg bakom denna ökning. Bland annat dessa frågor kommer att granskas närmare i de följande kapitlen.

Som tidigare framkommit var de frivilliga tvungna att underhålla sig på egen bekostnad. Detta uteslöt samhällets allra fattigaste skikt. Varken vid Nylands eller vid Kuopio bataljon förekom bland det frivilliga underbefälet män tillhörande landsbygdens lägsta sociala skikt. Överlag verkar stadsbefolkningen ha varit bättre representerad än landsbygdsbefolkningen. Vid Nylands bataljon förekom det inte en enda frivillig underofficer, som skulle ha varit hemma från landsbygden och vid Kuopio bataljon var landsbygdens befolkningsgrupper väldigt marginella bland det frivilliga underbefälet.

Den klart största andelen frivilliga vid de båda bataljonerna utgjordes allmänt taget av tjänstemannasöner. Vid Nylands bataljon var inslaget av söner till högre tjänstemän mycket högt, hela 22 stycken. Vid Kuopio bataljon var motsvarande siffra avsevärt lägre, endast 9 stycken. Däremot var andelen söner till lägre tjänstemän aningen högre vid Kuopio bataljon än vid Nylands bataljon. Orsaken till detta var att en stor del av statens högre tjänster fanns i Helsingfors.

Kristian Axel von Alfthan utgör ett mer eller mindre typiskt exempel

på de frivilliga som sökte sig till Nylands bataljon. År 1882 sökte han sig som ett års frivillig till bataljonen 18 år gammal. Innan inträde i tjänst hade han, som så många andra frivilliga, avlagt studentexamen. Han avancerade till yngre underofficer nästan sex månader efter inträde i tjänst och tog avsked från bataljonen den 15.11.1883.

Fastän söner till borgare och landsbygdens besuttna befolkning förekom bland det frivilliga underbefälet kan dessa grupper karakteriseras som marginella. En möjlig orsak till detta kan tänkas ha varit det kostsamma uppehållet utan någon som helst möjlighet till försörjning. För dessa män kunde en tjänst som volontär te sig mer lockande. Möjligheterna till avancemang var i princip de samma.

De underofficerare som trätt i tjänst som frivilliga var alla unga. Medelåldern vid inträde i tjänst var 20 år. Vid Kuopio bataljon var den yngsta 17 år medan den äldsta var äldre än 25 år. Vid Nylands bataljon var den äldsta frivilliga underofficeren likaså 25 år vid inträde i tjänst.

Den absolut största delen av de män som sökte sig till bataljonerna som frivilliga hade avlagt studenten innan inträde i tjänst. Vid Nylands bataljon hade hela 74 % av det frivilliga underbefälet avlagt studenten, vid Kuopio bataljon ungefär 65 %. Den näst största gruppen utgjordes av lyceister. Vid Kuopio bataljon hade ungefär 26 % genomgått utbildning vid lyceum, medan motsvarande andel vid Nylands bataljon låg på ungefär sju procent. Förutom de ovannämnda studenterna och lyceisterna återfanns ytterligare vid Nylands bataljon fyra polytekniker, fyra filosofie magistrar, två lantmätarauskultanter, en filosofiekandidat, en agronom, en som genomgått kurs vid handelsinstitut, en student som redan studerade vid Kejserliga Alexanders universitet och två som genomgått finsk samskola.¹⁹

På basen av det undersökta materialet verkar det som om det frivilliga underbefälet utgjordes av en relativt homogen grupp unga män såväl vad beträffar social bakgrund som erhållen utbildning. Den typiska frivilliga underofficeren kunde karakteriseras som ung, välutbildad och tillhörande samhällets högre skikt och kom från vad man kunde kalla välbärgade förhållanden. Hans tjänstgöringstid var kort, avancerade vanligtvis inte till högre grader än yngre underofficer och han utnyttjade i regel inte möjligheten att utbilda sig till officer eller reservfänrik fastän detta klart varit militärens önskan. Det var endast en liten del av det frivilliga underbefälet som valde denna väg.

Reaktion, plikt eller tidsfördriv?

Andelen frivilliga som sökte sig till bataljonerna var relativt sett lågt och väldigt konstant genom hela den undersökta perioden. Vid sekelskiftet, eller rättare sagt under år 1899, skedde en plötslig ökning i antalet unga män som sökte sig till den finska militären som frivilliga. Under loppet av år 1899 hade det totala antalet frivilliga i den finska militären ökat till 152. Vid Nylands bataljon hade antalet frivilliga som antagits redan ökat något under år 1898 så att det den 1.1.1899 fanns 17 inskrivna frivilliga vid bataljonen. Följande år ökade antalet intagna frivilliga ytterligare. Under loppet av år 1899 antogs hela 23 stycken frivilliga unga män till bataljonen. Den enskilt största ökningen kan skådas vid Åbo bataljon. Den 1.1.1899 fanns det vid bataljonen endast två inskrivna frivilliga. Ett år senare var antalet uppe i 24 stycken, vilket betyder att alla de för frivilliga reserverade platserna var fyllda.²⁰

Ökningen i det totala antalet frivilliga ökade naturligt nog även antalet frivilliga underofficerare vid bataljonerna. Vid Nylands bataljon hade alltså in alles 23 frivilliga antagits under loppet av år 1899 och det verkar som om 17 av dessa avancerat till underofficerare. Ännu under år 1900 antogs en stor del frivilliga till Nylands bataljon. Vid Kuopio bataljon hade det totala antalet frivilliga som trädde i tjänst under år 1899 ökat till hela 20 stycken jämfört med sex året innan. Av de 20 frivilliga som under loppet av år 1899 trädde i tjänst avancerade hela 19 stycken till yngre underofficerare. Under år 1900 verkar ivern att träda i tjänst som frivillig vid Kuopio bataljon ha lagt sig och den 1 januari 1901 fanns bara en frivillig inskriven vid bataljonen.²¹

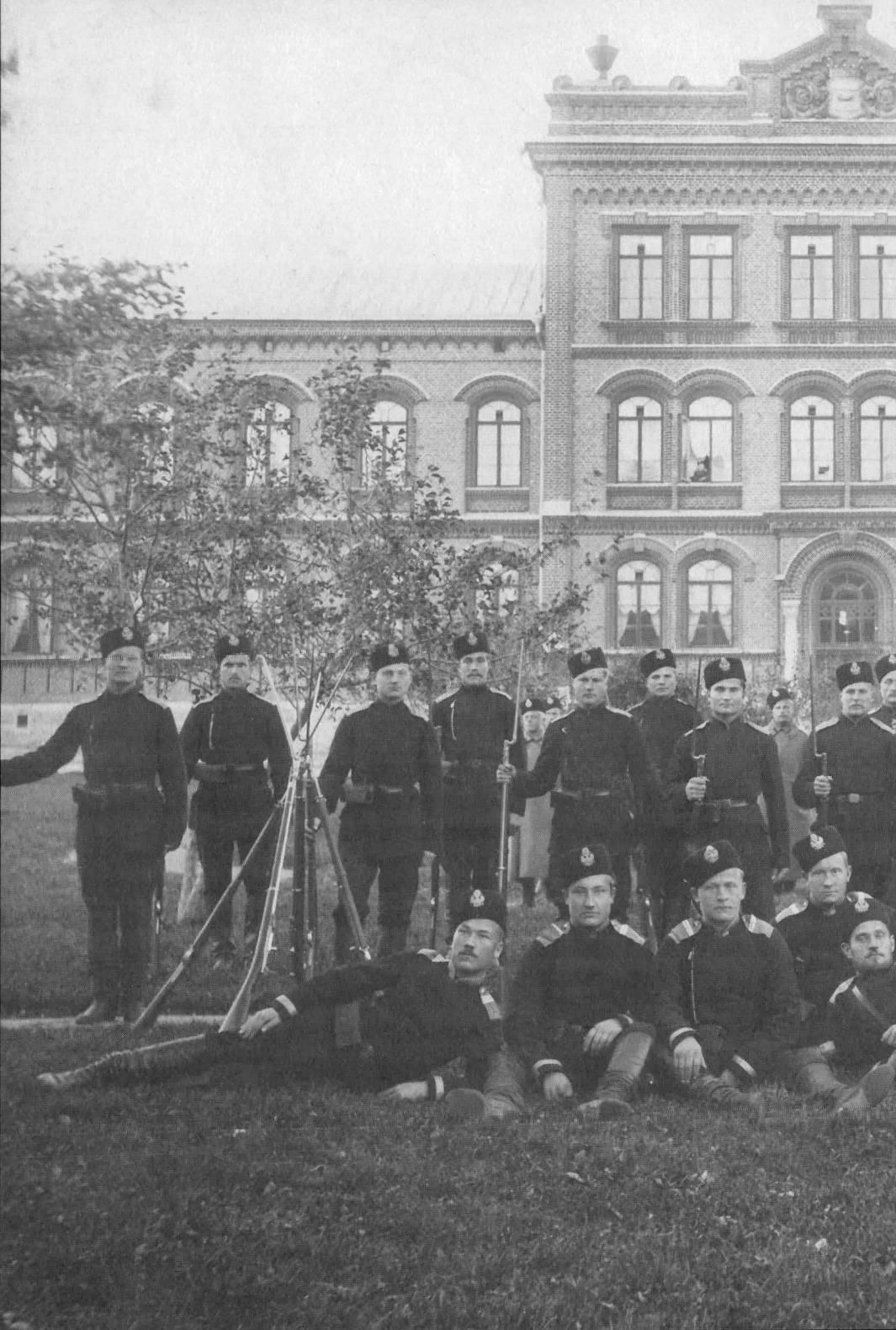
En intressant fråga som osökt uppkommer är vad denna tillsynes plötsliga ökning av unga frivilliga kan ha berott på. Ett inte allt för långsökt samband kunde sökas i de politiska omständigheter som var rådande vid sekelskiftet, i de hot som den ryska politiken uppfattades medföra. Speciellt starkt speglade sig denna reaktion inom den lärda och samhällliga eliten i samhället.

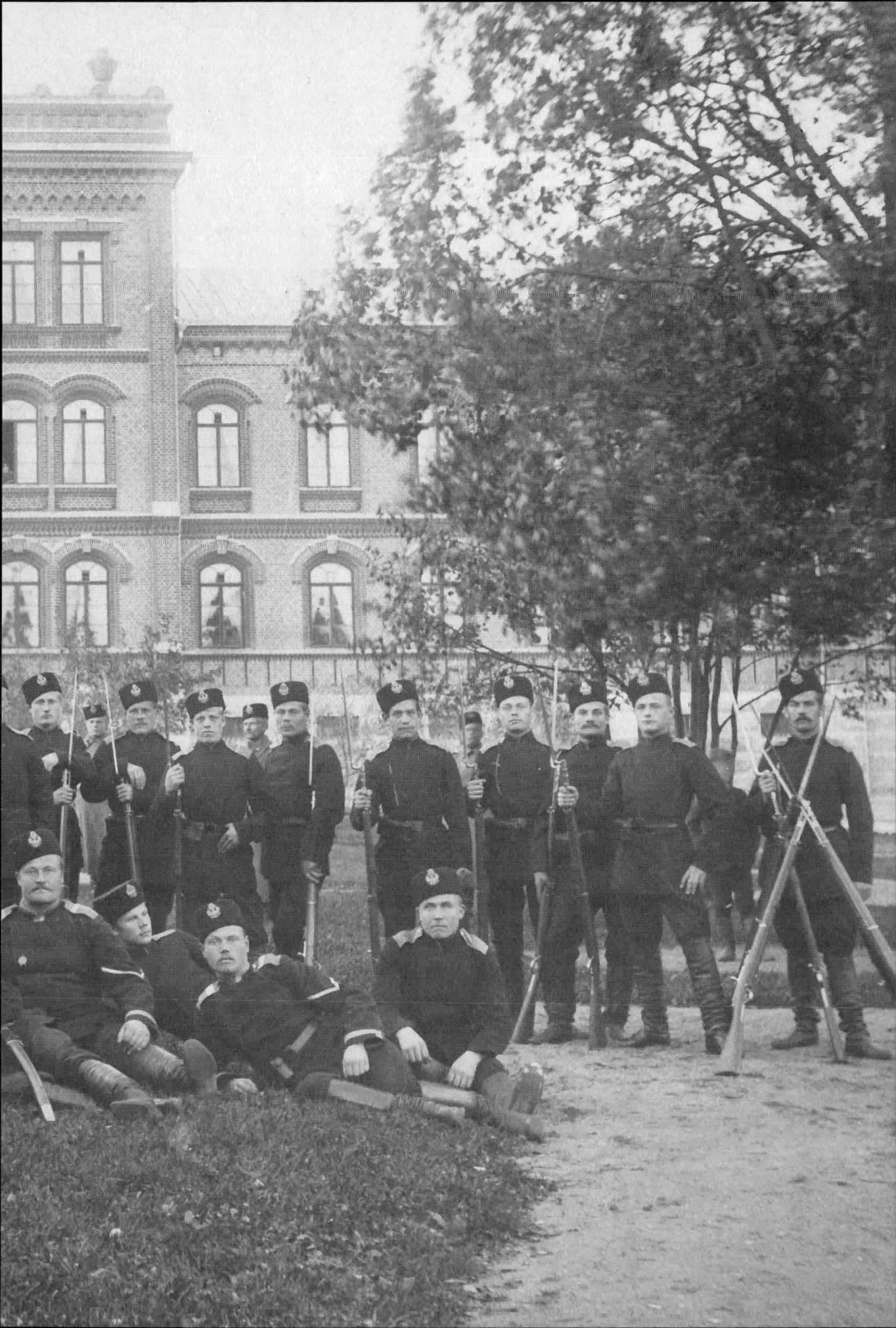
Det centraliserings- och unifieringsprogram som kommit igång redan under Alexander III och generalguvernör Heidens tid återupptogs av Bobrikoff, som började genomföra programmet med större kraft och mer energiskt än sin företrädare. Huvudpunkterna i det ryska centraliseringsprogrammet gick i stort sett ut på att förenhetliga den finska

militären med den ryska, att öka generalguvernörens makt, att införa ryska som förvaltningspråk i den högsta förvaltningen och att definitivt kodifiera Finlands rättsliga ställning gentemot Ryssland, speciellt vad gällde lagstiftning. Produkten av denna centraliseringsprocess utkom i form av det i finsk historieskrivning kontroversiella programmet – februarimanifestet – den 15 februari 1899. Som Osmo Jussila poängterar har februarimanifestet i den finska historieskrivningen delvis fått en överdramatiserad roll och ett annat innehåll än det egentligen hade. Inom vissa kretsar fick manifestet stå för det yttersta beviset av ryskt förtryck eller, som samtiden kallade det »förryskning» vilket personifierades i generalguvernören Bobrikoff.²²

Av sin samtid beskrevs februarimanifestet inom vissa kretsar som lagvidrigt och väckte såväl passivt som aktivt motstånd. Protesterna och motståndet resulterade bland annat i den »stora adressinsamlingen» och senare i värnpliktstrejker runt om i landet. Den »stora adressens» betydelse låg i att man med dess hjälp fick de stora massorna övertygade om tron att manifestet och den ryska politiken utgjorde en direkt fara för Finland. Den »stora adressen» gav uttryck för ett nytt slags medborgar- eller opinionsamhälle, samtidigt som den gav demokratisk fullmakt åt den politiska eliten. Matti Klinge lyfter fram att studenterna vid Helsingfors universitet hade en aktiv roll då det gällde motståndet mot manifestet. Universitetsungdomens och Universitetets omedelbara och medelbara roll har i Finland varit exceptionellt stor, skriver Klinge. Studenterna spelade en viktig roll för uppkomsten av »den stora adressen» och uppbådsstrejkerna.²³

Rent konkret innebar händelserna kring 1899 en väckelse bland studenterna. De engagerade sig i att resa omkring på landsbygden och i städerna för att samla in underteckningar till »den stora adressen», samtidigt som de var med om att skapa allmän opinion. Det gensvar som studenterna mötte var varierande. På landsbygden svarades studenternas kall till största delen av den besuttna landsbygdsbefolkningen. Många tillhörande allmogens breda lager skrev inte under och speciellt hårt motstånd möttes bland arbetarna i Helsingfors. Tanken om adressen uppstod knappast bland studenterna men det ansågs självklart att just de skulle aktiveras för företaget. Som Klinge visat ökade studenternas folkbildningsintresse plötsligt under år 1899. Tidigare hade studenternas folkbildningsverksamhet snarast kunnat karakteriseras som tillfällig.²⁴

Mellan den första januari 1899 och den första juni 1901 hade in alles 22 stycken frivilliga trätt i tjänst och befordrats till underofficerare vid Nylands bataljon. Alla var unga, mellan 18 och 23 år gamla och den absolut största delen var studenter. Två hade antecknats som lyceister och en, Karl von Wendt, uttryckligen som student vid Kejsarliga Alexandersuniversitetet. Dessa unga mäns homogenitet vad gäller tidigare erhållen utbildning liksom social bakgrund är slående. Alla härstammade, utan undantag, antigen från de högsta klasserna i samhället och alla kom från bildade hem. Bland fäder till dessa frivilliga hittas bland annat senatorn Johannes Gripenberg, senatorn Ossian Bergbom och krigskommissarien Alexander Theslöf. Den tidigare nämnda Karl von Wendt var översteson och den frivillige underofficeren Robert Johannes Lavonius var hovrättsråds son.

Vid Kuopio bataljon var, precis som vid Nylands bataljon, den absolut största delen av det frivilliga underbefälet studenter vid inträde i tjänst. En hade genomgått realskola, två var lyceister, en polytekniker och resten studenter. De var alla unga – mellan 18 och 23 år gamla. Inslaget av söner till högre tjänstemän och personer från de högsta sociala skikten var i Kuopio aningen mindre och på motsvarande vis var andelen tjänstemän och borgare aningen högre. Det frivilliga underbefälet som trätt i tjänst under år 1899 kan karakteriseras som en tämligen homogen grupp unga män, åtminstone vad beträffar utbildning och social bakgrund.

Mot bakgrunden av det föregående ter det sig inte allt för långsökt att se den väldiga ökningen i antalet frivilliga, inte bara vid Nylands och Kuopio bataljoner, utan i hela den finska militären som en reaktion på händelserna 1899. Största delen av det frivilliga underbefälet hade inträtt i tjänst efter att februarimanifestet utfärdats. Vid Nylands bataljon hade alla andra förutom tre stycken frivilliga inträtt i tjänst före ut-

Nylands skarpskyttebataljon (1881–1901). Soldater samlade i Elisbetsskvären utanför Nylands kasern. (Helsingfors stadsmuseums bildarkiv)

Uudenmaan Tarkk'ampujapataljoona (1881–1901). Sotilaita Uudenmaan kasarmin edustalla Liisanpuistikossa. (Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto)

Troopers of the Uusimaa Sharpshooter Battalion (1881–1901) in front of the Uusimaa Barracks in Liisanpuisto Square Park in Helsinki. (Helsinki City Museum's Picture Archives)

färdandet av februarimanifestet och vid Kuopio bataljon en.²⁵ Alla frivilliga underofficerare var studenter eller lyceister, en stor del hade svenska som modersmål, var välutbildade, unga och hemma från välbärgade och intellektuella förhållanden. Många tillhörde den direkta samhällseliten och kände säkerligen, som så många andra, att samhället stod inför vad som uppfattades vara en övergripande fara.

Ökningen i antalet frivilliga år 1899 kan ses mot bakgrunden av åtminstone två möjliga orsaker. För det första kan ökningen ses mot den finska militärens rent symboliska betydelse som en nationell organisation. Det var defakto just denna institutions existens som stod hotad av februarimanifestet. Ett av manifestets huvudsakliga mål hade redan från början varit att förenhetliga den finska militären med den ryska, vilket även gjordes år 1901. Det är möjligt att många sökte sig som frivilliga till den finska militären just på grund av dess symboliska betydelse som den finska militären spelade som nationell institution. Att söka sig till militären skulle således ha fått en symbolisk innebörd.

För det andra kunde man tänka sig inryckningen till militären som en direkt reaktion på ett uppfattat hot. Man sökte sig då till militären, inte så mycket för dess symboliska betydelse skull, som för att försvara hem och fosterland. Man garderade sig mot någonting, som uppfattades som ett direkt hot genom att gripa till vapen. Sanningen ligger väl här någonstans mitt emellan. För en del kanske det rent symboliska, som den finska militären representerade var det starkare motivet medan det för andra igen handlade om det direkta väpnade försvaret mot ett uppfattat hot. Mer forskning kring detta skulle krävas för på ett tillfredsställande sätt kunna utreda orsakerna.

För de övriga frivilliga underofficerarnas del, som sökt sig till tjänst innan år 1899 kan orsakerna till inryckning sökas på en rad olika håll. Alla de undersökte frivilliga underofficerare var unga till sin ålder och ofta studenter. För dessa unga män kan året som frivilliga ha utgjort något spännande, något annorlunda eller intressant. De var klart inte ekonomiskt beroende av lön eller uppehälle. För flera av dessa unga män kan året vid militären ha utgjort ett mellanår. Ett år då man hade tid att fundera på kommande karriärval och på livet i största allmänhet. I och för sig låter detta väldigt modernt, men ter sig inte helt omöjligt. En del uppfattade möjligtvis den militära utbildningen som statushöjande i samhällets ögon, medan andra kanske såg den frivilliga

tjänstgöringen som en medborgerlig plikt. De ovan presenterade möjliga orsakerna torde kunna tänkas riktgivande och belysande om än ej fullständiga.

Från underofficer till reservfänrik

Sedan grundläggandet av den värnpliktiga militären hade en viktig fråga varit hur utbildningen av en tillräcklig mängd kompetent befäl för trupperna, inkluderande reserven, på ett lämpligt sätt kunde lösas. De första officerarna som trädde i tjänst år 1881 rekryterades från Livgardet eller genom överflyttning från tjänst i Ryssland. En omfattande officersbrist tycktes dock stå för handen. Den första november år 1881 stod endast 80 officerare i tjänst och närmare 116 vakanser var obesatta i hela den finska militären.²⁶

Den finska kadettkåren skulle sörja för utbildandet av kompetent befäl till de finska bataljonerna. Enligt kårens långvariga chef Carl Enckell var den utdimitterade mängden officerare långt ifrån tillräcklig för att fylla militärens behov. I medeltal dimitterades från kadettkåren årligen mellan elva till tolv officerare. Av dessa hade de tre bästa kadetterna rättighet att välja tjänst vid gardestrupperna, vilket lämnade åtta till nio officerare årligen för den finska militären. Detta innebar grovt sett en officer per bataljon, men om man härtill beaktar det potentiella svinnet av dimitterade officerare till ryska trupper, var mängden ännu mindre.²⁷ Bristen på officerare var hela tiden närvarande. Ännu år 1901 stod in alles fjorton officersvakanser lediga inom de olika bataljonerna. Den största orsaken till officersbristen var oförmågan att attrahera fler finska officerare, som tjänstgjorde i Ryssland att söka tjänst i den finska militären. De språkliga kraven var ytterligare en faktor, kanske främst kravet på kunskaper i det finska språket, som kan ha verkat avskräckande. De flesta officerare hade nämligen svenska som modersmål.²⁸

En lösning på officersfrågan var att utbilda officerare och reservofficerare av det frivilliga underbefälet vid skarpskyttebataljonerna. I värnpliktslagen hade det redan förberetts en möjlighet för att befordra frivilligt underbefäl till officerare. Stadgandet var vagt och saknade vidare instruktioner om vad de frivilligas befordran egentligen förutsatte och hur det i praktiken skulle ske. I hopp om att avhjälpa situationen speci-

ficerades proceduren genom en förordning år 1884. Inom de högre kretsarna hoppades man på att detta skulle få allt fler välutbildade unga män att söka sig till militären som frivilliga. Tyvärr kom detta inte att ha den effekt som den militära ledningen önskade.²⁹

Enligt den kejserliga förordningen från år 1884 kunde en frivillig befordras till officerare i aktiv trupp ifall han fyllde de krav som nämndes i värnpliktslagens § 96 och hade avlagt godkänd examen vid finska kadettkåren. Befordran till reservofficer kunde ske efter genomgången utbildning vid kadettkåren och avklarad examen. Den frivillige, som önskade befordran till officer eller reservofficer, skulle hos bataljonskommendören anhålla om kommendering till kadettkåren. Det var i sista hand befälhavaren för den finska militären som fattade de enskilda besluten.³⁰ Rätt att anhålla om kommendering till kåren gällde även volontärer och värnpliktiga underofficerare. Dessa män kunde anhålla om kommendering till kadettkåren efter avslutad tjänstetid, men endast ifall de avlagt sådana kunskapsprov som för antagande till frivillig erfordrades.³¹

Att officersbanan hade öppnats för en helt ny kategori av män ter sig intressant, speciellt då en stor del av officerarna fortfarande kom från det som kunde kallas för de högre stånden i samhället.³²

Under hela den undersökta perioden hade endast fem underofficerare från Nylands bataljon och femton från Kuopio bataljon sökt sig till kadettkåren. Kravet av en tillräckligt hög bildningsgrad betydde i praktiken att endast de som genomgått fullständig kurs vid till exempel lyceum, normal- eller realskolor eller alternativt var studenter vid universitet eller något annat högre läroverk hade rätt att ansöka om inträde. Gemensamt för alla, som sökte sig till kåren var graden av utbildning de hade erhållit tidigare.

Av de fem aspiranterna från Nylands bataljon, som skickats till kadettkåren, var två volontärer och tre frivilliga. Av dessa var en student, en lyceist, en lantmätarauscultant och en antecknades som volontär före detta underofficer. Den sociala bakgrunden framgår för tre av dessa män. Två kom från tjänstemannafamiljer och en från en hantverkarfamilj.

Fem av de underofficerare, som sökte sig till kadettkåren från Kuopio bataljon var studenter, lika många hade genomgått lyceum och en hade genomgått de allmänna klasserna i kadettkåren.³³ Bland männen

hittas två som tillhörde samhällets högsta skikt vilket är anmärkningsvärt, den ena Aron Johan Schröder, krigskommissarieson³⁴ och den andra Frans Julius von Wright fängelsedirektörsson³⁵. Största delen hade fäder som var tjänstemän, handelsmän eller borgare, två stycken kom från hantverkarfamiljer, en härstammade från en bondefamilj och en var son till en sjöman.

Utifrån det undersökta materialet verkar det som om de flesta frivilliga, som sökte sig till kadettkåren, kom från mer eller mindre välbärgade förhållanden. De kom från tjänstemannafamiljer, var söner till handlanden eller hantverkare. Deras föräldrar hade haft råd att erbjuda sina söner utbildning. En del hade redan hunnit fortsätta sina studier och sökt sig till universitetet. Trots att den undersökta mängden män vid Nylands och Kuopio bataljoner är jämförelsevis liten, stämmer detta tämligen väl överens med de uppgifter som Carl Enckell uppgett. Mellan åren 1884–1898 hade inalles 51 frivilliga sökt sig till kadettkåren, i avsikt att befordras till officerare. Av dessa var 28 % söner till officerare och civila tjänstemän, 20 % till handlande och näringsidkare och 52 % till underbefäl, hantverkare eller jordbrukare. Största delen var studenter, åtta hade avklarad fullständig kurs i lyceum och en hade intagits efter avklarad inträdesexamen till kåren. Vi vet ytterligare att 59 % hade svenska som modersmål och 41 % finska.

På motsvarande vis hade 116 frivilliga sökt sig till reservofficerskursen mellan åren 1884–1899. Av dessa hade den klart största delen (80 %) avlagt så kallad »frivilligs-examen», tjugosju var studenter, åtta utdimitterade från fullständigt lyceum och en hade avslutat kurs vid lärarseminarium. Svenska till modersmål hade 49 % och finska 51 % av de antagna.³⁶

Antalet sådana som avbrutit kursen, var för officerskursens del tio stycken och för reservkursens del nio. I det undersökta materialet hittar vi två underofficerare, som med säkerhet lämnat sin utbildning på hälft. Orsaken står klar endast i det ena fallet. Petter Tiihonen hade sökt sig till kadettkåren år 1898, men på egen begäran kommenderats tillbaka till kompaniet. Ungefär en månad efter återkomsten till kompaniet överfördes han till reserven.³⁷ Avsked på grund av andra orsaker än egen begäran förekom antagligen, men kan tyvärr inte återges här. Till exempel nämner Enckell om fler fall där frivilliga måste avkommenderas på grund av dåligt uppförande.³⁸ Överlag verkar det som om de fri-

villigas förberedande utbildning för officerskurserna inte var tillräcklig. Det klagades på att många inte visste hur ett gevär skulle tas i delar och att en stor del saknade praktiska kunskaper i militärt ledarskap.³⁹ Mycket av de omtalade bristerna hos de frivilliga berodde tydligt på den korta och intensiva utbildning de fick före befordran till underofficerare. En tre månaders utbildningsperiod före befordran kunde knappast ha gett den frivillige alla de praktiska kunskaper och all drill som behövdes för att framgångsrikt kunna tjäna som befäl inom militären.

Vilka var då de orsaker som låg bakom valet att söka sig till kadettkåren? Källmaterialet ger endast fog för kvalificerade gissningar. Däremot går det lättare att svara på frågan varför så många lät bli att ansöka om kommendering till kurserna, fastän flere skulle ha haft möjlighet därtill. Även Enckell uttryckte en viss förundran över varför så få frivilliga sökt sig till officersutbildningen fastän »officersvärdigheten inom eget land, med den respekterade och säkra ställning i samhället densamma erbjöd, hade borde kunnat tyckas lysande för den mängd af studerande, som ofta under långa tider få vänta på en anställning, som gifver möjlighet att stå på egna fötter.»⁴⁰

Enckell anförde ett antal orsaker som säkert bidragit till situationen. För det första var största delen av de frivilliga tvungna att bekosta sitt eget underhåll. Endast kadettkårens bibliotek, undervisningsmaterial, utredningspersedlar samt lasarett kunde kostnadsfritt användas av de frivilliga. Till skillnad från kadetterna, som bodde på kårens internat, var de frivilliga tvungna att söka logi inne i staden. Den ekonomiska situationen, som de frivilliga var besatta i lättade inte på situationen. De frivilliga var berättigade till statligt bidrag, som dock inte ansågs tillräckligt stort för att täcka alla kostnader. Det fanns inte heller någon möjlighet till att tjäna sitt uppehälle vilket i praktiken betydde att de, som kom från knappa förhållanden inte sökte sig till kadettkåren. Genomgången av »nya och svåra» läroämnena i kombination med undervisningsspråket, som var svenska, ansågs ytterligare minska utbildningens attraktivitet bland underofficerarna, speciellt bland dem som hade finska till modersmål.⁴¹

De individuella orsakerna, som låg bakom beslutet att söka sig som frivillig till kåren, kan antas ha varit många och varierande. För en del utgjorde valet att som frivillig kunna utbilda sig till officer, en möjlighet till socialt och karriärmässigt avancemang i samhället. Det var med

andra ord en väg till ära, respekt och kanske välstånd. Ifall vi får tro G. A. Gripenberg kan just ära och välstånd ha varit ett starkt motiv. Enligt honom ger en blick i matriklar och biografiska verk »vid handen att mången finsk man genom ihärdigt arbete på denna väg småningom uppnått samhällets högre trappsteg...»⁴². För andra som hade råd, var äventyrslystna, ville ta ett mellanår eller annars bara sökte sig till något nytt, kunde utbildningen kanske erbjuda nya upplevelser, äventyr och intryck. Året i kadettkåren kunde kanske åter ge ett år att tänka på livet och det kommande karriärvalet, som oundvikligen låg framför den unga, frivilliga underofficeren.

Den finska militären lyckades aldrig uppnå de mål, som eftersträvades med att utbilda frivilliga till officerare. Som J. E. O. Screen skriver i inledningen till Enckells verk om kadettkåren, hade den Finska kadettkåren vid slutet av 1800-talet blivit en anakronism. För överstyrelsen för militära utbildningsanstalterna var institutionen en föråldrad kvarleva från perioden före reformen av militärutbildningen. Den separata värnpliktslagen som stiftat i Finland skapade inte bara ett irritationsmoment i relationerna mellan Ryssland och Finland, utan ställde också senaten inför problem i fråga om rekrytering och utbildning av officerare. I sin traditionella form hade kadettkåren kunnat tillfredsställa den finska militärens behov av officerare endast ifall den utvidgats i betydande grad. Kårens starka traditioner och dess juridiska ställning motverkade förändringar och gjorde det omöjligt att omvandla kåren till en ren officersutbildningsanstalt som kunde tillfredsställa den finska militärens behov. Kårens existens kom att förhindra utvecklingen av ett tillfredsställande arrangemang för att utbilda finländska aktiva och reservofficerare. I stället för att skapa en militärskola för aktiva officerare och en reservofficersskola för reservofficerare, förväntade sig senaten att Finska kadettkåren skulle kunna klara av båda funktionerna med de medel och den personal som låg kåren tillhands.⁴³

Antalet sökande till officers- och reservofficerskurserna var genomgående lågt. I medeltal bidrog kåren denna väg endast i medeltal med två officerare per år till de aktiva trupperna.⁴⁴ För den frivilliga betydde utbildningen ekonomiska utgifter, vilket redan som sådant begränsade antalet sökande. Granskning av de effekter den frivilliga officersutbildningen hade ifråga om kommande karriärval, yrkesbanor och social ställning i samhället låter sig inte göras inom ramarna för denna text.

Anställning som mål

Inom den militära ledningen var man oroad över att en allt för liten del underofficerare valde att stanna kvar i tjänst efter det att tjänstetiden löpt ut. Den dåliga lönesituationen, speciellt gällande yngre underofficerare, ansågs vara den största orsaken till att så få stannade kvar vid bataljonerna. Osäkerheten över pensioner och den civila marknadens bättre löner kan tänkas ha varit tillräckliga orsaker för att inte söka sig till den militära banan. År 1886 fastställdes ett nytt pensionsreglemente för den finska militären och lotsverket i syfte att förbättra på den rådande situationen.⁴⁵ På grund av förhöjningar i den allmänna prisnivån visade sig de löneförhöjningar som gjorts år 1886 otillräckliga vid inledningen av 1890-talet. Den maximala årliga inkomsten för en äldre underofficer kunde vara 930 mk och för en yngre underofficer 750 mk.⁴⁶

Grad/Befattning	Lön (finska mark)	
	Livgardet	Skarpskyttebataljon
Fältväbel	540	450
Kompanirustmästare	430	360
Äldre Uo.	430	360
Yngre Uo.	90	70

Årslön under fred för fast anställt underbefäl vid Livgardet och de övriga skarpskyttebataljonerna så som de fastställts år 1880.

Källa: FFS 1880 No 17.

Ifall befordran till högre grad skedde utan att en ledig vakans fanns att tillgå fick den befordrade nöja sig med de löneförmåner han innehåft i den lägre graden. Förutom lön skulle det fast anställda underbefälet enligt de år 1880 fastställda staterna även erhålla förplägning enligt följande dagportioner: två och en fjärdedels skålpund rågmjöl och ett halvt kvarter korngryn i natura. Vidare skulle var och en få ett halvt skålpund färskt nötkött, ett fjärdedels skålpund salt fisk, 1/20 pund koksalt, ett kvarter vita ärter eller en halv kanna potatis i pengar samt

fyra penni till te och socker.⁴⁷ Dagportionernas penningvärde fastställdes av kejserliga senatens ekonomie departement efter, för tiden gångbara priser. Ett kilo rågmjöl kostade i Helsingfors år 1881 i medeltal 37 penni, fem liter potatis 33 penni och saltströmmingen 28 penni per kilo.⁴⁸

Alla vid den finska militären fast anställda personerna erhöll inkvartering på kronans bekostnad. Ifall någon av en eller annan orsak råkade vara permitterad hade denne inte rätt till dagportion. Med undantag av musiklärningar åtnjöt allt fastanställt underbefäl och manskap löneförhöjning efter viss års tjänst enligt följande: till underbefälet utbetalades å 90 mark efter 3 års tjänst, å 180 mark efter 6 och å 260 mark efter 9 års tjänst. Underbefäl och manskap i aktiv tjänst hade rätt till fri sjukvård. Ifall den fast anställdas familj befann sig på tjänstgöringsorten hade även dennes hustru och barn rätt till sjukvård på kronans bekostnad. De fast anställda som på grund av en eller annan orsak inte bodde i kronans utrymmen var berättigade till ersättning, så att de som tjänstgjorde i Helsingfors fick 240 mk, i Åbo 180 mk och i övriga städer 120 mark om året.⁴⁹

År 1890 och 1891 justerades de ersättningar som utbetalades för de fast anställda, som inte bodde i kronans kvarter samtidigt som dagportionerna höjdes.⁵⁰ Som jämförelse kan nämnas att årskostnaderna för en enrummare beläget i de avlägsnaste och billigaste områdena i Helsingfors, på norra sidan om långa bron, i medeltal var 162 mk, år 1880. Trettio år senare hade den årliga hyran för samma bostad stigit till 237 mk. Priset för en famn barrved utgjorde i medeltal mellan 1881–1884 ungefär 14,37 mk.⁵¹ Den årliga förhöjningen i levnadskostnaden mellan 1850–1913 låg på ungefär 0,4 % i Helsingfors och 0,3 % i resten av landet.⁵² De statliga lönerna fastställdes genom kejserliga förordningar och kontrollerades då man ansåg det nödvändigt. På grund av det styva sättet att kontrollera de statliga lönerna hängde lönerna för de statliga tjänstemännen sällan med i den allmänna pris- och löneutvecklingen.⁵³

I fråga om fast anställt underbefäl har rekryteringsgrunden kunnat påvisas enligt deras inträde i första tjänst. De »gamla militärerna» som tog rekrytering vid den nygrundade fiska militären hade oftast börjat sin militära bana som värvade soldater. Därför har det således varit motiverat att skilja på volontärerna å ena sidan och de som tjänade enligt avtal å andra sidan.

Av det fast anställda underbefälet vid de båda undersökta bataljonerna har tjänstegrunden för första tjänst kunnat konstateras för sammanlagt 177 underofficerare. Av dessa 177 personer tjänade 94 vid Nylands och 83 vid Kuopio bataljon. Som följande tabell visar, var den vanligaste tjänstegrunden värnplikt. Hela 90 stycken hade trätt i tjänst som värnpliktiga, 40 vid Nylands bataljon och 50 vid Kuopio bataljon.

Bataljon	Värnpliktiga	Frivilliga	Volontärer	Avtal	Totalt
Nyland	40	1	42	11	94
Kuopio	50	–	30	3	83
Totalt	90	1	86	14	177

Fast anställda underofficerare vid Kuopio och Nylands bataljon. Fördelning enligt rekryteringsgrund vid inträde i första tjänst 1881–1901.

Källa: Förteckning över fast anställda, KSB, M 189/3, RA. Förteckning över fast anställda, NSB, Vol. 1–3, M 102/2, RA.

Antalet volontärer bland de fast anställda var högre inom Nylands bataljon än inom Kuopio bataljon. Vid Nylands bataljon var det totala uppdagade antalet män som börjat sin militära karriär som volontärer två fler än de värnpliktiga. Vid Kuopio bataljon uppdagades däremot 20 volontärer färre än värnpliktiga. Hur som helst verkar volontärernas andel bland de fast anställda vara högt.

Den stora mängden volontärer bland det fast anställda underbefälet kan tänkas ha berott på att »volontärism» sågs som en väg till att nå fast anställning. De som valde att träda i tjänst som volontärer kan tänkas ha haft en framtida militär karriär i siktet redan från första början. Detta skulle kunna förklara varför man var villig att träda i en tjänst som volontär fastän någon regelrätt lön inte utbetalades, och under tiden man väntade. Med andra ord kunde tjänsten som volontär ses som ett sätt att förr eller senare erhålla en fast tjänst inom bataljonen. Inom fattigare regioner, där arbete inte fanns i överflöd, räckte det säkert för många att få sitt uppehälle betalt av kronan.

För det andra kan det antas att många av volontärerna var bättre

motiverade för militär tjänst än de värnpliktiga. De förra hade ju in-
trätt i tjänst på egen fri vilja medan de senare varit tvungna att klä på
sig arméns uniform. En bättre motivation resulterade antagligen i stö-
re effektivitet vilket från bataljonens sida kanske var ett motiv nog att
erbjuda dessa män anställning.

Antalet personer som trätt i första tjänst med avtal eller värvning
som bas, var klart högre inom Nylands bataljon (11 stycken) än inom
Kuopio bataljon (3 stycken). Alla tre som antecknats som tjänande en-
ligt avtal vid Kuopio bataljon var signalister.⁵⁴

Johan Grönros hörde till en av dem som inlett sin karriär inom mili-
tären genom att ta värvning. Grönros föddes den 25.12.1852 i Tavaste-
hus, som son till en hantverkare. Han hade utbildat sig till skomakare,
men tog den 1.11.1872 värvning på 10 år som skarpskytt vid livgardet.
Enligt uppgifterna kunde Johan både läsa och skriva och han var gift.
Han hade deltagit i det turkiska fälttåget åren 1877–1878 och marsche-
rat med den ryska armén ner till Konstantinopel. Han hade bland an-
nat varit med om belägringarna av Plevna, Sofia och San Stefano. Till
Helsingfors återvände Grönros efter nästan ett år i fält, den 9.5.1878. År
1883 hade han sökt sig till Nylands 1:a skarpskyttebataljon. I den finska
militären uppnådde han först rustmästar- och senare bataljonsrust-
mästarvärdighet. Johan Grönros blev rikligt dekorerad för förtrogen
tjänst och tapperhet under sin militära karriär.⁵⁵

Karl Ceder var bondeson och född den 9.8.1842 i Emikoski [Emä-
koski] by, Birkala socken. Liksom så många andra unga män arbetade
han som dräng innan han sökte sig till militären. 21 år gammal tog Ce-
der värvning för 10 år som skarpskytt vid gardet. Som 30 år gammal
befordrades han till yngre underofficer och som 32 till äldre underoffi-
cer. Enligt uppgifterna var Karl Oskar läs- och skrivkundig och hade
hunnit gifta sig före inträde vid Nylands bataljon. Ceder avancerade till
rustmästare och tjänade i den graden, tills han avfördes ur rullorna
som avliden den 2.5.1896. Ceder dog som 54 år gammal.⁵⁶

Såväl Grönros som Ceder har fått stå representanter för vad man
kunde kalla »gamla yrkesmilitärer», som tagit värvning vid den finska
militären strax efter att den inledde sin verksamhet. Båda hade byggt
upp hela sitt liv kring en militär karriär och kunde knappast ha tänkt
sig något annat yrke. Män som Grönros och Ceder var antagligen mer
än välkomna att tjänstgöra i den finska militären, eftersom de ägde bå-

de kunskap och erfarenhet. Att dessa män valde tjänst i den finska militären och inte sökte sig till den civila banan är knappast förvånansvärt. Den i jämförelse och tidvis otillräckliga lönen var knappast ett problem för dessa män. Militären erbjöd dem ett jobb som de mer än väl var bekanta med och de i sin tur kunde erbjuda armén den gedigna och värdefulla erfarenhet som de under årens lopp förkovrat.

Den klart minsta gruppen bland de fast anställda var de, som inträtt i första tjänst som frivilliga. Av dem som tjänstgjorde i de undersökta bataljonerna mellan åren 1881–1901 hade frivillighet som tjänsterund antecknats för endast en av de 177 fast anställda underofficerarna.

Georg Gustav Karl Gräsbeck var son till överlöjtnant Karl Alfred Gräsbeck. Georg var född den 13.12.1870 och hemma från Rautjärvi socken i Viborgs län. Han var läs- och skrivkunnig men ogift och hade den 1.6.1890 inträtt som frivillig vid livgardet. Sju månader efter inträde befordrades han till yngre underofficer. Den 1.6.1893 tog Georg värvning som frivillig yngre underofficer vid Nylands bataljon, men degraderades sex månader senare för dåligt uppförande och förpassades till reserven.⁵⁷

Orsaken till att inte fler frivilliga tog värvning som fast anställda kan tänkas vara naturen i själva tjänsten som frivillig samt de frivilligas sociala bakgrund. Många frivilliga som sökte sig till militären var unga, ofta studenter som högst antagligen hade andra planer för sin framtid än en militär karriär. Den militära banan tedde inte sig så lockande för den unga studenten som antagligen hade möjligheter till att nå bättre avlönade tjänster än vad den finska militären kunde erbjuda sina underofficerare. Inte ens möjligheten att avancera till officer tycktes ha lockat frivilliga att stanna kvar i tjänst i någon större utsträckning.

Förkortningar:

FFS	Finlands författningssamling
FMT	Finsk militär tidskrift
KKA	Krigskommisariatets arkiv
KSB	5: e Kuopio finska skarpskyttebataljons arkiv
NSB	1: a Nylands finska skarpskyttebataljons arkiv
RA	Riksarkivet
ÅAB	Åbo Akademis bibliotek

Källhänvisningar

- ¹ Fraser, Georg, *Om den finska värnepligtiga ungdomens krigiska uppfostran*, (St. Petersburg 1880), s. 4.
- ² Jussila, Osmo, *Suomen suuruhtinaskunta 1809–1917*, (Helsinki 2004), s. 427.
- ³ Screen, John E. O., *The Finnish Army 1881–1901 – Training the Rifle Battalions* (Helsinki 1996), s. 18–19. – Intresset för den finska militären har inte varit särdeles stort inom den finska historieskrivningen. En bidragande orsak till detta kan bland annat tänkas vara grundläggandet av det självständiga Finlands nya försvarsmakt efter inbördeskriget. Enligt tradition har den finsnationella historieskrivningen mer än gärna sökt värnpliktens militära traditioner från Tyskland. Vidare var den finska militären en fredstida armé, som aldrig sattes på prov i krig och som var liten till sin numerär – av sin samtid karakteriserad som liten och ineffektiv. Dess betydelse som operationell enhet var redan av sin samtid omstridd och ansågs med sina åtta skarpskyttebataljoner otillräcklig för att fullt ut kunna klara av sin uppgift som försvarare av »tron och fosterland». Om härtill ännu läggs det faktum att den finska militären inte existerade i längre än 20 år och således kan ses som en högst tillfällig institution, kan det kyliga intresset ytterligare förklaras. Organisationen fick förpassas till historien, som en liten och obetydlig enhet fastän dess betydelse för samtiden kanske inte var helt ringa.
- ⁴ Texten bygger på min avhandling *Pro gradu Värnpliktig inhysing och frivillig student – En granskning av underbefälet vid 1:a Nylands finska skarpskyttebataljon och 5:e Kuopio finska skarpskyttebataljon 1888–1901*, Avhandling Pro gradu i nordisk historia, humanistiska fakulteten, ÅAB (Åbo Akademi 2009).
- ⁵ FFS 1878, No 26. Om värnpliktslagen se Olle Seitkari, Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntytvaiheet. Akad. avh. 1951. – Till en början var invånarna i Lapplands härad och Uleåborgs län befriade från uppåbåd. Ändringar gällande Lapparnas tjänstgöring gjordes redan under 1880-talet. Se Screen, *The Finnish Army*, s. 16.
- ⁶ Förteckningarna fördes enligt inkallad kontingent vilket betydde att de överlappar kalenderåret. De frivilliga, som trädde i tjänst under första halva året av 1899 finna upptagna i 1898 års matrikel.
- ⁷ Screen, *The Finnish Army*, s. 50.
- ⁸ Screen, *The Finnish Army*, s. 73, 217. Tjänsten räknades från den första dagen i den månad, som inträffade näst efter inträdesdagen. FFS 1878, No. 26 § 101–102.
- ⁹ Förteckning över underbefäl och manskap 1881–1899, NSB, RA. Förteckning över underbefäl och manskap 1881–1899, KSB, RA.
- ¹⁰ Soininen, Arvo M., *Vanha maataloutemme – Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*, (Helsinki 1974), s. 45.
- ¹¹ FFS 1880, No. 17.
- ¹² FFS 1878, § 90–95.
- ¹³ Screen, *The Finnish Army*, s. 257.
- ¹⁴ Screen, *The Finnish Army*, s. 270.
- ¹⁵ Castrén, R., *Asevelvollisuudesta Suomesta*, (Helsinki 1880), s. 3.
- ¹⁶ FFS 1878, § 96.
- ¹⁷ Screen, *The Finnish Army*, s. 73, 260–261.
- ¹⁸ Screen, *The Finnish Army*, s. 270.
- ¹⁹ Förteckning över underbefäl och manskap 1881–1887, M 102/3, NSB, RA. – Anm. Vid den tiden tog alla studenter examen vid Alexanders Universitet.
- ²⁰ Screen, *The Finnish Army*, s. 270.
- ²¹ Förteckning över underbefäl och manskap 1898, M 102/9 & 1899, M 102/10, NSB, RA; Förteckning över underbefäl och manskap 1898, M 189/2, KSB, RA; Screen, *The Finnish Army*, s. 270.
- ²² *Suomen poliittinen historia 1809–1995*, Toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, (Porvoo 1995), s. 64–66, 68–69.
- ²³ Klinge, Matti, *Finlands historia*, (Esbo 2004), s. 358–359.

- ²⁴ Klinge, *Studenter och idéer – Studentkåren vid Helsingfors Universitet 1828–1960 del III*, (Helsingfors 1978), s. 203–205, 213.
- ²⁵ Förteckning över underbefäl och manskap 1898, M 102/9, NSB, RA. & 1898, M 189/2, KSB, RA.
- ²⁶ Screen, *The Finnish Army*, s. 26, 83.
- ²⁷ Enckell, s. 216.
- ²⁸ Screen, *The Finnish Army*, s. 83.
- ²⁹ FFS 1878, No. 26. § 96. Enckell, Carl, *Finska kadettkåren 1887–1903. Fortsättning af arbetet under samma rubrik för åren 1812–1887, med kort öfversigt öfver denna period*, utgiven med en inledning av J. E. O. Screen. (Helsingfors 1990), s. 220. Screen, *The Finnish Army*, s. 259. 'Frivilliges befordran till officerare', FMT 1884, s. 186.
- ³⁰ FFS 1884, No. 6 p. 1, § 5–6.
- ³¹ FFS 1884, No. 6 p. 1, § 18.
- ³² Screen, *The Entry of Finnish Officers into Russian Military Service 1809–1917* (London 1976), s. 329.
- ³³ Enckell, s. 31–32 & Gripenberg, s. 127.
- ³⁴ Förteckning över värnpliktiga, 1888, KSB, M188/7.3, RA.
- ³⁵ Förteckning över värnpliktiga, 1892, KSB, M189/1, RA.
- ³⁶ Enckell, s. 218–219.
- ³⁷ Förteckning över värnpliktiga, 1895, KSB, M189/1.2, RA. Förteckning över värnpliktiga 1888, NSB, M 102/6, RA.
- ³⁸ Enckell, s. 220.
- ³⁹ Screen, *The Finnish Army*, s. 261.
- ⁴⁰ Enckell, s. 220.
- ⁴¹ Enckell, s. 219–220.
- ⁴² Gripenberg, s. 159.
- ⁴³ Screen, 'Carl Enckell och Finska kadettkåren', *Finska kadettkåren 1887–1903. Fortsättning af arbetet under samma rubrik för åren 1812–1887, med kort öfversigt öfver denna period*, utgiven med en inledning av J. E. O. Screen. (Helsingfors 1990), s. 22–23.
- ⁴⁴ Enckell, s. 220.
- ⁴⁵ Screen, *The Finnish Army*, s. 74. & FFS 1886 No. 10, p. 1.
- ⁴⁶ Screen, *The Finnish Army*, s. 75–77.
- ⁴⁷ FFS 1880 No. 17.
- ⁴⁸ Åström, Sven-Erik, 'Stadssamhällets omdaning', *Helsingfors stads historia, IV delen*, Red. Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris, Eino Jutikkala, (Helsingfors 1956), s. 68.
- ⁴⁹ FFS 1880 No. 17.
- ⁵⁰ FFS 1890 No. 12, p. 1 & 1891 No. 25, p. 2.
- ⁵¹ Åström, s. 68.
- ⁵² *Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850–1913*, Toim. Sakari Heikkinen, Timo Kortteinen, Hannu Soikkanen, Arvo M. Soininen, (Helsinki 1983), s. 17.
- ⁵³ *Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa*, s. 70.
- ⁵⁴ Förteckning över fast anställda, KSB, M 189/3, RA.
- ⁵⁵ Förteckning över fast anställda 1884 Vol. 1, 1891 Vol. 3, NSB, M 102/2, RA.
- ⁵⁶ Förteckning över fast anställda 1884 Vol. 1, NSB, M 102/2, RA.
- ⁵⁷ Förteckning över fast anställda Vol. 2, M 102/2, NSB, RA.

Conscripts and Volunteers – Non-Commissioned Officers of the Old Finnish Army in 1881–1901

The Old Finnish Army; i.e., the army of the Grand Duchy of Finland, was unique for being a purely national Finnish institution that relied on general conscription for the supply of its troops. It was established in 1881, only to be disbanded twenty years later in 1901.

The aim of the article is to look at the social composition and general career development of non-commissioned officers in the Old Finnish Army. The aspects studied include the ways social status, age, and education affected the decisions of individuals to enlist into service and their career development, and how these and other factors were interlinked with the surrounding society.

The study looks at two out of a total of eight sharpshooter battalions: the 1st Uusimaa Sharpshooter Battalion and the 5th Kuopio Sharpshooter Battalion. It is apparent from the article that both differences and similarities existed between the social status and career development of non-commissioned officers, and also between the two battalions.

The 1878 Act on general conscription for the Grand Duchy of Finland divided rank and file into three categories known as conscripts, voluntary conscripts, and volunteers. The rights and duties of an individual trooper were dependent on the category to which he belonged. Voluntary conscripts and volunteers enlisted on their own free will and were therefore exempted from the drafting system to which all other

men eligible to conscription were subjected. Voluntary conscripts were considered equal to conscripts and therefore were provided with meals, billeting, and clothing by the Crown, even though they were not usually paid in money. Volunteers, on the other hand, had to provide for themselves in peacetime.

The sources of the study indicate that the Kuopio battalion had a larger number of voluntary conscripts in service than the Uusimaa battalion, most likely because job opportunities were plentiful in the Uusimaa province and elsewhere in Southern Finland compared to the Eastern provinces. A volunteer conscript typically extended enlistment in his battalion from what was agreed in the initial contract. The number of active duty non-commissioned officers included a major proportion of individuals who had started as voluntary conscripts, which may be due to the common notion of seeing service as a voluntary conscript as a step towards a career as an active duty service member.

Since the conscription Act decreed that volunteers had to pay for their food, accommodation, and clothing their number in the army remained small; also, the poorest social classes were not represented in this category, as indicated by the fact that not a single voluntary trooper born of a farming family served with the Uusimaa battalion in 1881–1901.

The year 1899 saw a marked surge in the number of volunteers in all sharpshooter battalions. This was apparently due to the February Manifesto and an associated change in Finland's political climate. The great majority of volunteer non-commissioned officers who enlisted in 1899 were students from higher social classes or educated families, who perceived the manifesto as an apparent threat and responded by enrolling into military service.

In 1884, non-commissioned officers became eligible for reserve officer or officer training in Hamina. Despite this new career development opportunity, they showed only modest interest in the training that was now available. Reasons included the high costs of board, lodging, and clothing, that had to be borne by the students themselves; the »new» and »difficult» academic studies they would need to undertake; and the use of Swedish as the instructional language.

(s. 1979), filosofian maisteri 2007 Helsingin yliopiston historian laitokselta. Valmistelelee väitöskirjaa Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteista vuosina 1918–1927.

Eteläisen alueen tiedusteluosasto ja Viron vapaussota

Vuotta 1919 on kutsuttu Euroopan toiseksi hulluksi vuodeksi. Sekavassa tilanteessa ensimmäinen maailmansota vaihtui Venäjän sisällissodaksi, johon useat länsivallat sotkeutuivat. Iso-Britannia, Ranska ja Yhdysvallat tahtoivat hävittää bolševismien ja turvata omat etunsa. Voi hyvin sanoa, että Euroopassa ja sen rajamailla taisteltiin hegemoniasta ja erilaiset heimosodat ja rajakahakat olivat osa tätä laajempaa kamppailua. Samaan aikaan Suomesta lähdettiin heimosotaretkille Aunukseen, Inkeriin ja Viroon. Retkiä perusteltiin heimoveljien auttamisella – puhuttiin jopa kaikkien suomensukuisten kansojen yhdistämisestä. Toisaalta Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen raja oli vielä vahvistamatta ja toivottiin, että vallatut alueet saataisiin pitää. Otollisesta tilanteesta huolimatta heimosodista tuli sarja epäonnistumisia. Ainoastaan Viron retki päättyi suomalaisten kannalta onnistuneesti.

Monenkirjavat aktivistit ja heimosoturit näkivät vuoden 1919 tilanteen mahdollisuutena. Yksi esimerkki näistä niin sanotun jälkiaktivismien¹ edustajista oli Viron suomalaisen apuretkikunnan Eteläisen alueen tiedusteluosaston johtaja, vänrikki Sulo Nykänen. Nykäsen taustaa on arvuuteltu useissa tutkimuksissa, mutta miehen syntyperä ja kohtalo ovat jääneet aikaisemmin selvittämättä.² Salaperäisyys on kasvattanut legendan lähes myyttisiin mittoihin. Kaikesta huolimatta Sulo Väinö Nykänen oli lihaa ja verta. Hän oli syntynyt syyskuun 27. päivänä 1894 Pietarissa, jossa hänen isänsä piti kultasepäntoimiketta ja kasvatti jälkikasvuaan isänmaallisessa hengessä. Viisilapsisen perheen äiti oli kotoisin Mäntsälästä ja ammatiltaan ompelija. Nykäsen kahdesta vel-

jestä toinen oli muuttanut Amerikkaan, eikä hänestä ollut kuultu tämän jälkeen. Sulon isovelji, Vietti Nykänen, oli opiskellut Viipurissa, Helsingissä ja Saksassa arkkitehdiksi ja insinööriksi.³

Vuoteen 1917 mennessä Sulo Nykänen oli liittynyt Venäjän armeijaan. Sotajoukkojen mukana Nykänen päätyi Jaalaan, jossa hän työskenteli tulkkina ja tuntikirjurina linnoitustyömaalla. Kultasepän poika poistui paikkakunnalta armeijan mukana vallitöiden loputtua syksyllä 1917. Sisällissodan myötä Nykäsen ja Jaalan tarinat kietoutuivat taas toisiinsa, kun Venäjän armeijasta karanneesta Nykäsestä tuli Jaalan valkoisten joukkojen lentävän osaston päällikkö ja eräänlainen pikkudiktaattori. Luutnantti Nykäsen lyhyt valtakausi punaisilta vallatun pitäjän sotilaspäällikkönä teki hänestä paikallisen kuuluisuuden ja antoi hänelle lempinimen *Jaalan pyöveli*.⁴ Tästä ajanjaksosta Nykänen kirjoitti 29-sivuisen raportin. Kirjoitus synnyttää kuvan omavaltaisesta ja hurmoshenkisestä vapaustaistelijasta, joka taisteli »villejä punikki-indiaaneja» vastaan tumman taivaan salamoidessa taustalla.⁵

Vuoden 1919 alkupuolella Nykänen liittyi veljensä, Vietti Nykäsen, tavoin Viron vapaussodan suomalaisretkikuntaan. Sulo Nykänen palveli vapaaehtoisjoukoissa vänrikkinä ja päätyi erinäisten vaiheiden jälkeen Tarttoon, jossa hän johti suomalaisjoukkojen Eteläisen alueen tiedusteluosastoa.⁶ Kirjoituksessa kuvaan tämän päälle 100-päiseksi kasvaneen yksikön ja sen johtajan värikkästä toimintaa kolmen ja puolen kuukauden ajalta. Tarton tiedusteluosasto perustettiin helmikuun 1. päivänä ja lakkautettiin toukokuun 15. päivänä.⁷ Samalla käsittelen sitä, miten tämä yksikkö liittyi aktivistien kunnianhimoisiin Pietarin valoitussuunnitelmiin.

Viron suomalaisretkikunnan tiedustelutoiminnasta on säilynyt vain vähän arkistolähteitä.⁸ Hieman yllättäen Eteläisen alueen tiedusteluosaston paperit ovat kuitenkin säilyneet Kansallisarkistossa. Ne tarjoavat hyvän kurkistusaukon suomalaisten Virossa harjoittamaan tiedustelutoimintaan. Paperit löytyvät Kansallisarkiston Heimosota-arkistosta (HSA). Arkistokokonaisuus ei ole aukoton: ainakin osa lähes järjestämättömistä papereista on kadonnut vuosien varrella. Kansiot sisältävät muun muassa Nykäsen kirjoittaman raportin tiedusteluosaston vaiheista, osaston päiväkirjan helmikuun alusta huhtikuun 10. päivään asti ja luettelon 137 pidätetystä. Lisäksi arkistosta löytyy palasia osaston kirjeenvaihdosta ja muun muassa 105 raporttia tilanteesta rintamalla ja

sen takana. Heimosota-arkiston kokoelmissa on myös muistelmia Tarton suomalaisesikunnan toiminnasta. Esimerkiksi esikunnan komentantti Vietti Nykänen kuvailee tapahtumia sangen kiinnostavasti, vaikkei mainitse mitään veljensä johtaman tiedusteluosaston toiminnasta.

Viron vapaussotaa käsittelevistä ja Sulo Nykäsen toimintaa sivuavista kirjoista kannattaa mainita ainakin kaksi: Vilho Helasen *Suomalaiset Viron vapaussodassa* ja Hans Kalmin *Pohjan poikain retki*. Molemmat kirjat ovat vuodelta 1921. Helasen perusteellinen kirja on kirjoitettu Viron avustamisen päätoimikunnan aloitteesta ja rahoittamana. Kalm piti Helasen kirjaa puolueellisenä ja kirjoitti oman vastineensa sille. Vuoden 1936 *Heimosoturi*-lehdessä julkaistiin kolmesivuinen artikkeli *Suomalaisen tiedustelutoiminta Viron vapaussodan apuna*, jossa Suomeen järjestetyn Viron avustamisen päätoimikunnan tiedustelupäällikkö Eero Kuussaari (ent. Heickell) kertoo yleisluonteisesti Viroon järjestetystä tiedustelutoiminnasta.⁹

Viron vapaussota ja Suomi

Ensimmäisessä maailmansodassa tappion kärsinyt Saksa veti joukkonsa pois Viron suunnalta syksyllä 1918. Uudessa tilanteessa Baltian alueelle syntyi sotilaallinen valtatyhjiö ja Neuvosto-Venäjä näki tilaisuutensa tulleen. Se julisti Brest-Litovskin rauhansopimuksen mitättömäksi ja aloitti Viron vastaiset sotatoimet. Venäläiset etenivät nopeasti ja valtasivat idässä Narvan ja etelässä Tarton. Vuoden 1918 lopulla puna-armeija oli noin 30 kilometrin päässä Tallinnasta; marraskuussa itsenäiseksi julistautunut maa oli menettänyt yli puolet maapinta-alastaan. Viron pyydettyä apua Suomelta Suomen hallitus päätti toimittaa Viroon aseita ja lainarahaa. Vakituista sotaväkeä ei haluttu lähettää, mutta hallituksen luvalla Viroon varustettiin vapaaehtoisjoukkoja. Aputoimia valvomaan perustettiin Viron avustamisen päätoimikunta (VAP), jossa olivat edustettuina kaikki poliittiset puolueet vasemmistopuolueita lukuun ottamatta. Ilmapiiri oli suotuisa avustustoimille. Vapaaehtoisten värväys sujui ripeästi, ja alkuvuodesta 1919 suomalaisien päävoimat laivattiin Tallinnaan. Tallinnassa suomalaisjoukot otettiin juhlallisesti vastaan. Kaikkiaan Viron taisteluihin osallistui noin 3 700 suomalaista. Suomen tuki oli tärkeää erityisesti symbolises-

Eteläisen alueen tiedusteluosaston päällikkö Sulo Nykänen Tallinnassa maaliskuussa 1919. (Jussi Niinistön kokoelma)

Sulo Nykänen, the chief of the Southern Intelligence Section in Tallinn, May 1919. (Jussi Niinistö's collection)

ti: sotatantereella käänne virolaisten eduksi oli tapahtunut jo ennen suomalaisten saapumista.¹⁰

Valtionhoitaja Mannerheim näki Viron avustamisessa ulkopoliittisen mahdollisuuden: Saksan vanavedestä irrottautuva Suomi saattoi tehdä palveluksen länsivalloille ja jouduttaa itsenäisyytensä tunnustamista. Suomen kannalta oli myös edullista, että Suomenlahden eteläranta oli »ystävällismielisen vallan käsissä». Toisaalta interventio helpotti Pietari-suunnitelmia; suotuisissa oloissa olisi voitu hyökätä Pietariin samaan aikaan Suomenlahden molemmilta puolilta.¹¹ Suomalaisretkikunnan ylipäälliköksi nimitettiin kenraalimajuri Martin Wetzzer. Tämä Mannerheimin luottokenraali sijoitti esikuntansa Tarton yliopistokaupunkiin. Wetzzerin esikunnasta muodostui yksi suomalaisavun kiintoisimmista sivujuonteista: vaikka Wetzzer oli suomalaisjoukkojen ylipäällikkö, hän oli Viron sotilasjohdon alainen. Tähän järjestykseen oli päädytty, jotta välttyttäisiin kahden rinnakkaisen sotilasjohdon

ongelmilta. Kompromissin toivottiin kitkevän epäilyksiä ja edistävän yhteistyötä.

Todellisuudessa Wetzter oli suomalaisten joukkojen ylipäällikkö vain muodollisesti. Suomalaisten päävoimat oli jaettu kahtia. Ruotsalaisen Martin Ekströmin johtama noin 1 100-miehininen Ensimmäinen suomalainen vapaajoukko oli määrätty Pohjois-Viron rintamalle. Virolaisen Hans Kalmin komentama noin 2 300-miehininen Pohjan poikien rykmentti taas oli sijoitettu etelään. Wetzterin esikunta jäi lähes toimittomaksi. Monien virolaisten mielestä Tartossa majaillut ja yli 60-henkeksi paisunut esikunta oli tarpeeton. Se vaikutti holhoukselta, ja kestämtön tilanne ratkesi vasta Wetzterin matkattua sairauden varjolla Suomeen. Maaliskuun 14. päivänä koko suomalaisesikunta lakkautettiin. Eteläisen alueen tiedusteluosasto jäi kuitenkin vielä Tarttoon.¹²

Aktivistit ja tiedustelu Viron vapaussodassa

Sisällissodan päättyessä Suomi oli muodollisesti itsenäinen maa, mutta saksalaisten vaikutus Suomessa oli erittäin vahva. Saksalaisten asema näkyi monin tavoin, muun muassa suomalaisten tiedustelutoiminta pyrittiin järjestämään Saksan keisarillisen Osasto III B:n mukaiseksi. Tiedusteluorganisaatio tukisi myös Saksan sotaponnisteluja. Saksalaisten tuella Suomen yleisesikuntaan rakennettiin Osasto III, ja sen johtoon valittiin saksalaismielinen lääkäri Eino Suolahti. Myös osaston organisaatio muodostettiin saksalaisten oppien mukaan: poliittinen osasto, sanomalehtiosasto, valvontaosasto ja niin edelleen. Sabotaasitehtävät olivat Section Politikin vastuulla. Suolahden mukaan poliittisen osaston tehtävä oli »niin kauan kuin vaara uhkaa maatamme kaikin mahdollisin keinoin vakavasti vahingoittaa vihollista, ilman että vihollinen tietää mistä lähteestä, tai kuka sille vahingon on tuottanut».¹³

Ensimmäisen maailmansodan aikana useat suomalaisjääkärit olivat palvelleet Saksan tiedustelutehtävissä, ja monet kannattivat suoraa toimintaa myös Suomen sisällissodan jälkeen. Näitä jälkiaktiivismin edustajia kertyi yleisesikunnan tiedusteluosaston riveihin. Tätä kautta heillä oli virallinen asema armeijassa, eivätkä he olleet unohtaneet velvoitteitaan aktivistien päämääriä kohtaan, ennemmin päinvastoin. Tiedustelupalvelun suojissa he saattoivat suunnitella monenlaisia salanhankkeita.

Saksan tappio ensimmäisessä maailmansodassa oli aktivisteille järkytys: Saksaa oli pidetty idän barbariaa vastustavana sivistysvaltiona, jonka tuella Itä-Karjala voitaisiin liittää Suomeen. Suurvallan luhistumisen horjutti saksalaismielisten aktivistien asemaa Suomen tiedustelun johdossa. Uudessa tilanteessa aktivistien ydinryhmään kuuluneen Suolahden tiedusteluorganisaatiota pidettiin liian omavaltaisena, ja se haluttiin saattaa demokraattisen valvonnan piiriin. Valtiollisen turvallisuuden varjolla oli vakoiltu esimerkiksi Mannerheimia.¹⁴

Tammikuussa 1919 Eino Veriseksi pilkattu Suolahti erosi tai erotettiin yleisesikunnan III osaston palveluksesta. Tapahtumat aiheuttivat voimakkaita protesteja lähimpien työtoverien joukossa, vastalauseeksi muun muassa aktivistit Eero Heickell ja Kai Donner erosivat tiedusteluosaston palveluksesta. Kun aktivistien asemat heikkenivät yleisesikunnassa, heidän täytyi keksiä uusia toimintatapoja. Samaan aikaan Viron avustamisen päätoimikunta (VAP) tarvitsi henkilöstöä. Otollisessa tilanteessa aktivistit ryhtyivät päätoimikunnan alaisuuteen ja hankkiutuivat sen sota-asiain komitean palvelukseen. Esimerkiksi aktivistit Eero Heickell, Toivo Kaukoranta, Eino Välikangas, Ossi Holmström, Yrjö Ruuth (myöh. Ruutu) ja Elmo E. Kaila siirtyivät sota-asiain komitean riveihin.¹⁵ Lähteiden valossa näyttää siltä, että tiedustelupakolaiset saivat tukevan otteen Viro-tiedustelusta; näin aktivistien ja Suolahden perinne jatkui uudessa organisaatiossa. Apuretkikunnan tiedustelupäälliköksi nousi luutnantti Heickell. Hän johti tiedustelutoimintaa Viron avustamisen päätoimikunnan sota-asiain komitean avulla. Väriikki Rainer Sopenen taas hoiti Tallinnan tiedusteluosastoa. Tämä pitkän linjan aktivisti oli aikaisemmin ollut Osasto III:n itäosaston tiedustelupäällikkö.¹⁶

Heickell sanoi: »Yleisesikunnan tiedusteluosaston taholta – – ryhdyttiin asianomaisella luvalla tukemaan Viron operatiivista johtoa tiedustelupalveluksen tarjoamalla tuloksilla. Suomen oma tilanne vaatii tarkkaa huomioimista itäänpäin – –. Täten voitiin Viron operatiiviselle sodanjohdolle tarjota jatkuvasti arvokkaita tietoja vihollisesta. Mutta suomalaisten apu virolaisille – – ei rajoittunut tähän, vaan – – järjestettiin myös oma, vapaaehtoisista voimista koottu, laaja tiedusteluverkko. Siihen saatiin – – tiedustelukokemusta saavuttaneita firman miehiä. Viron avustuksen päätoimikunnan sotakomitean yhteyteen Helsinkiin järjestettiin tiedustelutoiminnan keskus, joka piti yhteyttä Suomessa

oleviin virallisiin tiedustelueliimiin sekä toisaalta Viroon järjestettyyn omaan tiedusteluverkkoon samalla kun se kehitti myös Suomesta käsin Pietarin kautta tiedustelutoimintaa vihollisrintaman selkäpuolelle.»¹⁷

Tallinnaan järjestetty ja Sopasen johtama tiedusteluosasto toimi hotellin St. Petersburgissa. Hotellin nimi on ainakin symbolisesti kiinnostava, koska suomalaisvapaaehtoisten mielissä siinä Viron vapauttamista pidemmälle meneviä ajatuksia. Esimerkiksi sota-asiain komitean johtaja ja aktivisti Yrjö Ruuth oli hetkittäin valmis hävittämään jopa koko Pietarin kaupungin. Haaveiltiin myös inkeriläisalueiden pelastamisesta ja uskottiin, että Virosta palattaisiin junalla.¹⁸

Eteläisen tiedusteluosaston alkuvaiheet

Vänrikki Sopasen johtamalla Tallinnan tiedusteluosastolla oli kaksi alaosastoa: yksi idässä Narvan ja toinen etelässä Tarton suunnalla. Eteläisen osaston päällikkönä toiminut Sulo Nykänen oli saapunut Viroon Pohjan poikain rykmentin matkassa tammikuun 12. päivänä. Nykäsen lähtömotiiveista ei ole varmaa tietoa, mutta esimerkiksi hänen veljensä kertoo halunneensa olla mukana naapurikansan taistelussa »maailman suurta hirmuvaltaa» ja »sivistyneen maailman verivihollista» vastaan. Tässä kamppailussa Vietti Nykästä kannustivat Suomen vapaussodan aikaiset muistot Viipurista, jossa hän oli toiminut salaisen suojeluskunnan esikuntapäällikkönä. Toisaalta »samalla tuli omaa maatamme uhannut vaara vältetyksi», sillä Tallinnasta bolševikit olisivat uhanneet rannikkokaupunkejamme. Olivatpa lähdön syyt mitkä tahansa, selvää on kuitenkin se, että Sulo Nykänen oli määrätty Kalmin räjähdyskomennuskunnan johtoon. Tehtävän hoitaminen oli vaikeaa, sillä pioneeriryötä ymmärtäviä alaisia oli työlästä löytää. Valittuaan »parhaimmat» ja »reippaimmat» hän harjoitti sotilaitaan kaiket päivät ja piti lomapäivinä luentoja räjähdysaineista. Lopulta Nykänen kuitenkin pyysi siirtoa kenraali Wetzlerin esikuntaan.¹⁹

Rykmentinkomentaja Hans Kalm kertoo, että Pohjan poikain riveistä erotetut rikoksentekijät tai muuten kelvottomat siirrettiin Wetzlerin esikuntaan rangaistaviksi. Tartossa hulltut eivät saaneet rangaistusta, vaan heidät palkittiin erilaisilla vastuutehtävillä. Kalm kertoo järkytty-

neensä käytännöstä, mutta oppineensa pian katsomaan asiaa humoristiselta kannalta: näin rykmentti pääsi kelvottomasta aineksesta. Lopulta osastossa ryhdyttiin laatimaan listaa epätoivotuista henkilöistä. Tämä »puhdistumistilasto» julkaistiin myöhemmin Kalmin kirjassa. Listan mukaan Sulo Nykänen on siirretty tammikuun 27. päivänä Wetzlerin esikuntaan. Hänet on siirretty »hyödyttömänä», mutta siirto on tehty Nykäsen omasta pyynnöstä.²⁰ Rykmentinkomentajan sanoja punnitesa kannattaa kuitenkin muistaa Kalmin ja Wetzlerin katkerat riidat: Kalmin teksti oli vastine Viron avustamisen päätoimikunnan kirjalle. Komentajan teos oli puolustuspuheenvuoro, jonka avulla hän yritti selittää omavaltaista toimintaansa.

Ruuthin johtama sota-asiain toimikunta viestitti Wetzlerille Tarttoon, että Sulo Nykänen oli toimikunnan palveluksessa.²¹ Helmikuun 1. päivänä Nykänen matkasi Tarttoon kainalossaan pari kirjaa ja »kommennuslappu». Paperin mukaan Nykäsen tuli ilmoittautua omalle veljelleen eli esikunnan komendantti Vietti Nykäselle. Erinäisten vaiheiden jälkeen Sulo Nykänen määrättiin eteläisen tiedusteluosaston päälliköksi.²² Nimitysratkaisuun lienee vaikuttanut Vietti-veljen korkea asema suomalaisesikunnassa. Ilmeisesti aktivisti Vietti Nykäseen ja Osasto III:n agenttina ennen Viron vapaussotaa toimineeseen Sulo Nykäseen luotettiin aktivistien ydinryhmässä.²³ Kielitaitoinen ja ilmeisen vakuuttava vänrikki Sulo Nykänen saapui Tarttoon juuri oikealla hetkellä. Wetzler tarvitsi kipeästi tiedusteluysikköä, koska jonkun oli päivitettävä rintamatietoja ja samalla suojeltava rintaman omaa selustaa.

Eräs Wetzlerin operatiivisen osaston kapteeni kuvasi suomalaisten oloja Etelä-Virossa seuraavasti: »Tartossa oli kieltämättä hauskaa. Suomalaista kunnioitettiin puolijumalana.»²⁴ Tiedusteluosaston päiväkirjan mukaan Nykänen avasi helmikuun 1. päivänä osastonsa kanslian Commerce-hotellin huoneeseen numero 13. Samana päivänä Nykänen lähetti sähkösanoman Narvan tiedusteluysikön päällikölle Saariselle. Sen mukaan »herra Efdokin Stepanoff, Narvan Uudesta kylästä, on tiedusteluosaston palveluksessa, ja on hänet ensi tilassa lähetettävä matkalle Pietariin. – – Timotei Laubmann määrätään Jamburgin alueelle. Wiktor Savi – – on lähetettävä Jamburgin kautta Pietariin ja jos mahdollista on hänen jätävä sinne näennäisesti vihollisen palvelukseen tahti ainakin järjestettävä salainen postiasema voidakseen olla yhteydessä agenttiemme kanssa – –.»²⁵ Yhteydet venäläisten selkäpuolelle järjestet-

Keväällä 1919 Vironkatu 11:ssä otetussa kuvassa ovat Viron apuretkikunnan sota-asiain komitean aktivistit Ossi Holmström (vas.), Eero Heickell ja Toivo Kaukoranta. (Kansallisarkisto, Eero Kuussaaren kokoelma)

The activists Ossi Holmstöm (left), Eero Heickell, and Toivo Kaukoranta of the Sub-Committee of War Matters of the Central Committee for Assistance to Estonia, pictured in Vironkatu 11, Helsinki, in the spring of 1919. (National Archives of Finland, Eero Kuussaari's collection)

tiin siis viipymättä. Saarinen vastasi Tarttoon lähettäneensä miehet matkaan ja odottavansa tietoja neljän päivän sisällä.²⁶ Helmikuun kuu-
dentena päivänä Nykänen lähetti kaksi agenttia Pihkovaan, ja 16. päivä-
nä lähetettiin yksi vakooja pitkälle matkalle.²⁷

Helmikuun alkupuolella Nykänen vieraili Tarton vankileirillä ja kuulusteli siellä olleita suomalaisvankeja. Vänrikki oli kiinnostunut punakaartilaisten puuhista ja erityisesti suomalaisen »suurmurhaajan» eli

Heikki Kaljusen liikkeistä. Helmikuun 3. päivänä tiedustelupäällikkö oli käynyt kaupungin komendantin puheilla; komendantti oli antanut Nykäselle valtakirjan kotitarkastuksia ja pidätyksiä varten. Tiedusteluosasto teki myös jonkinlaisen toimintasopimuksen paikallisen suoje-luskunnan kanssa.²⁸ Tallinnan tiedustelupäällikkö, vänrikki Sopenan viestitti Tarttoon: »Koottakaa myös aikaa myöten järjestää sisäinen valvonta Tarton seutuja varten.»²⁹ Niinpä helmikuun 4. päivänä Nykänen suuntasi apureineen maaseudulle pitämään kotitarkastuksia ja vangit-semaan piileskeleviä bolševikkeja. Ulilan pitäjässä vangittiin viisi mies-tä. Kotitarkastuksissa löydettiin kaksi kivääriä, muttei jälkeäkään kom-munistisesta kirjallisuudesta. Eräältä vangitulta löytyi »jaappanilainen» kivääri, jonka alkuperä jäi arvoitukseksi. Pidätykset tehtiin suoje-luskunnan vihjeiden perusteella. Suojeluskunta vastasi myös Tarton van-kileiristä, jonne pidätetyt yleensä luovutettiin.³⁰

Puhdistusoperaatiota jatkettiin helmikuun 7. päivänä, jolloin vän-rikki suuntasi apuriensa kanssa Ruhjan alueelle. Tarton eteläpuolella si-jainneesta kauppalasta pidätettiin 28 miestä, joita kuvailtiin punakaar-tilaisiksi, kiihottajiksi, varkaiksi, viinankeittäjiksi ja ryssiksi.³¹ On vai-kea sanoa, minkälaisen uhan pidätetyt Viron itsenäisyydelle muodosti-vat. Joka tapauksessa elettiin sota-aikaa, ja syyllisyys voitiin todeta la-vein perustein. Toisaalta on hyvä muistaa, että Tartto oli juuri valloitet-tu bolševikkien käsistä ja punavallan todelliset ja kuvitellut hirmutyöt vaativat hyvitystä. Vietti Nykänen kuvasi ilmapiiriä: »Tartussa olivat vi-holliset ennen perääntymistään tehneet kamalaa jälkeä. Tunnettuja kansalaisia oli joukoittain surmattu ja laajat seudut ryöstetty putipuh-taiksi.»³² Kaupungista vetäytyneet punaiset olivat murhanneet muun muassa ortodoksisen kirkon piispan.³³ Muutaman päivän tauon jäl-keen Nykänen jatkoi Tarton ympäristön puhdistamista, ja jo helmi-kuun loppupuolella vankilistassa oli 88 nimeä. Helmikuun 20. päivänä pidätettiin neljä »punikki- ja agitaattoriryssää»; matkalla Tarttoon van-git yrittivät paeta, »mutta tulivat kohta ammutuiksi». Muutamaa päi-vää aikaisemmin kolme vankia ammuttiin, kun he yrittivät paeta varoi-tuslaukauksista piittaamatta. Kaikkiaan Tarton osaston pidätyslistoista löytyy noin 150 nimeä.³⁴

Tarton putiikki kasvaa

Tarton osasto sai päivä päivältä suurisuuntaisemmat mittasuhteet. Esimerkiksi Baron Maydell -niminen agentti otettiin yksikön palvelukseen ja lähetettiin luutnantin arvoisena Tarton länsipuolelle Viljandiin tarkastuskäynnille. Myös muita eteläisen osaston työntekijöitä määrättiin valkoisten valloittamille alueille, muun muassa Nykäsen toinen adjutanti, tarttolainen Karl Hubel³⁵ lähetettiin Peipsijärven suunnalle. Lähes kaikki yksikön työntekijöistä olivat virolaisia. Virolaisia palkattiin osaston palvelukseen, koska he tunsivat kielen ja paikalliset olot.³⁶ Nykäsen lisäksi osaston työntekijöistä suomalaisia olivat ainoastaan adjutanti Ero Vuorinen, kassanhoitaja Olga Immonen ja pikakirjoittaja Maija Keituri.

Ero Heickellin mukaan Viron tiedustelutoiminta järjestettiin samoja suuntaviivoja noudattaen kuin Suomen yleisesikunnan tiedusteluosaston toiminta.³⁷ Pikku hiljaa myös Tarton tiedusteluyksikkö järjestettiin saksalaisen mallin mukaan. Se jaettiin kuuteen osaan, joita olivat esikunnan kanslia, komendantuuri, valvontaosasto, karttaosasto, sanomalehtiosasto ja propagandaosasto. Jaakobinkadulle taloon numero 8 muuttanut osasto raportoi toiminnastaan Tallinnan tiedustelupäällikölle. Tallinnasta vänrikki Sopenen välitti tiedot aktivistien johtamalle sota-asiain komitealle Suomeen. Raportteja lähetettiin myös Viron sotilasjohdolle. Helmikuun puolivälin paikkeilla Sopenen kävi Tartossa tarkastuskäynnillä ja ilmeisesti oli tyytyväinen näkemäänsä. Helmikuun 19. päivänä suomalaisjoukkojen ylipäällikkö Wetzzer kiitti Nykäsen tiedusteluosastoa ansiokkaasta toiminnasta.³⁸

Tiedusteluosaston raporttien perusteella Nykäsen vakoilurinki oli hyvin järjestetty. Agenttien avulla punaisten puolelta saatiin tarkkoja, joskin ilmeisen asenteellisia, tietoja.³⁹ Erityisen kiinnostuneita oltiin Pietarin tilanteesta; esimerkiksi maaliskuun puolivälin paikkeilla raportoitiin, että »koko Pietari varttuu ilomielin valkokaartin tuloa samoin kuin Valkeasaaresta hyökkäviä Suomen sotilaita». Raporteissa kuvailtiin myös rintamatilannetta, jota selitettiin hyvinkin tarkasti. Ajoittain kirjoitettiin myös kotirintaman mielialoista ja punaisten agenttien puuhista. Pietarin ja Pihkovan ohella Nykäsen agentit liikkuvat muun muassa Riiassa ja Novgorodissa. Kaukaisimmillaan tietoja saapui aina Moskovan pohjoispuolelta Jaroslavlista asti.⁴⁰

Eteläisen osaston päiväkirja maaliskuun 4. päivältä kuvaa hyvin osaston arkea: »Osaston luetteloihin merkitty agentit Pärn, Kuusek ja Makk. Agentit Oppman ja Grunwald komennetaan Petsehoraan, sieltä Pihkovan kautta Pietariin. Agentti Kippasto saanut salaisen määräyksen, komennetaan suoraan Petsehoraan. Pärn ja Ink komennetaan Piirisaareen. Hattu toistaiseksi adjutantti, Wuorinen tulkiksi. Kuusek ja Makk Peippuksen itärannalle. Wänrikki Nykänen saanut kenraali Wetzteriltä määräyksen itse räjäyttää rautatiesillan.»⁴¹ Elämä eteläisen yksikön tiloissa oli huomattavan vilkasta: kirjava agenttijoukko kasvoi päivä päivältä, ja agenteja lähetettiin komennuksille, samalla kun aiemmin lähetettyjä palaili milloin mistäkin. Kaikki agentit eivät palanneet koskaan rintamantakaisilta komennuksilta: Nykänen kirjoittaa, että punaiset surmasivat yhteensä neljä osaston agenttia. Päiväkirjan mukaan esimerkiksi Müller-niminen agentti ammuttiin maaliskuun 12. päivänä Peipsijärven pohjoispuolella Gdovin kaupungissa.⁴²

Vihollisen selustasta hankittiin tietoja, ja sinne pyrittiin järjestämään sabotaasiverkoston. Päiväkirjassa mainittu siltaoperaatio yritettiin järjestää maaliskuun 7. päivänä. Rintaman ylittäminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi, ja Nykäsen johtamasta yrityksestä luovuttiin. Sabotaasia yritettiin uudelleen kuun puolivälissä. Tällä kertaa vaiva palkittiin, ja silta tuhottiin. Valkoisten puolella taistelleen atamaani Bulak-Balahoivitsin joukot hyödynsivät tilannetta ja hyökkäsivät voitokkaasti Peipsijärven itärannalle. Nykäsen pettymykseksi hyökkääjät kuitenkin palasivat pian entisiin asemiinsa, eikä sillan tuhoamisesta ollut paljoakaan hyötyä; lähinnä se mahdollisti atamaanin ryöstöretken.⁴³

Yleensä rintamantakaisista sabotaasitöistä ei ole säilynyt yksiselitteisiä todisteita. Erään raportin mukaan maaliskuun 24. päivän iltana »räjähti Pihkovan aseman lähellä 6 rautatievaunua, jotka oli lastattu patruunoilla ja tykinammuksilla». Pamaus tuhosi myös panssarijunan käyttökelttomaksi. »Huhtikuun 9. päivänä sytytettiin sähkötehdas Pietarissa palamaan, mutta saatiin sammutetuksi kuitenkin pian.»⁴⁴ Siitä ei ole varmuutta, kuka iskujen takana oli. Pietarissa majaili kirjava joukko salaisia agenteja. Esimerkiksi suomalaisaktivistit olivat organisoineet Nevan kaupunkiin noin 30-henkisen terroristijärjestön keväällä 1919; maaliskuun loppupuolella tämä inkeriläisistä koostunut joukko yritti räjäyttää Pietarin päävesilaitoksen tiloja. Suomen kautta toteute-

Eteläisen alueen tiedusteluosasto toimi Tartossa, joka oli siirtynyt Viron valkoisten voimien hallintaan tammikuussa 1919. Taisteluiden jäljet näkyivät Tarton kaduilla keväällä 1919. (Sotamuseo)

The Southern Intelligence Section operated from Tartu after its capture by the White Estonian forces in January 1919. The scars of battle were still visible on the streets in the spring of 1919. (The Military Museum of Finland)

tun operaation taustalla oli tiedustelupäällikkö Eero Heickell. Myöskään Tallinnan vakoilupäällikölle sabotaasitoiminta ei ollut vierasta: Heickellin kirjoituksen mukaan 6. kesäkuuta Sopenan lähetettiin »järjestämään S:ää ryssän seljän taakse ja yhteyttä Firmalle Virosta ja Rys-

sän rintamalta». ⁴⁵ On todennäköistä, että Pietariin ja sen lähialueille iskettiin myös Nykäsen osaston avulla, koska eteläinen tiedusteluosasto tarjosi tähän erinomaiset puitteet.

Vastavakoilua ja kurittomuutta

Viron alueella toimi Neuvosto-Venäjän ja Baltian paronien agentteja. Maaliskuun alkupuolella Tartossa vangittiin venäläinen bolševikkikuriiri. Päiväkirjan mukaan Leseher-niminen lähetti luovutettiin viranomaisten huostaan rahoineen. Itärintaman suunnalta taas pidätettiin punakuriiri, joka siirrettiin Tarton vankilaan. ⁴⁶ Venäjänkielisten papeiden mukaan Tarton osasto pidätti myös Semjon Timofejev -nimisen Tsekan agentin. Tämän vakoilu-upseerin tarinasta paperit eivät kuitenkaan kerro paljoakaan. ⁴⁷ Toisen raportin mukaan Pietarista oli lähetetty kolme vakoojaa Viroon. Yksi näistä oli pukeutunut virolaisen upseerin pukuun, koska hänen piti liittyä Viron armeijaan. Salainen määräys oli kätketty agentin saappaankorkoon. Toisen raportin perusteella bolševikkikomissaarin salainen toimisto sijaitsi rouva Kynäpuun asunnossa, joka oli punaisten kuriirien salainen kohtauspaikka Tallinnassa. ⁴⁸

Eteläisen osaston agentti Maydell joutui virolaisten pidättämäksi, koska hänen uskottiin olevan saksalaisparonien lahjoma. Alun alkaen Maydell oli pidätetty laittoman hevostakavarikon takia. Takavarikko oli tehty vänrikki Nykäsen luvalla, tämä oli vakuuttunut agenttinsa nuhteettomuudesta ja yritti saada alaistaan vapaaksi. Vänrikki Sopenen kuitenkin viestitti maaliskuun 10. päivänä Tallinnasta Maydellin tunnustaneen olleensa Libaun paronien agenttina. Nykäsen oli pakko myöntää kiusallinen erehdys: Maydell oli toiminut kaksoisagenttina, ja tämä oli saattanut eteläisen tiedusteluosaston kyseenalaiseen valoon. Maaliskuun 15. päivänä Nykänen kirjoitti asiasta jopa Viron puolustusministerille. Osaston paperit eivät kuitenkaan kerro kirjeen sisällöstä. ⁴⁹

Nykäsen joukkoihin värvättiin jatkuvasti uusia agentteja, eikä kaikkien taustoista ollut varmaa tietoa kenelläkään. Edellä kuvattu selkkaus ei ollut ainoa kerta, kun Nykänen joutui puuttumaan agenttiansa toimiin. Esimerkiksi Pietariin lähetetyt agentit Oppman ja Grünwald pettivät lupauksensa, ja heistä jouduttiin antamaan pidätysmääräys. Grün-

wald löydettiin maaliskuun 16. päivänä Viron alueelta, jossa hän oli väärinkäyttänyt valtuuksiaan ja toiminut keinottelijana. Häneltä takavarikoitiin Venäjän ruplia, ja entinen agentti suljettiin vankilaan. Lopulta myös Oppman ilmaantui Tarttoon, jossa hänet passitettiin telkien taakse. Nykäsen mukaan agentit saivat rangaistuksen ansionsa mukaan. Lisäksi ainakin yksi osaston kuriiri jäi kiinni laittomuuksista.⁵⁰

Maaliskuun puolivälin paikkeilla Wetzlerin turhautunut esikunta poistui Tartosta. Komendantti Vietti Nykäsen mukaan suomalaisesikunnassa oli syntynyt tilanne, jossa esikunnan paljolti suomenruotsalaiset upseerit seurustelivat vain Tarton saksalaisaatelin kanssa. »Tosi-suomalaisia» ei näihin piireihin huolitettu.⁵¹ Tässä esikunnan sisäisessä kärhämässä suomenkielisen tiedustelupäällikön rooli oli selvä ja ennalta määrätty. Wetzlerin poistuttua Tartosta tiedusteluosasto sai toimia entistäkin vapaammin, ja tiedustelujoukon koko paisui edelleen. Nykänen kirjoittaa, että osaston palveluksessa oli enimmillään jopa 140 henkilöä, 14 upseeria, 30 sotilasta ja 6–8 »kanslianeitosta». Loput osaston työntekijöistä olivat siviilihenkilöitä. Agenteista 23:lla oli työläis- ja kuudella aatelistausta. Osaston tiloissa puhuttiin monia kieliä, esimerkiksi raportteja tehtiin suomen, saksan, venäjän, viron ja latin kielellä. Tarton osaston palveluksessa oli kaikkiaan viisi tulkkia, jotka hallitsivat yhteensä kahdeksaa kieltä.⁵²

Maaliskuun lopulla eteläisen alueen tiedusteluosasto sai kolme alaosastoa, jotka sijaitsivat Tarton eteläpuolella. Ruhjan kauppalan osasto työskenteli lähimpänä Riianlahtea. Lähellä Viron ja Latvian nykyistä rajaa toimi Valgan osasto, Võrun alaosasto taas operoi Peipsijärven suunnalla. Alatoimipisteet jakautuivat rintamantakaiseen tiedusteluosastoon ja valvontaosastoon. Nykänen nimitti jokaiselle alaosastolle oman päällikön, esimerkiksi Valkin osastoa johti adjutantti Hubel, jolla oli apunaan kaksi agenttia ja kuriiria.⁵³ Vänrikki Nykänen paimensi alaosastoja sittemmin osin kadonneiden päiväkäskyjen, kiertokirjeiden ja salaisten määräysten avulla. Vänrikin oman määritelmän mukaan toiminta-alueena oli koko rintama Riianlahdelta Pihkovaan ja Peipsijärven rannalta Oudovaan. Hevoset helpottivat liikkumista laajalla alueella, lisäksi osastolla oli käytettävissään moottorivene, kaksi moottoripyörää ja pidemmillä matkoilla sotilasauto.⁵⁴

Eteläisen alueen tiedusteluosasto lopetetaan

Alun alkaen alaosastoksi luotu eteläinen tiedusteluosasto oli kasvanut erittäin suureksi samaan aikaan, kun esimerkiksi Tallinnan tiedusteluosastoa pyöritettiin vain muutaman miehen voimin. Tarton osasto oli rakennettu kunnianhimoisia päämääriä silmällä pitäen: uskottiin, että suomalaiset jäisivät Viroon kevättä 1919 pidemmäksi ajaksi. Tästä huolimatta Nykäsen vakoilurinkiä voi kuvata Jukka Rislakin lauseella: »Vakoilu on pakkomielle, joka helposti ylittää järjen rajat.»⁵⁵ Toisaalta on hyvä muistaa, että vakoiluyksikkö sai rahoituksensa aktivistien johtamalta sota-asiain komitealta Helsingistä.⁵⁶ Toisin sanoen kysymys ei ollut vain Sulo Nykäsen pakkomielleestä.

Massiivisen vakoilijajoukon komentaminen ei ollut helppo tehtävä, ja vähitellen ongelmat alkoivat kasaantua. Huhtikuun 19. päivänä adjutantti Vuorinen lähetettiin tarkastuskäynnille Ruhjaan, jossa asiat olivat täysin sekaisin. Vuorinen joutui maksamaan osastopäällikkö Kippaston tekemiä velkoja skandaalien välttämiseksi.⁵⁷ Alaosastojen ja kurittomien agenttien ohella ongelmana olivat Tarttoon jääneet ja sinne päätyneet sotilaat. Kurittomat ja humalansekaiset sotilaat riehuivat kaupungilla, ja turhautuneet virolaiset valittivat ongelmista vänrikki Sulo Nykäselle. Maaliskuun loppupuolella tiedustelupäällikkö viestitti Tallinnaan: »Pyydän kohteliaimmin ilmoittamaan, mihinkä minun pitää lähettää kaikki ne suomalaissotilaat ja -upseerit, jotka olen juovuspäissään räyhäämisestä ynnä muusta sopimattomasta käytöksestä passittanut kaupungin vankilaan sekä Grasnojarskin kasarmiin.»⁵⁸ Nykänen ei pitänyt kurinvalvojan roolista ja kirjoitti aputoimikunnan puheenjohtajalle Harri Holmalle: »Olen vakuuttunut, herra tohtori, että suomalaiselle komendantille olisi Tartossa tarpeeksi työtä, varsinkin jos uusia joukkoja saapuu Viroon.» Toisessa viestissä hän toteaa Sopaselle, ettei enää puutu pääesikunnan selvittämättömiin asioihin ja pyytää lähettämään suomalaisen komendantin Tarttoon.⁵⁹

Eräästä riidasta kirjoitetut paperit kertovat lisää osaston vastoinkäymisistä. Niiden mukaan Pohjan poikain 1. Pataljoonan komentaja Erkki Hannula oli ilmaantunut tiedusteluosaston toimistolle, jossa humalainen komentaja oli aloittanut väkivaltaisen kärhämän. Nykäsen sanoin: »Wangitsemis, kuolemantuomio ja kotitarkastus uhkauksia. Toistakymmentä Gold Brauning kuulun jälkeen kansliahuoneistossa. Kovia

Pohjan poika -rykmentin sotilaita *Väinämöisen* kannella matkalla Tallinnaan. (Kansallisarkisto, Eero Kuussaaren kokoelma)

Tallinn-bound troopers of the "Sons of the North" Regiment on the deck of the *Väinämöinen*. (National Archives of Finland, Eero Kuussaari's collection)

iskuja kepillä ja nyrkillä saanut veljeni ja minä. Haavoittuneita ei ole. Pyydän eroa emissariaatin komendantin virasta Tartossa, jota virkaa olen hoitanut asiain pakottamien välttämättömyyksien takia.»⁶⁰ Siitä ei ole tietoa, miksi sangen reipasotteiseksi tiedetty Hannula⁶¹ oli ylipäänsä ilmaantunut Nykäsen osastolle. Ehkäpä tiedusteluosasto oli pidättänyt Hannulan sotilaita, ja pataljoonan komentaja oli raivostunut tästä. Epäselvää on myös se, miksi Vietti Nykänen oli huoneistossa Hannula-episodin aikoihin. Ilmeisesti entinen esikuntakomentantti toimi jonkinlaisena taustavaikuttajana Tarton tiedusteluosastolla: Sopasen pyynnöstä hän esimerkiksi lainasi osastolle 5 000 markkaa.⁶²

Enteellisesti osaston päiväkirja on lopetettu jo huhtikuun 10. päivänä, vaikka toimintaa yliopistokaupungissa jatkettiin aina toukokuun 15. päivään asti. Huhtikuun alkupuolella Tarttoon saapui jatkuvasti uusia suomalaissotilaita. Useat näistä olivat matkalla kotimaahansa,

jossa joukot piti järjestää ennen uuden apuretkikunnan lähettämistä Viroon. Uusien joukkojen saapumista odotettiin myös Tarton tiedusteluosastolla. Virossa oli kuitenkin järjestetty parlamenttivaalit, joiden seurauksena vasemmisto oli vahvistanut asemiaan. Vaikka vapaussota jatkui vielä, suomalaisapuun suhtauduttiin kriittisemmin uudessa tilanteessa. Samaan aikaan suomalaisten heimoaktivistien kiinnostus alkoi olla toisaalla: huhtikuun loppupuolella alkanut Aunuksen-retki vaati huomiota. Tämä vaikutti osaltaan siihen, ettei toista apuretkikuntaa koskaan lähetetty Viroon suunnitelmista huolimatta. Muuttuneessa tilanteessa Tarton tiedusteluosaston tarpeellisuus muuttui kyseenalaiseksi. Huhtikuun loppupuolella osasto sai käskyn lopettaa toimintansa huolimatta Nykäsen epätoivoisista vastalauseista. Osaston lopettaminen ei kuitenkaan käynyt kädenkäänteessä.⁶³

Toukokuun alkupuolella Tartossa vierailllut senaattori Oswald Kairamo keskusteli Viron tilanteesta Sulo Nykäsen kanssa. Viron avustamisen päätoimikunnan kokouksessa 15. toukokuuta Kairamo kertoi matkastaan: »Etelärintamalla ei ole pahempaa tapahtunut, mutta asiantuntijat pitävät tilannetta siellä huolestuttavana. Nykänen III oli kuvannut tilaa hyvin huonoksi. Upseeristo on suosikkijärjestelmän nimittämä, ja hän arveli suomalaisen sotilasdiktatuurin olevan ainoana pelastuksena.»⁶⁴ Nykäsen näkemys Viron tilanteesta oli ilmeisen synkkä. Toukokuun alkupuolella hän viestitti Sopaselle Tallinnaan: »Täkäläinen sisäinen työ punastuu ja kuri heikkenee. Wälttämätöntä ankara järjestyksen pito.» Toisessa kirjeessä Nykänen muun muassa syytti virolaisten tiedustelutoimintaa leväperäiseksi ja protestoi osastonsa lopettamista.⁶⁵ Huolimatta vastalauseista yksi taival suomalais-virolaista tiedusteluyhteistyötä oli lopussa, eikä Nykäsen ultimaatumeilla ollut enää mitään vaikutusta. Niinpä toukokuun 15. päivänä eteläinen tiedusteluosasto lopetti toimintansa.⁶⁶

Lopuksi

Tartossa toiminut Eteläisen alueen tiedusteluosasto on kuvaava esimerkki suomalaisaktivistien ydinryhmän Viron-politiikasta. Aktiivisin kannattajat halusivat tukea Viroa kamppailussa Neuvosto-Venäjää vastaan. Samalla he tahtoivat luoda puitteet pidemmälle meneville

hankkeille. Aktivistien ydinryhmä sai hallintaansa Viron apuretlikunnan sota-asia-in komitean ja erityisesti sen tiedustelutoiminnan. Tämän ansiosta suomalaisaktivistit pystyivät luomaan organisaation, joka kykeni toimittamaan tietoa Neuvosto-Venäjän tilanteesta. Ilmeisesti apuretlikunnan tiedusteluosasto pystyi myös järjestämään terroritekoja rintaman takana ja jopa Pietarissa. Tietojen hankkiminen ja kaaoksen lisääminen Neuvosto-Venäjällä olivat tärkeitä asioita aktivisteille, jotka halusivat suomalaisten jäävän Viroon pitkäksi ajaksi. Apuretlikunnan toivottiin myös osallistuvan Pietarin valloittamiseen. Kun näin ei tapahtunut, eteläinen tiedusteluosasto menetti osan merkityksestään.

Sekä vänrikki Sulo Nykäsen tarmokkuus että maailmankatsomus vaikuttivat keskeisesti siihen, millaiseksi eteläinen tiedusteluosasto muodostui. Nykäsen johdolla Tarttoon rakennettiin merkittävä vakoi-
luorganisaatio, jolla oli laajat valtuudet Viron alueella – käytännössä sillä oli oikeus pidättää Viron kansalaisia sekä lähettää vakoi-
lijoita ja terroristeja Neuvosto-Venäjälle. Nykäsen tiedusteluosasto oli kuin valtio valtiossa sen jälkeen, kun Wetzlerin esikunta poistui Tartosta eikä osaston toiminta aina ollut kenenkään hallinnassa. Tämä vaikutti osaltaan siihen, että osasto kasvoi poikkeuksellisen suureksi agenttikeskukseksi, josta lähetettiin kymmeniä salaisia asiamiehiä Viron, Latvian ja Neuvosto-Venäjän alueelle. Eteläisen alueen tiedusteluosasto menetti toimintaedellytyksensä, kun heimoaktivistien huomio kääntyi Virosta Aunukseen huhtikuussa 1919. Mitä ilmeisimmin tiedusteluosasto olisi muodostunut myös ulkopoliittiseksi rasitteeksi Suomen ja Viron suhteille, jos sen toiminta olisi jatkunut vielä toukokuun puolivälin jälkeen. Osaston mahdollisuudet jatkaa tiedustelua Tartossa heikkenivät tuntuvasti Viron parlamenttivaalien jälkeen.

Sulo Nykäsen ja Viron tiet eivät eronneet, vaikka suomalaisten apuvoimat kotiutettiin Suomenlahden eteläpuolelta keväällä 1919. Entinen tiedustelu-upseeri jäi pysyvästi Viroon, jossa hän työskenteli muun muassa pohjoismaisten kielten tulkkina ja liikemiehenä.⁶⁷ Nykäsen elämä mullistui Neuvostoliiton miehitettyä Viron kesällä 1940. Viron kansalaisuuden ottanut, lähes 50-vuotias mies pidätettiin Tallinnassa marraskuun 30. päivänä 1940 ja tuomittiin kuolemaan maaliskuun 5. päivänä 1941. Tuomion mukaan Nykänen oli tukenut vastavallankumouksellisia voimia Venäjän sisällissodassa, avustanut kansainvälistä porvaristoa Neuvostoliiton vastaisissa taisteluissa ja harjoittanut terrorismia.⁶⁸

Lähdeviitteet

- ¹ Sisällissodan jälkeistä aktivismia on kutsuttu jälkiaktivismiksi. Lauri Hyvämäen mukaan se piti päämääränään »Suomen turvaamista Neuvosto-Venäjästä vastaan, heimokansojen auttamista ja yhteiskuntajärjestyksen suojaamista vasemmistokumouksen varalta». Martti Ahti kirjoittaa, että näissä tavoitteissa nojattiin vuosien 1914–1918 oppeihin, joille olivat tyypillisiä äärimmäisen salaiset menetelmät, suora toiminta, tukeutuminen väkivaltaan ja suurpoliittisten muutosten hyödyntäminen. Ahti, Martti, *Salaliiton ääriviivat, Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*, Espoo 1987, s. 10–15; Hyvämäki, Lauri, *Kommunismi ja jälkiaktivismi*, julkaisussa *Suomalainen Suomi*, 5/1958, s. 278.
- ² Katso esimerkiksi: Harjula, Mirko, *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922*, Jyväskylä 2006, s. 243, 294–295; Nevakivi, Jukka, *Muurmannin legioona, Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjälle 1918–1919*, Helsinki 1970, s. 124–127; Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918, Valkoisen terrori*, Helsinki 1967, s. 262; Roselius, Aapo, *Teloittajien jäljillä, Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*, Helsinki 2007, s. 87–88; Salminen, Esko, *Jaalan historia, Vesikansan vaiheet muinaisista ajoista 2000-luvulle*, Jyväskylä 2004, s. 247; Tikka, Marko, *Terrorin aika, Suomen levottomat vuodet 1917–1921*, Jyväskylä 2006, s. 78, 147; Turunen, Mirja, *Veripollot, Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*, Keuruu 2005, s. 258–260.
- ³ Kansallisarkisto (KA), Helsinki, EK-Valpo, henkilömappi 4360, Vietti Brynolf Nykänen; Eesti riigiarhiiv (ERA), Tallinna, Partearhiiv (PA), Sulo Nykäsen henkilömappi 5206, kuulustelupöytäkirja 30.11.1940. Tallinnasta löytyvä henkilömappi on tehty vuosina 1940 ja 1941. Sen sisältö syntyi sen jälkeen, kun Sulo Nykänen pidettiin Neuvostoliiton miehittämässä Virossa marraskuussa 1940.
- ⁴ KA, vapausodan arkisto (VA) 214b, paikallisten suojeluskuntien arkistoja, Jaala, luettelo Jaalan lentävien sotilaista; KA:n Sörnäisten toimipiste (SA), Helsinki, sotahistoriallinen toimisto (T) 15834 –5/02, vapausotamuistelmia, Jaala, Juho Poteri 1938, s. 3; Työväen arkisto (TA), Helsinki, työväen muistitietotoimikunta (TMT) 166:495/2, muistitietokokoelma, Yrjö Tuominen 1968, s. 3; Paavolainen 1967, s. 262.
- ⁵ KA, VA 214b, paikallisten suojeluskuntien arkistoja, Jaala, Sulo Nykäsen kirjoittama kertomus Jaalan lentävien toiminnasta 3.8.1918, s. 1–29.
- ⁶ Helanen, Vilho, *Suomalaiset Viron vapaussodassa*, Helsinki 1921, s. 175–176; SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Vietti Nykäsen kirjoitus Viron vapaussodasta ja Tarton esikunnasta, s. 1–28. Kirjoituksessa ei ole päivystä, mutta todennäköisesti se on kirjoitettu melko pian sodan jälkeen.
- ⁷ SA, heimosota-arkisto (HSA), Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus eteläisen tiedusteluosaston toiminnasta. Kirjoituksessa ei ole päivystä, mutta osia siitä on hyödynnetty Helasen *Suomalaiset Viron vapaussodassa* -kirjassa. Nykäsen tekstin sivujärjestys on epäselvä; sivuja on kaikkiaan 8.
- ⁸ Katso yleisesikunnan tiedustelun papereiden kohtalosta esimerkiksi: Elfvengren, Eero, *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925*, Helsinki 1997, s. 18; Elfvengren, Eero, *Sotilastiedustelun synty*, julkaisussa *Salaisen sodan sivut*, Saarijärvi 2003, s. 11; Rislakki, Jukka, *Erittäin salainen, Vakoilu Suomessa*, Vaasa 1982, s. 271–288.
- ⁹ Vaikka heimosodista on kirjoitettu paljon muistelmakirjallisuutta, varsinaista tutkimuskirjallisuutta on tehty melko vähän. Vuonna 2005 ilmestynyt Jussi Niinistön *Heimosotien historia* paikkaa osaltaan tutkimuskirjallisuuden puutteita. Katso komentaja Kalmista esimerkiksi: Heinämäki, Jaakko, *Hans Kalm, Vapaussoturi ja vaihtoehtolääkäri*, Hämeenlinna 2007.
- ¹⁰ Kemppe, Jarkko, *Viron suojeluskuntien organisoituminen ja toiminta 1917–1924*, Joensuu 2000, s. 95–106; Niinistö, Jussi, *Heimosotien historia 1918–1922*, Hämeenlinna 2005, s. 86–92; Zetterberg, Seppo, *Suomi ja Viro 1917–1919, Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiopolitiikan alkuun*, Forssa 1977, s. 147–167.

- ¹¹ Polvinen, Tuomo, *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920, Toukokuu 1918–joulukuu 1920*, Porvoo 1971, s. 115–116 ja 148–156.
- ¹² Vares, Vesa, *Hans Kalm ja suurpolitiikka, Tottelemattomuudella miltei maailmanhistoriaan*, julkaisussa *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 9, Jyväskylä 1990, s. 55–56 ja 62–70; Zetterberg 1977, s. 217–219.
- ¹³ Ahti 1987, s. 40 ja 75; Kallenautio, Jorma, *Suomi katsoi eteensä, Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–1955*, Helsinki 1985, s. 38–39; Lackmann, Matti, *Etsivä keskuspoliisi 1919–1937*, julkaisussa *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*, Helsinki 1994, s. 19; Rislakki 1982, s. 40.
- ¹⁴ Ahti 1987, s. 73–77; Rislakki, 1982, s. 23–25; Kallenautio 1985, s. 36.
- ¹⁵ Ahti 1987, s. 13, 78, 105–106, 111; Soikkanen, Timo, *Yrjö Ruutu, Näkijä ja tekijä*, Juva 1991, s. 103.
- ¹⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, emissariaatti, F1, luettelo tiedusteluosaston työntekijöistä; Kuussaari, Eero, *Suomalaisten tiedustelutoiminta Viron vapaussodan aikana*, julkaisussa *Heimosoturi*, 1936, s. 21–22.
- ¹⁷ Kuussaari 1936, s. 21.
- ¹⁸ Helanen 1921, s. 175; Ahti 1987, s. 105–118; Sillanmäki 2003, s. 46; Soikkanen 1991, s. 116, 121–122; Vares 1990, s. 61–62, 81–82.
- ¹⁹ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus ja Vietti Nykäsen kirjoitus Viron vapaussodasta ja Tarton tapahtumista (ei päiväystä), 1.
- ²⁰ SA, HSA, Viron vapaussota, Pohjan poikain esikunta, D1, Kalmin päiväkäsky numero 15; Kalm 1921, s. 171–175.
- ²¹ Helsingin yliopiston kirjasto (HYK), Helsinki, Toivo Kaukorannan arkisto, Coll 279.129, Viron vapaaehtoinen retkikunta, kirjeenvaihtoa, kirje Wetzerville, ei päiväystä. Kirjeen mukaan »Viron avustamisen päätoimikunta pyytää teitä merkitsemään apuretkikunnan luetteloihin päätoimikunnan palveluksessa olevat herrat Rainer Sopanen ja Eero Heickell kapteenin arvolla, Sulo Nykänen ja Emil Öhman luutnantin arvolla sekä Tuomo Saarinen ja Eero Vuorinen vänrikin arvolla sekä heidät pysyvästi päätoimikunnan käytettäväksi». Aktivistitohtori Emil Öhmann oli aikaisemmin johtanut osasto III:n lehdistöösastoa.
- ²² SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus.
- ²³ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Vietti Nykäsen kirjoitus, 1. Katso Nykäsen toiminnasta ennen Viron vapaussotaa: Mainio, Aleks, *Jaalan pyöveli ja bolševismän vastainen sota, Sulo Nykäsen elämä 1918–1924*, Helsingin yliopisto 2007, pro gradu.
- ²⁴ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Ensio Grundström, 2. Kirjoituksessa ei ole päiväystä.
- ²⁵ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Nykäsen viesti Saariselle 1.2.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 1.2.1919.
- ²⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Saارين viesti Tarttoon 1.2.1919.
- ²⁷ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 6.2. ja 16.2.1919.
- ²⁸ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 2.2.–4.2.1919.
- ²⁹ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Sopasen viesti Nykäselle 4.2.1919.
- ³⁰ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 4.2.–9.2.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, luettelo vangeista.
- ³¹ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, luettelo vangeista; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 7.2.–8.2.1919.
- ³² SA, Pikkukokoelmat (PK) 105, Vietti Brynolf Nykäsen arkisto, Viron vapaussota 28.12.1938, 6.
- ³³ Kemppe 2000, s. 196.
- ³⁴ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, luettelo vangeista; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 15.2.–20.2.1919.
- ³⁵ ERA, PA, henkilömappi 5206, Sulo Nykäsen kuulustelupöytäkirja 9.12.1940, 31–32.

Nykänen kertoi kuulustelija Haitille, että Karl Hubel toimi hänen adjutanttinaan Virossa. »Sodan jälkeen Hubel toimi poliittisessa poliisissa ja matkusteli entisen presidentin, Pätsin, kanssa. Asuu Tallinnassa, salaperäinen kaveri.» Karl Hubel tuomittiin kuolemaan kesällä 1941.

- ³⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 1.2.–28.2.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus.
- ³⁷ Kuussaari 1936, s. 22.
- ³⁸ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja, 18.2.–19.2.1919; Helanen 1921, s. 175–176.
- ³⁹ Esimerkiksi helmikuun alkupuolella tehdyn raportin mukaan: »Jaaman asemalla on punakaartilaisjoukko luvultaan 150–200 miestä. He eivät tottele sotakuria, eikä joukossa ole ylipäänsä minkäänlaista järjestystä; ammuskellen ja ryöstäen kulkevat he pitkin kylä. Sotaan kyllästyminen on yleinen. Valkokaartiin yhtymään on valmiina suurin osa. — — Montsenkan kaupungissa Orlovskin kuvermentissä on nostoväkeä 12 000–15 000 miestä. Sotaharjoituksia ei ole toimeenpantu. — — Sikäläiset asukkaat odottavat vapautuvansa punaisesta terroristista. Nälkä on kova. Lehmät ja hevoset on tyystin syöty.» SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportti 1. Toisen raportin mukaan »Pihkovasta ja Pietarista on — — lähetetty suurempia määriä punakaartilaisia Suomea vastaan Valkeasaarelle. Pietarin ja Jamburgin alueella on toimeenpantu pakollinen sotaväennosto. Kaikki, jotka kieltäytyvät saapumasta armotta ammutaan. Pietarin ase tehtaiden työväki kieltäytyy työstä ja luvatta poistuvat tehtaista, joten asevoimin heitä pakotetaan työhön. Japanilaisia kiväärinkuulia on vähän puna-armeijalla Pietarissa. Venäläisiä kiväärinkuulia on paljon, mutta suurin osa venäläisistä kivääreistä on pilalla. Pietarissa joukoissa ei ole sotakuria. Ne ovat sotaan kyllästynyt.» SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportti 7.
- ⁴⁰ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportit 1–105, erityisesti 33 ja 91.
- ⁴¹ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 4.3.1919.
- ⁴² SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 12.3.1919.
- ⁴³ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportit 43 ja 45; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 6.3.–7.3.1919.
- ⁴⁴ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportit 13, 24 ja 84.
- ⁴⁵ Ahti 1987, 113–118 ja 155.
- ⁴⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 3.3. ja 13.3.1919.
- ⁴⁷ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, E1, Timofejevin todistus ja mandaatti.
- ⁴⁸ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, raportit 4, 5 ja 11.
- ⁴⁹ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 23.2. ja 15.3.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Sopasen viesti Nykäselle 23.2.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, Sopasen viesti Nykäselle 10.3.1919.
- ⁵⁰ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, D1, päiväkirja 4.3. ja 13.3.1919; SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, päiväkirja 16.3.–17.3. ja 7.4.–10.4.1919, maaliskuun 15. päivästä eteenpäin eteläisen tiedusteluosaston päiväkirja löytyy siis yllättäen päätoimikunnan papereiden joukosta; SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus
- ⁵¹ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Vietti Nykänen, 7, 16 ja 27–28. Vietti Nykänen kirjoittaa muun muassa: »Viimeisenä päivänä järjestin minä veljeni Sulo N. kanssa eroajais-aamiaiset Automaatti-ravintolaan, johon — — oli kutsuttu paikkakunnan sotilasviranomaisia, suojeluskunnan edustajia, muita vieraita ja muutamia toimintamme suuresti avustaneita naisia. Isäntänä olivat esikuntamme suomalaiset upseerit, ruotsikot olivat poissa aivan kokonaan. Juhlahetki oli hyvin liikuttava. Useita puheita pidettiin ja maljoja kohotettiin sekä Viron että Suomen kunniaksi. Lauluin ja soitoin kuluivat viimeiset tunnit niin rakkaaksi tulleiden ystäviemme parissa.»

- ⁵² SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus.
- ⁵³ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, päiväkirja 29.3.1919;
SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, Nykäsen päiväkäsky numero 1.
- ⁵⁴ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus.
- ⁵⁵ Rislakki 1982, s. 8.
- ⁵⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, päiväkirja 18.3. ja 10.4.1919.
- ⁵⁷ »Saavuin Ruhjaan tarkastaakseni – – saamani määräyksen mukaan kolmannen alaostaston. Osastopäällikkö Kippaston asiat huomasi olevan siksi huonolla tolalla, että päätin – – lähettää hänet papereineen herra komendantille tutkittavaksi. Annoin määräyksen herra Nappitzille aloittaa toiminta kokonaan alusta – –. Olen ollut skandaalin välttämiseksi – – pakotettu maksamaan Kippaston tekemiä velkoja – –. Samana päivänä olen käynyt 6. virolaisen jalkaväkirykmentin komentajan eversti Puskarin luona – –. Sain herra everstiltä kuulla, että Kippasto on ollut erittäin vaativainen sekä esiintynyt työkeästi ja erittäin loukkaavalla tavalla. – – Esitin samalla anteeksi pyynnön – – mainiten niistä vaikeuksista, jotka varsinkin meitä suomalaisia kohtaavat miesten valinnassa alotettaessa vieraassa maassa. – – Herra eversti – – huomautti, että meidän on sovussa ja käsi kädessä taisteltava yhteisen isänmaan puolesta.» SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Eero Vuorisen kirje Sulo Nykäselä 19.4.1919.
- ⁵⁸ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Sulo Nykäsen viesti Rainer Sopaselle 25.3.1919.
- ⁵⁹ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F1, Sulo Nykäsen viesti Harri Holmalle (ilmeisesti maaliskuun puolivälin tienoilla) sekä tiedusteluosasto, F2, Sulo Nykäsen viesti Rainer Sopaselle (ilmeisesti maaliskuun loppupuolella).
- ⁶⁰ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Sulo Nykäsen viesti Lauri Kettuselle 31.3.1919 ja Sulo Nykäsen viesti Rainer Sopaselle, päivämätön.
- ⁶¹ Niinistö 1999, s. 87 ja 90–92.
- ⁶² SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, päiväkirja 26.3.1919.
- ⁶³ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, päiväkirja 10.4.1919; Kuussaari 1936, julkaisussa *Heimosoturi*, 22; Helanen 1921, s. 176; Zetterberg 1977, s. 236–264.
- ⁶⁴ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, C1, kokouspöytäkirja 15.5.1919.
- ⁶⁵ SA, HSA, Viron vapaussota, tiedusteluosasto, F2, Sulo Nykäsen viesti Rainer Sopaselle (ilmeisesti toukokuun alkupuolelta) ja viesti Rainer Sopaselle (ilmeisesti toukokuun alkupuolelta). »Eteläisen tiedusteluosaston nimissä ilmoitan, että tulemme jättämään Teidän kauttanne valituskirjelmän virolaisten tiedusteluosastojen leväperäisestä toiminnasta. Wastalause suomalaisen tiedusteluosaston hajottamisesta sekä punaisten vapauttamisesta vankiloista ja sota-oikeuden toimimattomuudesta.»
- ⁶⁶ SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, E2, Sulo Nykäsen kirjoitus. Nykäselä vaadittiin kirjallista selvitystä hänelle uskotuista varoista vielä seuraavan vuoden alkupuolella. Vaatimuksen takana oli Toivo Kaukoranta, joka oli vastannut sota-asiainosaston »vakoilurahoista». Katso: SA, HSA, Viron vapaussota, Viron avustamisen päätoimikunta, C1, kokouspöytäkirja 16.2.1920.
- ⁶⁷ KA, EK-Valpo, henkilömappi numero 4360, Vietti Brynolf Nykänen; *Postimees* 3.9.1926, 7 ja 11.8.1926, 2.
- ⁶⁸ ERA, PA, Sulo Nykäsen henkilömappi 5206. Vietti Nykäsestä tuli yksi Suomen kansallissosialistisen puolueen johtajista jatkosodan tiimelyksessä. Ekberg, Henrik: *Führerns trogna följeslagare, Den finländska nazismen 1932–1944*, Helsingfors 1991, s. 114–118.

The Estonian War of Liberation and the Southern Intelligence Section

Between 1918 and 1922, Finnish troops mounted expeditions in Olonets Karelia, Ingria, Petsamo, Estonia, and elsewhere. These operations, collectively referred to as kinship wars, were allegedly justified by a wish to help kindred nations, and sometimes even by a desire to unify all Finnic peoples. A motley collection of activists and kinship warriors saw their chance in the confusion then prevailing. One of these so-called post-activists was Second Lieutenant Sulo Nykänen, the commander of the Southern Intelligence Section of the Finnish expeditionary force in Estonia. Born in St. Petersburg in 1894, Nykänen had commanded the rapid deployment Jaala Company in the Finnish Civil War. After various adventures, he enrolled in the Finnish expeditionary force destined for Estonia in early 1919 and eventually landed in Tartu, where he was assigned the command of the expedition's Tartu Intelligence Section, which was stood up on February 1 and disbanded on May 15.

The Finnish Government made a decision to supply Estonia with weapons and money through lending arrangements after Soviet Russia had invaded the country in late 1918, and also approved the idea of sending in volunteer troops. To supervise these schemes, an organization called the Central Committee for Assistance to Estonia was established. Mannerheim, then Regent of Finland, saw the planned assistance to Estonia as an opportunity in the field of foreign politics, since Finland would be doing a favor for the Western powers while expediting the recognition of her independence. The fact that the southern

shore of the Gulf of Finland would be held by »a friendly power» was also of significance to Finland. On the other hand, the bolstering of an independent Estonia would facilitate plans for an attack on Petrograd, since under favorable circumstances it would have been possible to launch a simultaneous pincer attack on the city along both shores of the gulf.

Germany exerted a major influence on Finland after the Civil War, and the Intelligence Division of the General Headquarters practically teemed with pro-German activists. Their position among the leadership of Finnish intelligence was undermined by the defeat of Germany in World War I, however, they subsequently grouped under the Central Committee for Assistance to Estonia, more specifically its Sub-Committee of War Matters, in early 1919. These activists assumed a firm hold on the intelligence operations within the association with the appointment of Lieutenant Eero Heickell as its chief of intelligence. Heickell had subordinated to him the Tallinn Intelligence Office under the command of Second Lieutenant Rainer Sopenan. Sopenan's office in turn consisted of two sections, one located in Narva and the other in Tartu.

The southern section in Tartu conducted wide-scale intelligence operations. At one point it had a staff of more than one hundred, and the section dispatched agents to various locations in Estonia, Soviet Russia, and Latvia, and the section was also responsible for counter-espionage in Southern Estonia. Under the direction of Nykänen and a number of activists, the section established in Tartu an espionage organization with an extraordinary mandate within the Estonian territory - in fact, it was under the section's jurisdiction to detain Estonian citizens and send spies and terrorists to Soviet Russia. Nykänen's intelligence section was a state within a state, and sometimes its operations were under no-one's control.

The Tartu Intelligence Section is typical of the policy of the core team of Finnish activists towards Estonia. They wanted to support Estonia in its struggle against Soviet Russia, while at the same time they were preparing the ground for longer-term schemes. This core created an organization capable of supplying information on existing conditions in Soviet Russia, and there is evidence that the section was also in a position to mount terrorist attacks behind the front lines and even in

Petrograd itself. Intelligence gathering and the fueling of chaos in Soviet Russia were matters of great importance to the activists, who would have liked to see Finnish troops stay in Estonia for many years to come. Moreover, they wished that the Finnish expeditionary force would play a role in the capture of Petrograd, but when this failed to materialize, the Southern Intelligence Section lost much of its importance.

The section became redundant when the kinship warriors directed their attention from Estonia toward Olonets Karelia in April 1919, and its position to continue intelligence operations in Tartu was significantly weakened after a general election in Estonia. It is also apparent that the section would have turned out to be a strain on foreign policy between Finland and Estonia had it continued its activities beyond mid-May 1919.

(s. 1983), filosofian maisteri, työskentelee historianopettajana Kontiolahdella. Artikkelit perustuu tekijän Joensuun yliopistossa 2009 hyväksytyyn pro gradu -työhön.

Sivistryksen etuvartio vai rosvojoukko – lehdistön suhtautuminen suomalaisiin vapaaehtosiin Viron vapaussodassa 1918–1919

Helmikuun vallankumous vuonna 1917 pakotti Venäjän keisarin Nikolai II:n luopumaan kruunusta. Venäjään kuuluneessa Virossa vallankumous sujui rauhallisesti. Aleksandr Kerenskin hallitus myönsi Virolle väliaikaisen autonomian, jonka oli määrä olla voimassa vuoden 1918 loppuun asti. Samalla Virolle perustettiin oma parlamentti, maapäivät.¹ Syksyllä 1917 saksalaiset etenivät Baltiassa nopealla tahdilla kohti pohjoista. Samaan aikaan Venäjän sisäinen tilanne kiristyi edelleen, mikä johti loka–marraskuussa bolševikkivallankaappaukseen. Myös Virossa vallan ottivat bolševikit, joiden joukossa oli niin virolaisia kuin venäläisiäkin.²

Helmikuussa 1918 saksalaiset etenivät Viron puolelle. Bolševikit evakuoivat joukkojaan kiireisesti ja poistuivat Virosta 24. helmikuuta 1918 mennessä. Tässä vaiheessa maapäivät julisti Viron itsenäiseksi. Perustettiin väliaikainen hallitus, jonka johtoon tuli Konstantin Päts. Viron vapaus jäi kuitenkin tällä erää hyvin lyhytaikaiseksi, sillä jo seuraavana päivänä, 25. helmikuuta 1918, saksalaiset marssivat Tallinnaan.³ Saksalaiset hajottivat Pätsin väliaikaisen hallituksen, mutta sen toiminta jatkui maan alla; sen edusmiehet tekivät Saksan vihollismaissa lobbauksia hankkiakseen länsiliittoutuneiden tuen Viron itsenäisyydelle.⁴ Vuoden 1918 syksyn aikana Saksan sotilaallinen asema heikkeni. Alkoi käydä selväksi, että Saksa häviäisi maailmansodan. Saksassa esiintyi si-

säisiä levottomuuksia, ja marraskuun alussa maassa puhkesi vallankumous. Keisari Vilhelm II joutui luopumaan kruunusta. Virossa olleet saksalaiset joukot alkoivat vaatia palauttamista kotimaahan.⁵

Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä Viron väliaikainen hallitus aloitti uudelleen julkisen toiminnan. Maan itsenäisyyttä vastustivat Neuvosto-Venäjä, virolaiset bolševikit sekä Virossa perinteisesti valtaa pitänyt baltiansaksalainen aatelisto. Myöskään Venäjän valkoiset eivät hyväksyneet itsenäistä Viroa, sillä heidän tavoitteenaan oli palauttaa Venäjän valtakunta – siis myös Viro – samaan tilaan kuin se oli ollut tsaarinvallan aikana. Leninin bolševikkihallitus viittasi kintaalla Brest-Litovskin rauhansopimukselle ja aloitti hyökkäyksen Viroon marraskuun lopulla 1918.⁶

Viron vapaussota ja suomalaiset vapaaehtoiset

Puna-armeijan eteneminen Virossa oli aluksi nopeaa. Saksalaisten vetäytyttyä Narvan puolustus jäi virolaisten suojeluskuntalaisten ja koulupoikien muodostamille heikoille joukoille. Puna-armeija valtasi Narvan 28.11.1918 ja jatkoi etenemistään kohti länttä. Jouluaattona puna-armeija oli enää 30 kilometrin päässä Tallinnasta. Etelämpänä puna-armeijan haltuun joutuivat muun muassa Võru, Valga ja Tartto. Joulukuun kuluessa viimeisetkin saksalaiset joukot poistuivat Virosta.⁷

Viron väliaikainen hallitus pyysi apua Isosta-Britanniasta, Skandinaavian maista ja Suomesta. Vakinaisia joukkoja lähetti ainoastaan Iso-Britannia, jonka laivasto-osasto purjehti Tallinnan edustalle. Vapaaehtoisjoukkoja perustettiin Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa.⁸

Joulukuussa 1919 Suomessa perustettiin *Viron avustamisen päätoimikunta* – *Centralkommittén för Estlands Undsättning* -niminen elin⁹. Päätoimikunta oli periaatteessa yksityisluontoinen, ja siinä olivat edustettuina kaikki poliittiset puolueet sosiaalidemokraatteja lukuun ottamatta.¹⁰

Päätoimikunta perusti kaksi Viroon lähetettävää vapaaehtoisjoukkoa. Suomen armeijan vakinaisessa palveluksessa olleita ja kutsuntikäisiä ei mukaan pitänyt hyväksyä. Viroon mielivien ammattisotilaiden oli saatava virkavapaata tai erottava palveluksesta. Rikollisina, punaisina tai muuten epäluotettavina pidetyt pyrittiin karsimaan joukos-

ta pois. Vapaaehtoisiksi hyväksytyt allekirjoittivat sitoumuksen palvella retkikunnassa, kunnes Viro tulisi puhdistetuksi bolševikeista tai Viron hallitus laskisi heidät pois.¹¹ Molempien joukko-osastojen komentajat olivat syntyisin Suomen ulkopuolelta.

Ensimmäiseksi suomalaiseksi vapaajoukoksi nimetyn osaston komentajaksi nimettiin ruotsalainen majuri Martin Ekström. Toisen joukko-osaston, Pohjan Poikain rykmentin, komentajaksi tuli virolainen everstiluutnantti Hans Kalm. Molemmat olivat osallistuneet Suomen sisällissotaan valkoisella puolella. Sekä Kalmista että Ekströmistä tuli myöhemmin Viron armeijan everstejä. Suomalaisille vapaaehtoisjoukoille asetettiin myös yhteinen ylipäällikkö, kenraalimajuri Martin Wetzer, joka toimi sittemmin Virossa jonkin aikaa koko etelärintaman – siis myös virolaisten joukkojen – ylipäällikkönä.¹²

Kaikkiaan Viron vapaussotaan osallistui noin 3 800 suomalaista, joista noin 3 700 varsinaiseen taistelutoimintaan. Iältään vapaaehtoiset olivat yleensä nuoria; yli puolet oli 16–20-vuotiaita. Valtaosa oli osallistunut jo Suomen sisällissotaan ja saanut jonkinlaista sotilaskoulutusta, yleensä suojeluskunnissa. Myös jääkäreitä oli mukana. Yleensä suomenkieliset ilmoittautuivat Pohjan Poikiin ja ruotsinkieliset Ensimmäiseen suomalaiseen vapaajoukkoon.¹³

Tammikuun 1919 alussa tilanne muuttui virolaisten hyväksi. Bolševikkien hyökkäys pysäytettiin kaikilla rintamilla. Tammikuun 6. päivänä Viron armeija lähti vastahyökkäykseen, ja tammikuun 19. päivänä vastahyökkäyksen kestätyä vajaat kaksi viikkoa bolševikit työnnettiin rajan taakse Narvassa. Martin Ekströmin johtama Ensimmäinen suomalainen vapaajoukko osallistui taisteluihin Pohjois-Virossa vuoden 1919 ensimmäiseltä viikolta alkaen kunnostautuen erityisesti Narvan takaisinvaltauksessa.¹⁴ Etelässä virolaisten eteneminen oli hitaampaa, mutta siitä huolimatta koko Viro oli puhdistettu bolševikeista helmikuun loppuun mennessä. Suomalaisista Etelä-Virossa toimi tammi-kuun puolivälistä alkaen Hans Kalmin Pohjan Poikain rykmentti.¹⁵

Ensimmäinen suomalainen vapaajoukko palasi Suomeen maaliskuussa 1919, Pohjan Pojat runsasta kuukautta myöhemmin¹⁶. Sotatoimien ohella suomalaiset kunnostautuivat juopottelussa, ryöstelyssä ja tappelemisessa sekä keskenään että virolaisten kanssa¹⁷. Suomalaisten vapaaehtoisten toiminta Virossa ei ollut sotilaallisesti ratkaisevan tärkeää, sillä suomalaisten saapuessa rintamalle ratkaiseva käänne viro-

laisten eduksi oli jo tapahtunut. Sen sijaan suomalaisten tulon henkinen merkitys oli tärkeä virolaisten taistelutahdon kannalta.¹⁸

Tarkastellut lehdet

Tarkastelen neljän suomalaisen sanomalehden suhtautumista Viron vapaussotaan ja erityisesti suomalaisten vapaaehtoisten osuutta siinä. Käyttämäni lehdet ovat *Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet*, *Kouvolan Sanomat* ja *Suomen Sosialidemokraatti*.¹⁹ *Helsingin Sanomat* oli Suomen suurileikkisin suomenkielinen lehti. *Hufvudstadsbladet* edustaa suurileikkisimpänä ruotsinkielisenä lehtenä valtakunnallista ruotsinkielistä näkökulmaa. *Kouvolan Sanomat* edustaa pohjoiskymenlaaksolaista paikallisenä näkökulmaa. *Suomen Sosialidemokraatti* tuo poliittisen vasemmiston näkemyksiä.

Suomen Sosialidemokraatti oli Suomen Sosialidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja. *Helsingin Sanomat* oli edistyspuoluelainen, *Hufvudstadsbladet* ja *Kouvolan Sanomat* puoluepoliittisesti sitoutumattomia, mutta kuitenkin porvarillisia. *Helsingin Sanomat* ja *Hufvudstadsbladet* ilmestyivät seitsemän kertaa viikossa. *Suomen Sosialidemokraatti* oli kuusipäiväinen. *Kouvolan Sanomat* ilmestyi vuonna 1918 kahdesti ja vuoden 1919 alusta kolmesti viikossa.²⁰

»Suomi siwistyksen suojamuurina» – vapaaehtoisten lähettämisen perustelut

Helsingin Sanomat julkaisi 21.12.1918 pitkän kirjoituksen »Wirolaisten auttaminen». Kirjoituksessa otetaan kantaa Viron tilanteeseen ja suomalaisten osallistumiseen Viron vapaussotaan: »Wiron weljeskansa elää

Helsingin Sanomissa 23.12.1918 julkaistu ilmoitus vapaaehtoisiksi haluaville.

A call to volunteer, published in the *Helsingin Sanomat* on December 23, 1918.

nykyjään raskaita hetkiä. [...] wenäläiset bolshevikkiläumat uhkaawat nyt tätä nuorta wapautta turmiolla [...] ellei apua pian tule, näyttää heidän asemansa jokseenkin synkältä. On näin ollen luonnollista, että meidän kansamme keskuudessa huolella ja myötätunnolla seurataan weljeskansan wapaustaistelua samojen ainesten sortowaltaa vastaan, jotka hiljattain pyrkiwät meidänkin wapautemme tukahduttamaan [...] Epäilemättä ansaitsewat nämä awustamispuuhat täyttä huomiota ja kaikkea kannatusta.»

Tämän jälkeen jutussa kuvaillaan lainsäädännöllisiä esteitä joukkojen lähettämiseksi ja muistutetaan, että »sitä paitsi on oma itäinen rajamme yhä vielä alituisesti uhattuna». *Helsingin Sanomien* mukaan »maamme on nyt muurina bolshevismin lewiämistä vastaan» ja »arwattawasti on maassamme paljon sellaisia nuoria miehiä, jotka haluawat rientää weljeskansaa auttamaan [...] taistelllessaan wirolaisten puolesta (he) samalla tietäwät (taistelevansa) [...] oman kansansa ja yleensä siwistyksen ja länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen puolesta anarkismia, sortoa ja hirmuwaltaa vastaan».²¹

Helsingin Sanomat kannatti lämpimästi suomalaisten vapaaehtoisten lähettämistä Viroon, piti sitä aivan luonnollisena. Virolaisten kutsuminen weljeskansaksi on propagandaa, jolla pyrittiin legitimoimaan suomalaisten osallistuminen Viron taisteluihin jonkinlaisena vahvemman isonveljen apuna heikommalle pikkuveljelle. Lisää oikeutusta suomalaisten osallistumiselle luodaan toteamalla, että »maamme on nyt muurina bolshevismin lewiämistä vastaan». Jutun loppulauseet ovat selvää vapaaehtoisten värväämistä. Aivan lopuksi tuli vielä lisää legitimointia: vapaaehtoiset eivät taistelisi ainoastaan Viron vapauden puolesta, vaan myös Suomen, ja yleensäkin kaiken »länsimaisen sivistyksen» puolesta.

Hufvudstadsbladet oli 22.12.1918 samoilla linjoilla *Helsingin Sanomien* kanssa. Kirjoituksessa »Estlands frihetskamp och vårt folk» todetaan: »Det är också klart, att Estlands erövring av bolsjevikerna skulle skapa en ny fara för vårt land. Det är [...] naturligt att hos oss väckts tanken på att vi på ett eller annat sätt borde söka bispringa det för livets högsta värden kämpande folket söderom Finska viken.» *Hufvudstadsbladetkin* siis kannatti vapaaehtoisten lähettämistä Viroon. Samalla lehti kuitenkin muistutti *Helsingin Sanomien* tavoin, että myös itäraja olisi edelleen aiheellista pitää tarkkaan vartioituna, sillä bolševikeilla riittäisi miehiä Suomeakin vastaan: »Bolsjevikerna lida ju ingen brist på folk

[...] och de kunna när som helst inleda ett liknande företag mot vårt land som nu mot det olyckliga Estland [...] Vi måste därför hålla vår östra gräns starkt bevakad.»²²

Helsingin Sanomat ja *Hufvudstadsbladet* olivat molemmat kuitenkin sitä mieltä, että Viron ei pitäisi laskea pelkästään Suomen avun varaan. Apua olisi pyydettyä myös muualta, sillä pitäisihän bolševismin vastustamisen olla kansainvälinen intressi. *Hufvudstadsbladetin* mukaan: »Hjälpen måste nog, för att bli effektiv, komma från annat håll [...] Kampen mot bolsjevismen måste ju numera anses vara ett internationellt intresse.» Tämä »annat håll» – toinen taho – viittaa epäilemättä länsiliittoutuneisiin. *Hufvudstadsbladetin* mukaan Viron vapaustaistelun tukemisen tarkoitus on »pystyttää vahva muuri aasialaisen anarkian länteen tunkeutumista vastaan».²³ Bolševismin kuvaaminen aasialaiseksi anarkiaksi rakentaa eroa Euroopan ja Aasian, sivistyksen ja sivistymättömyyden välille. Sivistymätön on Aasia, hyviä, korkeita ja yleviä läntisen sivistyksen arvoja edustaa Eurooppa, jota nyt puolustettiin Virossa.

Helsingin Sanomat jatkoi teemaa 12.1.1919 jutussaan »Suomi siivistyksen suojamuurina»: »Samaan aikaan kuin suuret maailmanwallat walmistelewat yleistä rauhaa [...] käy pieni Wiron kansa sitkeää taistelua olemassaolonsa puolesta tämän sodan ehkä pelottawinta seurausta bolshewismia vastaan, joka häwittäen ja kuolemaa julistaen uhkaa wyöryä kaikkien kansojen yli.»²⁴ [...] Suomen kansa on ollut ainoa, joka tehokkaalla tawalla on ryhtynyt wirolaisten taistelua tukemaan. [...] Suuri on se tehtävä, jonka Suomi näin on itsenäisten kansakuntien joukkoon kohonneena saanut ensimmäisenä kansainvälisenä tehtävänä suorittaakseen. Wastikään itse bolshewismin waarallisesta ansasta wapautuneena seisoo se siivistyksen wartiopaikalla pienen sukulaiskansansa auttajana bolshewikiläislaumoja vastaan. [...] Koko siivistyneen maailman katseet owat tätä nykyä meihin kiinnitettyinä. [...] Wiron wapauden säilyminen turwaa suuressa määrin myöskin meidän wapauttamme [...] Ne suomalaiset miehet, jotka Wirossa taistelewat bolshewisteja vastaan, taistelewat samalla oman kansansa wapauden turvaamiseksi.»²⁵

Helsingin Sanomat antoi näin suomalaisten tehtäväksi puolustaa sivistystä ja läntisiä arvoja idän barbaarisia bolševikkeja vastaan. Lehden suhtautuminen länsivaltojen toimintaan Viron tilanteessa on paheksu-

vaa; vasta itsenäistynyt Suomi joutui yksin seisomaan »siwistyksen suojamuurina». Toisaalta lehden käyttämien sanojen sävy antaa ymmärtää, että suomalaisten tulisi olla ylpeitä siitä, että saavat seisoa etuvartiona idän bolševistista barbariaa vastaan.

Suomen Sosialidemokraatti tuntuu ainakin ajatuksen tasolla suhtautuneen myönteisesti Viron avustamiseen. »Olemme jännittyneinä seuranneet sitä taistelua, jota Wiron pieni weljeskansa on viime viikkoina käynyt sen kimppuun hyökännyttä ulkoista vihollista vastaan [...] Wiron puolustussotaa on johtanut Wiron demokraattinen hallitus, jossa myöskin sosialidemokraatteja on jäseninä.»²⁶ Porvarillisten lehtien käyttämien nimitysten »Viron vapaussota» tai »Viron vapautustelu» tilalle *Suomen Sosialidemokraatti* valitsi nimityksen »Viron puolustussota». Tämä valinta kertoo *Suomen Sosialidemokraatin* halusta tehdä eroa niin sanottuun valkoiseen Suomeen.

Suomen Sosialidemokraatti epäili Suomen porvarillisten piirien motiiveja Viron auttamisessa. Lehti kirjoitti muun muassa seuraavasti: »Kun Wiron taholta pyydettiin apua Suomesta, olivat tšekäläiset monarkistit [...] asettaneet kyseenalaiseksi, voisivatko he kannattaa Wiron puolustusta, koska siellä oli tasawaltalaismielinen demokraattinen hallitus. [...] Wiroom lähteneiden joukossa voi hywinkin olla myöskin tšekäläisiä valkoisia terroristeja.»²⁷ Suomessa eivät todellisuudessa suinkaan kaikki porvarillisiksi katsottavat olleet monarkian kannattajia, mutta tässä jutussa lehti antoi ymmärtää, että enemmistö Suomen porvarillisista kuitenkin olisi monarkisteja ja jopa demokratian vastustajia. »Valkoisten terroristien» mainitseminen taas viittaa Suomen sisällissotaan ja vasemmiston näkemykseen siitä. *Suomen Sosialidemokraatti* kytki Viron vapaussodan vahvasti Suomen sisäpolitiikkaan.

Viroa vapauttamaan – taistelukuvauksia ja sankaritarinoita

Kaikki tarkasteleman lehdet julkaisivat melko säännöllisesti Viron pääesikunnan tiedonantoihin perustuvia taistelutietoja. Nämä tiedonannot koskivat rintamatilanteen yleisiä vaihteluita, eivätkä erityisesti maininneet suomalaisten osuudesta. Lehdet kirjoittivat omat juttunsa suomalaisten taisteluihin osallistumisesta. *Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet* ja *Kouvolan Sanomat* julkaisivat melko paljon yksittäisten suo-

malaissotilaiden kertomuksia taisteluiden kulusta ja oloista Virossa. *Suomen Sosialidemokraatti* ei tällaisia kertomuksia julkaissut. Tyypillisinä taistelu-uutisten otsikkoina oli *Helsingin Sanomissa* ja *Kouvolan Sanomissa* »Taistelutietoja», »Wiron vapaussota» tai »Wiron vapaustaistelu», *Hufvudstadsbladetissa* yksinkertaisesti »Från Estland» tai »Kriget i Estland» ja *Suomen Sosialidemokratissa* »Wiron puolustusota».

Suomalaisten vapaaehtoisten tulikastetta uutisoitiin 10.1.1919 *Helsingin Sanomissa* ja *Hufvudstadsbladetissa* samansisältöisillä jutuilla. *Helsingin Sanomien* mukaan: »Tänään t. k. 9 p. oli suomalaisten vapaaehtoisten ensimmäinen tulikoe Wirossa. [...] Porilaisten marssia y.m. suomalaisia sotilaslauluja laulaen hyökättiin vihollista vastaan.» Jutussa myös lueteltiin kaatuneet ja haavoittuneet nimeltä mainiten. Sankaritarinaakin kehiteltiin: *Helsingin Sanomien* mukaan vänrikki Tenhunen Kiuruvedeltä haavoittui ensimmäisessä taistelussa, ja kaikkiaan haavoittuminen oli hänelle jo viides. *Helsingin Sanomat* haastatteli Tenhusta: »Se tuo kuula aina wain silpoo reunamuksista. Milloinkahan se sattuu kunnollisesti keskukseen.»²⁸

Toisesta pian haavoittumisen jälkeen rintamalle palanneesta soturista *Helsingin Sanomat* kertoi 17.1.1919: »Eräs nuori suomalainen vapaaehtoinen joutui [...] ankaraan tuleen. [...] Hän pyrki wain eteenpäin, mutta eksyi samalla toisista, joutuen shrapnellitulen piiriin [...] Kun hän heräsi tuntoihinsa ja kysyi, missä hän oli, wastattiin että hän oli noin 20 wirstan päässä taistelupaikalta. Hän huomasi nyt, että rintakehä oikealta puolelta oli painunut sisään, oikea käsi oli jonkin werran palanut, ja niskassa oli kaksi reikää. Hänet wiettiin Tallinnaan [...] Sieltä hänet siirrettiin Tilkan sairaalaan Helsinkiin. Parin päivän päästä saapui hän kuitenkin omaistensa suureksi hämmästykseksi – sanomaan hywästejä, lähteäkseen jälleen Wiroom. Ja luultawasti hän jo tänään onkin sinne matkalla.»²⁹

Tarinassa on haavoittuneen saamia vammoja mitä luultavimmin liioiteltu reippaasti – reikiä niskassa, rintakehä painunut sisään, ja mies muka palaa viikon kuluttua rintamalle. Tällaisella uutisoinnilla *Helsingin Sanomat* pyrki kuvaamaan Viron-vapaaehtoisten hyvää ja reipasta henkeä: hyökkäykseen rynnistetään reippaasti Porilaisten marssin tahtiin ja pienistä vastoinkäymisistä, kuten ei-tappavista haavoittumisista, ei välitetä, vaan ne kuitataan hurtilla huumorilla.

Myös *Kouvolan Sanomat* kertoi suomalaisjoukkojen tulikasteesta:

»Suomalaiset ottaneet osaa taisteluihin (Ekströmin osasto)». Vihollisen käyttäytymisestä *Kouvolan Sanomat* esitti, että »bolshewikit pakenewat sellaisella nopeudella, että on vaikea päästä heidän kanssaan läheiseen kosketukseen». ³⁰ Myös *Helsingin Sanomat* kiinnitti huomiota bolševikkien väitetyn pelkurimaiseen ja huonoon taistelutoimintaan. Bolševikkien pelkuruutta esiteltiin muun muassa seuraavissa tapauksissa: »Sotilaat saapuivat kylään, jossa oli suuri joukko punaisia. Kyläläisten ilmoitettua punaisille suomalaisten tulewan, pakeniivat punaiset kiireenkaupalla» ³¹ ja »Katsoen punaisten pakokauhuun ei tunnu olewan epäilystäkään siitä, etteiwätkö suomalaiset tule ennen pitkää saamaan ratkaisevaa voittoa» ³².

Helsingin Sanomat toki uutisoi edellisessä jutussaan sotaa juuri suomalaisten näkökulmasta, mutta silti suomalaisten todennäköisesti pian tulevalla ratkaisevalla voitolla spekulointi on hiukan kummallista. Olivatko suomalaiset *Helsingin Sanomien* mielestä koko sodan pääosassa? Kuitenkin suomalaisvapaaehtoiset lähtivät taistelemaan Viron armeijan alaisuudessa, virolaisten omien joukkojen tukena.

Suomen Sosialidemokraatti ei erikseen uutisoinut suomalaisvapaaehtoisten taistelukauden alkamista. Ensimmäinen viittaus suomalaisten taistelutoimintaan tuli lyhyenä tappioilmoituksena: »Tähän asti on Wiron taisteluissa kaatunut kaikkiaan 7–8 suomalaista ja haavoittunut noin 20.» ³³ Ilmoitus kaatuneista ja haavoittuneista on sinänsä täysin asiallinen ja kunnioittavankin sävyinen; esimerkiksi käytetään sanaa kaatunut sanan kuollut asemesta. *Suomen Sosialidemokraatti* vaikenä suomalaisten tulikasteesta ja taistelumenestyksestä, mutta toisaalta esitelti retkikunnalle tulleita tappioita, ihmishenkien menetyksiä. Koska mitään muuta kuin tappiot ei uutisoitu, osoittaa tämä lehden kielteistä tai vähintään välinpitämätöntä asennetta retkikuntaa kohtaan.

Martin Ekströmin komentaman Ensimmäisen suomalaisen vapaajoukon tärkein saavutus Virossa oli Narvan kaupungin valtaaminen 18. tammikuuta 1919. ³⁴ *Helsingin Sanomat* raportoi Narvan valtauksesta pohjanaan 19.1.1919 julkaistu »Wiron toimiwan armeijan esikunnan iltatiedonanto». *Helsingin Sanomat* on ilmeisesti saanut tiedon Narvan valtauksista sunnuntai-iltana 19.1.1919 juuri ennen lehden menoapainoon. Tästä johtuu, että juttu on erittäin lyhyt; siinä ainoastaan todettiin »Narwa valloitettu» ja »Narwan luona taisteli suomalainen pataljoona rinnan wirolaisten kanssa». ³⁵ *Hufvudstadsbladetin* uutisointi tuli

päivää myöhemmin samankaltaisena lyhyenä ilmoituksena.³⁶ *Kouvolan Sanomat* otsikoi komeasti: »Suomalaiset lyöneet Wirossa vihollisen». Tämä *Kouvolan Sanomien* ensimmäinen maininta Narvan valtaamisesta oli kuitenkin sisällöltään sanatarkasti sama kuin päivää aikaisemmin ilmestynyt *Helsingin Sanomien* lyhyt juttu.³⁷

Hufvudstadsbladet kiinnitti huomiota siihen seikkaan, että suomalaisvapaaehtoisia vastaan oli sattunut Narvan rintamalla suomalaisia punakaartilaisia. Eri puolilla taistelleet suomalaiset olivat vieläpä huu-delleet toisilleen rintamalinjan ylitse. Tätä tapausta on kuvattu myös kirjallisuudessa. *Hufvudstadsbladetin* tietojen mukaan suomalaiset punakaartilaiset, joita väitettiin olleen yli 200, olivat tarjonneet paljon ko-
vemman vastuksen kuin venäläiset. Narvan torille saavuttua suomalaisten ensimmäinen toimenpide oli repiä kaupungin raatihuoneen katolta alas »den röda trasan» (= punainen rätti).³⁸ *Hufvudstadsbladetin* suhtautuminen punaisiin oli halveksuvaa, jota tässä osoittaa punalipusta käytetty nimitys »den röda trasan». Venäläisten punaisten taistelutahtoa ja -taitoa lehti piti heikompana kuin suomalaisten punaisten; *Hufvudstadsbladetin* mielestä suomalainen oli punikkikin parempi kuin venäläinen.

Suomen Sosialidemokraatti ei kertonut uutisoinnissaan suomalaisten osuudesta Narvan valtauksessa, tai Narvan valtauksesta ylipäättään mitään. Ainoastaan nimimerkin »Taawetti» pakinassa mainittiin 5.2.1919 lyhyesti ironiseen sävyyn, että »Narwan tanterella kapteeni Eskola niittää kunniaa, ja sankarikertomuksia syntyy toinen toistaan ihmeellisempiä».³⁹

Pohjan Poikain rykmentin merkittävimmät sotilaalliset saavutukset olivat osallistumiset Pajun kartanon ja Valgan kauppalan valtauksiin tammi–helmikuun vaihteessa 1919.⁴⁰ *Helsingin Sanomat* kertoi Valgan valtauksesta 2.2.1919. Itse valtaus oli tapahtunut edellisenä päivänä: »Tänään (1.2.) klo 11 a.p. walloitti ewersti Kalmin rykmentti Walkin kaupungin».⁴¹ Seuraavana päivänä *Helsingin Sanomat* raportoi Valgan valtauksesta hieman pitemmin: »Kalmin suomalais-rykmentin urhoolinen hyökkäys kolme bolshevikki-rykmenttiä vastaan. – Suomalais-
ten mieshukka 32 kaatunutta ja noin 100 haavoittunutta.»⁴²

Helsingin Sanomat pyrki yleensä esittämään suomalaiset vapaaehtoiset mahdollisimman myönteisessä valossa. Suomalaisten suhteellisen runsaat henkilötappiot tuodaan selkeästi esille, ja nimenomaan siinä

sävyssä, että suuret tappiot osoittavat suomalaisten urhoollisuutta. Suurten tappioiden voisi tietysti ajatella osoittavan myös tyhmänrohkeutta sekä upseeriston ja miehistön heikkoa ammattitaitoa, mutta *Helsingin Sanomien* mielestä suuret tappiot kertoivat nimenomaan urhoollisuudesta ja pelottomuudesta.

Vertaamisia ja viittauksia vuoden 1918 sotaan

Lehdistössä rinnastettiin Viron tapahtumia Suomen sisällissodan tapahtumiin ja samalla verrattiin Viroon lähteneitä suomalaisia vapaaehtoisia vuoden 1918 valkoiseen armeijaan. Suuri osa Viroon lähteneistä vapaaehtoisista olikin osallistunut sotaan valkoisella puolella.⁴³

Helsingin Sanomat kirjoitti 21.12.1918: »Meidän kansamme keskuudessa huolella ja myötätunnolla seurataan weljeskansan wapaustaistelua samojen ainesten sortowaltaa vastaan, jotka hiljattain pyrkiwät meidänkin wapautemme tukahduttamaan.»⁴⁴ Edellisestä tekstinpätkästä voi tehdä kaksi tulkintaa: ensimmäisen mukaan *Helsingin Sanomat* piti venäläisiä bolševikkeja Suomen sisällissodan merkittävänä osapuolena, ja nyt nämä samat bolševikit olivat sitten hyökänneet Viroon. Toisen tulkinnan mukaan lehti rinnasti Suomen vuoden 1918 punakaartilaiset ja Viroon hyökänneet bolševikit toisiinsa, »samoiksi aineksiksi». Molemmissa tulkinnoissa on osa totta; bolševikkien puolella Virossa todella taisteli suomalaisia punakaartilaisia⁴⁵ ja kuten tunnettua, Suomen sisällissodassa bolševikit olivat yhtenä osapuolena.

Hufvudstadsbladetin mukaan virolaisten tilanne oli samanlainen kuin suomalaisilla vuoden 1918 alussa: »Esterna befinna sig i ungefär samma situation som vi, då uppråret här utbröt: deras armé har ej funnit till fullo organiseras och de lida synnerlig brist på vapen.»⁴⁶

Suomen Sosialidemokraatti vertasi Viron tilannetta Suomen vajaata vuotta aikaisempaan tilanteeseen: »On tarkoin muistettava, ettei Wirossa ole taistelussa keskenään toisella puolen työwäki, toisella puolella kaikki porwarilliset yhteiskuntaluokat [...] on pidettävä mielessä, että Viron sosialidemokratiakin on mukana taistelemassa demokratian riiveissä.»⁴⁷ *Suomen Sosialidemokraatti* teki siis selvän eron Suomen sisällissodan ja Viron vapaussodan välille. Perustavana erona lehti tähdensi erityisesti sitä, ettei Viron kansa ollut jakautunut. Vasemmistolaiseen

retoriikkaan sopii sanavalinta, että taistellaan »demokratian riiveissä» eikä esimerkiksi »isänmaan vapauden puolesta».

Suomen Sosialidemokraatti kertoi helmikuussa 1919 Virossa vallitsevasta terrorista: »Wirossa palanneet wapaaehtoiset kertovat sotatoimien yhteydessä wallitsewan Wirossa sekä punaisen että walkoisen terrorin. Porwarilehdet owat toitottaneet ainoastaan bolshevikkien hirmutöistä, mutta olleet kertomatta 'walkoisten' toimeenpanemista teloituksista. [...] Kenttäoikeudet toimitat Wirossa kuin meilläkin kewäällä, lähettäen punaisia ja niille wiwahtawia 'mäkeen'»⁴⁸

Suomalaisten vapaaehtoisten kotiuttamista käsittelevässä pakinassa nimimerkki Sasu Punanen kirjoitti: »Ne pojat oliwat siellä Wirossa wäähän wallattomia. No me saatamme sen uskoa, sillä oliwathan ne nämä wapaussotapojat kewäällä täällä kotonakin wäähän – wallattomia. Ei muuta.»⁴⁹ Nimimerkki Sasu Punanen takana on *Suomen Sosialidemokraatin* toimitussihteeri Yrjö Räisänen. Myöhemmin Räisänen tuli tunnetuksi SDP:n ja SKDL:n kansanedustajana.⁵⁰

Suomen Sosialidemokraatti piti Viron valkoisten toimintaa samankaltaisena kuin Suomen valkoisten vuoden 1918 keväällä; vähänkin punaiselta vaikuttava saattoi joutua teloitusr ryhmän eteen, vallattomien vapaussotapoikien käsittelyyn. Suomen punaisten harjoittamaan terroriin lehti ei viitannut, mutta ei kuitenkaan kiistänyt sitä, että Virossa myös punaiset harjoittivat epäilyttävää toimintaa. *Suomen Sosialidemokraatti* kritisoi porwarilehtiä siitä, että valkoisten terroriteot on jätetty kertomatta, mutta punaisten suorittamia julmuuksia on »toitotettu». Tämä pitää paikkansa; erityisesti *Hufvudstadsbladet* esitteli ahkerasti punaisten Virossa toimeenpanemia verilöylyjä.

»Wiron vapaaehtoisten mellastukset» – suomalaisten kielteinen käytös

Suomalaisvapaaehtoiset saivat Tallinnassa olon aikana iltalomia, jolloin oli mahdollisuus tutustua kaupunkiin ja muun muassa halpaan viinaan ja maksullisiin naisiin. Suomalaisvapaaehtoisten viinanhuuruinen yöelämä vaati myös kuolonuhrin: jääkäriväpeli Ville Kuhmu menetti henkensä suomalaisten keskinäisessä tappelussa. Alkoholilla oli ratkaiseva osuus asiaan. Toinen rymyämiskausi tuli, kun suomalaiset vapaa-

ehtoiset odottivat kotiuttamista. Myös sotasaaliin ottamista – toisin sanoen ryöstelyä – esiintyi. Huonon käyttäytymisen syynä lienee ainakin osittain ollut epäselvyydet palkkojen maksussa ja kehnot majoitusolot.⁵¹

Helsingin Sanomat otti kantaa suomalaissoilaiden sopimattomaan käytökseen jo tammikuussa 1919. Lehdessä ilmestyi tammi–helmikuun vaihteessa 1919 kolmiosainen reportaasi »Muistelmia ja vaikutelmia Wiron matkalta». Reportaasin kirjoittaja otti kantaa paitsi yleiseen tunnelmaan ja mielialaan Virossa myös suomalaisvapaaehtoisten kielteiseen esiintymiseen: »Niissä suomalaisissa apujoukoissa, jotka owat rientäneet Wiron wapauden puolesta taistelemaan, on luonnollisesti kunnollisen enemmistön joukossa melkoinen annos enemmän tai vähemmän sekalaistakin ainesta. Niinkuin aina sodassa ja sotajoukoissa. Mutta jolleivät kaikki kykenekään edustamaan maataan kyllin arwokkaalla tawalla, niin tekewät taas toiset sen sitäkin paremmin, joten waaka epäilemättömästi kallistuu paremmalle puolelle.»⁵² Toteamus suomalaisten apujoukkojen »sekalaisesta aineksesta» oli jutussa sijoitettu aivan viimeiseen kappaleeseen, jota lehden lukijat eivät välttämättä ole enää niin tarkkaan viitsineet lukea. Tässä jutussa *Helsingin Sanomien* toimittaja siis myöntää osan suomalaisvapaaehtoisista käyttäytyneen sopimattomasti, mutta pitää sitä kuitenkin kokonaisuuden kannalta merkityksettömänä, sillä »jolleivät kaikki kykenekään edustamaan maataan kyllin arwokkaalla tawalla, niin tekewät toiset taas sen sitäkin paremmin».

Pohjan Poikien valtaamassa Valgan kaupungissa vierailnut *Helsingin Sanomien* kirjeenvaihtaja kertoi useaan otteeseen sotilaiden huonoista oloista ja joukkojen keskuudessa vallitsevasta tyytymättömyydestä. Toimittajan mielestä tyytymättömyys johtui muun muassa toimettomuudesta ja epäselvyyksistä palkanmaksussa. »Joukkojen keskuuteen on päässyt jommoinenkin tyytymättömyyden henki [...] Kaikki sujui aivan moitteettomasti niin kauan kuin warsinaisia sotatoimia kesti. [...] Kun sitten [...] ei kyllin täsmällisesti täytetty sopimuksen ehtoja palkan, waatetusrahain, komennusrahain y.m.s. maksamisessa [...] tuli siitä lisääihe tyytymättömyyteen, joka walitettawasti lienee warsin yleistä, jopa osalta huolestuttawaakin.»

Toimittaja myönsi osan vapaaehtoisista käyttäytyneen sopimattomasti: »Walittamatta ei woi myöskään olla sitä seikkaa, että miestemme elämä tuon koti-ikäwän ja tyytymättömyyden vaikutuksesta on joskus

purkautunut hieman sopimattomiin muotoihin.» Selitys on kuitenkin valmiina: »Tuo nyt on kuitenkin wain yltiöpäisyyttä ja nuoren mielen rajua purkausta eiwätkä mitään rikollisuuden ilmauksia. [...] Se, mitä tapahtuu, on wallattomuutta, jos kohtakin karkeatekoista.»⁵³ *Helsingin Sanomien* toimittaja on siis ollut sitä mieltä, että jotkut suomalaiset ovat todella Virossa käyttäytyneet hieman sopimattomasti. Selitys tälle kuitenkin oli nuoruuden wallattomuus, yleinen tyytymättömyys jne. Kielteistä esiintymistä on vähätelty.

Helsingin Sanomat kertoi 23.3.1918, että Helsingissä oli pidätetty Virossa saapuneita vapaaehtoisuureita epäiltyinä ryöstelystä. »Eilen ilta-päivällä, kun 'Wäinämöinen' saapui tänne matkaltaan Tallinnaan, pidätettiin wiranomaisten toimesta muutamia Wiron apuretkikuntaan kuuluwia henkilöitä, jotka oliwat Tallinnasta tänne tulleen ilmoituksen mukaan tuoneet mukanaan tawaraa, joiden hankkimistapa oli epäilyksenalainen. Kun Wiron wiranomaiset oliwat yrittäneet tarkastaa tawaroita, oli apuretkikuntaan kuuluwa majuri Hartman wäkiwallalla uhaten estänyt toimeenpanemasta tarkastusta. [...] Asian johdosta toimittawa tutkinto luonee walaistusta asiaan.»⁵⁴

Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti samasta tapauksesta hiukan toisin, korostaen tekstin mehukkaimmat kohdat harvennetulla fontilla. Tässä käytän alleviivausta harvennuksen asemesta: »Laiwan lähtiessä Tallinnasta oli wirolaisella poliisilla tarkoitus tarkastaa lomalle tulewien suomalaisten wapaaehtoisten mukanaan wiemiä tawaroita, joiden joukossa oli syytä epäillä olewan paljon roswottua tawaraa. [...] suomalaiset apuretkikuntalaiset estiwät paljastetuin rewolwerein tarkastuksen toimittamisen. [...] Laiwan tänne saawuttua pidätettiinkin tawarat, kunnes saataisiin selwyys niiden hankintatawasta. Ja nyt onkin käynyt selwille, että ryöstetyksi epäilty tawara todellakin oli ryöstettyä. Erästäkin kartanosta oli ryöstetty erilaisia arwokkaita tawaroita seitsemän hevoskuormaa [...] Mainittakoon muuten, että tällaisen 'yksityisen sotasaaliin' joukossa oli pari konekiwääriä, jotka oliwat kätettyinä laiwan hiiliwarastoon. [...] Sen mukaan kuin täysin asiantuntewalta taholta olemme saaneet tietää, ei pidätetyn ryöstötawaran tänne tulleita 'omistajia' tulla saattamaan mihinkään rangaistukseen. Warastetut tawarat otetaan heiltä waan pois, ja sillä hywä.»⁵⁵

Suomen Sosialidemokraatin uutisointi suomalaisvapaaehtoisten kielteisestä esiintymisestä poikkesi huomattavasti porvarillisista lehdistä.

Porvarilliset lehdet vähätelivät suomalaisten huonoa käytöstä, mutta *Suomen Sosialidemokraatti* kertoi siitä paljon ja paheksuvassa, moralisoivassa sävyssä.

Pohjan Poikain rykmentin jäsenten käyttäytymisestä Helsingissä ennen lähtöä Tallinnaan riitti *Suomen Sosialidemokraatille* kerrottavaa moneksi päiväksi. 24.1.1919 lehti kertoi neljän Pohjan pojan tekemästä ryöstöstä. Otsikko oli huomiota herättävä: »Wiroon menewissä vapaaehtoisissa mätääineksia. Tehneet ryöstön.» Lehden jutun mukaan neljä Pohjan poikaa oli ryöstänyt liikemiehen. Alkoholit oli jälleen mukana kuvioissa: »Luwaten konjakkia liikemiehelle, lähtiwät miehet Cafe de Parisiin [...] Tällöin otti eräs esille browningin uhaten ampua liikemiehen. Samalla wiettiin liikemieheltä lompakko, joka sisälsi 5,700 mk.»⁵⁶

Nimimerkki Sasu Punanen kommentoi ryöstöä: »Mutta mikä isänmaaton kulassi lie ollutkaan. [...] Ei hellittänyt pojille pennejä. [...] Piti panna mies ymmärtämään, että rahasta oli kysymys. Ja kun browningin kanssa taskut tarkastettiin, niin löytyihän sitä, vaikka aluksi kielsi. Löytyi ihan 5,700 markkaa. Mutta ajat näkyvät hiljalleen muuttuwan. Ei saisi enää sotasaalistakaan ottaa. Niin nuukia sitä nyt aletaan olla. Wiskaali ja poliisi on heti niskassa. Näinkin pienestä. Ja ihan Rääweliin lähtewästä laiwasta uskalletaan napata yksi taskuntarkastaja kiinni. Jospa nuo toiset olisiwat päässeet. He toisiwat kotimaahan paljon sotasaalista, ja meidän kansallisrikkautemme lisääntyisi näköjään. Ei niillä wapausmitaleilla eletä.»⁵⁷ Sasu Punanen eli toimitussihteeri Yrjö Räisänen toi sarkastisella, suorastaan ilkeilevällä huumorillaan esille erittäin kriittistä suhtautumistaan Viron-vapaaehtoisia kohtaan.

Sasu Punanen jatkoi suomalaisten vapaaehtoisten mustamaalaamista myöhemmin keväällä Pohjan Poikain rykmentin vallattua Valgan ja Marienburgin kauppalat. Pakinassaan »Terweisiä Walkista» 16.4.1919 nimimerkki otti sarkastisella tavallaan jälleen kantaa vapaaehtoisotilaiden kielteiseen käytökseen. Pakinassa esitettiin kuvitteellisia otteita Pohjan Poikain rykmentin sotilaan kirjeestä kotiin: »Olimme Marienburgin walloituksessa ja sieltä tuotiin niin pirusti tawaraa, että sitä oli joka paikka täynnä. Pojat löiwät siellä kaikki paikat tyhjiksi ja ryöstiwät myöskin ihmiset, jotka tuliwat kaduilla vastaan, millä oli hywä turkki ja kellot ja myöskin rahat [...] ja sitten kalossin kuwa p...lle [...] Taloista pojat pesorkkasivat aina sikoja ja maitoa, että me elettiin siellä oikein wapaata elämää.»⁵⁸

Nimimerkin – ja siis myös *Suomen Sosialidemokraatin* – hampaissa oli jälleen suomalaisten vapaaehtoisten harjoittama ryöstely. Lehti on raportoinut sellaisia asioita, joista porvarilehdet vaikenivat täysin. Marienburgissa tapahtunut ryöstely ei ole pelkästään *Suomen Sosialidemokraatin* keksimää mustamaalausta. Pohjan Pojat todella ottivat Marienburgissa väkisin haltuunsa rykmentin huoltoon tarvittua materiaalia, ja jotkut sotilasta panivat omavaltaisesti toimeen luvattomia kotietsintöjä.⁵⁹ Tätä voi aiheellisesti pitää ryöstelynä.

Pakina jatkui: »Lopuksi poika kertoo saaneensa kirjeen, jossa pahoiteltiin äkkilähtöä, mutta sitten kuitenkin sanottiin, että parasta se sitenkin taisi olla. Ja poika on itsekin sitä mieltä, että se oli paras teko, sillä se juttu, joka näin jäi hänen puolestaan kesken siellä kotipitäjässä, vanhenee kun hän malttaa olla kaksi vuotta poissa niiltä mailta.»⁶⁰ Pakinassa vihjailtiin taas Pohjan Poikain rykmenttiin kuuluneiden sotilaiden »kelvottomuudesta» ja »mätäaineksista», suorastaan rikollisuudesta; kahdessa vuodessa vanheneva juttu viitannee rikosasian syyteoikeuden vanhenemiseen.

»Inhoittawa werityö Walkassa» – Tapaus Viljo Juutilainen

Viron ja Latvian rajalla Valgan kauppalassa virolainen vänrikki Kriisa ampui 7.4.1919 epäselvissä oloissa kouvolaalaisen sotamiehen Viljam (Viljo) Juutilaisen. Virolaisten mukaan Juutilainen ja toverinsa Einar Mäkelä olisi pidätetty häiritsevän käyttäytymisen vuoksi, jolloin Juutilainen olisi käynyt puukon kanssa Kriisan kimppuun.⁶¹

Kouvolan Sanomissa oman kylän pojan epäselvä ampumistapaus ymmärrettävästi uutisoitiin suurin otsikoin. Lehti kirjoitti 15.4.1919 tapauksesta otsikolla »Inhoittawa werityö Walkassa. Kaupunginwiranomaisen ampunut aiheettomasti 'Pohjan Poikiin' kuuluwan sotilaan». Jo otsikko otti kantaa tapaukseen luonnehtimalla sitä »inhoittawaksi werityöksi». Jutussa selvitettiin laajasti tapausta. »Toissa maanantaina (7.4.1919) sattui Walkan kaupungissa Wirossa kaamea tapaus, jonka uhriksi joutui [...] Wiljo Juutilainen Kouwolasta.»⁶²

Sitten seurasi »erään Juutilaisen komppaniatowerin» kuvaus tapahtuneesta. Ilmeisesti tämä kuvaus oli toisen käden tietoa. Kuvauksessa kerrottiin muun muassa, että Juutilainen ja Mäkelä olivat lähteneet

käymään sotilaskodissa. Sotilaskoti oli kuitenkin ollut kiinni, joten Juutilainen ja Mäkelä lähtivät palailemaan komppaniensa majoituspaikkaan. Matkalla vastaan oli tullut vänrikki Kriisa, joka oli pidättänyt Juutilaisen ja Mäkelän. Pidätyksen perusteena oli ollut se, että kello oli yli 21, jolloin kaupungissa ei enää olisi saanut liikkua. *Kouvolan Sanomien* haastatteleman sotilaan mukaan tuo määräys kuitenkin yleensä koski vain siviilejä, ja lisäksi kello oli todellisuudessa ollut vasta kahtakymmentä vaille 21. Juutilainen ja Mäkelä eivät myöskään olleet käyttäneet millään lailla sopimattomasti.⁶³

Päävartioon vietässä Juutilainen ei ollut *Kouvolan Sanomien* mukaan mitenkään vastustellut, olipahan vain Kriisan mielestä kävellyt liian hitaasti. Tähän Juutilainen oli todennut, että »kerkiäähän tästä vähemmälläkin». Tästä kimmastuneena oli virolaisupseeri ampunut Juutilaista takaapäin päähän niin, että »weri räiskyi ympäri seiniä ja lattiaa». ⁶⁴ Tapauksen tarkan kuvaamisen tarkoituksena lienee ollut osoittaa sen käsittämättömyys ja raukkamaisuus: *Kouvolan Sanomien* esittämän mukaan mitään hyväksyttävää syytä Juutilaisen pidättämiselle ja varsinkaan surmaamiselle ei ollut. Lehden mielestä erityisen raukka- maista oli ampua aseetonta miestä takaapäin päähän.

Tapahtumien todellista kulkua lienee enää mahdollon selvittää. On luultavaa, että *Kouvolan Sanomat* esitti Juutilaisen puhtoisempana kuin tämä varsinaisesti olikaan tilanteessa ollut. Jonkinlaisena vastusteluna voi pitää suunsoittoa komendantinapulaiselle. Jutun lopuksi *Kouvolan Sanomat* selvitti paikallislehtiluonteensa mukaisesti oman kylän pojan henkilöhistoriaa: »Wiljo Juutilainen oli Kouvolasta, weturinkulj. A. Juutilaisen poika», joka oli vuonna 1918 osallistunut sotatoimiin saksalaisten joukkojen mukana ja tammikuussa 1919 eronnut Kouvolan yhteiskoulun seitsemänneltä luokalta liittyäkseen Pohjan Poikiin.⁶⁵ Saksalaisten joukoissa olon mainitseminen palveli sitä tarkoitusta, että korostettiin Juutilaisen kunnollisuutta; olihan valkoisessa Kouvolan kauppalassa hyvää meriittiä taistelukokemus »oikealta» puolelta vuoden 1918 sodasta. Veturinkuljettajan poikana Viljo Juutilainen oli tyyppillinen kouvoolalaispoika.

Helsingin Sanomat ehti uutisoimaan Juutilaisen tapauksesta jo sunnuntaina 13.4.1919 ennen *Kouvolan Sanomia*, koska lehti ilmestyi useammin. *Helsingin Sanomat* kirjoitti otsikolla »Suomalainen wapaaehtoinen murhattu Wirossa. Murhaaja wirolainen sotilashenkilö». *Hel-*

singin Sanomat korosti Juutilaisen kunnollisuutta: »Murhattu Juutilainen [...] oli käytökseltään pidetty sekä muutenkin esimiestensä ja toweriensä suosima. Murha tuntuu näin ollen sitäkin omituisemmalta, kun hän tämän lisäksi oli aiwan aseeton. [...] Koko murha joutuu hämmästyttävään waloon senkin johdosta, että wainaja on murhan jälkeen perin pohjin ryöwätty.»⁶⁶ Esittelemällä Juutilaisen kunnollisuutta ja väit-tämällä, että wainaja olisi vielä ryöstettykin *Helsingin Sanomat* vahvisti jo jutun otsikosta selville käynnyttä asennettaan Juutilaisen surmaamisen ehdottomasta tuomittavuudesta.

Suomen Sosialidemokraatti ei maininnut Juutilaisen tapauksesta mitään. Samoihin aikoihin ruotsalaiset vapaaehtoisjoukot teloittivat oman vapaaehtoisjoukkonsa jäsenen, luutnantti Franchin. Tämän *Suomen Sosialidemokraatti* kyllä uutisoi.⁶⁷ Juutilaisen tapauksen uutisoimatta jättäminen osoittaa *Suomen Sosialidemokraatin* kielteistä asennetta Viron-vapaaehtoisia kohtaan: ei nähty tarpeelliseksi uutisoida tapausta, jossa surmansa saaneesta Juutilaisesta olisi voinut syntyä myönteinen kuva tai kuva rikoksen uhriksi joutumisesta. *Suomen Sosialidemokraatin* mielestä suomalaiset vapaaehtoiset olivat pikemminkin itse rikollisia ja pahantekijöitä.

Yllättäen myös *Hufvudstadsbladet* jätti Juutilaisen tapauksen lähes kokonaan käsittelemättä. Ainoa asiaan liittyvä maininta oli 15.4.1919 ilmestyneessä numerossa. Virossa menehtyneiden suomalaisten vapaaehtoisien luettelossa mainittiin, että »Den 11 April hämtades till Reval liken av Viljam Juutilainen från Korvela»⁶⁸. Samassa numerossa käsiteltiin kuitenkin laajasti riikinruotsalaisen luutnantti Franchin ampumistapausta. On hämmästyttävää, että lehti jätti tapauksen näin vähäiselle

Viljam Juutilaisen kuolinilmoitus *Helsingin Sanomissa* 18.4.1919.

The death notice of Viljam Juutilainen, published in the *Helsingin Sanomat* on April 18, 1919.

käsittelylle. Ainoassa maininnassa tapauksesta oli Juutilaisen kotipaikakin kirjoitettu väärin – »Korvela».

Ymmärrettävästi Juutilaisen tapaus kuohutti Kouvolassa tunteita enemmän kuin Helsingissä, mutta koska myös *Helsingin Sanomat* kirjoitti laajahkosti asiasta, on *Hufvudstadsbladetin* toiminta hyvin kummallista. Mikä lienee ollut *Hufvudstadsbladetin* vaitonaisuuden syynä? Ja miksi samoihin aikoihin tapahtunutta ruotsalaisen luutnantin ampumista käsiteltiin hyvinkin laajasti? Olisiko ruotsinkielinen *Hufvudstadsbladet* pitänyt riikinruotsalaisen upseerin henkeä arvokkaampana kuin suomenkielisen sotamiehen?

Takaisin kotiin

Maaliskuussa 1919 suomalaiset vapaaehtoiset alkoivat palailla kotimaahan. Kotiinpaluu ei sujunut suomalaisilta sotureilta aivan kivuttomasti, matkalla juopoteltiin ja joillekin sotureille kävi niinkin, että saadut palkkarahat tulivat tuhlatuiksi jo Tallinnassa. Tästä oli seurauksena, että joitakin Virosta palanneita kierteli ympäri Helsinkiä rahaa keräämässä. *Helsingin Sanomat* ohitti asian lyhyin maininnoin, mutta *Suomen Sosialidemokraatti* otti siitä kaiken irti kirjoittaen asiasta moneen kertaan.

Jutussa »Wirosta tulleet kerjäläissoturit» *Suomen Sosialidemokraatti* teki tietäväksi, että nämä kerjäläissoturit eivät suinkaan olleet oikealla asialla, sillä »päätoimikunta waroittaa antamasta almuja noille tuhlaavaisille weijareille». Sana »veijari» kuulostaa nykyään pilke silmäkulmassa lausutulta lievähköltä nimitykseltä, mutta vuonna 1919 sen merkitys lienee ollut huomattavasti kielteisempi. *Suomen Sosialidemokraatti* jatkoi: »Eräitä Wirosa saapuneita wapaaehtoisia on kierrellyt yksityisten henkilöiden luona apua pyytämässä wedoten siihen, että he eivät ole saaneet palkkaansa, tai owat saaneet sen Wiron rahassa. [...] Päätoimikunta ilmoittaa, että Wirosa palaawille on suoritettu heidän saamisensa täydellisesti.»⁶⁹

Lehdissä alkoi Viron vapaussodan suomalaispanoksen jälkipuinti heti kiivaimpien taisteluiden tauottua. *Helsingin Sanomat* analysoi Viron-retkikunnan toiminnan sujumista: »[Virossa] tunnetaan myöskin suurta kiitollisuutta suomalaisia kohtaan, eikä tuo kiitollisuus suinkaan

ole tyhjänpäiväistä kohteliaisuutta, vaan todellista ja wilpitöntä. [...] suomalaisemme owat todella pystyneet wirolaisille walmistamaan sen turwan bolshevikkeja vastaan, mikä suomalaisen wapaehtoisen apuretkikunnan tarkoituksena olikin, ajamalla julman wihollisen maasta pois.»⁷⁰ *Helsingin Sanomat* esitti tässä suomalaisten osuuden Viron vapaussodassa hyvinkin merkittäväksi.

Hufvudstadsbladet julkaisi Virosta palaavien suomalaissotilaiden yhteenvedonomaisten haastattelun oloista Virossa ja koko retken sujumisesta. Haastatellut soturit olivat kuuluneet Pohjan Poikain I Pataljoonaan, joka oli juuri huhtikuun alussa palannut Suomeen. Ennen miesten kertomusta oli äänessä kuitenkin selvästi *Hufvudstadsbladetin* toimittaja: »Finländarnas brinnande stridlust och deras framgångar ha förskaffat dem stort anseende i Estland och gjort dem fruktade bland bolshevikerna. Mångenstädes ha dessa t.o.m. tagit till flykten då de fått höra att de haft finländare emot sig.»⁷¹ *Hufvudstadsbladetin* juttu jatkui varsinaisella kertomuksella: »Maten har varit god och lönerna ha betalats, tillfälle till bad ha erbjudits. Sämst har det varit beställt med tobaken och nyheterna från hemlandet.»⁷²

Hufvudstadsbladetin haastattelemien sotilaiden Viron-retki tuntuu menneen erinomaisesti. Kertomuksen perusteella kaikki perustavanlaatuiset asiat ovat olleet kunnossa. Lehti maalasi kovin ruusuisen kuvan Viron-retken sujumisesta. Todellisuudessa esimerkiksi palkanmaksussa oli paljonkin epäselvyyksiä, samoin huolto oli toisinaan hyvin epämääräistä.⁷³ *Hufvudstadsbladetin* esittämä haiskahtaa »viralliselta totuudelta», jonka mukaan suomalaisten osanotto Viron vapaussotaan sujui kaikin puolin mainiosti.

Kouvolan Sanomien koko retkikuntaa käsitellyt jälkipyykki jäi vähäiseksi. Viron-retkikunnalle annettu huomio kiinnittyi keväällä 1919 lähes pelkästään Viljo Juutilaisen ampumistapaukseen. Myöskään *Suomen Sosialidemokraatti* ei varsinaista jälkipyykkiä harrastanut; lehti keskittyi paheksumaan Virosta palanneiden »kerjäläissotureiden» toimintaa.

Lähdeviitteet

¹ Raun, Toivo U.: *Viron historia*. Helsinki 1989, s. 127–128; Zetterberg 2007, s. 492–493; Mattila, Jukka I. & Kemppe, Jarkko: *Viron vapaussota 1918–1920*. Jyväskylä 2006, s. 9; Turtola, Martti: *Kenraali Johan Laidoner ja Viron tasavallan tuho 1939–1940*. Keuruu 2008, s. 46.

- ² Raun 1989, s. 130–133; Zetterberg 2007, s. 497.
- ³ Helanen, Vilho: *Suomalaiset Viron vapaussodassa*. Helsinki 1921, s. 39–43; Zetterberg 1977, s. 67; Mattila & Kemppi 2006, s. 13–16; Zetterberg 2007, s. 500–501.
- ⁴ Helanen 1921, s. 50–55; Raun 1989, s. 135–136; Zetterberg 2007, s. 501–503.
- ⁵ Helanen 1921, s. 56–57; Mattila & Kemppi 2006, s. 17.
- ⁶ Helanen 1921, s. 58–59; Raun 1989, s. 136–137; Zetterberg 2007, s. 504.
- ⁷ Helanen 1921, s. 64–72; Taunila, Leila: »Kun weli on wainon alla, on waara myös omamme». Idealistisen ja realistisen linjan heijastuminen kokoomuslehtien Viron-poliittiseen kirjoitteluun 1918–1922. Teoksessa *Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991*, toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1997, s. 95–96; Mattila & Kemppi 2006, s. 45, 59–63; Zetterberg 2007, s. 504–505.
- ⁸ Helanen 1921, s. 78; Raun 1989, s. 137; Zetterberg 2007, s. 507; Heino, Iiris: *Hinnalla hengen ja veren. Suomalaisten vapaaehtoisten sotaturmat Virossa vuonna 1919*. Helsinki 2000, s. 14–15.
- ⁹ Jatkossa lyhyemmin Päätoimikunta.
- ¹⁰ Hovi, Olavi & Joutsamo, Timo: *Suomalaiset heimosoturit Viron vapaussodassa ja Itä-Karjalan heimosodassa vuosina 1918–1922*. Turku 1971, s. 113; Zetterberg, Seppo: *Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiopolitiikan alkuun*. Forssa 1977, s. 158–159; Arimo, Reino: *Suomen sotilasjohdon osuudesta heimosotiin. Sotahistoriallinen aikakauskirja 4*. Helsinki 1985, s. 59; Vares, Vesa: *Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. Helsinki 1993, s. 449–450; Leskinen, Jari: *Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940*. Juva 1999, s. 10; Niinistö, Jussi: *Heimosotien historia 1918–1922*. Helsinki 2005, s. 86–88.
- ¹¹ Helanen 1921, s. 110; Niinistö 2005, s. 90–92.
- ¹² Hovi & Joutsamo 1971, s. 114; Arimo 1985, s. 58; Niinistö 2005, s. 87, 90, 112–115.
- ¹³ Helanen 1921, s. 113; Hovi & Joutsamo 1971, s. 139; Zetterberg 1977, s. 161–162; Heino 2000, s. 18, 57–58; Niinistö 2005, s. 92.
- ¹⁴ Helanen 1921, s. 279–295; Hovi & Joutsamo 1971, s. 112; Zetterberg 1995, s. 95; Niinistö 2005, s. 98–105; Zetterberg 2007, s. 507–508.
- ¹⁵ Helanen 1921, s. 367–399; Hovi & Joutsamo 1971, s. 112; Heino 2000, s. 8–9; Zetterberg 2007, s. 507–508.
- ¹⁶ Zetterberg 2007, s. 507.
- ¹⁷ Esim. Helanen 1921, s. 227–229; Niinistö 2005, s. 94, 128, 135–140; Mattila & Kemppi 2006, s. 86–87.
- ¹⁸ Niinistö 2005, s. 144; Zetterberg 2007, s. 507.
- ¹⁹ Jatkossa viitteissä Helsingin Sanomat = HS, Hufvudstadsbladet = Hbl, Kouvolan Sanomat = KS, Suomen Sosialidemokraatti = SSd.
- ²⁰ Westman, Ulla-Stina: *Finland: Från censur till självcensur*. Teoksessa *Pressen i Norden. En bok om pressen i de nordiska länderna – dess historia – dess uppgifter – dess problem*. Toimittanut Einar Østgaard. Stockholm 1979, s. 112–114; SLH 2, s. 339–340, 373; SLH 5, s. 130–133, 143–147; SLH 6, s. 6–7, 168–171; Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo: *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki 1998, s. 149–150. Lyhenne SLH viittaa teossarjaan *Suomen lehdistön historia* (Osa 2: *Sanomalehdistö suurlakosta talvi-sotaan*. Kirjoittaneet Toivo Nygård ja Raimo Salokangas, Kuopio 1987; Osat 5–7: Toimittaneet Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988.).
- ²¹ HS 21.12.1918.
- ²² Hbl 22.12.1918.
- ²³ Hbl 22.12.1918.
- ²⁴ HS 12.1.1919.
- ²⁵ HS 12.1.1919.
- ²⁶ SSd 18.1.1919.
- ²⁷ SSd 20.1.1919.

- ²⁸ HS 10.1.1919.
²⁹ HS 17.1.1919.
³⁰ KS 14.1.1919.
³¹ HS 10.1.1919.
³² HS 12.1.1919.
³³ SSd 17.1.1919.
³⁴ Esim. Niinistö 2005, s. 102–103.
³⁵ HS 20.1.1919.
³⁶ Hbl 21.1.1919.
³⁷ KS 21.1.1919.
³⁸ Hbl 23.1.1919; Helanen 1921, s. 288; Niinistö 2005, s. 98.
³⁹ SSd 5.2.1919.
⁴⁰ Helanen 1921, s. 367–399; Zetterberg 2007, s. 507.
⁴¹ HS 2.2.1919.
⁴² HS 3.2.1919.
⁴³ Niinistö 2005, s. 92.
⁴⁴ HS 21.12.1918.
⁴⁵ Niinistö 2005, s. 98.
⁴⁶ Hbl 22.12.1918.
⁴⁷ SSd 23.12.1918.
⁴⁸ SSd 11.2.1918.
⁴⁹ SSd 19.3.1919.
⁵⁰ Eduskunta. Edustajamatrikkeli, kansanedustajat 1907–
[http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnro}=911405&{kieli}=su&{haku}=](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnro}=911405&{kieli}=su&{haku}=kaikki)
kaikki, luettu 21.2.2010.
⁵¹ Heino 2000, s. 40–41; Niinistö 2005, s. 94, 109–110, 124, 135–140.
⁵² HS 29.1.1919.
⁵³ HS 16.3.1919.
⁵⁴ HS 23.3.1919.
⁵⁵ SSd 26.3.1919.
⁵⁶ SSd 24.1.1919.
⁵⁷ SSd 24.1.1919.
⁵⁸ SSd 16.4.1919.
⁵⁹ Niinistö 2005, s. 128.
⁶⁰ SSd 16.4.1919.
⁶¹ Heino 2000, s. 41; Niinistö 2005, s. 135–136.
⁶² KS 15.4.1919.
⁶³ KS 15.4.1919.
⁶⁴ KS 15.4.1919.
⁶⁵ KS 15.4.1919.
⁶⁶ HS 13.4.1919.
⁶⁷ SSd 5.4.1919.
⁶⁸ Hbl 15.4.1919.
⁶⁹ SSd 10.4.1919.
⁷⁰ HS 16.3.1919.
⁷¹ Hbl 7.4.1919.
⁷² Hbl 7.4.1919.
⁷³ Esim. Niinistö 2005, s. 123, 137.

A Bunch of Bandits or the Vanguard of Civilization? The Finnish Volunteers in the Estonian War of Liberation as seen by Finnish Newspapers

In February 1918, the German forces pushed from Latvia across the border into Estonia, and by February 24, the Russian Bolshevik armies had retreated from the Estonian territory. The Estonian National Council issued the Estonian Declaration of Independence and formed a provisional government under Konstantin Päts. This period of independence was, however, short-lived, as the Germans marched into the capital Tallinn and toppled the government. By the fall of 1918, the military position of Germany had begun to deteriorate, and upon the breakout of the German Revolution, the German troops in Estonia started to voice requests to return home. The Estonian provincial government resumed its work after World War I had ended with the capitulation of Germany. As Soviet Russia was dead set against an independent Estonia, Lenin's Bolshevik Government repudiated the Treaty of Brest-Litovsk and sent its forces to Estonia in late November 1918.

The Red Army moved fast and deep into the Estonian territory initially, capturing the border town of Narva on November 28, and by Christmas Eve, it had advanced to within 30 kilometers of Tallinn. Since the newly formed Estonian Army was poorly armed and equipped, the provisional government requested foreign assistance. As a response, two volunteer units called the First Finnish Volunteer Unit and the Pohjan Pojat («Sons of the North») Regiment were formed in

Finland under the command of the Swedish Major Martin Ekström and Estonian Lieutenant Colonel Hans Kalm, respectively. Of approximately 3,800 Finnish volunteers involved in the Estonian War of Liberation, 3,700 saw actual combat. By January 1919, the Estonians managed to turn the tables and subsequently ousted the remaining Bolsheviks from Estonia by the end of February. Ekström's outfit fought in the north, Kalm's regiment in the south. The Finnish volunteers returned home in April and May 1919 after gaining recognition for their combat prowess, keenness on fist-fighting between themselves and with the Estonians, as well as for binge drinking and looting.

I compared four Finnish newspapers in order to determine the attitude of the Finnish press towards the Finnish volunteers' involvement in the Estonian War of Liberation. The selected newspapers were the most widely-circulated national newspaper and the organ of the Progress Party the *Helsingin Sanomat*, the most widely-read Swedish language paper the *Hufvudstadsbladet*, a relatively small-circulation local paper the *Kouvolan Sanomat* from the southeast, and the *Suomen Sosialidemokraatti*, which was the organ of the Social Democratic Party.

The view of the *Helsingin Sanomat* and the *Hufvudstadsbladet* was that Finnish involvement in fighting in Estonia was a means of defending Western civilization and all of its sacred values – the West and Europe stood for all things good and right as opposed to the Bolsheviks, who were barbarians from the East and whose aim was to crush the civilization of the West. These two papers maintained that the Finns in particular should assume responsibility for the fate of their kindred nation. The *Suomen Sosialidemokraatti* underlined the importance of the fight for democracy while agreeing at least to some extent to the idea of assisting the kindred brothers.

The *Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet*, and *Kouvolan Sanomat* printed stories highlighting the heroism of the Finns and a large number of Finnish soldiers' first-hand descriptions of combat. Some of these were much exaggerated – without doubt. The *Suomen Sosialidemokraatti* did not publish stories of actual combat.

The *Suomen Sosialidemokraatti* paid considerable attention to the negative traits of the Finnish volunteers such as their penchant for looting, fighting, and heavy drinking, while omitting all mention of their success in combat. The paper adopted a generally negative atti-

tude towards the volunteers. The right-wing papers contained only very brief news of the Finns' unruly behavior.

In the town of Valga on the Estonian-Latvian border on April 7, 1919, Second Lieutenant Kriisa of the Estonian Army shot dead Private Viljo Juutilainen from Kouvola under dubious circumstances. The Estonians maintained that the latter had assaulted the former brandishing a knife, while the Finnish view was that Kriisa had simply committed a homicide in cold blood. The *Kouvolan Sanomat* covered the shooting of the local man extensively, and the *Helsingin Sanomat* also printed a related story, while the incident was completely ignored by the *Suomen Sosialidemokraatti*. However, at the same time the Swedish volunteers in Estonia executed one of their number, Lieutenant Franch – an event notified by the *Suomen Sosialidemokraatti*. The *Hufvudstadsbladet* also paid no notice to Juutilainen's case while providing extensive coverage of Franches execution, which is surprising and makes one wonder what were the reasons behind the selective silence of the Swedish-language paper – or did the editors consider the life of a Swedish officer more valuable than that of a Finnish trooper?

The *Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet*, and *Kouvolan Sanomat* focused in their articles on the successes of the Finnish volunteers, occasionally resorting to exaggeration, while not remaining silent on the negative aspects of the Finns' behavior. The *Suomen Sosialidemokraatti* adopted a universally negative attitude towards the volunteers and used extremely ugly language on many occasions, which partly stems from the fact that the volunteers in Estonia represented White Finland, which had been the antagonist to the paper's editorial staff and readership in the Finnish Civil War.

(s. 1945), valtiotieteiden kandidaatti, toimittaja, tietokirjailija ja pilapiirtäjä. Julkaissut Suomessa, Yhdysvalloissa ja Latviassa useita teoksia, aiheina mm. Baltia, sotahistoria, tiedustelutoiminta ja elämäkerrat. WSOY julkaisi syksyllä 2010 hänen kirjansa *Paha sektori. Atomipommi, kylmä sota ja Suomi*, joka on artikkelin pohjana.

Yhdysvaltain strategista tiedustelua ja ydinaseamaalitusta Suomessa 1950- ja 1960-luvulla

Suomella oli kylmän sodan aikana strateginen asema kahden vihamielisen blokin välissä. Maamme kiinnosti suurvaltoja puskurivyöhykkeenä sekä läpikulku- ja ylilentoalueena. Suomalaisia kohteita vastaan olisi molemmin puolin voitu käyttää taktisia ydinaseita, vaikkapa ennaltaehkäisevästi. Heti sodan alussa olisivat pommittajamuodostelmat hyökänneet ilmatilamme kautta itään. Neuvostoliitto halusi havaita ja torjua vihollisen ydinhyökkäyksen viimeistään Suomen kohdalla.¹

Itärajamme oli lähellä merkittäviä neuvostokeskuksia, ja sillä oli merkitystä sekä sotasuunnitelmien että tiedustelun kannalta. Sotilaat informoivat hallitusta vuonna 1958, että rajojemme takana oli runsaasti »atomipommimaaleja». Puolustusneuvosto raportoi tuolloin, ettei elintärkeitä neuvostokohteita ollut lännen ulottuvilla missään niin lähellä kuin Suomen suunnalla. Johtopäätös oli, että joko Suomi järjestää ilmavalvontansa kuntoon ja estää myös lännen tiedustelijoiden toiminnan tai Neuvostoliitto ryhtyy omiin toimiinsa alueellamme. Vielä tarkemmin: ellemme estä lännen lentoja alueemme yli, Neuvostoliitto sijoittaa tänne hävittäjiä ja niiden johto-organisaation ottaen käyttöönsä 12 lentokenttää Helsingistä ja Turusta aina Ivaloon asti.²

Yhdysvaltain puolustusvoimain johtoelin JCS (Joint Chiefs of Staff) oli todennut jo huhtikuussa 1949 Skandinavian maista: *Current strategic plans envisage overflights of their territories by combat aircraft* (Voimassa olevat strategiset suunnitelmat edellyttävät taistelulentokonei-

den lentävän niiden alueiden yli).³ Myös Skandinavian lentokenttien käyttöä sotatilanteessa valmisteltiin.

Ydinaseiden laajaa käyttöä Suomea vastaan sinänsä ei pidetty meillä todennäköisenä, mutta ajan mittaan saatiin tietoon, että Neuvostoliitto voisi hajauttaa ilmavoimiaan suojaan liittolaisten – myös Suomen – kentille ja että Yhdysvallat sisällytti meidän lentokenttämme ydinmaaliluetelloonsa. Ilmavoimiemme arvioissa näkyi jo 1950-luvun lopulla Naton uhka siitä, että se voisi tuhota ydinpommein Suomen kentät estääkseen vihollista käyttämästä niitä.⁴

Yhdysvaltain tiedusteluelimet tutkivat 1940-luvun lopulta lähtien lentokenttämme ja niiden kapasiteettia sekä rannikkoamme. Keskustiedustelupalvelu CIA (Central Intelligence Agency) ja US Army laativat salaisia kirjoja, joissa oli valokuvat ja kartat rannikkomme kaikista isoista ja pienistä satamista, samoin rannoilta sisämaahan johtavista teistä. Koko rannikko ilmakuvattiin, mahdollisesti alun perin suomalaisten toimesta, ja sen soveltuvuus maihinnousuihin arvioitiin 1960-luvun alussa. Erityisesti Pohjanlahden hiekkarannat näyttivät kiinnostavan.⁵

Laivastotiedustelun (ONI, Office of Naval Intelligence) papereista näkyy, että talvella 1947 kehiteltiin operaatio Alfaa, joka oli maihinnousu Lounais-Suomeen. Operaatio Beta samoihin aikoihin tarkoitti viiden divisioonan maihinnousua pohjoisesta Lappiin mahdollisen suursodan aikana. Lappi-katsauksessaan vuonna 1950 CIA kertoi, mitä kenttiä voitiin laajentaa ja mitkä kestivät raskaatkin lentokoneet. »Suomalaiset asiantuntijat vahvistavat, että moderni mekaaninen kalusto ja luonnonolot tekevät mahdolliseksi saada melkoinen lentotukikohta Suomessa valmiiksi kuukauden ajassa.»⁶

Yhdysvaltain Kansallisessa tiedustelukatsauksessa vuodelta 1964 on liitteenä luettelo 63 käyttökelpoisesta lentokentästä Suomessa ja arvio siitä, mitkä siviilikentät kestävät raskaat pommikoneet ja sopivat niitä tukeville taktisille hävittäjille. Käytössä oli myös lentoväyläkartta, johon on merkitty itärajan lentokieltovyöhyke.⁷

Amerikkalaisten sotilasmaantieteellisistä katsauksista ilmenee, että lähestyminen maitse, meritse ja ilmoitse eri vuodenaikoina ja eri sääoloissa oli suunniteltu tarkoin. Maaoffensiivit todettiin vaikeiksi; eniten 1950- ja 1960-luvulla kiinnostikin ilmatila. Amerikkalaispilotit saivat tuntumaa vaikeisiin pohjoisen alueen lentoihin Itämerellä, Barentsin-

Alusna, Helsinki, R-72-46, dated 30 October 1946.

2. The below-listed second class airfields are reported by the same source (H219A - B-2). These are indicated by blue dots on enclosure (A).

Aero-drome	Location	Description	Size	Equipment	Use	Runways
Kymi	60°34'30"N 26°54'20"E	Runway, for all planes	1300 x 150 m.		Military aviation.	N-S 1300 m.
Siika- kangas	61°50'N 24°12'E	No Runways, for all planes.	Round field. D=1000m.	3 sheds.	Military aviation.	
Vesi- vehmaa	61°08'N 25°42'E	Runways, for medium (heavy) planes.		4 sheds.	Military aviation.	N-S 870m. NW-SE 870m. NE-SW 1030m.
Selän- pää	61°04'N 26°48'18"E	Runways, for all planes.			Military aviation.	N-S 900m. NW-SE 1000m. W-E 900m.

Suomen lentokenttien tarkka sijainti, koko, »kantokyky» ja varustetaso olivat jatkuvasti tärkeitä suurvalloille. Osa amerikkalaista tiedusteluraporttia syksyltä 1946.

The exact locations, capabilities, and equipment of Finnish airfields remained important pieces of information to the superpowers throughout the Cold War. A part of a US intelligence report from 1946.

merellä ja Neuvostoliiton yllä tekemillään tiedustelu- ja harjoituslennoilla, joiden aikana vallitsi täydellinen radiohiljaisuus ja jotka kestivät kymmenisen tuntia, jopa vuorokaudenkin.

Maalla Suomessa tutkittiin – tai saatiin meiltä valmiina tietopaketeina – maa-ainekset, maastonmuodot, pinta- ja pohjavedet, kallioperä, kasvillisuus, kosteus, lumisuus, jäätilanne ja korkeuserot. Lumessa ajamisen erikoisvaatimuksia kuvailtiin. Maaston sopivuuden sotilaalliseen rakentamiseen amerikkalaiset arvioivat myös. Oma kirja karttoineen syntyi rautateistä, maanteistä ja silloista. Näiden paikat, mitat ja kestävyys kirjattiin, samoin satamien polttoainesäiliöt.

Amerikkalaiset tiedustelu-, sotilas- ja muut viranomaiset kokosivat 1960-luvun alussa *Gazetteer No. 62 Finland* -nimisen tietopaketin Suomen maantieteellisistä piirteistä. Kooste paikannimistä ja pinnanmuodoista oli asiantuntijoiden mukaan kattavampi kuin meillä itsellämme oli käytössä. Arvioiden mukaan kirjaa oli kasattu »vuosia isolla porukalla» – todennäköisesti itse paikalla kuvaamalla ja karttoja tutkimalla.

Yhdysvalloilla oli suuri ja pätevä sotilasedustusto suurlähetystösäään, ja monet sotilasattaseat osasivat hyvin suomea. Pääesikunnan tutkintatoimiston salainen vuosikatsaus maaliskuussa 1953 totesi:

»Kuluneen vuoden maailmantilanteen kärjistyessä ilmeni entistä selvemmin länsivaltojen sotilasiamiesten eräs pätehtävä Suomessa. He tutkivat maata tulevana taistelukenttänä, jonka lasketaan joutuvan Neuvostoliiton miehittämäksi ja jonka takaisin valtaaminen tai ainakin täällä oleviin joukkoihin kohdistuva toiminta ovat jossain vaiheessa mahdollisia.»⁸

Amerikkalaisattasea, eversti Jesse Drain kuvasi ja mittaili apureineen Lapin siltoja, teitä, rajapaaluja ja muita kohteita elokuussa 1962 »poikkeuksellisen julkeasti» ja joutui poistumaan maasta avustajineen. Ihmetystä herätti sekin, että lähetystön CIA-edustaja oli marssinut tie- ja vesirakennushallitukseen tiedustelemaan, miten raskaita pansareita tietyt sillat kestäisivät.⁹

Norjan tiedustelujohtaja Vilhelm Evang selitti suomalaisille, mistä Drainin matka johtui. Neuvostoliitto oli ampunut harjoituksissa Jäämerellä »atomisukellusveneestä» 650 kilometriä kantavia ohjuksia, ja mantereeltakin oli laukaistu ohjuksia merelle. Se aiheutti Yhdysvaltain tiedustelun tehostumisen, ja kaikki mahdollinen, vähäisimmätkin seikat, pohjoisella alueella oli käsketty selvittää.¹⁰

Drain ei ollut ilmoittanut matkastaan puolustusvoimien sotilasiamiestoimistolle. Sen sijaan laivastoasiamies Edward Brookes yllätti toisin: hän ilmoitti vakoilumatkastaan Oulun ja Raahen satamiin kesäkuussa 1978 etukäteen. Brookes lähti matkalle, vaikka pääesikunta varoitti suurlähetystä luvattomasta toiminnasta. Suojelupoliisi raportoi, miten Brookes adjutantteineen kuvasi satamissa järjestelmällisesti. Matka jatkui Raahen, Kakkolaan ja Vaasaan. Jossain vaiheessa suojelupoliisi näyttää eksyneen jäljiltä. Sen entinen päällikkö Seppo Tiitinen muistaa tapauksen ainutlaatuisena; »mitään vastaavaa ei ole tapahtunut».

Maan kapein kohta näytti kiinnostavan amerikkalaisia – muttei vain heitä. Tiitisen mukaan venäläiset korostivat usein, ettei heitä kiinnosta Etelä-Suomi vaan se osa Suomea, jossa matka Neuvostoliiton ja Naton välillä on lyhin. Se on pohjoisessa.¹¹ Asiantuntijoiden mukaan neuvostoliittolaisten vakoilu oli vielä aktiivisempaa kuin amerikkalaisten, ja heitä myös karkotettiin Suomesta usein.

1970-luvun alussa sotilastiedustelumme kiinnitti taas huomiota Yhdysvaltain sotilasasiamiesten toimintaan. Ilmoituksessa todettiin »liisääntynyt aktiivisuus» sekä laivasto- että ilmailualalla. Ilmeisesti oli pysyvänä tehtävänä »selvittää Suomen satamia ja tuloväyliä sekä lentotoimintaan vaikuttavia tekijöitä koskeva kokonaisuus». Kiinnostusta oli osoitettu paitsi 24 satamaan Haminasta aina Tornioon asti myös kuutta sisävesisatamaa kohtaan.

Satatuhatta karttaa

Yhdysvaltain Army Air Force aloitti heti sodan jälkeen Länsi-Euroopan ilmakuvakartoituksen, ja työ jatkui 1950-luvulla. Karttoja tarvittiin paitsi tulevia sotatoimia ajatellen myös ohjusten ohjausjärjestelmiin. Tiedustelulla ja ilmavoimilla (USAF) oli ainakin jo vuonna 1952 käytössään vanhat ilmavalokuvat melkein koko Itä- ja Pohjois-Suomesta, osa niistä Saksasta takavarikoituja.

Armeijan tiedustelupalvelu G-2 kiirehti vuosina 1951–1952 uusien tarkkojen karttojen ja ilmakuvien saantia ja patisti sotilasasiamiestoimistoa Helsingissä. Pohdittiin, voisiko Suomeen lähettää tiedustelupalvelun kouluttaman topografispesialistitiimin, joka hankkisi arvokasta ajan tasalla olevaa sotilastopografista, maantieteellistä ja liikennöinti-tietoa. Tehtävänä oli selvittää maaston muotoja ja tyyppejä, kasvillisuutta, ilmastoja ja strategisia liikenneväyliä sekä tutkia, miten moottoroitu eteneminen onnistuu teiden ulkopuolella.¹²

Asian tärkeys todettiin, mutta Suomen ulkoministeriö ja pääesikunta olivat haluttomia kasvattamaan sotilasasiamiestöimistön vahvuutta.¹³ Washington komensi, että toimiston itsensä oli hankittava paitsi ilmakuvia myös hoidettava kuvaukset maassa – tarvittiin »pysty- tai vaakakuvia» maaston muodoista, metsistä, kaupungeista, teistä, rautateistä, vesistöistä ja muusta eri vuodenaikoina. Erityisesti piti kuvata kaikkien pääliikenneväylien varsilla. Suomesta saatavat valmiit kuvat oli lähetettävä kuukauden kuluessa, omiin kuvausmatkoihin annettiin aikaa puoli vuotta.

Tehtäviä sateli tiiviiseen tahtiin: samalla viikolla helmikuussa 1952 toimeksiantajia kiinnosti, kuinka syviä ja leveitä ojaia oli Pohjanlahden rannikkotasangon niityillä. »Mikäli mahdollista» ojaia piti käydä itse

katsomassa ja arvioida, paljonko ne haittaisivat osastojen liikkumista eri vuodenaikoina. Lisäksi piti toimittaa kartat Suomen ojitussuunnitelmista ja kaikista merkittävistä ojitetuista alueista. Vaadittiin myös tietoja Kemijoen silloista, Kymijoen sillasta Kuusankoskella, Jännevirran sillasta Kuopiossa ja Kitisen sillasta Kaukosessa: missä vaiheessa niiden rakentaminen oli ja millainen oli konstruktio? Oli kiire – tietoja tarvittiin tekeillä olleeseen tiedustelukatsaukseen.¹⁴

Samoihin aikoihin G-2 pyysi viipymättä tietoja siitä, miten rajavartiostot oli järjestetty ja sijoitettu sekä miten koulutettuja ja kuinka vahvoja ne olivat. Lapissa piti käydä tutustumassa »sääoloihin ja alueen rajavartiolaitokseen». Edelleen kirjoitettiin, ettei liikekannallepanosuunnitelman lähettäminen riittänyt, vaan tarvittiin lisätietoja puolustusvoimien organisaatiosta. Lisäksi sotilastiedustelu pyysi CIA:n pääjohtajalta vuonna 1951 tietoja Suomen valtateistä ja niiden silloista, myös siitä, miten teitä rakennettiin ja ylläpidettiin. Seuraava tietopyyntö koski rautateiden siltoja ja tunneleita.

G-2 pyysi hankkimaan ja lähettämään eri paikkakunnilta, koko maasta, järjestelmällisesti ja mahdollisimman pian karttoja – jokainen kartta kolmena kappaleena.¹⁵ Neuvottelut suomalaisten kanssa johtivat tulokseen, ja ilmakuvakarttoja toimitettiin vuosien ajan 1950-luvun mittaan. Vuonna 1953 todettiin, että maanmittaushallituksen karttapalvelulta oli saatava vielä 350 ilmakuvakarttaa, sitten koossa olisi kaikki, mitä Suomesta oli saatavissa. Se ei riittänyt, joten karttapalvelu lupasi toimittaa ilmakuvat myös alueilta, joista ei vielä ollut olemassa painettuja karttoja, jos amerikkalaiset maksavat valokuvapaperina, josta meillä oli pula.

Kyseessä oli noin satatuhatta valokuvaa. Ne maksoivat 85 senttiä kappale, mutta ne voitiin vaihtaa hyvälaatuiseen valokuvaperiin. Paperinippuja virtasi Suomeen diplomaattipostiin kätkeytyinä. Muutoin näin suurta määrää ei uskallettu lähettää edes väärällä nimellä, sillä asian paljastuminen »johtaisi kaiken todennäköisyyden mukaan vaikeuksiin, joilla voisi olla vakavat seuraukset».

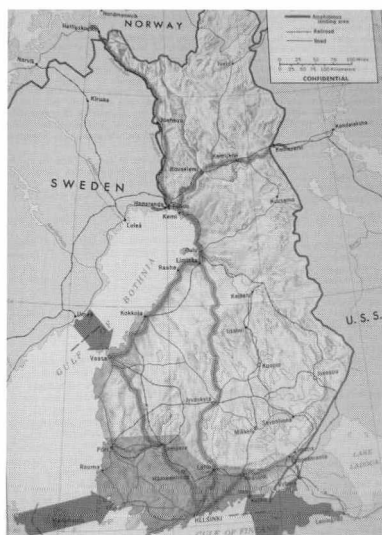
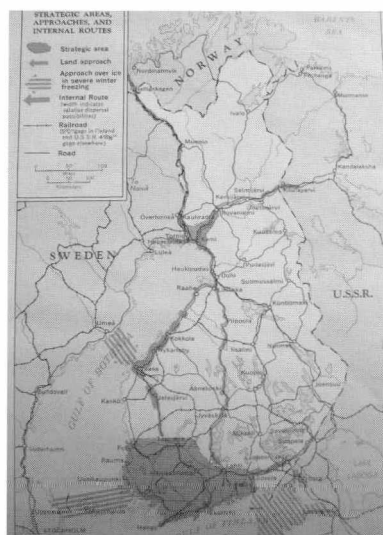
Eversti Washingtonista antoi määräyksen miehilleen Helsingissä: toimitamme 600 000 liuskaa kiiltävää valokuvapaperia, ostakaa 100 000 valokuvaa. Sekään ei riittänyt. Tarvittiin myös tilasto-, talous- ja mosaikkikarttoja, autoilijan tiekarttoja, Neuvosto-Karjalan karttoja sekä sähköverkko- ja telekommunikaatiokarttoja. Karttojen luovutus Yh-

dysvaltoihin jatkui sitä mukaa kuin niitä päivitettiin aina 1970-luvun lopulle asti, jolloin niitä oli jo julkisestikin saatavilla. Sotilastiedustelumme pani vuonna 1972 merkille Yhdysvaltain ilmailuattasean suorat kontaktit maanmittaushallitukseen.¹⁶ Loppuaikoina saatiin Amerikasta paperin sijasta vastapalveluna satelliittikuvaa.

Hieman huono omatunto G-2:lla näkyy olleen: se kirjasi vuonna 1952 sotilasasiamiesten sanat, että »me täällä [Helsingissä] olemme saaneet runsaasti informaatiota, kun taas suomalainen kollegamme Washingtonissa on kaikesta päätellen saanut hyvin vähän». Niinpä päätettiin virallisesti ja salaa, että suomalaisille voidaan ryhtyä kanavoimaan tiedustelutietoa, jos he puolestaan toimittavat omia tietojaan. State Departmentin (ulkoministeriö) ja Pentagonin yhteinen Military Information Control Committee MICC antoi kesäkuussa 1952 Suomelle luvan vastaanottaa salaiseksi julistettua sotilaallista tietoa.¹⁷

Armeijaministeriö katsoi, että selkeää etua koituisi Yhdysvalloille siitä, jos kolme puolustushaaraa saavat luvan vaihtaa Suomen kanssa tietäntyyppistä tiedustelutietoa *quid pro quo* [vastavuoroisuuden] -periaatteella. »Katsomme, että Suomesta saadun tiedon arvo, ottaen huomioon Suomen sijainti lähellä neuvostoblokin reuna-alueita, painaa vaa'assa enemmän kuin mikään mahdollisesti asian liittyvä turvallisuusriski.»¹⁸ MICC päätti, että vaikkei Suomi ollut virallisen tiedusteluvaihdon piirissä, »kansalliseen politiikkaan» voitiin tehdä poikkeus. Suomen pääesikunnalle annettaisiin aluksi sosialistimaista teknistyyppistä tiedustelutietoa ja maastotutkimuksia SECRET-tasolle asti (ei siis huippusalaista). Näin siksi, että suomalaisilta oli saatu runsaasti kiinnostavaa tietoa, ja tämän tietovirran toivottiin kasvavan.

G-2 katsoi, että Suomi Neuvostoliiton naapurina tarjosi hyvin arvokkaan tarkkailupaikan, josta käsin voitaisiin koota yhä enemmän käyttökelpoista informaatiota, jos vain huolehdittaisiin molemminpuolisesta yhteistyön ja luottamuksen hengestä.¹⁹ Suomalaisia voisivat »koulutusmielessä» kiinnostaa tiedot Pohjois-Korean ja Kiinan varustelusta. Vastineeksi heiltä toivottiin aluksi tietoja muun muassa neuvostovalmisteisesta teknisestä laitteistosta ja kylmien olojen rakennustekniikasta, tietoja ja valokuvia Petsamosta ja Neuvostoliiton pioneerijoukoista sekä rajavahvistuksista esteineen. Myöhemmin Suomi sai Yhdysvaltain arvioita neuvostoarmeijasta ja Varsovan liitosta, samoin yksityiskohtaisia tietoja Kuolan ja Leningradin sotilaspiirin joukoista ja

Suomen sotilasstrategisesti tärkeimpinä alueina pidettiin 1950-luvulla Lounais-Suomea ja Lounais-Lappia. Tähän karttaan on merkitty myös strategisia etenemisyviä Suomeen ja Suomen sisällä.

Military strategists of the 1950s regarded southwestern Finland and the southwestern part of Lapland as the most important regions of the country. The map shows strategic axes of advance into and within Finland, among other information.

aseistuksesta. Suomalaiset paljastivat amerikkalaisille idästä hankkiemiensa aseiden määrät, käyttötarkoitukset ja kriisiajan sijoituspaikat.²⁰

Vieli vuonna 1968 State Departmentin toimintasuunnitelma suosittelee, että Suomelle olisi toimitettava paitsi sotilaallista kalustoa myös »informaatiota, salaisleksikin luokiteltua». Oli myös pyrittävä huolehtimaan siitä, että sen ase-, logistiikka- ja kommunikaatiojärjestelmät olisivat yhteensopivia amerikkalaisten, brittiläisten ja skandinaavisten kanssa.²¹

Vakavinta olisi ilmeisesti ollut, jos tutkia koskevien tietojen vaihto olisi paljastunut ulkopuolisille. Kun puolustusvoimat hankki kaukotutkia, vihjattiin mahdollisuudesta kytkeä ne lännen ilmapuolustusjärjestelmään. Pentagon otti vinkin ilahtuneena vastaan. Länsitiedustelu sai selville, etteivät suomalaiset halunneet venäläisiä tutkia ja hävittäjiä, ja päätteli sen viittaavan siihen, että Suomi halusi »koordinoida järjestelmänsä läntisten naapurivaltioidensa kanssa».²²

Suomalaiset upseerit toimittivat jo kauan tätä ennen runsaasti tiedustelutietoa läntisille ystävilleen. On vaikea keksiä mitään, mitä amerikkalaiset eivät olisi tienneet sotilasasioistamme. Puolustusvoimien organisaatio ja maavoimien taisteluryhmitys annettiin G-2:n tietoon vuosittain 1940-luvun lopulla, samoin sijainti- ja tekniset tiedot lentokentistä koneineen, hätälaskupaikat ja myös tiedot Itä-Karjalan kentistä. Kenttien koordinaatit, päällystys, korkeus, suuruus ja polttoainehuolto olivat tiedossa. Länteen päätyivät myös Neuvostoliitto-tiedustelukatsaukset ja tiedot punalaivastosta.²³ Amerikkalaiset saivat karttoja, tutkatietoja, kuvauksen maanalaisesta toiminnasta sotatilanteessa vuonna 1951, raportin kommunistien puuhista ja selvityksen pääministeri Urho Kekkosen suhtautumisesta itänaapuriin. CIA:lla oli vuonna 1949 käytössään tarkka kaavio puolustusvoimien koko puhelin- ja telexverkosta.

Suomalaisupseerit tarjosivat amerikkalaisille »asevelihintaan» täydellistä selvitystä kaikista sodanaikaisista kaukopartioretkistä karttoineen ja Pohjois-Venäjälle soveltuvine varusteineen. Tiedot oli otettu pääesikunnan arkistosta, ja lisäksi oli haastateltu kaukopartiomiehiä. Sotilasasiamiestoimisto suositti, että tiedoista maksettaisiin »vertauskuvalliset» 150 000 dollaria, ja totesi niiden todellisen arvon monta kertaa suuremmaksi.²⁴

Oma lukunsa on tietysti Stella Polaris -miesten yhteistyö lännen tiedustelupalvelujen kanssa. Hehän myivät jatkosodan jälkeen sekä länteen viemiään tietoja että osaamistaan. Sitä paitsi kolmattakymmentä suomalaisupseeria siirtyi sotien jälkeen käytännössä maanpakolaisina Yhdysvaltain puolustusvoimien palvelukseen talvi- ja vuoristosodankäynnin, sissisodan ja tiedustelun asiantuntijoina sekä Special Forces (»vihreät baretit») -erikoisjoukkojen kouluttajina. Johtohahmo miesten keskuudessa oli eversti Alpo K. Marttinen, joka vuonna 1948 esitti Pentagonille laajaa yhteistyötä Suomen pelastamiseksi kommunismilta. Hän ehdotti täysin tosissaan luotavaksi vapautusarmeijaa, jonka päällikkönä hän itse toimisi.²⁵ Marttinen palveli mm. Skandinavian ja tiedustelun tuntijana Yhdysvaltain armeijassa sekä sotakorkeakoulussa. Erkki Lahdenperä puolestaan palveli Naton Pohjois-Euroopan esikunnassa Norjassa.

Virallinen sotilastiedustelu pysytteli erossa »stellisteistä» ja »Marttisen miehistä», mutta Yhdysvaltain kanssa harjoitettiin pitkään salaista

yhteistyötä. Se tiivistyi kenraali Sakari Simeliuksen vierailtua maassa syksyllä 1962. Hän valmisteli asehankintoja ohi poliittisen koneiston ja pyysi amerikkalaisilta elektronista ja tiedustelulaitteistoa. Suomeen siirrettiinkin SIGINT (signaalitiedustelu) -kalustoa ja tietoutta, ja lisäksi suunniteltiin yhdessä niin sanottuja *Stay behind* -operaatioita kriisin varalta.

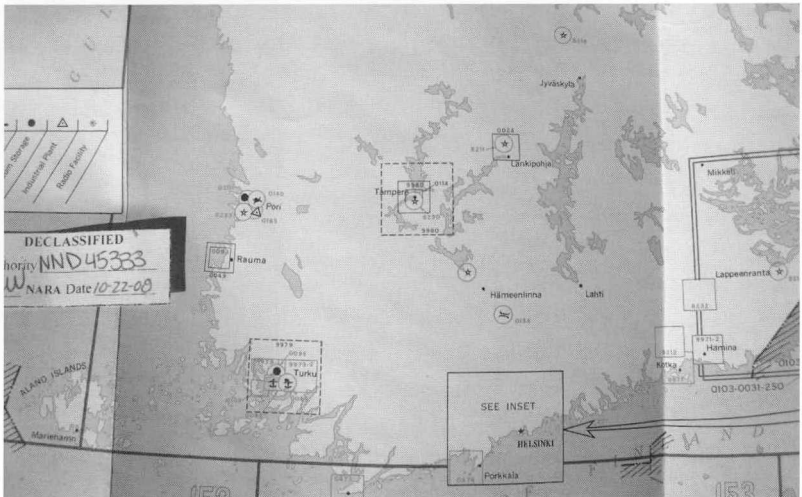
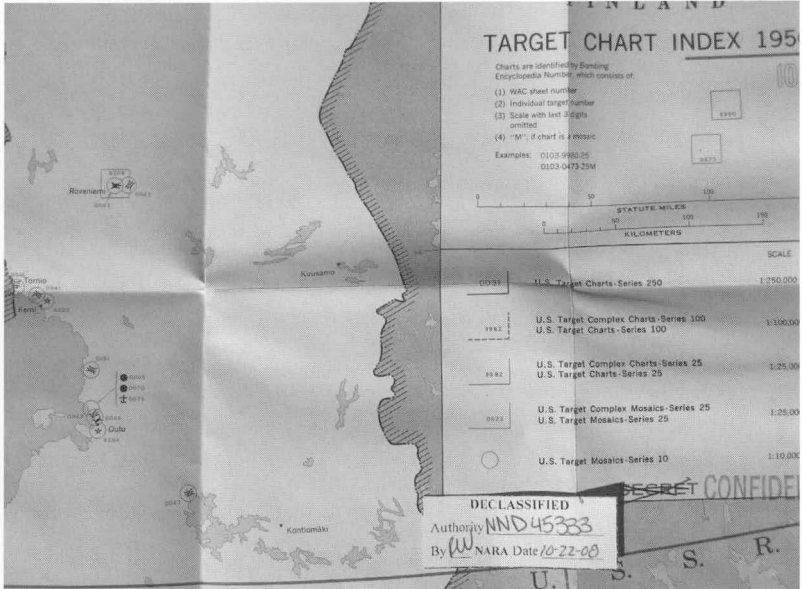
Norjan puolustusministeriö oli käynnistänyt viimeksi mainitun toiminnan Suomessa. Puolustusministeri Jens Chr. Hauge matkusti vuonna 1950 Washingtoniin neuvottelemaan CIA:n edustajien kanssa Suomessa suoritettavista »offensiivisista tiedusteluoperaatioista». Näillä oli Haugen hiljattain löytyneiden papereiden mukaan neljä tavoitetta: 1) Kerätä sotilaallista tietoa. 2) Auttaa moraalisesti ja aineellisesti suomalaisten »jokapäiväistä taistelua kommunismia vastaan». 3) Vaikuttaa sotilaalliseen suunnitteluun Pohjois-Suomessa. 4) Rakentaa vastarintaverkosto *Stay behind*. Yhteyttä otettiin everstiluutnantti Kalle Lehmukseen, jota tapailtiin salaa Oslossa ja Helsingissä.²⁶

Toimintaan kuului radiokoulutusta ja – ainakin käskyn mukaan – aseiden, varusteiden ja elintarvikkeiden etukäteisvarastointia. CIA päätti kääntyä myös Suomessa asuvien amerikkalaisten puoleen, ja nämä vuorostaan esittelisivät kommunismia vastustavia suomalaisia, jotka voisivat olla halukkaita yhteistyöhön lännen kanssa *Stay behind* -hankkeessa.²⁷

»Epätoivoinen pula tiedoista»

Kun satelliitteja ei vielä ollut, tiedustelulennot ja agenttiretket olivat ainoat keinot saada tietoa Neuvostoliitosta. Kuten Norjan virallinen Lund-raportti totesi vuonna 1996: »Lännessä oli melkein epätoivoinen pula neuvostojoukkoja, maantieteellisiä oloja ja infrastruktuuria koskevista tiedoista.»²⁸

Kuolasta oli kehittymässä Neuvostoliiton tärkein sotilaallinen keskitymä ja suurin laivastotukikohta-alue. Kysymys kuului: rakennettiinko Murmanskin alueella ja Karjalassa rautateitä, teitä ja lentokenttiä? Paljonko koneita kentillä oli, paljonko laivoja satamissa? Valmisteltiinko hyökkäystä? Lisäksi Nato halusi selvittää lähialueilla olevien ydinasemaalien tarkat koordinaatit ja niitä ympäröivän maaston luonteen.

Maalikarttaindeksiin merkittiin 1950-luvulla omin symbolein muun muassa sillat, satamat ja polttoainesäiliöt.

Bridges, harbor installations, fuel storage sites, and other potential targets were shown by specific symbols on target maps in the 1950s.

Vastausten saamiseksi värvättiin Yhdysvaltain ja Britannian tiedustelupalvelujen rahoilla ja norjalaisten avulla 1940-luvun lopusta lähtien parhaita mahdollisia avustajia: suomalaisia entisiä kaukopartiomiehiä. Länsivallat maksoivat norjalaisille ja nämä vuorostaan suomalaisille. Tehtävänä oli hankkia poliittista ja sotilaallista tietoa, ohjata agentteja ja valmistella edellä mainittua *Stay behind* -verkostoa, jonka jäsenet pystyisivät sissisotaan, tiedusteluun ja sabotaasiin vihollisen linjojen takana tai miehitetyssä Suomessa. Evang näyttää hankkineen hiljaisen hyväksynnän norjalaisten vakoilulle Suomen puolustusvoimilta ja tiedustelulta.²⁹ Tietoja piti hankkia muun muassa Vienan kanavasta, Karjalan kannakselta ja Murmanskin suunnasta. Tehtävänä oli tarkkailla lentokenttiä, joukkojen, tykistön ja esikuntien sijoituksia, kuljetuksia ja mahdollisia keskityksiä sekä aseistusta, varusteita ja kasarmeja.

Vakoilu johti rajavälikohtauksiin, joissa käytettiin aseita, ja useita miehiä kuoli tai katosi. Neuvostoliiton protestoitua Kekkonen uskotti Kustaa Vilkuna teki vuonna 1952 Lehmuksen kanssa kaksi Euroopan-kierrosta saadakseen lännen edustajia lopettamaan puuhan Suomen itärajalla. Sveitsissä miehet tapasivat tiedustelueversti Aladár Paasosen ja pääsivät hänen avullaan yhteyteen CIA:n Euroopan-johtajan kanssa. Myös eversti Valo Nihtilälle Pariisiin toimitettiin varoitus, että vakoilu Suomessa oli »aikapommi». Vakoilu oli kuulemma muutaman vuoden kuluttua alkavan maailmansodan valmistelua; länessä tunnettiin huolta Suomen kohtalosta ja avuksi yritettiin organisoida vastarintaliikettä.³⁰

Lauri Sutelakin oli Amerikan-matkalla tiedustelupäällikkönä 1960-luvun alussa, jolloin hän pääsi käymään CIA:n päämajassa Langleyssa ja solmimaan armeijalle suhteita tiedustelupalveluun. Vierailu tapahtui huomaamattomasti, ja Sutela esiintyi väärällä nimellä, belgialaisena upseerina.³¹

Sotilastiedustelu-yhteistyö lännen kanssa laajeni pitkin 1960-lukua, jolloin suomalaiset upseerit saivat joko ilmaiseksi tai huomattavan halvalla amerikkalaista elektronista tiedustelulaitteistoa. Huipputekniikkaa saatiin pilkkahintaan ja erotus maksettiin tietoina. Tiedottamisepäinnee jatkui muutenkin: upseerit antoivat amerikkalaisille tiedot muun muassa liikekannallepanosuunnitelmista ja sota-ajan joukkojen sijoituksista.³² Suomi oli »tiedusteluvoimavara» (intelligence asset) läntiselle maailmalle, kuten suurlähettiläs Carl T. Rowan kirjoitti. Sotilasjoh-

tomme lopetti salaisen yhteistyön Sutelan komentajakaudella 1970-luvulla sen ilmitulemisen pelossa.

Tiedusteluhistoriaan erikoistunut professori Jeffrey Richelson kirjoittaa, että Suomella oli Yhdysvaltain kanssa samanlainen *liaison and exchange agreement* (yhteistyö- ja vaihtosopimus) kuin kahdella Yhdysvaltain läheisellä liittolaismaalla, Italialla ja Etelä-Korealla. Richelsonin mukaan Viestikoelaitos (VKL) on myynyt Neuvostoliittoa koskevia tutkattietoja amerikkalaisille, NSA:lle (National Security Agency). Näinhän on huhuttu vuosikymmenien ajan. Richelson ei mainitse tietonsa lähettä.³³

VKL oli salainen SIGINT- ja ELINT (elektroninen mittaustiedustelu) -elin. Sen antennit oli suunnattu lähinnä itään, Venäjälle, ja etelään, Baltiaan ja Itämeren laivastoon, mutta naapurin muidenkin puolustushaarojen radioliikennettä seurattiin. VKL:n käytössä oli myös lentokoneita, joilla tehtiin »elektronisia tiedustelulentoja».

Neuvostoliiton tutkat, ohjukset ja torjuntaohjukset Suomen lähi-alueilla kiinnostivat tietysti suuresti amerikkalaisia, ja nämä olivat valmiit riskeihin ottaakseen niistä selvää. 1960-luvun alkupuolella tiedustelulennot ja satelliitit selvittivät, missä olivat lentokoneita torjuvat Neuvostoliiton ohjukset. Jokainen SA-3-asema Leningradin ympärillä on merkitty karttoihin. Kaupunkia kiersi todellinen »SAM-kehätie».

Joka vuosi 1950-luvulla Yhdysvaltain tiedustelu teki analyysin Neuvostoliiton kyvystä hyökätä Yhdysvaltain alueelle. Hyökkäys olisi voinut alkaa esimerkiksi Alakurtin tai Petsamon kentiltä.³⁴ Alakurtin sotilaslentokenttä »Suomen kinalossa» entisellä Sallan alueella aiheutti suurta huolta, ja sitä tiedusteltiin Suomen ilmatilaa ja maaperää hyväksi käyttäen. Tiedusteluarvioiden mukaan tältä kentältä nousevat Bull- ja Bear-pommikoneet (Tu-4 ja Tu-95) kiertäisivät »Suomen pääläen» ja pystyisivät yllätyshyökkäykseen ja lentämään ydinpommeineen Islantiin, Grönlantiin ja pitkälle Pohjois-Amerikan ylle.³⁵

Kiinteät ja liikkuvat maalit

Naton pohjoissivustan puolustuksesta vastasivat SACEUR (Euroopan joukkojen päämaja) ja CINCNORTH (pohjoinen esikunta), jolle tärkeintä oli varmistaa Norjan rannikko ja Tanskan salmet ja se, etteivät

venäläiset riistä Natolta mahdollisuutta käyttää Pohjolan tukikohtia. Taistelusuunnitelmaan kuului, että suuri määrä ydinaseita käytettäisiin maaleja vastaan alueella, joka ulottui Kuolasta Suomen kautta Baltiaan ja Puolaan. Kuolan tärkein tukikohta-alue oli vain sadan kilometrin päässä Naton rajasta. Nykyään tiedetään, että pelkästään Kuolasta oli vuonna 1959 lännen ydinaseille varattu 54 kohdetta, jotka olisi tuhottu heti sodan alussa.³⁶

CINCNORTH piti ydinaseita ainoana mahdollisuutena puolustaa Norjaa, ja sen tiedusteluelin koosti vuodesta 1952 alkaen satojen kohteiden maalilistoja. Osa ydinasemaaleista oli Pohjois-Suomessa. Norjan pääesikunta sai tehdä oman maalilistansa. Tämä luettelo valmistui vuonna 1954, ja siinä oli 367 eri kohdetta atomiaseille Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja neuvostoliittolaisilla lähialueilla. Tiedusteluosaston päällikkö totesi [Norjan] puolustushaarakomentajien neuvostolle, että Norjassa olleiden maalien lukumäärä oli aivan liian suuri ja että niitä pitäisi leikata. Lisäksi neuvosto päätti pyyhkiä yli Ruotsiin merkityt maalit. Suomen maaperällä olleet maalit saivat jäädä listalle.³⁷

SACEURin luvalla Naton pohjoinen esikunta sai 1960-luvulla laatia ydinmaalilistan, jossa kohteet olivat laivastotukikohtia, kommunikointolinjoja ja satamia Luoteis-Venäjällä ja Itämeren alueella sekä liikenteen solmukohtia ja siltoja Suomen alueella. Viimeksi mainittuja pommittamalla hidastettaisiin venäläisten joukkojen etenemistä. Pohjoinen esikunta sai myös luvan pommittaa liikkuvia maaleja, joita havaittaisiin lentojen aikana. Nämä »mobiilit maalit» olivat vihollisen maataistelujoukkoja Suomen tai Itä-Saksan alueella sekä laivasto-osastoja.

Esimerkiksi vuonna 1965 haluttiin tietoa 20 uudesta maalista, koska CINCNORTHin pohjoinen taistelusuunnitelma piti panna ajan tasalle. Niistä seitsemän on nykyään tiedossa. Kolme oli Kuolan niemimaalla ja kolme Suomen Lapissa reitillä, jota pitkin venäläisten odotettiin etenevän. Seitsemäs oli Grensefoss Suomen ja Norjan rajalla. Valmiudessa pidettiin norjalainen hävittäjälento-osasto, joka olisi saattanut Naton pommittajia, ja ennen ja jälkeen ydiniskujen olisivat norjalaiskoneet tiedustelleet kohdealueilla.

Maalit osoitti Kolsäsissa oleva Nato-esikunta. Kohteiden täsmentämiseksi tiedustelu-upseerit tekivät junamatkoja Suomessa tutustumassa maalialueisiin. Norjalaiset ja ruotsalaiset upseerit olivat kartoitusretkillä Suomen Lapissa ja kävivät katsomassa siltoja ja tienristeyksiä, jois-

sa voisi räjäyttää taktisia ydinaseita. Maastoon oli rakennettu pommikoneiden käyttöä palvelevia merkkejä ja kätkeyty aseita. Siltojen räjäytystä oli valmisteltu. Suomalaiset »helpottivat» toimintaa rakentamalla niihin valmiiksi panostilat. Erityisen hyvin »miinoitettuja» näyttävät olleen Karigasniemen–Ivalon tie ja Käsivarren tie.³⁸

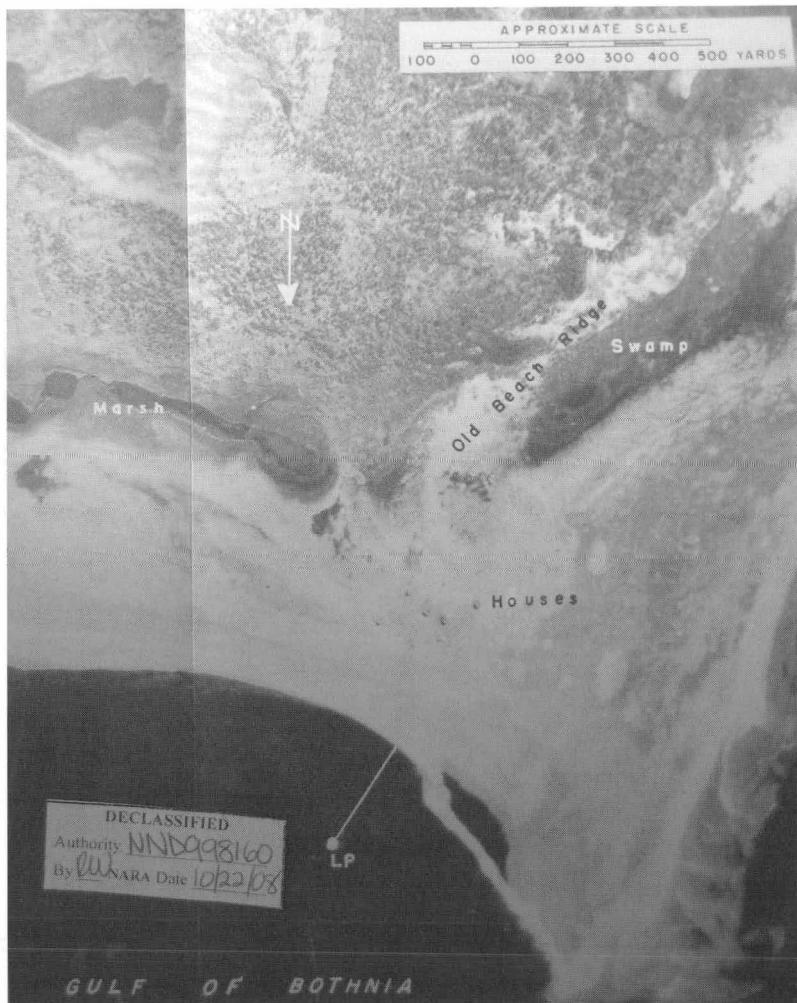
Norja tarjosi lännen ydinstrategialle suoraa ja epäsuoraa apua, ja oma roolinsa suunnitelmissa oli Ruotsilla. Molempien alueelta olisi tositilanteessa valmistauduttu iskemään Suomeen. Kumpikin maa havittelei myös omaa ydinasetta.

Englantiin, Islantiin ja Grönlantiin sijoitettujen pommikoneiden oli saatava tarpeen vaatiessa käyttää Norjan ja Ruotsin kenttiä, koska tärkeät kohdealueet olivat siten niiden ulottuvilla. Yhdysvallat ja Norja solmivat syksyllä 1952 salaisen sopimuksen, jonka nojalla SAC (strategiset ilmavoimat) sai oikeuden käyttää sotatilassa lentokenttiä. Yhdysvaltain sotilasjohto päätteli, että tiedustelulennot Norjan ja Ruotsin yläpuolella ja näiden maiden – ja mahdollisesti Suomenkin – vieraista koneista tekemät ilmoitukset antaisivat ennakkovaroituksen vihollisen hyökkäyksestä.³⁹

Norjan kenraalit suhtautuivat myönteisesti ydinaseiden käyttöön, ja etenkin ilmavoimien komentajat kannattivat 1950-luvulla offensiivista strategiaa: heti sodan alussa piti hävittäjien tuhota Neuvostoliiton koneet Kuolan kentille ennen kuin ne ehtisivät nousta ilmaan. Norjan pilotit alkoivat vuonna 1959 harjoitella ydinpommien pudottamista hävittäjäpommittajista.

Ruotsi suunnitteli omaa ydinasetta 1960-luvulle asti. Lentokoneiden kuljettamia atomipommeja olisi sodassa käytetty etenkin Itämeren itärannan kohteita vastaan. Samoin vastattaisiin ydinasein, jos neuvostodivisioonat etenisivät maitse Pohjois-Suomen läpi ja ryhmittäisivät hyökkäykseen Kalix-linjaa vastaan. Ei siis suljettu pois mahdollisuutta, että ydinasetta voitaisiin käyttää Suomen alueella.

Target Acquisition eli maalien valinta asetti erittäin suuria vaatimuksia tiedustelulle ja päätöksenteolle, varoittivat amerikkalaiset ruotsalaista kenraalia, joka vieraili Washingtonissa vuonna 1965: tositilanteessa olisi päätettävä parissa minuutissa, olisiko tietty maali »ydinaseen arvoinen» vai ei.⁴⁰ Vastuu olisi siis raskas. Varoitus oli osa kampanjaa, jolla Ruotsia koetettiin saada luopumaan ydinaseen kehittämisestä. Ruotsi, joka oli virallisesti puolueeton, otettiin käytännössä ame-

Amerikkalaisilla oli hallussaan ilmakuvat koko rannikostamme. Etenkin Pohjanlahden hiekkarannat kiinnostivat. LP tässä kuvassa tarkoittanee maihinnousupaikkaa (landing point).

The United States held a complete set of aerial photos of Finland's coastline. The long stretches of sandy beaches along the Gulf of Bothnia were of particular interest. The legend »LP» in the picture probably stands for a landing point.

rikkalaisen ydinsateenvarjon alle. Tutkija Robert Dalsjö kirjoittaa, että vielä 1970-luvun alussa Ruotsi laski salaa US Air Forcen pelastavan sen hyökkäykseltä pommittamalla Suomea ja Baltian tasavaltoja. Iskuja myös valmisteltiin yhdessä.⁴¹

Pommitustietosanakirja

Ydinaseiden maalit ja maalitusperiaatteet olivat ja ovat suurvaltojen tarkoin varjeltuja salaisuuksia. Amerikkalaisiin maalikarttoihin on 1950-luvun lopulla omilla symboleillaan merkitty sellaiset kohteet Suomessa kuin lentokentät, satamat, sillat ja polttoainevarastot. Vastapuolella oli luonnollisesti samanlaisia.⁴²

National Strategic Target Listiin (NSTL) merkittiin jatkuvalla syötöllä mahdolliset maalit, SIOP eli *Single Integrated Operational Plan* (vuodesta 1960 alkaen) puolestaan määritteli niiden arvon ja tuhoamistarpeen ja miten ja missä järjestyksessä niihin tehokkaimmin sodassa iskettäisiin.

Bombing Encyclopedia eli Yhdysvaltain ilmavoimien ja tiedustelupalvelujen kokoama »pommitustietosanakirja» oli ensimmäinen yritys koota yhteen maailman mahdolliset ydinmaalit. Se syntyi vuonna 1946 ja paisui vuosien mittaan; siinä olivat kaikki »vihollismaiden» (Sino-Soviet bloc) potentiaaliset kohteet ydin- ja tavallisille pommeille koordinaatteineen mutta myös puolueettomia maita. Mahdollisia maaleja oli tuhansia – sen voi päätellä Yhdysvaltain kansallisarkistossa olevasta vuoden 1956 maalikarttaindeksistäkin.⁴³

Suomalaisten kohteiden numerot liikkuivat yli 9900:ssa, eli jossain oli ilmeisesti oltava lähes kymmentuhatta muuta potentiaalista maalia – ja todennäköisesti jossain muualla vielä lisää. Näin onkin, sillä vaikka kaikki *Encyclopediat* ovat salaisia, näkyy vuoden 1952 laitoksen sisällysluettelosta, että kirjan kolmeen niteeseen on aakkostettu 96 maata tai aluetta ja niistä kaupunkeja. Suomi on mukana, monia muita länsimaita sen sijaan ei tässä kirjassa ole. Eniten maaleja on Neuvostoliitosta: se luettelo on tuhatsivuinen.⁴⁴

Niin sanottu *Target Data Inventory* tuhottavista tärkeistä maaleista ajantasaistettiin kolmesti vuodessa, ja vuonna 1960 siinä oli yli tuhat tiheään painettua sivua – muun muassa tarkat tiedot 696 tutkasta kautta

Neuvostoliiton rajaseutujen.⁴⁵ Pommituskirjasto on »perusteos», jonka yli 80 000 pisteen (1960) joukosta poimittiin tärkeimmät ja kiireisimmät maalit eli NSTL (National Strategic Target List). Sitä käyttivät hyväkseen Yhdysvaltain asevoimien johdon SIOP-ydinotsasuunnitelman kehittelijät. Erikseen oli SHAPEn (Supreme Headquarters Allied Powers Europe) ydiniskusuunnitelma.

Jokaisen kohteen kohdalle Yhdysvaltain maalikarttoihin on merkitty seuraavat tiedot: 1. Kansainvälisen ilmailukartaston (WAC) sivunumero, 2. Yksittäisen maalin *Encyclopedia*-numero, 3. Skaala siten, että numerosarjan kolme viimeistä numeroa on pyyhitty yli, 4. Tunnus M, jos kyseessä on mosaiikkikartta. Omilla symboleillaan on merkitty lentokentät, rautatie- ja maantiesillat, satamat, rautatiet, tehtaat ja radiolaitokset, samoin polttoainearastot muun muassa Naantalissa, Helsingissä, Porissa ja Vaasassa.

Vuoden 1956 amerikkalaisessa pommituskartassa näkyvät erikseen merkittyinä kohteina Tornio (silta), Oulu, Kemi, Rovaniemi, Joensuu, Lappeenranta, Jyväskylä, Länkipohja (Hallin kenttä), Tampere, Pori, Turku, Naantali, Helsinki, silta Hämeenlinnan lähellä, Kuopion kenttä, Vaasa ja Kokkola sekä rannikon polttoainesäiliöt, Porissa myös tehdas. Helsingistä mukana ovat öljysäiliöt, satamat ja lentokenttä.⁴⁶ Laivastotiedustelu ONI hankki jo pian sodan jälkeen tietoja Suomen öljyvarastoista ja niiden pommituskestävyydestä.

Amerikkalainen *Time* kirjoitti elokuussa 1992, että vuonna 1956, jolloin Suezin kriisi ja Moskovan ydinasekalistelu kiristivät kansainvälistä ilmapiiriä, istui amerikkalainen lentäjä Bernard Gallagher valmiina koneessaan brittiläisessä Bentwatersin tukikohdassa ydinpommi koneeseen kiinnitettynä. Pommilla oli määrä sotatilanteessa tuhota suomalainen lentokenttä, jota venäläiset olisivat voineet käyttää.⁴⁷ Lentokone oli strategisten ilmavoimien F-84 Thunderjet, yksipaikkainen hävittäjäpommittaja, ja pommi mallia MK-7. Amerikkalaisilla oli tuolloin 3 550 käyttövalmista ydinasetta.

Suomen sotilaspoliittinen asema ei ollut epäselvä länsiliittoutuneille. Yhdysvaltain asevoimat tekivät omat johtopäätöksensä ja maalittivat ydinaseilleen kohteita Suomen alueelta. Sotilasjohtomme oli jo pitkään tiennyt maalipisteistä, joita Nato valitsi hidastaakseen neuvostojoukkojen etenemistä Suomessa.⁴⁸

Yhdysvaltain ilmailuasiamies Edward Butler kertoi kesällä 1964,

MEMO FOR RECORD: In basic letter AFMA Finland advised of the availability of aerial photography of Finland. AFMA stated that the Finnish Mapping Service is willing to provide the photography at a cost of \$.85 per print or for exchange of contact paper (estimate cost \$.36 per print). Samples of the photographs were furnished. The correspondence was forwarded to AMS by 1st Ind. By 2nd Ind CO, AMS requested that arrangements be made to obtain 100,000 photos for exchange of 600,000 sheets of contact paper (estimated cost of \$36,000). It was also requested that AFMA investigate the possibility of obtaining photography of Finland outside the area covered by the 100,000 prints. Forwarded to AFMA with request that he take action requested by AMS. Basic & 1st Ind in R/S.

COORDINATION:

Attache Br, G2 - Concur - Lt Col Drake, x 52120 ✓

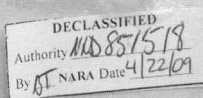
Plans & Research Br, G2 - Concur - Lt Col Maykovich, x 71862

Area Resources Br., G2 - Concur - Mr. Minogue, x 78492

Western Br, G2 - Concur - Lt Col Buck, x 56004

OCE - Concur - Mr. Kendall, x 52413 - by phone

AFPOIN-1A2 - Concur - Capt Fitchford, x 78068

Yhdysvaltain sotilastiedustelu vaihtoi 600 000 valokuvapaperia sataan tuhanteen suomalaisten toimittamaan ilmalavokuvaan.

The US military intelligence exchanged one hundred thousand aerial photos supplied by Finland for 600,000 sheets of photography paper.

kuinka suuresti Suomen ilmapuolustus kiinnosti. Suomea epäiltiin alan yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. Butler uhkasi, että mikäli epäily osoittautuisi oikeaksi, suomalaiset joutuisivat »ilman armoa tuhoamisuhkan kohteiksi». ⁴⁹ Hänestä oli erittäin tarpeellista, että he antavat oikean kuvan asennoitumisestaan strategisesta ilmasodasta vastaavalle US Air Forcellle. Tämän voimakkaan reaktion aiheuttivat keväällä hankitut MiG-21U-koneet.

Washington katsoi, että venäläisille Suomen nykyaikaisesta ilmapuolustuksesta koituvat strategiset edut olisivat »enemmän kuin marginaalisia». Epäiltiin Suomen kytkeytyvän itänaapurin tutkaverkkoon tai jopa antavan sille tukikohtia. Ulkoministeri Dean Rusk sanoi vuonna 1962 kysyvänsä itseltään, keitä suomalaiset aikoivat ampua ohjuksillaan (at whom Finns expected to shoot their missiles). ⁵⁰ Hän pelkäsi, että jos Suomelle annettaisiin oikeus hankkia it-ohjuksia, olisivat amerikkalais-

koneet ainoita maaleja ja joutuisivat muuttamaan lentoreittejään.

Tohtori Markku Salomaan mukaan tunnettu tosiasia oli, että Suomi oli yya-sopimuksen loppuun asti Yhdysvaltain maalikartalla sen varalta, että Neuvostoliitto olisi tuonut it-joukkojaan ja ohjustorjuntajoukkojaan sekä torjuntahävittäjiään tänne saattoväen kera. Jos Suomi olisi kiistänyt Neuvostoliiton oikeuden tähän (kun Suomi ei itse pystynyt torjuntaan), olisi meitä uhattu neuvosto-ohjusten iskulla ja tarvittaessa keskimatkan ohjuksia olisi myös käytetty, minkä jälkeen Neuvostoliitto olisi marssittanut maahan divisioonansa.⁵¹

Neuvostoliiton vakoojan Naton kuriirikeskuksesta Orlyn lentokentällä Pariisissa varastama asiakirjanippu *Nuclear Yield Requirements* paljastui lehdistölle vuonna 1980. Se sisälsi SACEURin luettelon US Air Forcen taktisten ydinaseiden maaleista Euroopassa.⁵² Nato antoi ymmärtää, että kyse oli vanhentuneista 1960-luvun alun sotasuunnitelmista.

Tämän dokumentin mukaan Suomessa olisi vuonna 1964 ollut 23 ehkäisevän iskun maalia 18 paikkakunnalla. Niitä olisi voitu ydinpommittaa, jos Varsovan liiton joukot olisivat ottamassa tai jo ottaneet tärkeitä kohteita haltuunsa. »Yhdysvaltain hyökkäys alkaa reaktiona huomiolle siitä, että uhkaamassa on suurehko neuvostoblokin hyökkäys Yhdysvaltoja tai sen liittolaisia vastaan.» Pommittamalla puolueettomia ja ystävällismielisiä maita estettäisiin vihollista »käyttämästä niiden resursseja».

Jokaisen maalin järjestysnumero ja sijainti WAC-kartalla on annettu ennen paikkakunnan nimeä. Koordinaattien ja tähtäyspisteen lisäksi on annettu kohteen mitat, osumatarkkuus, korkeus, missä ydinlataus räjäytettäisiin (nollasta eli maanpinnasta 900 jalkaan asti sen mukaan, onko kohteena lentokenttä, satama, silta, rakennus, ohjusasema, joukkojenkeskitys jne.), sekä arvioitu minimituho vaikutus. Jotkut suuret kohteet vaativat kaksi pommia. Pommit olisivat »vain» kymmenen kilotonnin luokkaa, mutta megatonnivaikutuskin on taulukoitu.

Kaikki Suomen maalit ovat pitkän luettelon alkupuolella, ja ne näyttävät olleen yleensä lentokenttiä, osin myös satamia ja liikenteen solmukohtia sekä varuskuntapaikkakuntia: Helsinki (Malmi ja Seutula), Ivalo (lentokenttä ja silta), Joensuu/Onttala (p.o. Onttola), Kajaani, Kauhava, Kaukonen (kylä Lapissa, vuonna 1952 rakennettu 75 metriä pitkä silta, yhteys Ruotsiin ja Norjaan), Kemi, Kuopio/Rissala, Lappeen-

ranta, Luonetjärvi, Oulu, Pori, Rovaniemi, Siikakangas (umpeen kasvanut lentokenttä Pohjois-Hämeessä), Sodankylä, Tampere, Turku/Rusko, Utti ja Vaasa. Kahden pommin kohteita olisivat olleet Helsinki, Ivalo, Kemi ja Rovaniemi. Kaukosen silta oli juuri se, josta Washington oli pyytänyt 1950-luvun alussa kiireesti tietoja tiedustelukatsausta varten. Maaleja oli Suomen lähialueillakin – muun muassa Leningradissa viisi ja Alakurtissa, Petsamossa, Viipurissa ja Sakkolassa kussakin yksi, samoin Tallinnassa.⁵³

Maaleina olleet lentokentät vastasivat Siikakangasta lukuun ottamatta 1960-luvun alun tilannetta; toisaalta Siikakangasta kaavailtiin juuri silloin otettavaksi taas käyttöön Satakunnan lennoston tukikohtana.⁵⁴ Ihmetystä herättää oikeastaan vain se, että Etelä-Suomen kohteet lentokenttiä lukuun ottamatta puuttuivat. Strategian tutkija Pekka Visuri arvelee alkuperäisen luettelon olleen pitempi. Valokopioiden sivunumeroista voikin päätellä, että suurin osa sivuista puuttuu.

Eri asia on, missä tilanteessa suurvallat olisivat todella käyttäneet ydinaseita, Visuri huomauttaa. Taktisten ydinaseiden käyttö alkoi näyttää yhä epätodennäköisemmältä, vaikka amerikkalaisilla oli niitä Euroopassa noin 7 000 vuonna 1966. »Yhdysvallat ei olisi hevin käyttänyt niitä muuten kuin itseensä kohdistuvan hyökkäyksen torjumiseen tai ehkäisemiseen.»

Tässä kuvattuja tietoja ydiniskukohteista ei ole virallisesti kiistetty. Suunnitelmien kokonaisuudesta ja luonteesta on kuitenkin vaikea saada luotettavaa kuvaa, koska asiakirjoja on paljastunut vain satunnaisesti, ja nekin ovat puutteellisia. Kaikkiin maaleihin ei tietenkään olisi isketty automaattisesti sotatilanteessa, eivätkä kaikki pommit olisi olleet ydinpommeja; etenkin alkuvuosina maaleja oli paljon enemmän kuin ydinaseita Yhdysvaltain arsenaalissa.

Kohua rauhoitteli keväällä 1983 väestönsuojelujärjestön uusi pääsihteeri, ye-eversti Martti Putkiranta. Hän ei jaksanut uskoa ydiniskulistaan. Se oli hänen mielestään julkaistu »tietyssä tarkoituksessa»; oli vaikea uskoa, että todella huippusalainen asiakirja paljastuisi. Lisäksi Putkiranta ei pitänyt yhdenkään sotaa käyvän osapuolen etujen mukaisena saastuttaa laskeumalla mitään osaa Suomesta ainakaan pitkäksi aikaa.⁵⁵

Suomessa olisi saatettu käyttää myös niin sanottuja reppuydinpommeja. Erikoisjoukkojen eli vihreiden barettien tehtävä oli toteuttaa operaatioita pohjoisilla Naton alueilla ja Itä-Euroopassa. Joukot val-

mennettiin Fort Braggissa Pohjois-Carolinassa ja Bad Tölzissä Baijerissa.⁵⁶ Mukana oli aina kohdemaan kieltä puhuvia ulkomaalaisia, myös suomentaitoisia sotilaita. Suomesta oli määrä värvätä radioagenteja ja sissejä, joita auttamaan miehitystilanteessa pudotettaisiin pienin taktisiin »reppuydinpommein» varustautuneita erikoisjoukkojen sotilaita. Kyseessä olivat etäsytytyksellä räjäytettävät ydinmiinat, jollaiset painavat noin 27 kiloa.

CIA oli valinnut kolme aluetta, joista kullakin toimisi jo rauhan aikana ainakin yksi agentti. Ne sijaitsivat Haminasta koilliseen, Kajaanista pohjoiseen ja Ilomantsista luoteeseen. Aseiden maahanlaskupaikka oli koordinaateista (60°50'N–27°35'E) päätellen Luumäen ja Miehiikkälän välissä Muurolan–Luotolan tienoilla, kaakkoisrajan pinnassa.⁵⁷

Tehtävänä oli myös järjestää pakolinja amerikkalaisia varten. SAC varautui siihen, että sen Moskovan ylle lentävistä pommikoneista loppuisi paluumatkalla polttoaine tai niitä ammuttaisiin, jolloin lentäjien olisi pelastauduttava laskuvarjolla. Pakolinja länteen oli tarpeen, ja selaista suunniteltiin myös Suomeen.⁵⁸

1960-luvun loppupuolella reittejä ja ydinasemaaleja SAC:lle valittiin KH-6 ja KH-7 (Keyhole) -satelliittikuvien avulla. Maalit kirjattiin *Bombing Encyclopediaan* maakoodilla ja koordinaateilla. Suomen koodi oli FI, Neuvostoliiton UR. Satelliitti seurasi kiinnostavia tehtaita myös Suomen rajan pinnassa Leningradin alueella, samoin Suomenlahdella ja satamissa näkyviä laivoja sekä Sillamäen uraanirikastamo Virossa, samoin myöhemmin Suomen ensimmäistä ydinvoimalatyömaata Loviisassa (ei kuitenkaan pommitusmielessä).⁵⁹

Neuvostoliiton aikeista on ollut vaikeampaa saada selvyys kuin lännen, mutta selvää on, että sillä oli omat maaliluettelonsa. Venäläisiä sotilasiantuntijoita haastatelleet MOT-ohjelman toimittajat kertoivat Ylen TV1:ssä maaliskuussa 2001, että Neuvostoliitto oli määrittänyt ydinaseilleen maalipisteitä myös Suomesta. Nyt tiedetään, että puolueeton Wien sisältyi Neuvostoliiton pääesikunnan ydiniskulistaan – miksei siis myös puolueeton Helsinki?⁶⁰

Yhdysvaltain uusi puolustusministeri Robert McNamara oli keväällä 1961 »briiffattavana» Omahassa SAC:n maanalaisessa komentokeskuksessa, ja hänelle näytettiin suurelta Euraasian seinäkartalta, miten toteutettaisiin ydiniskut sosialistimaihin. McNamara sanoi huomaavansa, että noin 200 radin säteilypilvi leviäisi Helsinkiin, jos Suomenlahden

eteläpuolisiin rantakohteisiin, siis neuvosto-Viroon, hyökkättäisiin voimassa olleiden suunnitelmien mukaan.⁶¹

Jo sitä ennen puolustusvoimiemme johto oli yrittänyt kiinnittää poliitikkojen huomiota samaan vaaraan. Sen mukaan Helsinkiin voitaisiin pudottaa ydinpommei, ja lisäksi laskeuma aiheuttaisi vaaran, vaikkei Suomi olisikaan suoran hyökkäyksen kohde. Poliittista johtoa varoitettiin vuonna 1955 väestönsuojelun laiminlyömisestä toteamalla, ettei sotaväkikään voi sille mitään, jos jonakin päivänä atomihyökkäyksen kohdistuessa Leningradiin, Itä-Suomeen, tai jos pommi pudotetaan Tallinnaan, Helsingin väestö kokee joukkotuhon, kun sille ei ole annettu opetusta vss-asioissa sotilasjohdon monista esityksistä huolimatta.⁶²

»Tämän alueen merkitystä ei voi yliarvioida»

Yhdysvaltain lentokoneet lensivät 1950-luvulla Neuvostoliiton rajoilla yötä päivää vuoden ympäri kuvaamassa, kuuntelemassa ja harjoittamassa elektronista tiedustelua (ELINT). Lentoihin käytettiin Suomenkin ilmatilaa. USAF selitti, että riski kannatti ottaa.

Aggressiivisilla *deep penetration* -lennoilla amerikkalaiset ja englantilaiset RB-47-tiedustelukoneet tekivät uhkarohkeita yllätyssyöksyjä syvälle Neuvostoliiton ilmatilaan. Toimintaa voi sanoa hyvin vaaralliseksi, sillä venäläiset tiesivät oikean lentohyökkäyksen tulevan samasta suunnasta. Korkealla lentävät, nopeat RB-47:t lensivät harjoituslennoilla Neuvostoliiton ylle – ja samoja koneita käytettiin tiedusteluun.

Kaikki ei ollut passiivista kuuntelua ja tarkkailua. Myös häirintälentoja tehtiin kohti rajaa ja sen ylikin. Nämä »härnäyslennot» tunnettiin nimellä *ferret*. Tarkoitus oli saada valokuvia sekä tietoja tutkista, niiden sijainnista, tehosta, taajuuksista, frekvenssistä ja pulssimuodoista sekä radioliikenteestä. Ammattitaito ja kuri edellyttävät, ettei sodan ajan tutkamenetelmiä käytetä rauhan ajan valvonnassa, mutta todellisuudessa tästä poiketaan »härnääjän» eduksi. Lisäksi tiedustelukoneiden – ja myöhemmin satelliittien – avulla tutkittiin hyökkäysreittejä ja täsmennettiin sodan varalta tärkeimpien maalien paikat: ohjustukikohdat, tehtaat, ydinlaitokset, satamat ja lentokentät.

Ruotsin ilmatila oli strategisesti tärkeä Yhdysvalloille. Ruotsi varmistati lännen tuen ja avun salaisilla sopimuksilla lentotukikohtien luovutta-

misesta Yhdysvaltain ja Britannian käyttöön. Yhdysvallat tarvitsi tietoja Baltian ilmapuolustuksesta ja lahjoitti elektroniikkaa sekä kameroita Ruotsille. Haluttiin muun muassa kuvia neuvostolaivastosta sekä tutkatietoja. Ruotsin lentokoneet alkoivat tiedustella Itämerellä »joka päivä». Kertyneet kuvat ja tiedot annettiin amerikkalaisille. Ruotsalaiset tekivät »penetraatiolentoja» Neuvostoliittoon asti, myös Suomen yli. Kuten tunnettua, kesällä 1952 Neuvostoliitto pudotti kaksi Ruotsin konetta Itämereen.⁶³

Lokakuussa USAF:n tiedustelupalvelun päällikkö, kenraali James Walsh käski lähettää kiitoskirjeen ilmailuattasealle Tukholmaan arvokaiden tietojen johdosta ja pyytää lisää informaatiota Neuvostoliiton ilmapuolustusjärjestelmästä »karjalais-suomalaisella rajalla». Saadut tiedot tutkien ja johtokeskusten asemista olivat kuulemma auttaneet tiedustelua ymmärtämään systeemiä. Kenraali totesi: »Tämän alueen merkitystä ei voi yliarvioida.» Hän pyysi kiinnittämään maksimaalista huomiota johtokeskuksiin ja viestikanaaviin. Niiden sijaintipaikat oli täsmennettävä ja niistä olisi mielellään saatava valokuvia. Myös Murmansk kiinnosti – ja yleensäkin »koko tämä alue».⁶⁴

Pohjois-Suomen ilmatilaan havaittiin aamulla 8. toukokuuta 1954 lentävän idästä päin muutaman minuutin välein kaksi Boeing RB-47E Stratojet -pommi- ja tiedustelukonetta. Kyseessä oli yksi kylmän sodan vaarallisimmista ilmatiedusteluoperaatioista. Toista SAC:n matkaan – tukikohtia kuvaamaan – lähettämää tiedustelukonetta ajoivat takaa Neuvostoliiton MiGit tietävästi Suomen ilmatilaan asti. Ainakin tämä amerikkalais kone sai osuman ja selviytyi hädin tuskin Ruotsin ja Norjan yli takaisin tukikohtaansa Englantiin.⁶⁵

Suomella ei ollut pohjoisessa yhtään tutkaa eikä hävittäjää. Välittömät havaintomme tekivät vaikutuksen naapurimaissa, mutta mukana oli onnea: ilmatilan loukkaajat sattuivat lentämään Suomeen ja edelleen Ruotsiin juuri rajavartioasemiemme yli, joten molemmat tapaukset nähtiin ja kuultiin.

Neljä vuotta myöhemmin Yhdysvaltain ilmavoimat suositteli arvoituksellisen »Neljännen systeemin» (*System IV*) käyttöä Suomenlahden alueella. Sitä oli vuonna 1957 käytetty Barentsinmerellä Neuvostoliiton sotaharjoitusten aikaan. Kyseessä oli elektronisin kuuntelulaittein varustettu U-2-tiedustelukone. Tilaa oli vain yhdelle kameralle, sillä pienen koneeseen oli ehdettu yksitoista radiovastaanotinta, jotka kuunte-

livat taajuuksia 150–4 000 MHz.⁶⁶ Nykyään tiedetään, että CIA:n U-2:t lensivät hyvin korkealla Suomen yli ainakin jo vuosina 1957 ja 1958, mutta silloisilla tutkilla niitä ei kyetty havaitsemaan.⁶⁷

Yhdysvaltain kansallispäivänä 4. heinäkuuta 1956, jolloin konetyyppi oli juuri otettu käyttöön Euroopassa, U-2 lensi Baltian yli Leningradiin, kuvasi sukellusvenetelakan ja lentokentän ja jatkoi Kuolan niemimaalle, missä kuvattiin muun muassa Petsamon nikkelilaitoksia. Kone lensi takaisin todennäköisesti Suomen yli. Jossain vaiheessa sitä tulitettiin. Seuraavana päivänä toinen U-2 lensi Moskovan yläpuolelle kuvaamaan.

Suomenlahden tapauksessa vuonna 1958 USAF piti U-2:n tuloksia tärkeinä. Kaikki eivät kuitenkaan uskoneet, että Neuvostoliiton »penetrinti Systeemi IV:n avulla» oli merkittävimpien kansallisten tiedustelupäämäärien kannalta yhtä tärkeää kuin kuvaaminen.

»USAF katsoo, että ELINT [elektroninen tiedustelu] -tiedon kerääminen Venäjän reuna-alueilta, mukaan lukien Venäjän ja Suomen välinen raja, Suomenlahti ja Itämeren rannikko aina Baltijskiin asti, on alueellisten sotilaallisten komentokeskusten päätäntävällässä. Tämän näkemyksen vahvistaa JSC [Joint Chiefs of Staff]. Sen lisäksi USAF katsoo, että reuna-alueiden keräystoimet, mukaan lukien venäläis-suomalainen raja ja Suomenlahti, ovat riittävän tuloksellisia täyttääkseen Yhdysvaltain tiedustelutarpeet.»⁶⁸

Ilmavoimien kenraali Frederick Sutterlin kirjoitti saman vuoden syyskuussa »ehdotetuista reuna-alueiden ELINT-lennoista» näin: »Olen suostuvainen ehdotettuun Leningrad-lentoon, jos se tehdään kansainvälisen vesialueen tai ystävällismielisen alueen [siis Suomenlahden ja Suomen] yläpuolella. 8. heinäkuuta ehdotetut lennot oli suunniteltu suorittaa Neuvostoliiton ilmatilassa. Kuten tiedätte, reaktio ylilentoihin, ovat ne tahattomia tai ei, voivat aiheuttaa vakavia seurauksia.» (Amerikkalainen kone oli juuri pudotettu Armeniassa.)

»Vaikka hyväksynkin Suomenlahden lennot edellä mainituin edellytyksin, en pidä toimintaa Barentsinmerellä yhtä tärkeänä. Leningrad on kaikkein tärkeimpiä tiedossamme olevia ELINT-kohteita, kun taas Barentsinmeren alueen peittävät yleensä ilmavoimien operaatiot.»⁶⁹

Presidentti Dwight Eisenhower oli epäileväinen, jopa pelokas: U-2-lennoilla rikottiin kansainvälistä oikeutta; niiden paljastuminen näyttäisi pahalta ja olisi vaarallistakin. Hän hyväksyi jokaisen lennon erik-

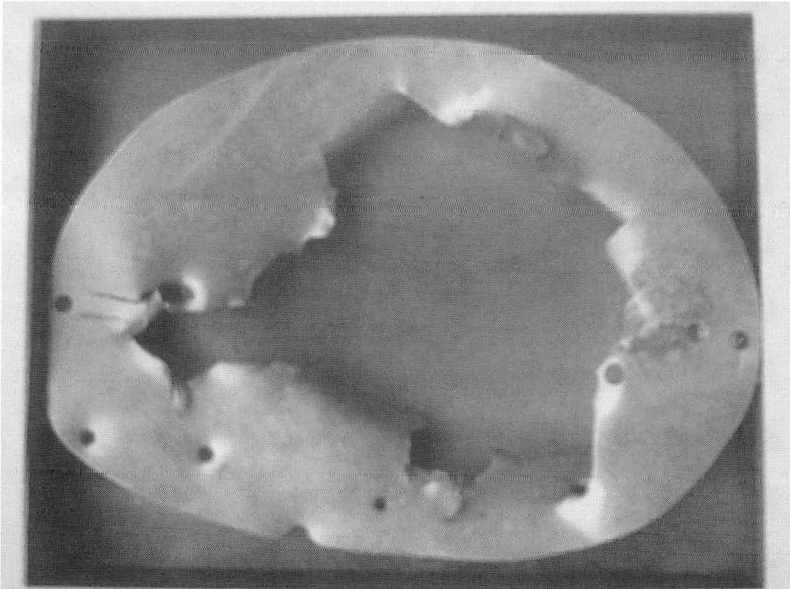

Photo courtesy of Harold Austin

**The RB-47E encounter with a Soviet MiG-17's
23mm cannon round is evident by this skin
fragment salvaged by the ground crew and
presented to Austin.**

Amerikkalainen pommi- ja tiedustelukone RB-47 joutui toukokuussa 1954 MiGien takaa-ajamaksi ja tulittamaksi ja pakeni Suomen Lapin ilmatilaan neuvostohävittäjät kannoillaan. Laskeutumisen jälkeen koneen rungosta valokuvattiin tämä MiGin kranaatin tekemä reikä. (Kuva: Hall, R. & Laurie, Clayton (2003) *Early Cold War Overflights 1950-1956*. Washington: GPO.)

An RB-47 strategic reconnaissance aircraft of the US Air Force, intercepted and fired at by MiGs, made its escape through the airspace of Finnish Lapland, still chased by Soviet fighters. The photo, shot after its return to base, shows a hole punched, by a cannon shell from a MiG, in the aircraft's fuselage. (Hall, R. & Laurie, Clayton (2003) *Early Cold War Overflights 1950-1956*. Washington: GPO.)

seen eikä suosinut Neuvostoliiton päälle menemistä. Kenraalit ja tiedustelupomot selittivät presidentille, että oli pakko saada tietoa pommikoneista ja ohjuksista erityistoimin, vaikka se merkitsisi »tietyn riskin ottamista».

Keväällä 1960 Eisenhower antoi vastahakoisesti luvan vielä yhteen erityisen uskallettuun U-2-lentoon – se olisi viimeinen ennen Pariisiin kaavailtua huippukokousta. CIA:n lentäjä Gary Powers lähti vappuna matkaan Pakistanista, ja tarkoitus oli ylittää koko Neuvostoliitto lentäen loppuksi Suomen ja Ruotsin yli Norjaan. Onnettomuustapauksessa, tai jos happi tai polttoaine loppuisi, sai laskeutua ruotsalaiselle tai suomalaiselle kentälle.

Jouduttuaan ammutuksi alas Neuvostoliiton yllä Powers kertoi oikeudessa muun muassa: »Siinä tapauksessa, että polttoaine uhkaisi loppua suunnitellulla reitillä Murmansiin, voisin kääntyä vasemmalle ja lentää Suomen kautta Norjan Bodøön. [–] Tämä sana 'Sodankyla', joka on kirjoitettu [lentokarttaan] vihreän linjan kohdalle, tarkoittaa, että voisin laskeutua Sodankylän kentälle.»⁷⁰

Norjan tiedustelupäällikkö Evang kertoi suomalaiselle virkaveljelleen syyskuussa 1962, että Englantiin sijoitetut U-2-koneet »tulevat nykyisessä jännittyneessä tilanteessa toimimaan häikäilemättömästi ja saattavat loukata myös Suomen ilmatilaa. Tämän vuoksi olisi Suomen huolehdittava ilmavalvonnasta niin tehokkaasti, että se voisi mahdollisiin loukkauksiin puuttua. Muutoin saattaa käydä niin, että venäläiset puuttuvat asiaan.»⁷¹

U-2:n pudottamisen jälkeen keväällä 1960 Moskova antoi ukaasin valtavan ilmavalvonta- ja puolustusketjun rakentamisesta luoteiseen Neuvostoliittoon Baltiasta Kuolaan. Rakentaminen kesti vuosia. Yhdysvaltain tiedustelu tunsu ketjun nimellä TALLINN. Lännen oli saatava tietoa näistä tutkista ja ohjuksista, jotta »Tallinn-ongelma voitaisiin ratkaista», kuten CIA kirjoitti. CIA:n mukaan TALLINN osoitti niin tiukkaa tutkakuria, että tiedustelun oli käytettävä »epäkonventionaalisia metodeja». Niinpä CIA laati vuonna 1967 huippusalaisen suunnitelman, jossa koko Suomen alueen yli luoteesta kaakkoon lentävä lentokone »ärsyttäisi» tämän tutkaketjun käyttämään sota-ajan järjestelmätoimintoja. Kone oli varustettu tähän tarkoitukseen kehitetyllä uudella ELINT-järjestelmällä.

Hiljattain on tullut julki laaja ja yhä osin sensuroitu asiakirja, joka kuvaa tätä ainutlaatuista operaatiota seuraavalla tavalla. CIA:n tiedustelukone A-12 Oxcart (»härkävankkuri») tankataan Norjanmeren yläpuolella ja se lentää yli kolminkertaisella äänennopeudella 25 kilometrin korkeudessa Suomen ilmatilaan Tornionjoen yli. Rovaniemen etelä-

puolella otetaan suunta eteläkaakkoon ja lennetään suoraan kohti Leningradia. Rajalla käännytään sen suuntaisesti Suomenlahdelle niin, ettei jouduta Neuvostoliiton ilmatilaan. Tallinnan ohitettuaan A-12 kiittää Ruotsin yli länteen.

Suunnitelmaan liitetystä kartasta näkyy, että etenkin Karjalan kannaksen, Leningradin, itäisen Suomenlahden, Tallinnan ja Saarenmaan tutka-asemat kiinnostivat. Niiden ominaisuudet piti selvittää ja niistä piti ottaa tarkkoja kuvia suurtehokameralla. Hätätilassa pakkolaskun voi tehdä Suomen alueelle.

Helsingissä olleen amerikkalaiseen VAPOINT-aseman oli oltava toiminnassa koko lennon ajan ja vastaanotettava signaaleja. VAPOINT saattaa olla suurlähetystöalueen kuunteluasema. Suurlähettiläs Carl Rowan on kertonut, että hänen aikanaan lähetystössä oli NSA:n tehokas kuunteluasema, jota kiinnosti erityisesti Neuvostoliiton lentoliikenne. Suomalaiset asiantuntijat vahvistavat tiedon. Rowan kertoo myös pelänneensä, koska häntä Suomessa kuljettanut lähetystön lentokone syyllistyi luvattomaan tiedusteluun.⁷²

Tietoa Oxcart-suunnitelman toteutumisesta ei ole. Pääesikunnan tiedusteluosaston papereihin on kuitenkin merkitty »poikkeuksellinen» ja arvoitukseksi jäänyt alueloukkauslento aprillipäivänä 1968. Lentoja oli kaksi, ja pitempi niistä kulki yli 500 kilometriä Suomen ilmatilassa. Samaan aikaan suurin osa Suomen kenraalikunnasta oli kokoontunut Lappiin, Rovaniemen suurtutka oli pysäytetty lumitöiden takia ja Yhdysvaltain suurlähetystön kone oli lennolla alueella. Tarkkoja havaintoja ei saatu, mutta koneet tulivat ehkä Norjasta ja poistuivatkin sinne.⁷³

Kellon saattoi Suomessa tarkistaa USAF:n RC-135:n kääntymisestä meren päällä, kertoo eräs asiantuntija. Tämä kone selvitti laajalla alueella viestejä, tutkia ja ohjuspattereita ja pystyi seuraamaan viestiliikennettä Oulun korkeudelle asti. Puolustusvoimien piirissä annettiin aina hälytys, kun RC-135 lähestyi korkealla etelästä kansainvälisessä ilmatilassa. Se lensi vielä 1970-luvulla ainakin kerran viikossa kohti Leningradia. Joskus kone tuli Bogskärin korkeudelle ja loukkasi ilmatilamme.

Nopeampi SR-71 (»Mustarastas») sukuloi myös säännöllisesti määräreittiä Itämeren yllä. Se pystyi »näkemään» tiedustelulaitteillaan syvälle Sisä-Suomeen, ja sen päätehtävä oli seurata mikroaaltoviestintää. Koneen havaitsi ensimmäisenä 1970-luvulla eräs Tampereen Aitovu-

ren tutkamittaajanaisista. Hän osasi yhdistää 60 kilometrin välein näytöllä välähtäneet pisteet toisiinsa.⁷⁴ Koneen paljastuttua ilmavoimat yritti turhaan valokuvata sitä sen radan kääntöpisteessä Itämerellä.

Haastattelin 2008 Yhdysvalloissa Itämeren yllä lentäneitä USAF:n veteraaneja, ja kysyin, kiinnostiko heitä myös Suomi, kun he lensivät tiedustelutehtävissä kohti Neuvostoliiton rajaa. »Kyllä täytyy tunnustaa, että nauhoitimme kaikkien niiden maiden tietoliikennettä, joiden ohii lensimme», yksi heistä sanoi. Joskus käytiin Neuvostoliiton yläpuolellakin. Itämerellä »tsekattiin» joka kerta Varsovan liiton maiden tutkat. Tukikohtia myös kuvattiin yhä uudelleen.

Lähdeviitteet

- ¹ UMA (ulkoministeriön arkisto), Erittäin salaiset, Kc 13, Puolustusneuvosto 1958; Salminen, Pertti (1995) *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Helsinki, Kustannus Oy Suomen Mies, s. 35; Miekkavaara, Kari (2004) *Ydinaseiden uhka Suomen maanpuolustukselle. Päättäjäien käsitykset uhkasta ja toimenpiteet sen torjumiseksi vuosina 1945–1971*. Turku, Turun yliopisto, s. 34–35.
- ² UMA 1918–1981 Kc 13, Puolustusneuvosto 1.10.1958 ja Esitys hallitukselle puolustus-tilanteesta 16.7.1958.
- ³ Skogrand & Tamnes (2001) *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden*. Oslo, Tiden Norsk Forlag, s. 77.
- ⁴ Miekkavaara, s. 6, 22, 109, 131, 134, 147, 211, 214; Salminen, s. 31–32, 36, 77–78; UMA, Kc 13, Muistio 1.8.1962.
- ⁵ NA (National Archives), rg 263, box 46 ja 49, NIS 12; CREST (CIA Record Search Tool), CIA, Coasts and Landing Beaches.
- ⁶ CREST, CIA, Finnish Lapland, 1950.
- ⁷ NA, rg 263, 212381, box 45 ja box 47; Oxcart Reconnaissance of TALLINN Sites, Top Secret, CIA/FOIA.
- ⁸ Aho Nieminen, Arno (2004) *Jotta Suomessa voitaisiin huoletta kulkea. Ydinaseiden ja ydinpolttoainekysymyksen seuranta Suomessa kylmän sodan aikana*. Helsingin yliopisto ja STUK, s. 57.
- ⁹ Suomi, Juhani (1992) *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Helsinki, Otava, s. 243.
- ¹⁰ SA (sota-arkisto), T27072/4, 4.4.1963 ja PE tied.pääll. 1.9.1962.
- ¹¹ *Kaleva* 26. ja 28.7.2009.
- ¹² NA, rg 319, box 4, Army Attache Office to DCI, 1951.
- ¹³ *Ibid.*, McMahanonin kirje 10.9.1951.
- ¹⁴ *Ibid.*, Washington 13.3.1951 ja 21.2.1952.
- ¹⁵ NA, rg 319, box 52, Office of the Army Attache, Hki 25.10.1953.
- ¹⁶ SA, T27072, PE 9.2.1972.
- ¹⁷ NA, rg 319, box 52, Records/Army Staff, Assistant Chief of Staff G-2, ja box 4, Army Intelligence Project, Decimal File 1951–1952, Exchange of Information with Finnish Military Agencies; Fields, Marek: *Winning Finnish Hearts and Minds – British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland, 1945–1962*. Lisensiaatintutkimus. Historian laitos. Helsingin yliopisto 2009, s. 216–217.
- ¹⁸ E.m. box 4, Memo 25.6.1952 ja kirje Hgistä G2:lle 29.5.1952.
- ¹⁹ E.m. box 4, Bollingin kirje.
- ²⁰ Heikka, Henriikki: *Finnish Strategic Culture in Historical Perspective. Cooperation and*

- Conflict*, Vol 40, 2005, s. 91–119; Ainola & Lehikoinen: *Salainen sotilastie länteen*. Ykkösdokumentti. TV1 23.4.2004.
- 21 NA, State Dept., Policy Paper Finland, 20.9.1968.
- 22 Ainola & Lehikoinen; Britannian lähetystö FO:lle 8.12.1954 (Ainolan kopio PROsta).
- 23 NA, rg 319, box 1, Records of the Army Staff, G-2 Finland 1944–1951.
- 24 NA, rg 319, box 118, 30.8.1951.
- 25 Herlin, Ilkka (1993) *Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Viikunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Helsinki, Otava.
- 26 Njølstad, Olav (2008) *Jens Chr. Hauge – Fullt og helt*. Oslo, Aschehoug, s. 399, 402.
- 27 Ganser, Daniele (2009) *Naton salaiset armeijat. Operaatio Gladio ja terrorismi Länsi-Euroopassa*. Helsinki, Like, s. 271; Bye & Sjøe (1995) *Norges hemmelige hær. Historien om stay behind*. Oslo, Tiden Norsk Forlag, s. 75.
- 28 Lund, Ketil & al: Dokument nr. 15 – 1995–96. Rapport till Stortinget... 1996 (»Lund-rapporten»), s. 449.
- 29 Turunen, Pekka (2006) *Salaisen sodan asiamies. Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. Helsinki, Ajatus kirjat, s.159, 201. – *Dette [agenttien lähettäminen] skjedde med samforstånd med relevante finske myndigheter*. Poliisitutkintapöytäkirja, Evangin todistajanlausunto Oslossa 10.8.1977.
- 30 Herlin, s. 252–256; Suomi, Juhani (1990) *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956*. Helsinki, Otava 1990, s. 181.
- 31 SA, Sutela, Viitasaaren tekemä hastattelu; Lukkari, Matti (2003) *Lauri Sutela. Puolustusvoimain komentaja*. Keuruu, Otava, s. 223; Ainola & Lehikoinen.
- 32 Heikka, s. 2005.
- 33 Richelson, Jeffrey (2008) *The US Intelligence Community*. Boulder: Westview Press, v. 1989 taskukirjapainos, s. 265; Suomen TV 15.12.1995; Rislakki, Jukka: Suomi kuuntelee kaikkiiin ilmansuuntiin. *HS kuukausiliite* kesäkuu 2., 1987; *Paasikiven päiväkirjat II*, palsta 989.
- 34 NA, rg 263, box 2, NIE Soviet Union 1950–61, Soviet Capabilities for Attack on the US trough 1957. 1954; Peebles, Curtis (2000) *Shadow Flights. America's Secret Air War Against the Soviet Union*. Novato, Presidio, s. 29.
- 35 Matka oli riippuvainen pommikuorman suuruudesta ja mahdollisesta ilmatankkauksesta. Koneet eivät olisi hukanneet aikaa ja polttoainetta kiertämällä, vaan olisivat varmasti oikaisseet Suomen yli. NA, rg 263, box 2, CIA, NIEs, Soviet Capabilities... till Mid 55. 1953; kartta: LBJL (Johnson-kirjasto), NSF, box 3; Burrows, William (2001) *By Any Means Necessary. America's Secret Air War in the Cold War*. New York, Farrar, Straus and Giroux, s. 68.
- 36 Skogrand & Tammes, s. 64, 186; Jaklin, Asbjörn (2010) *Isfront. Kalla kriget i Norr*. Forum, Tukholma, s. 159.
- 37 Skogrand & Tammes, s. 196–197; Jaklin, s. 159; Agrell, Wilhelm (2002) *Svenska förintelsevapen. Utveckling av kemiska och nukleära stridsmedel 1928–1970*. Lund, Historiska media, s. 302.
- 38 Memot 1949 (25.10. asti), Försvarstabens arkiv (Ruotsi); Salminen, s. 294; HS 22.3.1993; SA, T27508 Dn 2, Valtioneuvosto 20.11.1975.
- 39 Skogrand & Tammes, s. 57–58, 77; Sweden's Position in the East-West Conflict, NIE–49, 1952, CIA FOIA Document; Warning of Imminent Soviet Nuclear Strike, 1/1952, NA (Agrellin kopio).
- 40 Agrell, s. 304.
- 41 Dalsjö, Robert: Sweden's Squandered Life-Line to the West. Parallel History Project-nettisivu 2010. – Ruotsi laski Naton auttavan pommittamalla satamia, tukikohtia ja liikenneyhteyksiä. Dörfer, Ingemar: Comment (Ekeus-raporttiin). Parallel History Project-nettisivulla. Myös: *Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969–89*. Tukholma, 2002; Minnesanteckningar, Arvidsson 8.11.2002, Dnr 340:2, UDs arkiv (Ruotsi).
- 42 NA, rg 263, box 49, Map and Chart Appraisal, NIS 1948–72, Finland 212380/2, ja Target Chart Index 1956; Generalnij stab SSSR. Helsinki. Topografiteskij plan 1:10 000. 1984. NL näky luetteloinen satoja sotilaallisuonteisia kohteita Helsingin seudulta.

- ⁴³ Eden, Lynn (2004) *Whole World on Fire. Organizations, Knowledge, & Nuclear Weapons Devastation*. Ithaca, Cornell University Press, s. 95, 105–107, 226, 232; Burrows, s. 113. – Vuonna 1973 »tietosanakirjasta» tuli tietokonetiedosto. National Target Base -tietokanta sisältää noin 150 000 maalia.
- ⁴⁴ NA, e.m. box 49, NIS 1948–72, CIA Finland, Map and Chart Appraisal, ja Target Chart Index 1956, ja Index of Gravity Observations 1959, ja Index of Aerial Photos.
- ⁴⁵ Eden 107; Burrows 113–114.
- ⁴⁶ NA, e.m. box 49, NIS 1948–72, CIA Finland, Target Chart Index 1956.
- ⁴⁷ HS 7.8.1992.
- ⁴⁸ SA, T27072/4, käsin kirjoitettu (1973?); Miekkavaara, s. 57–58, 159.
- ⁴⁹ Salminen, s. 287.
- ⁵⁰ Miekkavaara, s. 8; JFKL (Kennedy-kirjasto), NSF, Country File Finland, box 70, To Secretary of State, Top Secret 6.5.1962, ja Rusk Lontooseen 19.5.1962, ja Rusk 29.5.1962; SA T27508 Hh 3–4. Muistintpano, ja Herra Ulkoasiainministeri...
- ⁵¹ Salomaan sähköposti.
- ⁵² *Top Secret Documents on US Forces Headquarters in Europe*. Ei julkaisijatietoja. »Printed in England.» Postitettu *Helsingin Sanomien* toimitukseen ilman lähettäjä tietoja keväällä 1980.
- ⁵³ Nuclear Yield Requirements, Volume I, kirjassa *Top Secret Documents*, 1980; Visuri, Pekka (1989) *Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985*. Helsinki, Otava, s. 271–272.
- ⁵⁴ Puolustusneuvosto oli juuri keväällä 1960 päättänyt, että Satakunnan Lennosto siirretään Siikakankaalle. Perustelut: 1. Sotilastarkoituksiin suunniteltuja kenttiä ei pidä rakentaa sataa kilometriä lähemmäs rajaa tai rannikkoa, 2. Lentokentät ovat ilmeisiä hyökkäysmaaleja, eikä niitä tule sijoittaa asutuskeskusten läheisyyteen.
- ⁵⁵ US 18.4.1983.
- ⁵⁶ Visuri, Pekka (1994) *Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961*. Porvoo, WSOY, s. 87; Salomaa, Markku: Yhdysvallat ja Venäjä nostavat kilpaa erikoisjoukkojen voimaa. *Sotilasaikakauslehti* 1/2009.
- ⁵⁷ *Top Secret Documents*, 1980; HS 27.8. ja 9.9.1969 ja 26.6.1980.
- ⁵⁸ USAF:n arkistossa on SAC:n Air Rescue Servicen henkinjäämis- ja pakosuunnitelmia lentäjille Suomesta 1952, 1953 ja 1956. www.airforcehistoryindex.org (hakusana Finland)
- ⁵⁹ CREST, CIA, Spot Photography, 1958, Area B153N; NA, CIA, Photographic Interpretation Report, KH-7 Mission 4035 6–13, 12/66, Top Secret.
- ⁶⁰ Miekkavaara, s. 24; MOT 23.3.2001; *Majas Viesis* 19.3.2010.
- ⁶¹ Herken, Gregg (1987) *Counsels of War*. New York, Oxford University Press, s. 138–139.
- ⁶² SA, Alustus valtioneuvostoa varten todennäköisesti 1955, ye-päällikön papereissa. Lainausta: Miekkavaara, s. 123.
- ⁶³ A. Thunborg 24.–25.4., Drn 25:2, UDs arkiv, sine anno; Burrows 106; *Dagens Nyheter* 28.3.1991; HS 29.3.1991.
- ⁶⁴ NA, rg 341, box 68, Director of Intelligence, kenr. (USAF) James H. Walsh kenr. John B. Ackermanille 27.10.1952 ja kirjelunnon ev.ltn. George R. Rewille. Top secret.
- ⁶⁵ Lashmar, Paul (1996) *Spy Flights of the Cold War*. Phoenix Mill, Sutton Publishing, s. 85–87; Hall & Laurie (2003) *Early Cold War Overflights 1950–1956*. Washington, GPO, asiakirjaliiite (JIC 452/7...) ja valokuvat; Geust, Carl-Fredrik: Ilmataistelu Neuvostoliiton ja Suomen rajalla 1954. *Sotilasaikakauslehti* 6–7/2010. – Takaa-ajon epäonnistuminen johti perusteellisiin muutoksiin NL:n ilmapuolustuksen organisaatiossa ja johdossa. Tapaus herätti vaatimuksia myös Lapin ilmapuolustuksen parantamisesta.
- ⁶⁶ CREST, CIA, Requirement for System IV, Top Secret, Daunt Chess, Memorandum for Deputy Dir./Plans, 25.4.1960; Peebles, s. 184; Matthew Aidin ja Duncan Campbellin sähköposti.
- ⁶⁷ Visuri 1994, s. 145.
- ⁶⁸ CREST, CIA, Requirement for System IV...
- ⁶⁹ CREST, CIA, AFOP-RG Memorandum for the Project Director, Top Secret, 9.9.1958.

- ⁷⁰ CREST, CIA, The Powers Trial, 20.8.1960, ja Debriefing of Gary Powers, 13.2.1962. Top Secret; Case Powers, CIA FOIA Document 22.8.1960.
- ⁷¹ SA, T27072/4, PE tiedust.pääll. Salainen 11.9.1962.
- ⁷² LBJL, NSF, box 3, NIE 11/66, Soviet Air and Missile Defenses; Oxcart Reconnaissance of TALLINN Sites. Top Secret. www.foia.cia.gov 2007.
- ⁷³ Oxcart Reconnaissance of TALLINN Sites; SA, T27072/4 PE tied.pääll. 14.10.1971.
- ⁷⁴ Vähä-Koskela, Jouko: CIA:n mittausasema vakoili Viron tutkia Helsingin seudulla/ CIA:n aavekone Suomen kautta Viron rannikolle tiedustelemaan. *Turun Sanomat* 22.4.2009.

U.S. Intelligence Operations and Nuclear Targeting in Finland in the 1950s and 1960s

Finland occupied a strategic position between two hostile blocks during the Cold War and was an object of interest to the superpowers as both a buffer zone and an overflight and transit route. Both sides retained the possibility of using tactical nuclear weapons against targets in our territory, at least pre-emptively. Bomber formations heading east would have crossed our country during the first hours of the war. The Soviet Union wanted to detect and engage the adversary's nuclear attack assets well before they reached the Soviet-Finnish border since Finland's eastern border ran close to important Soviet population and military centers.

The massed use of nuclear weapons against Finland was considered unlikely in our country, even though it was a known fact that the Soviet Union's plans called for the dispersal of its aircraft to the airfields of its allies – including Finland – and, on the other hand, our airfields were included in the U.S. lists of nuclear targets. The Finnish Air Force's threat scenarios of the late 1950s already reflected the possibility of Nato taking out Finnish airfields with nuclear weapons in order to deny the enemy their use. Starting at the end of the 1940s, U.S. intelligence services were active at gathering information of our coastline and our airfields and their capacities.

The superpowers also showed interest in the waist of Finland. U.S. military attachés made several field trips photographing and surveying

ports, bridges, roads, and other facilities in Northern Finland. In the early 1970s, our military intelligence once again paid attention to this, reporting »increased activity» both by naval and air force officers and stating that the apparent long-term objective was to »obtain a big picture of harbor installations, their approaches, and factors affecting the conduct of flight operations in Finland.»

The intelligence services and the United States Air Force had by 1952, if not even earlier, available sets of old aerial photographs providing the almost complete coverage of the eastern and northern parts of Finland. In 1951–1952, the Army intelligence service (G2) wished to get their hands on new more detailed maps and aerial photos and directed the military attaché's office to expedite delivery. The feasibility of dispatching to Finland a team of topography specialists trained by the intelligence service to gather information on military topography, geographic features, and transport and communications was discussed, but eventually Washington directed that the office should use its own resources not only to obtain the required aerial photos but also to carry out photography on various locations in Finland.

G2 requested maps of specified locations throughout the country, three copies of each map to be sent. Negotiations with the Finns yielded results, with the Finns handing over to the United States at least 100,000 aerial maps during the 1950s. The Americans provided the Finns in return with good-quality photography paper and »secret» – not »top secret», however – intelligence on the socialist countries. The delivery of maps continued until the second half of the 1970s. The secret intelligence exchange with the United States was terminated by the Commander of the Defense Forces, General Lauri Sutela, later on in the decade for the fear of someone blowing the lid off the arrangement.

Nato's battle plans called for the use of large numbers of nuclear weapons against targets in a belt that extended from Kola via Finland and the Baltic states to Poland. Nato assumed that Norway was only defensible by using nuclear weapons, and therefore the alliance's intelligence service compiled from 1952 onward lists of hundreds of targets, some of which were nuclear targets in Northern Finland. The General Headquarters of the Norwegian armed forces prepared its own target list in 1954, and it also included several nuclear targets in Finland and other surrounding areas.

Nato's Northern Command produced in the 1960s a list of nuclear targets consisting of naval bases, lines of communication, and ports in Northwestern Russia and along the shores of the Baltic Sea as well as railroad and road junctions and bridges on Finnish territory. The bombing of the latter would delay the advance of Russian troops. The command was also authorized to bomb targets of opportunity detected from the air during missions. These mobile targets would have been naval units and the enemy's ground forces in Finland or East Germany. In order to pinpoint targets, intelligence officers toured by train all over Finland familiarizing themselves with the designated target areas. Norwegian and Swedish officers made mapping trips to Finnish Lapland identifying bridges and road junctions that could be targeted for tactical nuclear weapons. They planted ground markers to assist bomber crews and undertook preparatory work for the demolition of bridges.

Nuclear targets and targeting principles were closely guarded secrets. U.S. target maps of Finland from the late 1950s show specific target symbols on facilities such as airfields, ports, bridges, and fuel farms. All possible targets comprised the National Strategic Target List (NSTL), while the Single Integrated Operational Plan (SIOP, from 1960 onwards) was a blueprint which specified the value of these targets, the conditions under which they needed to be attacked, and the order and priority of targets to be engaged. The Bombing Encyclopedia produced by the United States Air Force and intelligence services was the first attempt to list all potential nuclear targets anywhere in the world; this document was first created in 1946 and over the years it assumed increasingly massive dimensions, including bombing targets in both »hostile nations» and in neutral countries, such as Finland.

U.S. and Nato's targets in Finland in the 1950s and 1960s apparently included not only airfields but also bridges, port installations, railroads and road junctions, and fuel storage sites. A top-secret Nato document titled Nuclear Yield Requirements revealed in 1980 shed light on the situation in the early 1960s and had 23 targets selected for pre-emptive strikes in 18 locations in Finland. These could have been struck with nuclear weapons in cases where Warsaw Pact forces were about to capture or had captured specific strategic targets.

A completely different approach to the topic can be taken by considering potential situations where the superpowers would have resorted

to their nuclear arsenal. The use of tactical nuclear weapons had by that time become an increasingly remote possibility despite the fact that the United States had as many as approximately 7,000 stored in Europe in 1966. It is extremely unlikely that the U.S.A would have used them for other purposes than repelling or preventing an attack against herself.

The foregoing information of nuclear targets has not been denied officially. It is hard to build a reliable picture of comprehensive plans and their exact nature since documents have only emerged into daylight randomly, and those documents that have become available are incomplete. What is obvious, however, is that all listed targets would not have been attacked automatically in the event of the outbreak of a war, and all bombs used would not have carried nuclear warheads.

(s. 1922), kenraaliluutnantti evp, toiminut viimeksi Pääesikunnan päällikkönä 1978–1982.

Erään muistion tarina

Kenraaliluutnantti Tauno V. Viljanen toimi yleisesikunnan päällikkönä vuosina 1955–1961 ja lähtiessään eläkkeelle hän luovutti minulle säilytettäväksi salaiseksi merkityn muistion. Se oli osoitettu juuri virkaan astuneelle puolustusvoimain komentajalle, kenraali Sakari Simeliukselle. Muistio on merkittävä asiakirja, joka kuvaa sen hetken vaikeuksia puolustusvoimain sodan ajan valmiuden kehittämisessä. Olen säilyttänyt muistion tähän saakka enkä ole sitä kokonaisuutena esittänyt kenellekään. Omissa 1996 julkaistuissa muistelmissani olen selostanut muistion sisältöä, mutta se ei ole ketään tutkijaa kiinnostanut.

Kun nyt on kulunut yli 50 vuotta muistion kirjoittamisesta, olen päättänyt antaa sen julkisuuteen sellaisenaan, koska asiakirja ei ole tullut esille missään yhteydessä. Se kuitenkin koskettaa ajankohtaa, joka oli ehkä puolustusvoimiemme rauhan ajan vaikeimpia – selostan ensin hiukan kokonaistilannetta. Muistio liittyy myös henkilösuhteisiin – olen tämän artikkelin loppuun liittänyt kolmen merkittävän kenraalin urakuvauksen.

Muistion kirjoittamisvuonna 1959 oli kulunut 14 vuotta sotiemme virallisesta päättymisestä (27.4.1945) ja vaikein ajanjakso oli jo sivuutettu. Puolustusvoimien rooli oli kansalaisten silmissä vakiintunut, mutta valmius päätehtävänsä, Suomen puolustuksen suorittamiseen, oli vähintään kyseenalainen. Myönteistä oli se, että varusmiesten koulutus jatkui eräitä rajoituksia lukuun ottamatta. Kantahenkilökunnan koulutus, mm. Kadettikoulu (Maasotakoulu), jatkoi tehtävänsä. Tärkeintä oli, että puolustusvoimat pysyi omien upseerien käsissä.

Miksi tilanne ei ollut parantunut ratkaisevasti? Pääsyy oli se, että

Kenraaliluutnantti Tauno V. Viljanen, yleisesikunnan päällikkö 1955–1961. (Puolustusvoimat)

Lieutenant General Tauno V. Viljanen, the Chief of Staff of the General Headquarters 1955–61. (Finnish Defence Forces)

jotka jatkuivat vielä Pariisiin rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen, kun liittoutuneiden valvontakomissio oli jo ylimmäisenä vallankäyttäjänä poistunut maasta syksyllä 1947. Kokonaiskuva ei olisi täydellinen, ellei mainittaisi upseerien pidätyksiä ja osin laittomia vangitsemisia, jotka liittyivät asekätkentä- ja Stella Polaris -operaatioon tai sotarikoksista syytettyihin. Lopuksi tähän tilannetta kuvaavaan luetteloon on lisättävä Suomen kommunistisen puolueen avoimesti kielteinen asenne ja jopa aktiivisuus puolustusvoimiamme kohtaan.

Tilanne oli esillä olevaan vuoteen 1959 mennessä merkittäväsi parantunut. Se tapahtui vaiheittain; ensin edellä mainitun valvontakomission poistuminen poisti sen »ylimmän käskynhaltijan» roolin, seuraavaksi solmittiin YYA-sopimus 1948, joka puolustusvoimissa tulkittiin oikeutena ja velvollisuutena puolustaa maata kaikin käytettävissä

asevoimiemme puolustuskyky oli todella ajettu niin alas kuin se organisaatioita lakkauttamatta voitiin ajaa. Rauhansopimuksen rajoitukset olivat Neuvostoliiton kannalta huolellisesti ja tehokkaasti laaditut. Kun talvisodan jälkeen ei puututtu lainkaan ei puolustusvoimiin eikä suojelekunta- tai Lotta Svärd -järjestöihin, tilanne oli nyt toinen. Vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt lakkautettiin lähes kaikki, ja puolustusvoimille asetettiin enimmäisvahvuus ja lukuisia materiaalirajoituksia. Yli rauhanajan määrävahvuuden olevat aseet uhattiin määrätä luovutettaviksi ja siihen piti myös varautua, liikekannallepanovalmistelut kiellettiin, reservin upseerien, jopa osittain reservin aliupseerien koulutus kiellettiin määräajaksi. Tässä eräitä esimerkkejä rajoituksista,

olevin keinoin. Tätä käsitystä vahvisti se, ettei Neuvostoliitto vaatinut ns. ylimääräisiä aseita luovutettaviksi. Kolmas muutos oli jo ratkaiseva, nimittäin Porkkalan vuokra-alueen palautus 1956. Sehän mullisti myös operaatiosuunnitelmat. Helpotus oli suuri, vaikka ongelmia jäi yllin kyllin kahden vihollisen järjestelmässä. Toinen virallinen vihollinen oli rauhansopimuksen mukaan lännessä ja toinen erityisen »salainen» idässä. Kenraali Viljanen oli niin tarkka, ettei tämä vaikeus näy muistiossa, sen vain vaistoaa. Palaan siihen jälkiarvioinnissa.

Muistio on kirjoitettu heti kenraali Kaarlo Heiskasen lähdettyä loka-kuussa 1959 eläkkeelle ja osoitettu hänen seuraajalleen, kenraali Sakari Simeliukselle. Asiakirjasta näkee, kuinka huonot, jopa olemattomat henkilösuhteet voivat vaikeuttaa valtakunnalle elintärkeiden toimintojen kehittämistä. Kun tulin syyskuussa 1958 operatiiviselle osastolle, jouduin toteamaan tilanteen niin käytännössä kuin työilmapiirissä. Olin Pääesikuntaan tullessani tavallaan Viljasen miehiä, olinhan palvelut sodassa hänen alaisenaan Jalkaväkirykmentti 16:ssa Metsäpirtissä. Muistio puhukoon puolestaan.

x x x

Yleisesikunnan päällikkö
Helsinki, 11.12.1959
N:o 35/OT/sal

(SALAINEN-leima)

N:o 2

Muistio puolustusvoimain komentajalle

Olosuhteiden nyttemmin muututtua katson tarpeelliseksi tehdä yhtenäisen kirjallisen esityksen ensinnäkin tavallaan tilityksenä parisen viime vuoden ajalta ja toiseksi ehdotuksena eräiksi suuntaviivoiksi, joita mielestäni pitäisi koettaa seuraavien vuosien aikana toteuttaa.

Ennen tuloani operatiivisen osaston päälliköksi maaliskuussa 1952 osastossa oli jo parisen vuoden ajan tehty arvokasta työtä perustuksen luomiseksi melkein tyhjästä uudelle puolustusvalmiudelle. Tätä työtä jatkettiin. Laadittiin uusi puolustus-suunnitelma 13.6.52 ja suoritettiin 6.11.52 kahden tunnin esittely presidentti Paasikivelle ja pääministeri Kekkoselle Suomen puolustuskysymyksestä, jolloin erityisesti korostettiin maanpuolustuksen perushankintojen alkamisen ja puolustusneuvoston välttämättömyyttä. Vastaavia esityksiä pidettiin sen jälkeen melkein jokaiselle hallitukselle. Yleistä järjestystä koskevat ohjeet laadittiin 14.7.53, toimeen pantiin suuri esikuntien harjoittelu 1.12.53 – kevät 1955, tehtiin tietty valmiuden kohottamissuunnitelma 11.2.56, kirjoitettiin vuoden vaihteessa 1955/1956 arviointi »Operatiiviset olosuhteet.....», joiden perusteella tehtiin koulutusosastossa 11.4.56 »yleistak-tilliset suuntaviivat», atomisodankäyntiä käsiteltiin tarkastajistossa helmi-maaliskuussa 1957, jaettiin 16.5.57 »Taktilliset suuntaviivat» joukoille ja sotapiireille. Sillä välin oli 12.12.56 tehty puolueettomuuden suojaamisohjeet. Keväällä 1957 perustettiin puolustusneuvosto, pääesikunnan pitkäaikaisen valmistelutyön tuloksena. 13.6.57 uudistettiin järjestysohjeet ja saatiin pitkien valmistelujen jälkeen valmiiksi 27.2.58 uusittu Puolustus-suunnitelma, joka täsmällistyi ja tarkisti 13.6.52 tehtyä.

Tämä luettelo ei ole täydellinen ja kuvattu operatiivisen osaston toiminta oli vain täysin luonnollista ja normaaliavauhdilla tapahtunutta. Sillä samoin kuin vastaavalla järjestelyosaston toiminnalla pyrittiin luomaan monipuolinen pohja koko valtakunnan puolustukselle nykyaikaisissa oloissa. Vuoden 1957 kesällä alkoi minun osaltani aika, jota olen suullisesti selostanut. Vähitellen ei käytännöllisesti katsoen mitään minun esittämäni hyväksytyt, jos esitin sen henkilökohtaisesti. Järjestely- ja operatiivisen osaston henkilöstö vaihdettiin lyhyessä ajassa melkein kokonaan. Kommentilla oli varsinaisesti pari kolme luottamusmiestä, joiden käsiin kerääntyivät useimmat tehtävät. Siitä seurasi mm., että päämajoitusestari joutui hoitamaan erittäin monenlaisia rauhanajan juoksevia asioita, jolloin jäi vähemmän aikaa sa-asioihin. Alkoi uusi suuntaus, jota ehkä parhaimmin kuvaa marraskuussa 1957 saamani vastaus: »Puolustusvoimain rauhanaikainen tehtävä on koulutus. Muu on paperin tuhrimista.» Tämä näkyi myös tuloksista. Lukuunottamatta jo mainittua käskyn uudistusta 27.2.58, jota oli tehty jo ennen tätä erikoiskautta, ei ole yleensä osoitettavissa aikaisempaan syvämuokkaukseen rinnastettavia töitä. Sen sijaan on kyllä sinänsä hyödyllisiä suurehkoissa puitteissa tapahtuneita esikuntaharjoituksia määrätty järjestettäväksi tai johdettu. Samoin on myös aikaansaatu mm. eräs rajavartiostoja koskeva päätös 6.4.50 ja, mikä on erityisesti tuotava esille, T-kokoonpanoa koskeva päätös 10.7.59 valmisteluineen ja puolustusneuvoston päätöksineen. Puolustusneuvosto alkoi toimia syksyllä 1957 ja sitä tietä tuli vähitellen hyvinkin tärkeitä tuloksia. Joka tapauksessa oli entiseen aikaan verrattuna se ero, että monet puolustusvalmiuden kysymykset, joiden toteuttamisvuoro olisi tullut, eivät mainittavasti edistyneet.

Olen viime vuosina koettanut olla korrekti ja vaiennut. Nyt katson velvollisuudekseni tässä muistiossa puhua suoraa kieltä. Ei varmastikaan missään maassa ole ratkaisevalla sotilastaholla osoitettu niin vähän ymmärtämystä sodanaikaisena ylipäällikkönä toimimista ja tästä tehtävästä johtuvia rauhanaikaisia velvollisuuksia kohtaan kuin meillä viime vuosina. En ala selvittää käsityksiäni sen kaikista syistä. Ehdotukset muut, siksi tyrmättiin ja järjestetyt esittelytilaisuudet havainnollisine kaavioineen ym. torjuttiin. Ero siihen, mitenkä marsalkka suhtautui näihin asioihin, oli suuri. Katson velvollisuudekseni tuoda nämä seikat peittelemättä esille, en arvostellakseni sinänsä ketään, vaan rakentavassa mielessä osoittaakseni erään Suomen puolustusvalmiuden heikkouksista, jonka uskon nyt korjautuvan.

Jäljempänä tehtävien ehdotusten pohjaksi tahdon vieläkin esittää eräitä näkökohtia.

Koulutuksessa on päähuomio mielestäni ollut – kuten 1920- ja 1930-luvullakin – kaikkein helpotajuisimmassa osassa, varusmiesten, yksikköjen ja alimpien yhtiöiden toiminnan koulutuksessa. Tuloksena on, että puolustusvoimain pyramidin alaosia on koulutettu hyvin, yläosa on jäänyt varsin vähälle ja huipun seutu ilman koulutusta, ellei sellaiseen lasketa lähinnä operatiivisen ja järjestelyosastojen tehtävien yhteydessä joko pääesikunnassa pidettyjä esityksiä tai divisioonissa toimeenpantuja tiettyjä esikuntaharjoituksia, tarkastajiston eräitä kokoussarjoja ja ohjesääntökouksia hedelmällisine keskusteluineen. Kuitenkin huipun seutu joutuu toimimaan kriiseissä ja sodissa ensimmäiseksi. Arkaluonteisissa tilanteissa, kuten keväällä 1941 ja erityisesti syksyllä 1944, joita tapauksia ei vielä ole julkisuudessa läheskään täysin selostettu, koko maan kohtalo oli suureksi osaksi ja tulevaisuudessakin voi olla sen varassa, kuinka sotavoimien korkeissa johtoportaisissa olevat upseerit ymmärtävät maan kokonaistilanteen eivätkä vain puhtaasti sotilaallista asemaa.

Näihin käsityksiini perustuvat jäljempänä tekemäni ehdotukset epäkohtien pientämiseksi. Osa niistä on sellaisia, että niitä ei voida käden käänteessä toteuttaa, mutta toimintaohjelmaan ne mielestäni pitäisi ottaa:

Ensimmäinen ehdotukseni on, että – koska on voinut olla epäselvyyttä aivan peruskysymyksissäänkin – puolustusvoimain rauhanaikaisiksi päätehtäviksi selvästi hyväksytään jo 1920-luvulta tutut kolme tehtävää ja yksi uusi:

– suojaustehtävä nykyaikaisessa laajuudessa;

– liikekannallepanovalmistelut rauhansopimuksen sallimissa puitteissa ja valti-
vallon kulloinkin tekemien päätösten perusteella ja
– koulutus, joka käsittää kaikki portaat alhaalta ylös asti, alokkaasta puolustus-
voimain sodanaikaisen ylipäällikön lähimpiin alaisiin saakka.

Nyky aika tekee tarpeelliseksi vielä uuden kohdan:

– totaalisen sodan vaatiman johtamisen ja ei-sotilaallisen toiminnan sekä niiden
valmistelun merkityksen osoittaminen, aloitteiden teko, tukeminen ja valvomi-
nen siksi, kunnes asiat on saatu ajanmukaiseen järjestykseen ja kukin ala pystyy it-
se hoitamaan velvollisuutensa tässä suhteessa.

Näiden tehtävien mukaan tulisi myös puolustusvoimain henkilöstö sijoittaa niin,
että mistään ei tule »kaatopaikkaa» eikä sanota: »Huono mies. Aluejärjestöön!»
Suureksi osaksi juuri aluejärjestön ja erityisesti sen avainasemissa olevien upseerien
valmistavan työn ja toimimisen varassa kuitenkin on maan puolustusvoimien saa-
minen kulloinkin tarvittavaan muotoon ja valtion johdon määräämään vahvuus-
teen.

Toinen ehdotukseni on, että puolustusvoimain komentaja todennäköisenä so-
danaikaisena ylipäällikkönä syventyisi suoritettuun strategiseen suunnitteluun ja
erilaisissa tapauksissa noudatettavan strategian pääsuuntaviivoihin. Tuntuu ehkä
omituiselta, että näin itsestään selvää asiaa yleensä esitetään, ja uskonkin, että se
nyt on itsestään selvä, vaikka ei ennen ollut. Toiset ovat arvioineet koko maan puo-
lustamismenetelmät, mutta vastaajan kanssa niistä ei ole koskaan syntynyt pohdinta-
ta, ei edes alkukäskyn allekirjoittamisen yhteydessä. Suunnitelmilla pitäisi kuiten-
kin olla tulevan ylipäällikön persoonallinen leima ja niiden pitäisi olla sellaiset, että
komentaja kaikesta sydämestään pyrkisi luomaan niille onnistumisedellytykset. Si-
tä tietä tulisi ponnita ja punaista lankaa mm. vanhimpien upseerien koulutukseen,
eräisiin organisatorisiin ja ra-sijoituskysymyksiinkin.

Pitäisi myös vahvistaa – *ehdotukseni n:o 3* – Pääesikunnassa vuosia sitten hah-
motellut korkeimman johdon johtamistekniikan suuntaviivat nykyaikaisissa olosuh-
teissa ja tehdä käytännölliset johtopäätökset vastaavista ra-valmisteluista. Muuten
ei käytännöllisiä valmistelutoimenpiteitä saada tarpeellisessa määrin aloitettua, ku-
ten meillä on osittain käynyt.

Kun komentaja hallitsee puolustuskysymysten tyimet, voitaneen saada aikaan –
ehdotus n:o 4 – kahdenkeskiset neuvottelut ja orientoinnit tasavallan presidentin ja
komentajan välillä. Olen jo esittänyt syyt suullisesti.

Seuraavat ehdotukset voidaan tavallaan lukea pääesikunnan sisäisiksi asioiksi,
mutta tahdon ne kuitenkin tehdä tässä yhteydessä.

Kun korkean johdon johtamistekniikka olisi käsitelty, seuraa siitä tietenkin itses-
tään pyrkimys luoda mahdollisimman toimintakykyinen päämaja, siis mm. sen or-
ganisaation tekeminen sellaiseksi, että osajako odotettavissa olevissa tehtävissä on
tarkoitukseenmukainen ja kunkin työmäärä inhimillisesti kestävässä.

Viidentenä ehdotukseni on rajoitettujen päämajasotapeliin järjestäminen,
jotta totutaan päämajassa toimimiseen. Samalla voitaisiin kokeilla tietyiltä osilta
päämajaorganisaatioehdotusta.

Menneisyyden kokemukset olisi nyt aika saada käyttöön antamalla – *ehdotus*
n:o 6 – Pääesikunnan kunkin osaston (vastaavan) selvittää, kuinka asianomainen
osasto yksityiskohtaisesti toimi viime sodissa. Entinen toiminta tuskin toistuu aivan
sellaisenaan, mutta se ei kelpaa perusteluksi tietämättömyydelle. Tämäkin työ vie
aikaa, nykyisin vähemmän kuin myöhemmin, mutta tulokset voivat säästää koke-
mattomia ostamasta uudelleen samoja kokemuksia kuin toiset 1939 tai 1941. Silloin
olivat YH:t harjoitteluaikaa. Nyt pitäisi saada täysi teho heti alusta alkaen.

Seuraava tehtäväsarja on Pääesikunnan kouluttaminen toimimaan kriisivaiheis-
sa päämajan alkiona ja eräät siihen liittyvät toiminnot. Sitä varten on – *ehdotus n:o*
7 – suoritettava käytännöllisiä järjestelyjä ja harjoituksia nopeaksi siirtymiseksi toi-
selle paikkakunnalle, esim. osasto kerrallaan. Niitä varten tarvitaan suuri määrä laa-
tikoita, joita jo on ja toisia on tilattu. Tarvitaan myös puolustusvoimain ylipäällikön

ja päämajan liikkuvia viestiasemia, joita niitäkin jo osaksi on, ja harjoittelua niillä. Samoin olisi saatava suorittaa useilla paikkakunnilla – oikeilla ja väärillä – viestiyhteyksien valmisteluja esim. »väestönsuojelu»-johtoportaiden varalta tai muulla tavalla naaioimalla tarkoitus. Tässä yhteydessä mainittakoon myös luolien aikaansaaminen päämajaa varten tietenkin jälleen naaioimalla tarkoitus. Samoin olisi kaikkia varasto- ym. luolia rakennettaessa otettava huomioon niiden käyttö johtoportaiden sijoituspaikkoina sikäli, että rakenne ei estä tällaista käyttöä. Kaiken tämän lasken kuuluvaksi ehdotukseen n:o 7.

Tämän jälkeen seuraa taas yleisempiä asioita.

Elämme sodankäynnin murrosaikaa. Suomen puolustusvoimat voivat joutua niin vaikeissa olosuhteissa käymään puolustussotaa, että kaikki, mikä lisää onnistumismahdollisuuksia pitäisi perusteellisesti tutkia. Passiivinen tyytyminen vanhoihin totuttuihin menetelmiin ei riitä. Voisi sanoa, että se olisi samaa avuttomuutta, jota osoitettiin keväällä 1944, vaikka suuri taistelu ilmeisesti oli tulossa.

Ehdotukseni n:o 8 on, että sotilasjohto ryhtyy määrätietoisesti johtamaan taktikkaa ja menetelmien kehittämistä Suomen olosuhteiden mukaiseksi. Olisi siis saatava aikaan selvä punainen lanka Suomen operatiivisten olosuhteiden, mahdollisten vihollisten toimintatapojen, oman käytettävissä olevan välineistön, operatiivisten ja taktillisten menettelytapojen sekä niistä selviävien materiaalihankintojen ja niistä johtuvan koulutuksen välille. Sitä varten jo 1955–1957 pääesikunnassa laadittiin »operatiiviset olosuhteet», »taktilliset suuntaviivat» ja käsiteltiin atomisodan vaikutusta. Niitä on epäilemättä jossain määrin käytettykin koulutuksessa, mutta tietyn suunnan vallitessa ne »paperin tuhrimisena» jäivät vähälle huomiolle. Huolettomuus tositalenteiden vaikeuksista jatkui. Nyt pitäisi ensi kerran Suomen armeijan historiassa irrottaa joku tai pari upseeria tutkimaan näitä kysymyksiä ja tekeään ehdotuksia tehokkaimmista menettelytavoista. Vastuu tästä työstä pitäisi myös nimenomaan antaa jollekin kenraalille. Tällaisen tutkimisen tarve oli ilmeinen jo 1930-luvulla, mutta ei saanut osakseen ymmärtämystä. Esim. hyökkäys 23.12.39 puhuu seurauksista surullista kieltään. Jatkosodan aikana kun näki kuinka vihollinen kehitti menetelmiään, mutta meillä ei siinä suhteessa sotilasjohdon taholta tehty mitään, ehdotin 1942 kenraali Airolle, että operatiivinen osasto tarttuisi asiaan kun kukaan ei sitä hoida. Hän vastasi aivan oikein, ettei se kuulu hänelle eikä operatiiviselle osastolle. Ei se kuulunut kenellekään muullekaan. Niin ajaututtiin pääasiallisesti entisiin aseistuksiin ja entisiin menetelmiin, jokaisesta neliömetristä kiinnipitäen, kesän 1944 suurtaisteluun. Jos edes olisi käännetty suomeksi ja jaettu ranskalais-englantilaiset toimintaohjeet, jotka he antoivat 26 vuotta aikaisemmin valmistautuessaan talvella 1918 saksalaisten suurhyökkäystä torjumaan, olisi tullut hahmoteltua varsin käyttökelpoiset menetelmät.

Äskettäinhän on SKK saanut tehtäväkseen laatia kenttäohjesääntöjen uusintaa varten taktikkaa koskevia ehdotuksia. Sekin on hyvä, mutta se työ on siellä sivutyö muun ohessa ja rajoittuu helposti entisten lauseiden muuttamiseen vähän johonkin suuntaan. Kovin suuria muutoksia koulu periaatteessa tuskin voikaan tehdä. Sitäpaitsi pitäisi yleensä koulun saada näin ratkaisevista asioista ohjeet pääesikunnasta eikä päinvastoin.

Kun strategiaa, päämajan johtamismenettelyä nykyaikaisissa olosuhteissa ja taktikkaa on tarpeeksi pohdittu, seuraa siitä itsestään tarve, sanoisin hätä, kouluttaa heti vanhempi upseeristo hyväksytyjen suuntaviivojen käyttöön. Olisi luullut periaatteessa, ettei tuleva ylipäällikkö olisi tuntenut sielunrauhaa, ennen kuin hän olisi henkilökohtaisesti tutustunut kaikinpuoliseen valmiuteen ja ennen kuin hän olisi saanut istutettua alaisiinsa toimintaperiaatteensa odotettavissa olevissa tilanteissa. Näin ei asia kuitenkaan ole ollut viime vuosina. Korkeimman upseerikoulutuksen puute Suomessa on niin selvä, että mm. ulkomaiden sotilasasiamiehet ovat sitä minulta ihmetellen kysyneet. Kun en tahtonut heille sanoa todellista syytä, he epäilemättä näkivät minut syntipukkina.

Vakinaisessa palveluksessa ei enää ole viime sodan aikaisia armeijakunnan tai

vahvempien yhtymien komentajia. Vapaaehtoista tietä heitä on vielä joitakin käytökelpoisina muutaman vuoden. Keskeisissä tehtävissä korkeissa sodanaikaisissa esikunnissa palvelleita on vielä eräitä aktiivipalveluksessa. Viimeiset, aniharvat, eronnevat 6–7 vuoden kuluttua. Näiden vuosien aikana pitäisi vanhempien kokemukset saada välitettyä nuoremmille. Joka on joutunut näkemään sen hapuilun ja harjoittelun suurten yhtymien johtamisessa, mikä ilmeni 1939–1940, ehkä huipentumana korkeikäysoperaatio Kannaksella 23. 12. valmisteluineen, vaikka apuna oli ollut pitkä YH, ei voi suhtautua rauhallisesti valmiuteemme johtaa suuria yhtymiä sodassa, joka ehkä alkaa ilman YH:ia ja erittäin vaikeissa olosuhteissa. Vaikka katsoisimmekin, että SKK sodan kokemuksille rakentaen voi nyt ehkä tehokkaammin valmistaa eräiden portaiden yepuseereja kuin 1930-luvulla, niin ratkaisut riippuvat kuitenkin korkeimmista komentajista ja suuremmista tilanteen arvioinneista. Rauhanaikainen itsevarmuus tai esille pyrkiminen eivät millään tavalla osoittautuneet kyvyn mitoituksi sodassa. Meillä on lisäksi vaikeutena kenraalien mielestäni liiallinen spesialisoituminen ahtaille aloille ja korkean yleisen koulutuksen puute, mikä vähentää korkeiksi komentajiksi sopivien kenraalien luvun suhteellisen vähäiseksi sen sijaan, että useimmat kenraalit olisivat yleisjohtajia, mihin nimi general useassa kielessä viittaa. Kaiken tämän perusteella pitäisi saada käyntiin – se on *ehdotukseni n:o 9* – vanhimpien upseereiden, kenraalien ja everstien sekä merivoimien vastaavien upseerien koulutus ja kykyjen selvittäminen edes joltakin osalta. Nykyolosuhteissa on miesten nimeäminen tärkeille sa-paikoille suureksi osaksi epämääräisen tunnon varassa. Koulutus voitaisiin jakaa kolmeen osaan:

- lyhyet ehkä n. 3 viikon kurssit koko puolustusvoimain ja suurimpien yhtymien johtamistaidossa nopean yleisilmäyksen saamiseksi;

- ajan mittaan huomattavasti perusteellisemmat ja pitemmät vastaavat kurssit sekä

- totaalisen sodan johtamiskurssit, neuvottelupäivät tms, joihin osallistuisivat korkeat upseerit ja totaalisen sodan kannalta tärkeät siviilijohtomiehet; nämä kurssit voidaan kuitenkin aloittaa vasta, kun puolustusneuvoston päättämä siviilialojen toimintaa totaalisisa sodassa käsittelevä ohjesääntö on periaatteellisesti selvä. Valmistava kurssi itse kirjoittajille saattaisi tietysti tulla kysymykseen aikaisemminkin.

Koska ensimmäiseksi mainitut lyhyet kurssit mielestäni ovat kiireisimpiä, käsitelen niitä lähemmin. Ohjelma on tietenkin suunniteltava perusteellisemmin kuin mihin minulla nyt on mahdollisuus, mutta asian saattamiseksi konkreettiseen muotoon esitän pikahahmottelun joka osoittanee sopivaa suuntaa. Aikalaskelman perustana on 3 viikon aika á 39 tuntia. Ohjelma voisi – *ehdotukseni n:o 10* – olla seuraavan tapainen:

- 3 kpl päivän á 7 t käsittävää strategista tehtävää, joiden perustiedot annetaan valmiina ja jotka jokainen ratkaisee omin voimin ilman »esikunnan» apua; kunkin takaisin antoa ja käsittelyä varten varattaisiin 4 t; kokonaistuntimäärä 33 t;

- poliittista yleissivistystä tai viime aikojen sotilaallisten tai poliittisten tapausten tuntemusta punnitseva koe. 3 tuntia; palautus 1 tunti, yhteensä siis 4 tuntia;

- kielitaitoa (vieraankielisen so. lähinnä ruotsin, venäjän, saksan, englannin ja ranskan kielisen ammattikirjallisuuden seuraamiskykyä) osoittava koe, 4 + 1 tunti; yhteensä 5 tuntia;

- viime sotiemme eräiden tärkeiden päätösten syntyä ja samalla todellisuuden ilmapiiriä päämajassa, armeijassa tai silloisessa armeijakunnassa valaiseva luento-sarja, esim. 10 tuntia;

- päämajan ja armeijan esikunnan toimintaa käsittävä luento- ja harjoitusarja, esim. 12 tuntia;

- viestitoiminta korkeissa johtoportaisa, vertailuna vuodet 1939–1945; esim. 6 tuntia;

- ilmasota ja valtakunnallinen ilmapuolustus Suomen oloissa, esim. 8 tuntia;

- merisota ja meripuolustus Suomen oloissa, ehkä 4 tuntia;

- Suomen operatiiviset olosuhteet ja taktilliset suuntaviivat, ehkä 8 tuntia;
- atomisota Suomen olosuhteissa, ehkä 8 tuntia;
- totaalisen sodan johto, ehkä 10 tuntia;
- puolueettomuuden suojaaminen myös atomisodan aikana, ehkä 8 tuntia;
- jokin näytös tai käynti.

Tietenkään ei esim. poliittisen yleissivistyksen ja kielitaidon tarvitse merkitä ratkaisevasti korkeiden upseerien arvoa punnittaessa, mutta ne ovat lisänäkökohtia taitojen, luonteenomaisuuksien ym. muodostamassa kokonaisuudessa.

Ehdellä on käsitelty eräitä menneitä ja tulevaisuuden seikkoja Tämä esitys ei pyri olemaan täydellinen yleissilmäys. Tehdyistä kymmenestä esityksestä *kaksi ensimmäistä*, puolustusvoimain rauhanaikaiset päätehtävät ja syventyminen strategiseen suunnitteluun ovat vain pohjaa luovia ja ratkaisut lienevät itsestään selviä. *Kolmas*, lähinnä päämajan johtotekniikan hyväksyminen vaatii esittelyn. *Neljäs*, neuvottelut, on tietenkin komentajan, henkilökohtainen asia. *Viides, kuudes ja seitsemäs* siis päämajasotapelit, viime sotien päämajan toiminnan selvittäminen ja pääesikunnan siirtoharjoittelut ovat sinänsä pääesikunnan asioita, mutta silti ne ja varsinkin seitsemännen ehdotuksen viestivalmistelu- ja luolakysymykset vaativat komentajan hyväksymisen. *Kahdeksas, yhdeksäs ja kymmenes* ehdotus tarvitsisivat ensin komentajan periaatteellisen ratkaisun, jonka jälkeen seuraisi jatkotoimenpiteitä.

Yleisesikunnan päällikkö *T.V.Viljanen*
Kenraaliluutnantti T V Viljanen

Jakelu
Pvkom 1 kpl
Ye-pääll 3 "

Pohdinta

Ennen kuin pohdin tuon muistion merkitystä, kannattaa vielä lyhyesti kertoa kenraali Simeliuksen kannanotot esitettyihin asioihin. Käydyn kahdenkeskisen neuvottelun jälkeen Viljanen on kirjoittanut muistionsa eri kohtiin mitä komentajan kanssa on sovittu. Yleisesti voidaan todeta Simeliuksen hyväksyneen esitetyt liikekannallepanovalmistelut silloisine rajoituksineen sekä niihin liittyvän operatiivisiin suunnitelmiin perustuvan eritasoisen koulutuksen. Erikoista on se, että muistion toinen ehdotus eli puolustusvoimain komentajan perehtyminen strategiaan suunnitelmiin on kirjattu hyväksytyksi. Simelius antoi myös hyväksymisensä ylimmän johdon koulutukselle, joka lähtikin nopeasti käyntiin. Sen sijaan ehdotetut kahdenkeskiset neuvottelut tasavallan presidentin kanssa todettiin lykättäviksi myöhempään eli talven 1960 jälkeen. En ole tietoinen niiden toteutumisesta Kekkosen kanssa.

Ensimmäisestä ylimmän johdon kurssista komentaja antoi käskyn

20.4.1960 ja kurssi järjestettiin Sotakorkeakoulussa 1.–22.6.1960 Viljasen johdolla. Osanottajista muistan A. Ehrnroothin, J. Järventauksen, V.-P. Somerkarin, N. Simojoen ja mm. kuunteluoppilaana kenttäpiispa T. Laitisen. Kaikkiaan oli kurssin vahvuus noin 20. Kurssi sai lempinimen »Tropiikkikurssi», koska sen aikana vallitsi Helsingin seudulla kova helle ukkosilmoineen.

Kurssin ohjelma seuraili muistiossa esitettyä ehdotusta, joskaan kielten opiskelua ei ollut. Erikoisuutena oli Viljasen itsensä suunnittelema koulutyö, joka perustui fiktiiviseen valtioon, jonka yleisesikuntapäällikkö oli itse luonut Pohjois-Euroopan alueelle. Tehtäviin kuului asianomaisen valtakunnan puolustussuunnitelmien tekoa ja muistaakseni armeijakuntatasoisia operatiivisia käskyjä. Jouduin kauhukseni »korjaamaan» näitä koulutöitä ilmeisesti vaihtelevalla menestyksellä usean osanottajan kommentteista päätellen.

Seuraavan kurssin johti 1961 eläkkeelle jääneen Viljasen seuraaja, kenraaliluutnantti Aatos Maunula. Jouduin jälleen toimimaan kurssin johtajan apulaisena. Nyt koulutyön korvasi Pohjois-Suomeen sijoitettu kartta- ja esikuntaharjoitus. Muuten kurssi tukeutui Sotakorkeakoulun tiloihin ja tukeen.

Lopuksi etsin vastausta kysymykseen, mitä tuo muistio kertoo senhetkisestä tilanteesta puolustusvoimien sodan ajan valmiuden osalta. Miksi asevoimiemme ykkös- ja kakkosmiehen välit olivat yhteistoimintakelvottomat? Vastaus edelliseen kysymykseen on yksinkertainen: meillä oli kaksi korkean luokan johtajaa, joiden luonteet erosivat jo johtamistavassa. Toinen oli menestynyt rintamakomentaja, joka ei paljoa piitannut esikuntatyöstä tai sotatieteellisestä tutkimuksesta. Toinen oli tutkija ja pohdiskelija, joka panosti laaja-alaiseen suunnittelutyöhön. Oli kohtalon ivaa, että juuri hänen kaltaisensa mies joutui Valkeasaaresa ottamaan vastaan puna-armeijan iskun. Se aiheutti Viljaselle ikuisen trauman. Oliko tämä myös yksi syy, miksi Heiskanen ei kyennyt arvostamaan lähimmän miehensä johtamistaitoa? Mitkä olivat sitten ne syyt, jotka johtivat Heiskasen yliolkaiseen asenteeseen operatiivisten valmistelujen osalta? Vaikka jouduin tuon tilanteen toteamaan palvellessani operatiivisella osastolla ensimmäisen erän 1958–1963, en koskaan päässyt selville syistä tähän asenteeseen. Ehkä hän arveli tuossa tilanteessa, että kaikki puolustussuunnitteluun liittyvät asiat olivat turhia ja että mahdollisuutemme torjua idästä tuleva uhka oli vähäinen. Hän katsoi,

että riitti, kun saimme koulutetuksi asevelvolliset tulevia parempia aikoja varten. Sehän kuitenkin varmisti mahdollisuuden nostaa valmiutta ja luoda koulutetuista miehistä toimintakykyinen armeija.

Niin kuin muistiosta ilmenee, Viljanen kantoi todella syvää huolta sodan ajan valmiudesta ja ylimmän johdon kouluttamisesta ottamaan vastuu kokonaisu puolustuksesta, jos sitä tarvittaisiin. Häntä rajoitti puolestaan äärimmäinen varovaisuus suhteessamme Neuvostoliittoon. Se ilmeni erityisesti pohdittaessa, ketä vastaan rakensimme puolustustamme. Varovaisuus meni joskus meidän mielestämme liiallisuuksiin asiakirjojen käsittelyssä jopa kassakaapin avaamisseremoniassa. Yleisesikunnan päällikön virkahuone oli väärin sijoitettu Kaartin korttelin ulkonurkkaan Fabianinkadun ja Eteläisen Makasiinikadun kulmaan. En tiedä kenen vika, mutta se aiheutti monia hankaluuksia. Päämajamestarin virkahuoneen ja operatiivisen osaston ikkunat olivat myös osaksi kadulle päin.

Nuo sodanjälkeiset vuodet aina 1960-luvulle saakka olivat merkittävää aikaa, mutta erinomaisten johtajien ja optimismien avulla niistä selvitettiin. Olimme kaikki kokeneet sodat ja se auttoi kuitenkin keskinäiseen yhteisymmärrykseen ja luottamukseen muutamista poikkeuksista huolimatta.

Kenraalit

Kaarlo Heiskanen 1894–1962
Ylioppilas, Sotakorkeakoulu
1925–1926. Jääkäripataljoona 27,
vapaussodassa mm. komppanian
päällikkönä, 1920–1930-luvulla
pataljoonan ja rykmentin komentaja.
Talvisodassa rykmentin komentajana ja
jatkosodassa sekä Lapin sodassa
divisioonan ko-

Jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskanen, puolustusvoimain komentaja 1953–1959. (Puolustusvoimat)

Infantry General Kaarlo Heiskanen, the Commander of the Defense Forces 1953–59. (Finnish Defence Forces)

mentajana. Mannerheim-ristin ritari n:o 21. Sodan jälkeen yhtymän komentaja, puolustusvoimain komentaja 1953–1959. Ei ole merkintöjä kirjallisista ja/tai tutkimusansioista.

Sakari Simelius 1900–1985

6/8 luokkaa yhteiskoulua, Kadettikoulu 1923–1924, Sotakorkeakoulu 1937–1939. Vapaussodassa sotamies. 1920–1930-luvulla joukko-osastoissa sekä suojeluskuntajärjestössä komppanian päällikkönä sekä Taistelukoulun opettajana. Talvisodassa divisioonan esikuntapäällikkönä. Jatkosodassa armeijakunnan esikuntapäällikkönä ja rykmentin komentajana. Sotien jälkeen Reserviupseerikoulun ja Taistelukoulun johtaja ja Sotakorkeakoulun johtajan apulainen, rykmentin ja divisioonan komentaja, jalkaväen tarkastaja ja puolustusvoimain komentaja 1959–1965. Noin 20 merkintää kirjallisista julkaisuista tai tutkimustöistä.

Jalkaväenkenraali Sakari Simelius, puolustusvoimain komentaja 1959–1965. (Puolustusvoimat)

Infantry General Sakari Simelius, the Commander of the Defense Forces 1959–65. (Finnish Defence Forces)

Tauno Viljanen 1901–1973

Ylioppilas, Kadettikoulun loppututkinto 1923, Sotakorkeakoulu 1925–1927. Vapaussodassa sotamies. Sodan jälkeen palvelua joukko-osastoissa, mutta erityisesti opettajana monissa sotakouluissa kuten Kapitulanttikouluissa ja Taistelukoulussa, pääaineena sotahistoria. Opettanut myös taktiikkaa Sotakorkeakoulussa ja suojeluskuntajärjestön kursseilla. Talvisodassa Kannaksen Armeijan Esikunnan operatiivisessa toimistossa sekä I AK:n vs. esikuntapäällikkö. Väli rauhan aikana operatiivisissa tehtävissä mm. Pääesikunnassa. Jatkosodan alkuvaiheessa operatiivisissa tehtävissä Pääesikunnassa, sitten rykmentin komentaja JR 16:ssa

Metsäpirtissä ja JR 1:ssä Valkeasaarella 1944. Lapin sodassa esikunta-päällikkö / Pajari. Sodan jälkeen sotahistorian opettaja eri kouluissa sekä rykmentin komentaja ja Reserviupseerikoulun johtaja. Vuodesta 1952 Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, komentopäällikkö ja 1955–1961 yleisesikunnan päällikkö. Noin 60 merkintää kirjallisista julkaisuista tai tutkimustöistä.

The Story of a Memorandum

On his retirement as the Chief of Staff of the General Headquarters, a post he had occupied in 1955–1961, Major General Tauno V. Viljanen asked Major Ermei Kanninen to store a secret memorandum addressed to the new Commander of the Defense Forces General Sakari Simelius. That important document sheds light on the then existing difficulties the services faced in their attempts to build up and improve wartime readiness. The memorandum had never before been made public in its entirety until Kanninen released it fifty years after its writing in 1959.

The memorandum deals with an era that was perhaps the most difficult period in the post-war history of the defense forces, and it also provides interesting information about the relationships within the high command.

When the memorandum was written, fourteen years had passed since the armistice. While the most difficult times were a thing of the past and the Finns had eventually gotten to understand the role of the defense forces, the services were ill prepared for their core mission, i.e., the defense of the nation. A good thing was that the training of conscripts and active duty personnel could be continued practically without restrictions; and most importantly, the defense forces remained under the command of Finnish officers.

However, the general situation had not improved significantly since the services were operating at the bare-minimum level of their capabilities due to the limitations imposed by the Paris peace treaty – which had been carefully drafted by the Soviet Union. Voluntary national defense organizations had been disbanded, a limit had been set on the

end-strength of the defense forces, and materiel purchases were curtailed. Weapons that were in excess of the established peacetime limit had to be handed over to the Soviets if requested, mobilization preparations could not be undertaken, and the training of reserve officers and to some degree non-commissioned officers had been suspended. Moreover, a number of officers were detained and imprisoned, sometimes under dubious circumstances, during war criminal proceedings and in conjunction with the Weapon Cache case and Operation Stella Polaris (transportation of intelligence records to Sweden). To top it all up, the Finnish Communist Party openly held a continuous grudge against the defense forces.

By 1959, things had gotten better due to three major events. First, the Allied Control Commission had departed in 1947. This was followed by an Agreement of Friendship, Cooperation, and Mutual Assistance with the Soviet Union in 1948, which the defense forces interpreted as their right and duty to defend the nation by all available means. Third, the Soviet Union had handed back control over the leased Porkkala area to the west of Helsinki in 1956, which had profound effects on the operational plans of the military.

The nation sighed with relief despite the fact that problems persisted since there were still two adversaries left. In the west was an »official» enemy as implied by the peace treaty, while in the east Finland was faced with another, »secret» opponent. This is one of the undercurrents apparent to any observant reader of General Viljanen's memorandum.

The memorandum also highlights problems that friction at the highest echelon of command may cause to the development of a nation's vital functions.

The opening chapters of the document primarily look at the inadequate state of post-war military readiness, and name Simelius's predecessor General Heiskanen as one of the culprits. On subsequent pages, Viljanen lists ten measures that should be implemented to improve the existing situation.

First, he calls for a functional leadership for the nation during total war – a requirement that is of course fully understood nowadays. Secondly, he insists that the Commander of the Defense Forces should be serious about his preparations to assume the duties of the Commander-in-Chief during war, since at that time it was taken for granted that

this task would fall to the commander. His third proposal concerns the leadership techniques at the highest command echelon, while the fourth is about closer cooperation between the President of the Republic and the Commander of the Defense Forces.

Viljanen continues his list of remedial actions. Fifth, he calls for war games to be held at the General Headquarters, and, sixth, he deals with the preparations at Headquarters for its wartime composition and duties. The seventh suggestion is that the Headquarters move away from the capital in case a war breaks out. The eighth item emphasizes the leading role of the Headquarters in the improvements in tactics and operational art to suit Finnish conditions, and he also maintains that officers at high levels of command shall monitor developments taking place in the art of warfare abroad.

The ninth and tenth proposals concern standardized 3-week-long courses that would be prerequisites for positions in high command.

Readers of Viljanen's memorandum, now that five decades have passed since its writing, can only admire his farsightedness and the manner he proposed avenues for the development of the nation's defense readiness. All his proposals were implemented over the years despite the fact that some of them became obsolete with the passage of time – and were duly skipped. In fact, every item in Viljanen's list that had bearing on the arrangements within high command was actioned within ten years of Simelius's receipt of the document.

Another lesson to be learned from Viljanen is that the development of a nation's vital functions may be hampered by non-cooperation among high leaders with contradicting personalities.

(s. 1936), yleisesikuntaeverstiluutnantti. Palvellut vuosina 1979–1980 Rannikkojääkäripataljoonan komentajana, jonka pohjalta valittu kirjoittamaan pataljoonan historian toinen osa *Rannikkojääkärit – Kustjägarna* (1998). Kirjoittanut *Sotahistorialliseen aikakauskirjaan* artikkelit: *Talvisodan maa-voimiin kuuluneiden joukkojen historiikit* (2000) sekä *Jatkosodan ajan maa-voimien joukko-osastohistoriat* (1995). Näiden lisäksi on kirjoittanut teoksen *Nuoren jääkärin tie – Jääkäripataljoona 6 vuosina 1943–1944* (1993) ja ollut mukana kirjoittamassa teosta *Taisteleva JR 9 1941–1944* (1992).

Itsenäisen Suomen rauhanaikaisten joukko-osastojen ja varuskuntien historiikit

Tilanne neljännesvuosisata sitten

Maan taistelukelpoisten joukkojen välineistö, koulutustaso, taktiikka ja henki on luotu rauhan aikana puolustushaarojen joukko-osastoissa. Kansakunnan maanpuolustustahdon säilyminen ja kasvu ovat olleet työn satoa. Tulokset on saavutettu arkisessa aherruksessa, jonka ovat katkaisseet varuskuntaelämän kohokohdat, kuten uusien koulutusryhmien tulo, välineryhmien ja aseiden sisäänajot, juhlatilaisuudet sekä sotatarjoitukset kuin myös valitettavat onnettomuudet ja vastoinkäymiset. Viimeksi mainittuihin mielletään kuuluviksi myös joukko-osastojen lakkauttamiset ja siirrot uusiin toimintaympäristöihin.

Maaseutuvaruskunnissa¹ palvelemaan siirtyvien kohtalo on ollut tyyppillisimpiä toimintaympäristön muutoksia. Tähän ongelmaan törmättiin jo 1930-luvulla siirryttäessä kaupungeista »takaisin luontoon», kun sijoitettiin Viipurin Rykmenttiä Haminasta Jaakkiman Huuhanmäkeen rakennetuille kasarmeille. Kenties perheenpää osasi arvostaa maaseutuvaruskunnan tarjoamia ajanmukaisia asuin- ja kasarmioloja sekä koulutusmaastoja. Hän saattoi myös nauttia tarjoutuvista kalastus- ja metsästysmahdollisuuksista. Muiden perheenjäsenten mielenkiinnon kohteet olivat toisaalla. Varuskuntien pako pois kaupungeista on sittemmin johtanut vanhakantaisen varuskuntakäsitteen muuttumiseen.

Joukko-osastojen vaiheikas elämä aukeaa niistä laadituissa historiikkeissa. *Sotahistoriallisen aikakauskirjan numerossa 3* julkaistiin vuonna 1984 majuri Heikki Pohjanpään² artikkeli *Joukko-osastohistorioiden bibliografia*. Neljännesvuosisata on kulunut artikkelin laadinnasta. Vuosien varrella alan kirjallisuus on kasvanut ja täydentynyt.

Maamme sotahistoriaan liittyvä kirjallisuus on koottu suuremmista kirjastoista löytyviin Suomen historiallisiin bibliografioihin³. Teosten alanmukaisessa ryhmittelyssä sotahistoriaan liittyvät tutkimukset on koottu ryhmään 13 (aiemmin XIII) Sotahistoria ja puolustuslaitos. Tarkastelujaksomme tutkimukset löytyvät sen alaryhmästä *Itsenäisyyden ajan puolustuslaitos*. Näitä laajoja ja suuritöisiä bibliografioita on julkaistu noin vuosikymmenen välein.

Pohjanpään artikkelissa vuonna 1984 lueteltiin 99 historiikkia. Luetteloon on lisättävissä muutama teos, jotka eri syistä olivat jääneet häneltä mainitsematta. Artikkelin tavoitteena on saattaa Pohjanpään kirjoituksen aihepiiri nykytietämyksen tasalle ja tarjota tiedot lukijakunnan ja tutkimuksen käyttöön.

Artikkelin tietoja kootessaan kirjoittaja on saanut tukea seuraavilta henkilöiltä: dosentti Eero Elfvingren, sotahistorioitsija Juha Erola, kommodori Anders Gardberg, kenraaliluutnantti Heikki Koskelo, valtiotieteen maisteri Markku Palokangas, everstiluutnantti Matti Savonjousi ja everstiluutnantti Tapio Skog.

Artikkelin rakenne ja rajaus

Käsittelyn rajaamiseksi yhden artikkelin piiriin kirjoittaja on jättänyt käsittelemättä historiikit, jotka on laadittu

- sotateollisuuden piirissä toimineista puolustushallinnon tehtaista ja liikelaitoksista
- maan sotilaallisesta aluejaosta ja sen piirissä toimivista esikunnista
- kansainvälisen toimintaan liittyvistä joukoista ja näiden koulutuskeskuksista
- suojeluskunnista ja Lotta Svärd -yhdistyksistä 1920- ja 1930-luvulla ja
- maapuolustuksen piirissä toimivista yhteisöistä.

- Oman erillisen tarkastelun ansaitsisivat historiikit, jotka käsittelevät
- kasarmialueiden lapsia ja nuorisoa nimettyinä tässä »kakarakirjoiksi»
 - linnakesaaria
 - ampumaleirialueita
 - varuskuntien kirkkoja ja kappeleita
 kuin myös
 - upseerikerhoja sekä aliupseeri- ja toimiupseerikerhoja.⁴

Ruotsin ja Venäjän vallan aikaisista joukko-osastoista on julkaistu aiempina vuosisatoina historiikkeja, jotka ovat olleet pohjana perinteikkäimpien joukkojemme kuvaukselle. Tähän selvitykseen niitä on otettu valikoiden.

Artikkeliin on liitetty eräitä kirjoissa tai aikakauslehdissä julkaistuja kirjoituksia, jotka ovat tarpeen joukko-osaston vaiheiden ymmärtämiseksi. Rauhanajan joukoiksi on laskettu mukaan eräitä sodanuhka-aikoina toimineita joukko-osastoja.

Nykytilanteesta todettakoon, että Pohjanpään artikkelin jälkeen historiikkien määrä on kasvanut viime vuosikymmeninä ainakin 264:ään. Tämä merkitsee, että kuluneina itsenäisen Suomen vuosina ilmestyi vuosittain keskimäärin 2,75 teosta. Lukuisat varikkojen ja soittokuntien historiikit on voitu liittää käsittelyn piiriin viime vuosikymmeninä.

Vuoden 2009 tilanne on kartoitettu bibliografiaan. Siihen on merkitty teoksista tiedot:

Perustiedot	Esimerkit	Lisähuomioita
– Kirjoittajan nimi (esim.)	Eva Syrjänen	
– Teoksen nimi (esim.)	Joen historiikki	
– Sivumäärä ja mahdolliset muut laajuustiedot	40 sivua ja ilmoituksia	Artikkelin sivumäärät helpottanevat teoksen perusteellisuuden arviointia
– Painopaikka ja painovuosi	Riihimäki 1999	
– Julkaisija (usein, muttei aina, esim.)	Mikä-mikä-seura	Julkaisijan toimipaikalla ei ole aina suoraa yhteyttä joukon sijaintipaikkaan

Ruotsin vallan ja autonomian ajan historiikkeista

1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä julkaistiin vain harvoin historiikkeja itsenäisyyden aikaa varhaisemmista joukko-osastoista. Vaasalaisen everstiluutnantti Carl-Birger Petanderin laaja viime sotien jälkeen ilmestynyt historiikkisarja⁶ tarjoaa kuitenkin ilahduttavan poikkeuksen säännöstä. Se toi valaistusta Pohjanmaalla Ruotsin ja autonomian aikaan toimineisiin joukko-osastoihin.

Historiikkeja on ilmestynyt aiempien vuosisatojen joukoista myös viime vuosikymmeninä. Esimerkkeinä tällaisista tuotakoon esiin brittiläisen tohtori John E. O. Screenin tutkimukset *Leskikuningattaren henkirykmentistä*⁷ ja *Haminan Kadettikoulusta*⁸ sekä Torsten Ekmanin teos *Suomen kaarti 1812–1905*. Helge E. Wigrenin *Kungliga Nylands Regimente 1626–1809* ilmestyi lukijoiden käteen eräänä viimeisimpänä – mutta toivottavasti ei viimeisenä – tämäntyyppisen kirjallisuuden edustajana – kiitosten langetessa tästä lähes kulttuuriteosta everstiluutnantti Helge Wigrenille ja Uudenmaan Prikaatille.

Historiikkien määrä kasvoi saavuttaessa 2000-luvulle

Pitkään kaivattu teos *Puolustusvoimien joukko-osastoperinteet*⁹ valmistui vuonna 2008 Marko Palokankaan johdolla. Siihen on koottu nykyisten joukko-osastojen (vast.) perinnetietoutta. Teos tarjoaa läpileikkauksen 2000-luvun alun joukkojen aiemmista vaiheista, mutta se jättää sivuun jo lakkautetut joukko-osastot. Näistä on tarkoitus julkaista lähivuosina erillinen teos. Joukko-osastot lähettivät tuohon hakuteokseen erimittaista lähdeaineistoa. Tämä vaikeutti kirjan kokoajien pyrkimystä tasapuolisuuteen ja aiheutti ihmettelyä joidenkin joukkoyksiköiden ylimainostamisesta ja toisten lähes täydellisestä unohtamisesta. Toki se on palvellut melko tyhjentävänä lähteenä tätä kirjoitettaessa.

Joukko-osastojen järjestys on tässä artikkelissa säilytetty Pohjanpään valitsemana, ja aiemmin käsitteilyä vaille jääneet joukko-osastot on liitetty oman kuvitteellisen ryhmänsä viimeiseksi. Pohjanpään käyttämä ryhmittelyä joku saattaa pitää liikaa perinteisiin tukeutuvana. Kerran hyväksi todettu jako on tässä kuitenkin säilytetty.

Pohjanpää aloitti historiikkien esittelyn aselajin yleishistoriikilla.

Vain pääaselajilta – jalkaväeltä – sellainen puuttuu.

Joukko-osastohistoriikit on esitelty luetteloissa ilmestymisjärjestyksessä. Monisteasuiset ja lyhyiksi lehtiartikkeleiksi luokiteltavat työt on jätetty yleensä esityksen ulkopuolelle.

Artikkeliin on sisällytetty muissa kirjoissa julkaistuja tyypistettyjä historioikeja, kuten Pentti Vainikan kuvaus Karjalan Prikaatin vaiheista sekä Savon Jääkäriyrykmentin käsittely Kyösti Väänänen *Savon Prikaatin historiaa* -teoksessa. Eräiden joukko-osastojen kohdalle on merkitty valikoiden teoksia, jotka kuuluiisvat pikemmin talvisodan suojajoukkojen yhteyteen, mutta kuvaavat myös elämää rauhanajan varuskunnassa.¹⁰

Ennen vapaussodan alkua perustettujen joukkojen historiikeista

Selvä mielenkiinnon piristyminen vuoden 1918 tapahtumiin on viime aikoina näkynyt nuorten tutkijoiden paneutumisena tasavallan murrosvaiheeseen. 2000-luvun alkuvuosina on julkaistu yllättävän monia historioikeja itsenäisyysajan ensimmäisenä vuonna toimineista joukko-osastoista ja sotakouluista, vaikka niiden vaiheista omakohtaisesti kertovat olivat tuossa vaiheessa jo poistuneet tuonilmaisiiin.

Vain muutamat harvat joukko-osastot ja sotakoulut jäivät elämään ennen vapaussotaa perustetuista joukoista. Näiden vaiheiden voidaan sanoa käynnistyneen rauhanajan joukkoista jo ennen taistelujen alkua. Vuoden 1918 tammikuussa perustettua Suomen Tasavallan Vartiostoa sen historiikiin¹¹ kirjoittanut Pekka Nieminen pitää perustellen Suomen armeijan ensimmäisenä jalkaväkijoukko-osastona¹². Se on selvästi muodostettu rauhan ajan tarpeisiin. Kunniapaikka jalkaväkemme kärjessä kuuluu tälle Etelä-Pohjanmaan talonpoikaiselle joukolle.

Käytettävissä on historiikit seuraavista itsenäisyysiemme aamun päi-vinä perustetuista joukoista, joiden perinteitä vaalitaan 2000-luvun puolustusvoimissa:

- Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27 on saanut vakuuttavan historiateoksen¹³. Kirja pysyy kärkipaikalla historiikkien rivistössä tieteellisen otteen ansiosta.
- Kaksikielisestä Järjestyslipustosta – Ordningsfanan on ilmestynyt Porvoossa vuonna 1932 Taavetti Orolan toimittama historiikki *Sak-*

sanniemi 1917–1932. Uudenmaan Rakuunarykmentti on laskenut polveutuvansa tästä joukosta. Rakuunarykmentin seuraaja Uudenmaan Rakuunapataljoona juonsi lakkautuksen hetkellä vuonna 1989 perinteet Saksanniemen joukosta. Tämä ehti muodostua pisimpään kestäneeksi yhtäjaksoiseksi perinneketjuksi puolustusvoimissa. Ei edes tämä piirre pelastanut joukko-osastoa lakkauttamiselta. Myös Vilho Niitemaa selostaa Järjestyslipuston vaiheita *Suomen Ratsuväen historian* ensimmäisessä osassa.

- Vimpelin kurssi ja Vöyrin koulu syntyivät molemmat rauhanomaisessa tilanteessa. Maailma oli sodassa, mutta Suomessa odotettiin melko rauhallisen tilanteen jatkuvan. Kuitenkin jo muutamien viikkojen jälkeen niiden oppilaat olivat mukana alkaneessa sodassa. Vimpelin kurssin historiikki syntyi vuonna 1954 yhden kurssilaisen – kapteeni Eljas Erkon – taloudellisella tuella aikana, jolloin vapausodan muisteleminen ei ollut muodikasta.
- Ensimmäiset lyhyet esitykset Pietarsaaren tykistökoulun historiikiksi valmistuivat 1960-luvulla. Täydentävä ja edellisiä laajempi kaksikielinen historiikki ilmestyi vuonna 2008.
- Suomen Tasavallan Vartioston historiikki valmistui vuonna 2004.
- Sotavänerikikoulun historiikki odottaa vielä tutkijaansa ja kirjoittajaa.
- Oras Selinheimo uhrasi tarmonsä hänelle rakkaan Viipurin upseerikokelaskurssin muistojulkaisulle, joka ilmestyi monina laitoksina.

Sotien välisen ajan maavoimien joukko-osastohistoriikit

Kannaksen jalkaväki

Kaikista luovutetussa Karjalassa toimineista jalkaväkirykmenteistä ja kaikista vuoden 1939 jääkäripataljoonista on julkaistu historiikit.

Pertti Kilkki kirjoitti eläkevuosinaan kunniatehtäväksi tuntemansa historiikin *Karjalan Kaartin Rykmentti*. Teos valmistui lähes puoli vuosisataa rykmentin Viipurista lähdön jälkeen, mutta aikana, jolloin kertojia ja muistajia vielä löytyi.

Käkisalmen elämään 1930-luvulla voimakkaasti vaikuttaneen Savon Jääkäriykmentin vaiheista on kerrottu Kyösti Väänänen *Savon Prikaatin historiaa* -teoksessa sivulta 60 alkaen. Joukolta itsenäinen historiikki-

kiteos puuttuu, mutta edellä mainitusta Väänäsen teoksesta löytyvät riittävät perustiedot Savon Jääkärirykmentistä muodostetun Savon Prikaatin ja siitä vuonna 1934 uudelleen muodostetun Savon Jääkärirykmentin vaiheista.

Hyvä historiikki on olemassa Jaakkiman Huuhanmäessä vuodesta 1934 alkaen toimineesta Viipurin Rykmentistä – joukon lyhyt Käkisalmen kausi (1919–1921) ja sitä pidempi Haminan kausi (1921–1933) mukaan luettuina.¹⁴

Käkisalmen Läänin Rykmentti oli perustettu vuonna 1920 Kannaksen rauhattomalle rajaseudulle. Tarton rauhan astuttua voimaan joukko-osasto lakkautettiin. Tästä lyhytikäiseksi jääneestä joukosta on käytettävissä heti rykmentin lakkauttamisen jälkeen kirjoitettu historiikki. Olisipa tuosta suositeltavasta käytännöstä muodostunut myöhemmin noudatettava sääntö!

Käkisalmen Läänin Rykmenttiä lakkautettaessa muodostettiin sen I Pataljoonasta Polkupyöräpataljoona 1 (alkuperäiseltä nimeltä polkupyöräilijäpataljoona) Terijoen Kellomäelle. Sieltä siirryttiin uusiin kasarmeihin kirkonkylään vuonna 1924. Rykmentin Kivennavan Raivolassa sijainneesta II Pataljoonasta muodostettiin Polkupyöräpataljoona 2. Raivolasta joukko-osasto siirtyi Valkjärven pitäjään valmistuneelle kasarmialueelle.

Polkupyöräpataljoona 3 muodostettiin lähes samaan aikaan 1:n ja 2:n kanssa eli vuosina 1920–1921 kahdesta ratsuväkeen kuuluneesta polkupyöräeskadroonasta sekä Jääkäriprikaatiin kuuluneesta polkupyöräkomppaniasta. Polkupyöräpataljoona 3 asetui Mikkelin vanhalle kasarmialueelle. Vuonna 1936 kaikki polkupyöräpataljoonat (1–4) saivat kunnianimen jääkäripataljoona.¹⁵

Vuodesta 1919 toimineesta Savon Jääkärirykmentistä vuonna 1927 muodostettu Savon Prikaati oli toiminut aluksi pataljoonittain hajautettuna Viipurissa, Kiviniemessä ja Käkisalmissa. 1930-luvun loppuvuosien jääkäripataljoonista tutuksi tullut talvisodan JP 4 syntyi, kun Savon Prikaatin Kiviniemeen sijoitettu III Pataljoona nimettiin Vuoksen Jääkäripataljoonaksi (VJP)¹⁶. Tämä pataljoona itsenäistyi lopullisesti vuoden 1934 alusta. Joukko-osasto sai vuonna 1936 osaltaan vaalittavaksi jääkäriperinteet ja nimeksi Jääkäripataljoona 4.

Savon Jääkärirykmentti, joka oli saanut vastuulleen Savon Prikaatin vuodesta 1775 juontuvat kunniakkaat perinteet, koottiin vaiheittain

Käkisalmen varuskuntaan. Siellä aiemmin toiminut Savon Prikaatin II Pataljoona oli nimetty vuoden 1932 syyskuussa Käkisalmen Jääkäripataljoonaksi (KJP). Vuoden 1932 syyskuussa oli myös joukko-osastoon kuulunut Viipurissa sijainnut I Pataljoona nimetty Savon Jääkäripataljoonaksi (SJP). Prikaatin silloisessa esikuntakaupungissa Viipurissa Sorvalin kasarmeilla toiminut pataljoona siirrettiin vuonna 1934 Käkisalmeen. Savon Prikaati poistui prikaatina kokoonpanoista oltuaan kuutisen vuotta itsenäinen yhtymä kolmine varsin laajalla alueella toimineine ja pitkälti itsenäiseen toimintaan kykenevine jääkäripataljoonineen (SJP, VJP ja KJP).

Kannaksen aselajijoukot

Useimpien Karjalan kannakselle sijoitettujen aselajijoukkojen vaiheista on käytettävissä varsin laadukkaat historiikit.

Kenttätykistörykmentti 2:n toiminnasta Viipurissa on sotien jälkeen kirjoitettu historiikki, mutta samassa kaupungissa toimineen Raskaan Tykistörykmentin vaiheet on talletettu vain yhteen aikakauslehtiartikkelisiin vuodelta 1929.

KTR 2:sta irti kasvaneen Liikkuvan Ilmatorjuntapatterin ja sen ympärille kootun Ilmatorjuntarykmentti 2:n vaiheet Viipurissa ovat myös saaneet kuvauksen.¹⁷

Terijoen Kellomäellä vuosina 1928–1939 toimineessa Erillisessä Pioneerikompaniassa nuorena upseerina palvellut Eero-Eetu Saarinen on kertonut yksiköstä aselajihistorian ensimmäisessä osassa.¹⁸

Sorvalin kasarmeilla olleen teknillisiin joukkoihin kuuluneen Viestipataljoonan – vuodesta 1938 Viestirykmentin – vaiheita on selostettu Viestirykmentistä vuonna 1968 ilmestyneessä historiikissa.¹⁹

Viipurissa toimineesta Huoltopataljoona 2:sta, josta kehittyi vuoteen 1938 mennessä Huoltorykmentti, ehdittiin julkaista kymmenvuotishistoriikki.²⁰ Samoin jo rakennuksena näyttävä Viipurin Sotilassairaala on saanut kuvauksen²¹ kuin myös Viipurissa toiminut Asevarikko 2, josta myöhempi Asevarikko 8 laskee perinteensä.

Armeijakunnan Esikunta Viipurissa

Armeijakunnan Esikunta muodostettiin vuonna 1934 Viipuriin. Sen lyhyt toimintajakso on talletettu vain Sotakorkeakoulussa laadittuun diplomityöhön.²²

Muualle Suomeen sijoitetut joukot

Nykyisellä valtioalueellamme toimineista 1930-luvun jalkaväkirykmenteistä Suomen Valkoinen Kaarti ja Porin Rykmentti ovat huolehtineet parhaiten vaiheittensa taltioinnista. Uudenmaan Rykmentin taitopalesta vuoden 1926 jälkeen kuvausta ei ole tehty. Historiikit puuttuvat Kouvolaan asettuneelta Keski-Suomen Rykmentiltä ja Kuopioon vuonna 1934 Pohjois-Savon Rykmentin pohjalle 1.6.1933 muodostetulta Pohjan Rykmentiltä.²³ Sitä vastoin Lahdessa toiminut Tampereen Rykmentti ehti saada vaiheistaan valmiiksi kaksi kymmenen vuoden välein ilmestynyttä muistojulkaisua.²⁴

Vapaussodan jälkeen Vaasaan esikuntakaupunkina perustettiin Vuoristoprikaati, jonka nimeksi vuonna 1919 vahvistettiin Jääkäriprikaati. Sen joukko-osastoja ja -yksiköitä oli Vaasassa, Oulussa ja Hämeenlinnassa – ajoittain Laihiallakin. Vuosina 1919–1934 toimineesta Jääkäriprikaatin Esikunnasta ei ole historiikkia, kuten ei muistakaan yhtymien esikunnista noilta vuosikymmeniltä.

Jääkäriprikaatin joukko-osastoista vain Vaasassa toimineesta ruotinkielisestä Kaartin Jääkäripataljoonasta on R.-E. Klockarsin kirjoittamat hyvät historiikit. Onneksi Stig Roudasmaa käsitteli *Pohjan Prikaatin historiassa* Oulun vanhoilla kasarmeilla sijainneen Pohjanmaan Jääkäripataljoonan²⁵ vaiheita melko tarkkaan. Sitä vastoin Hämeenlinnassa Linnan kasarmeilla toimineen Kajaanin Sissipataljoonan vaiheista on varsin vähän kirjallista jälkeä.²⁶ Jääkäriprikaatin Aliupseerikoulu aloitti Laihian historiallisella Hulmin kasarmilla²⁷, siirtyi sieltä Hämeenlinnaan, uudelleen Laihialle ja vielä kerran uudelleen Hämeenlinnaan. Aliupseerikoulun elämää käsitellään vuonna 1973 ilmestyneen Klockarsin ensimmäisen historiikin²⁸ alaluvussa »Skoltiden».

Konekiväärit säilytettiin päättyneen maailmansodan peruina jalkaväen tulitukiaseina. Niillä varustetut yksiköt oli järjestetty erillisiksi konekiväärikomppanioiksi. Näitä (yhteensä 7) kuului vuoden 1921 kokoonpanoissa kaksi kutakin divisioonaa kohti ja Jääkäriprikaatille yksi – Vaasaan sijoitettu suomenkielinen 7. Er.KKK. Tästä Vaasassa toimineesta konekiväärikomppaniasta kirjallisuudessa on muutama maininta. Parhaiten sen vaiheita on kuvattu samalla kasarmialueella toimineen Kaartin Jääkäripataljoonan historiikin sivuilla. Vuonna 1927 yksikkö, kuten muutkin erilliset konekiväärikomppaniat, sulautettiin lähivaruskunnissa toimineisiin jalkaväkijoukkoihin.

Historiikit on laadittu perinnetietoisen ratsuväen molemmista Lappeenrannassa toimineista rykmenteistä.

Panssarivaunujoukkojen historiikit kertovat tarkoin tankki- ja hyökkäysvaunujoukkojen alkuvuosikymmenistä Helsingin Santahaminassa ja Hämeenlinnassa.

Pääosa kenttätykistövaruskunnista sijaitsi maan eteläpuoliskon läntisissä varuskunnissa. Kaikkien näiden (KTR 1, KTR 3 ja Jääkäritykistörykmentti) historiikit ilmestyivät 1930-luvun loppuvuosina. Ratsuväkiprikaatiin kuuluneesta ja Mikkeliin sijoitetusta Ratsastavasta Patterista on ilmestynyt vain yksikön viimeisen päällikön kirjoittama lehtiartikkeli.

Ruotsinkielinen Kenttätykistörykmentti 4 jatkoi Viipurissa sijainneen ja siellä lakkautetun Raskaan Kenttätykistörykmentin työtä. KTR 4 koottiin vuonna 1934 Vaasan vanhoille kasarmeille. Yksipatteristoisena rykmentin tehtävänä oli kouluttaa henkilöstö sodan ajan raskaaseen tykistöön. Erik Ulfssonin suppea teos *Artillerister*²⁹ on kertomassa tästä joukosta ja sen kouluttamien joukkojen sotateistä.

Pioneeriaselajin historia kuvaa tarkoin Korialle lopullisesti vuonna 1920 siirretyn Pioneeripataljoonan sekä lyhytikäisen Pioneeripataljoona 2:n ja siitä nimen muuttamisella syntyneen useissa varuskunnissa toimineen Rautatiepataljoonan (1923–1927) vaiheita.

Huoltojoukkojen koulutus oli keskitetty voimakkaasti Viipuriin. Helsingissä sijainnut Autokomppania on kuvannut toimintaansa suppeahkossa historiikissa.

Sotien jälkeen

Yleiset suuntalinjat

Puolustuslaitoksen uudelleenrakentamisen aika alkoi rauhan tultua pienentyneessä Suomessa. Sodassa oli menetetty noin puolet maan kasarmikannasta, joten rauhanajan armeija oli ryhmitettävä uudelleen sotavuosina huonoon kuntoon päässeisiin kasarmeihin ja parakkikyliin. Jatkuva siirtyminen pois kaupunkien piiristä ja toisaalta turvautuminen Salpalinjan taakse rakennettuihin parakkikyliin synnytti joukon uusia maasetuvaruskuntia.

Toinen – 1950-luvun lopulla alkanut – kehityspiirre oli halu siirtää

joukkoja Pohjois-Suomeen ja Lappiin. Näin osoitettiin, että koko maata kyettiin puolustamaan.

Jatkosodan jälkeen historiikkien kirjoittaminen lähti käyntiin arastellen. Joukko-osastojen nimet ja puolustuslaitoksen kokoonpano olivat lähes jatkuvassa muutoksessa. Nousu tälläkin alalla alkoi ja ensimmäiset joukko-osastohistoriikit valmistuivat. Ennen sotaa toimineiden joukkojen perinnetyötä haluttiin jatkaa, jota osoittaa pieneltä osaltaan Vimpelin kurssien historiikin valmistuminen vuonna 1952. Muuttuneiden poliittisten suhdanteiden ei annettu vaikuttaa perinteisiin. Valkoisen armeijan ja jääkärien perinteet säilyivät. Järjestely, jolla järjestysnumeroilla varustetuille joukoille annettiin tai palautettiin maakunnalliset nimet, aiheutti 1.1.1957 jossakin määrin sopeutumisvaikeuksia.³⁰ Vain Valkoisen Kaartin Rykmentin ja Karjalan Kaartin Rykmentin nimet jätettiin sivuun tai lyhennettiin. Nimenomaan Valkoisen Kaartin perinteitä tunnuttiin vierastettavan vielä 1990-luvulla joissakin poliittisia tuulia haistelevissa herkkähipiäisissä piireissä.

Vuoden 1957 jälkeen joukko-osastojen nimet ja perinteet saattoivat säilyä, jatkua ja kehittyä, vaikka joukkojen määrä kasvoi suurten ikäluokkien myötä.

Keskijohdon esikunnat

Armeijakunta esikuntineen säilyi organisaatiossa sodan jälkeen muuttaman vuoden. Historiikkiin tuosta lyhyestä ajastajasta ei ole katsottu olevan tarvetta.

Sotia edeltäneen Armeijakunnan Esikunnan korvaajaksi muodostettiin vuoteen 2008 mennessä Maavoimien Esikunta. Se sai syntyvaiheitten historiikin valmiiksi jo ensimmäisenä toimintavuonna.³¹

Jalkaväki

Jalkaväki palasi sodasta rykmenttiorganisaatiossa. Vuonna 1952 siirryttiin jo jatkosodan aikana paremmaksi todettuun prikaatikokoonpanoon. Silloin monen joukon järjestysnumero muuttui. Prikaatit eivät olleet ohjesääntöjen edellyttämiä itsenäiseen toimintaan kykeneviä joukkoja, sillä prikaatin patteristo saattoi sijaita kaukana prikaatin pataljoonista. Tämä vaikeutti aselajien yhteistoimintakoulutusta.

Ouluun Lapin sodasta siirtynyt Jalkaväkirykmentti JR 1 järjestettiin 1. Prikaatiksi. Vuoden 1957 uudelleennimeämisessä joukko sai nimen

Pohjan Prikaati. Tällä nimellä prikaati ehti vielä voimansa päivinä saada aikaan historiikin perinnerykmentistä. Prikaatin perinneyhteisöt toteuttivat Oulun varuskunnan vaiheiden esittelyn.

Kuopioon muodostettu JR 2 siirtyi toimimaan nimellä 2. Prikaati. Se nimettiin vuonna 1957 Pohjois-Savon Prikaatiksi, mutta ei saanut tällä nimellä toimiessaan historiikkia alulle³². Siirtyessään Kajaaniin Kainuun Prikaatiksi joukko-osasto sai perintönä kirjoittamattomat sivut historiikkia. Puolustusvoimien perinnekirjaan Kainuun Prikaatista lähetetyt tiedot³³ kertovat, ettei joukko-osasto ole suuremmin paneutunut perinnejoukon vaiheiden selvittämiseen. Perinnekirjaan lähetetty lähdeaineisto on kylmän lyhyt. Hämmästyttävää on todeta, miten hyvin johdettu ja maineikkaaksi tunnettu valmiusyhtymä on saattanut lyödä laimin omien juuriensa selvittämisen.

Vuoden 1944 lopulla Turkuun siirretty jatkosodan Jalkaväkirykmentti 6 nimettiin 3. Prikaatiksi vuonna 1952. Joukko-osasto halusi samastaa itsensä historialliseen Porin Prikaatiin, jonka nimen se sai vuonna 1957. Joukko liittyi vahvoin ottein sen pitkään perinneketjuun ja prikaatista 1920- ja 1930-luvuilla laadittuihin historiikkeihin. Vuonna 1986 Porin Prikaati sai aikaan historiikkinsa. Joukko on muuttunut suuresti sitten Tauno Sutelan ja Antti Mikkolan historiikin kuvaaman ajan. Se alkaa jo kaivata ajan tasalle saatettua historiikkia.

Jalkaväkirykmentti 4 muodostettiin jatkosodan aikaisen Jalkaväkirykmentti 13:n rungolle Dragsvikiin ruotsinkielisenä rykmenttinä. Rykmentti muutettiin 4. Prikaatiksi vuonna 1952 ja sai alkuvuodesta 1957 nimen Uudenmaan Prikaati (Nylands Brigad). Prikaatista muodostui kuitenkin selvemmin yhtymä kuin veljesprikaateista, sillä sen patteristo oli sijoitettu samalle kasarmialueelle jo vuoden 1945 syksyllä. Uudenmaan Prikaatilla on edessään moninaisia tehtäviä vaihteitten taltoimisessa. Tosin prikaatin perinnejoukon Kungliga Nylands Regimenten ja Dragsvikin kasarmialueen historiikit on laadittu. Uudenmaan Rykmentin historiikki 1920-luvun viime vuosilta ja 1930-luvulta odottaa kirjoittamista.

Jalkaväkirykmentti 8 saapui päättyneestä Lapin sodasta Kaaresuvannosta etelään vuoden 1945 toukokuussa ja rykmentin pääosat sijoittuivat Kouvolan varuskuntaan. Se kuului niihin joukko-osastoihin, jotka säilyttivät aina vuoteen 1952 asti sodanaikaisen nimensä ja perinteensä. Vuoden 1952 joulukuun alussa rykmentin uudeksi nimeksi määrättiin

5. Prikaati ja vuoden 1957 alussa joukko-osasto nimettiin Karjalan Prikaatiksi. Vuosina 1968–1970 prikaati asetui maaseutuvaruskuntaan Valkealan Vekaranjärvelle.³⁴ Joukko-osastojen siirtojen myötä Karjalan Prikaatista kehittyi kaikista aselajeista koostuva pienoisryhmä. Vastavanlainen kehityskulku oli nähtävissä myös Kainuun Prikaatissa ja Panssariprikaatissa.

Jatkosodan aikainen Jalkaväkirykmentti 7 – legendaarisen eversti Kempin Tyrjän Rykmentti – jäi elämään sodanjälkeisenä joukkona. Sodan päätyttyä eversti Adolf Ehrnroothin komentama rykmentti toimi hajalla Aholahden parakkivaruskunnassa, Jyväskylän kouluilla ja Mikkelin vanhalla kasarmialueella sekä vanhan väen aikaisella Tuukkalan kasarmilla. Rykmentti koottiin, kun tiloja alkoi vapautua Mikkelin kasarmeilta Päämajan käytöstä. Se ehti vielä vuonna 1951 julkaista vaiheistaan lyhyen historiikin. Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyssä joukko-osasto siirtyi vuonna 1952 prikaatikokoonpanoon ja nimettiin 6. Prikaatiksi. Maakunnallisten nimien käyttöönoton myötä joukko-osasto nimettiin 1.1.1957 Savon Prikaatiksi. Historiallinen nimi istui joukolle hyvin. Tohtori Kyösti Väänästä ja Savon Prikaatin Kilttaa on kiittäminen vuonna 1978 ilmestyneestä teoksesta *Savon prikaatin historiaa*. Tämän maineikkaan joukko-osaston kohtaloksi koitui prikaatin lakkauttaminen vuoden 2006 lopulla. Savon Prikaati sai lakkautusvuonna valmiiksi prikaatin vaiheiden kuvauksen.³⁵ Tämä osoitti prikaatin kantaneen velvoittavat perinteet kunniakkaasti.

Panssariprikaatin historiikki valmistui varsin kattavana laajan ja valikoidun kirjoittajajoukon toimin vuonna 2007. Teoksessa joukko-osastoon aikojen saatossa liitetyt erillisyyksiköt on käsitelty varsin kattavasti. Prikaatin joukkojen perinneketjut on selvitetty historiikissa ja havainnollistettu lukijalle kirjaan sisältyvässä erinomaisessa piirrosliitteessä.

Hämeen Rykmentti kaipaisi historiikkia jo yksistään perinteitten selkeyttämiseksi ja juurien kiinnittämiseksi. Historiikki saattaisi palauttaa rykmentille sen kunniakkaat perinteet Tampereen Rykmentin³⁶ tahrattomien perinteiden vaalijana.

Utin Jääkärirykmentti on rakennettu Laskuvarjojääkäriskoulun rungolle. Rykmentin eri osien historiaustat on jo tarkoin kuvattu. Rykmentin vaiheet kokoava teos uttilaisilta kuitenkin puuttuu.

Jääkäripataljoona 1 palasi Lapin sodasta etelään ja määrättiin vuoden 1945 aikana sijoittumaan Vaasan kasarmeille. Pataljoona nimettiin

vuoden 1957 alkaessa Pohjanmaan Jääkäripataljoonaksi. Tämä joukko siirtyi vuonna 1964 Sodankylän maaseutuvarakuntaan. Siellä kasvaen Jääkäriprikaati on uudistanut itseään mallikkaasti myös historiikkien alalla. Työ on alkanut huolellisesti tehdystä teoksesta *Lapin Jääkäripataljoona 1921–1971*. Jääkäriprikaati voi esittää nyky muodostaan ja vaiheistaan laajat historiikit.

Santahaminaan oli muodostettu sodan jälkeen JP/JR 5. Joukon juuret kiinnittyvät jatkosodan Jalkaväkirykmentti 9:ään, jonka I Pataljoona oli asettunut Santahaminaan. Pataljoona nimettiin vuonna 1952 Jääkäripataljoona 2:ksi. Vuoden 1957 alusta joukko toimi nimellä Uudenmaan Jääkäripataljoona.

Vuoden 1996 heinäkuun ensimmäisenä päivänä muodostettiin Kaartin Jääkäirykmentti Uudenmaan Jääkäripataljoonasta ja Kaartin Pataljoonasta. Molemmilla pataljoonilla on vaiheistaan historiikit, mutta koko rykmenttiä koskeva teos odottaa vielä tulemistaan. Vuonna 2003 ilmestyi lyhyehkö yleisesitys rykmentin vaiheista.

Jatkosodan 10. Divisioonan joukko-osastojen (JR 1, JR 58 ja Er.P 20) kotiuttamatta jääneistä osista oli muodostettu JR 9³⁷ Ravijoen maaseutuvarakuntaan Salpa-aseman taakse. Joukko supistettiin jääkäripataljoonaksi ja sai nimen JP/JR 9. Joukko-osasto otti vuonna 1952 vastaan Jääkäripataljoona 3:n nimen ja perinteet Lahdessa lakkautetulta samannimiseltä jääkäripataljoonalta. Joukko-osasto toimi vuodet 1952–1956 Haminassa nimellä Jääkäripataljoona 3. Siellä toimiessaan pataljoona nimettiin alkuvuodesta 1957 Kymen Jääkäripataljoonaksi. Vuonna 1990 pataljoona liitettiin osaksi Karjalan Prikaatia.

Jääkäripataljoona 4 siirtyi Lapin sodasta Hämeenlinnaan Linnan karsmille. Pataljoona nimettiin 1.1.1957 Hämeen Jääkäripataljoonaksi. Se vietti kaupunkivaruskunnassa itsenäisen joukko-osaston elämää ja sai valmiiksi varsin hyvän joukko-osastohistoriikin. Siirrettynä Parolaan pataljoonan tehtävät muuttuivat. Se kutistui osaksi Panssariprikaatia.

Sodan päätyttyä muodostettiin jatkosodan Jalkaväkirykmentti 10:n rungolle Nurmekseen ja Kontiolahdelle Jalkaväkirykmentti 5. Vuoden 1948 toukokuussa rykmentti supistettiin Jääkäripataljoonaksi: JP/JR 5. Sen nimeksi muutettiin vuonna 1952 Jääkäripataljoona 5. Tämä joukko määrättiin nimettäväksi 1.1.1957 Karjalan Jääkäripataljoonaksi (Kar.JP) Aiemmin itsenäisinä jalkaväen pataljoonina 1960-luvulla toi-

mineista joukko-osastoista historiikki puuttuu vain Karjalan jääkäreiltä. Nimekkäiden komentajien johtamasta pataljoonasta kehitettiin heinäkuun 1990 alkuun mennessä Pohjois-Karjalan Prikaati. Joukko-osasto on osoittanut elävää kiinnostusta perinnejoukko-osastoja kohtaan. Se on ottanut julkaistavaksi perinnejoukkonsa – Viipurin Rykmentin – historiikin ja huolehtinut myös joukko-osaston myöhempiä vaiheita kuvaavista historiikkeista.

Uudenmaan Rakuunarykmentti jalkautettiin³⁸ ja siitä päätettiin tehdä Jääkäripataljoona 6. Se halusi vaalia Uudenmaan rakuunoiden katkeamattomia perinteitä. Joukko ei henkisesti koskaan tottunut käyttämään sille ulkoa tarjottua Jääkäripataljoona 6:n nimeä. Uudenmaan Rakuunapataljoonaksi nimeämistä joukossa tervehdittiin tyydytyksen tuntein 1.1.1957. Pataljoona lakkautettiin vuonna 2006.

Lähes samantyyppinen kehityskulku kuin rakuunoilla oli edessä Hämeen Ratsurykmentillä. Jääkäripataljoonaksi järjestetty ja nimetty JP 7 ei koskaan sisäistänyt tarjottua nimeä.³⁹ Alkuvuodesta 1957 joukko-osasto, joka oli vaalinut uskollisesti Hämeen Ratsurykmentin perinteitä, nimettiin Hämeen Ratsujääkäripataljoonaksi. Vuonna 1986 työstetty pataljoona liitettiin Hämeen Rykmenttiin.

1960-luvun itsenäisistä pataljoonista myös Kaartin Pataljoona sekä rannikkotykistön piiristä irti kasvanut Rannikkojääkäripataljoona ovat saaneet kirjoiksi historiikkinsa.

Muut aselajijoukot

Luonteva edeltäjäjoukko löytyi 1930-luvulta useimmille tykistöjoukko-osastoille ja näin kantava silta sotien ajan yli säilyi. Lakkautettujen ja muihin joukko-osastoihin liitettyjen patteristojen ja tykistörykmenttien vaiheet on ainakin tyydyttävästi taltioitu. Mitä edellä on todettu Kainuun Prikaatin jalkaväen vaiheiden huonosta taltioinnista, koskee myös Kainuun Tykistörykmenttiä. Niin ikään voisi olla tarvetta saattaa ajan tasalle ruotsinkielisen tykistöjoukon – Uudenmaan Prikaatin patteriston, myöhemmän Raaseporin patteriston – loppuvaiheet.

Aselajina ilmatorjunta oli nuori, joten vain Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo ja Helsingin Ilmatorjuntarykmentti pystyivät kiinnittymään 1930-luvun perinteisiin. Muut löysivät perinnejoukkonsa sotien vuosilta. Yksikään itsenäisistä patteristoista ei päässyt poistumaan ilman historiikkia, vaan vuoteen 1989 mennessä kaikkien vaiheet oli kirjattu.

Rannikkotykkistä kieri kauniisti valmiiksi historiikkisarjansa juuri ennen suurta muutosta merivoimien osaksi ja saattoi teokset markkinoille vieläpä yhtenäisessä sidosasussa.

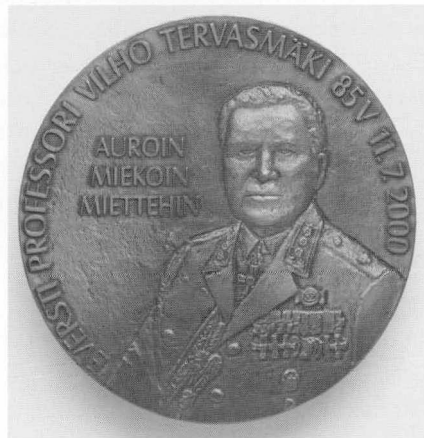
Puolustusvoimien Materiaalilaitos oli ryhtynyt synty tapahtumiensa kuvaamiseen hyvissä ajoin ennen perustamistaan vuonna 2007. Se sai – Maavoimien Esikunnan tavoin – historiikin valmiiksi synty tapahtumansa myötä. Myös varikkojen kirjava kenttä sai vaiheensa kirjoihin vuoteen 2007 mennessä. Silloin oli vuorossa alueellisten huoltorykmenttien perustaminen. Pystyvätkö ne aikanaan luomaan kiinteän mehen ja omat historiikit, jää nähtäväksi.

Tilanne uudella vuosituhannella

Heikki Pohjanpään artikkelin jälkeen tilanne on neljännesvuosisadassa parantunut, mutta toimien hitautta voidaan arvostella.

Yksi ihmisikä on siirtynyt eräiden joukko-osastojen ohi jälkiä jättämättä. On kysyttävä vakavasti komentajilta, millä lähdeaineistoilla heidän joukkonsa historiikit tulevaisuudessa laaditaan. Ainakin komentajien haastattelut olisi tullut kerätä talteen. Hankalien päätösten perustelut sekä päättäjien tuntemukset ratkaisujen hetkillä selviäisivät rehellisten komentajien kertomuksista. Tällä tavoin puiseva kronikointi voitaisiin välttää.

Joukko-osastojen nimien nopea muuttelu on leimannut tapahtumia vuosituhannen vaihteen päivinä. Näin on tehty etenkin varikkojen nimissä. Niissä näyttää tapahtuneen jatkuvaa nimien vaihtamista – jopa edestakaisin.⁴⁰

Eversti Vilho Tervasmäki oli puolustus-hallinnon ja puolustusvoimien historiikkien laatija. Vilho Tervasmäen 85-vuotismuistomitali. (Antti Juutilainen, kuvaaja Johanna Keinänen, Sotamuseo)

Colonel Vilho Tervasmäki was a renowned author of the histories of the Defense Forces and defense administration. The commemorative medal minted for Tervasmäki's 85th birthday. (Antti Juutilainen. Photo: Johanna Keinänen, The Military Museum of Finland)

Kenties aikaetäisyyttä tapahtumiin annetaan tulevaisuudessa kertyä riittävästi, ennen kuin uusi myllerrys aloitetaan. Peli on rohjettava vä-
lillä viheltää poikki seestymisen mahdollistamiseksi.

Yhteenvetoa joukko-osastohistoriikeista ja niiden kirjoittajista

Lähes kaikki rykmentit saivat historiikkinsa valmiiksi itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä – eräät jopa kaksikin vuosikymmenen välein. Sotavuosina joukko-osastohistoriikkien kirjoitus oli vähäistä ja julkaisutoiminta lähes pysähdyksissä. Silloin julkaistiin vain muutama matrikkeliluonteinen historiikki. Sodan jälkeen julkaisutoiminta elpyi hitaasti ja nousu alkoi vasta vuoden 1958 paikkeilla.

Puolustusvoimien kymmenvuotisjuhlat ovat aina antaneet aihetta julkaisutoiminnan piristymiseen – olivathan itsenäistymisen ensimmäiset vuodet olleet määrittämässä monien joukko-osastojen perustamista.

Seuraavaan puolustusvoimien merkkivuoteen (1968) tultaessa historiikkeja oli ilmestynyt vuosittain vain muutama. Sen jälkeen edettiin kolmisen historiikin keskivauhtia. Vuodesta 1978 alkaen siirryttiin noin viiden kirjan keskivauhtia vuoteen 1994. Silloin ilmestyneiden historiikkien määrä nousi kahteentoista kivuten sitten juhlavuonna 1998 huippulukuunsa (13). Milleniumvuonna pysyttiin samalla tasalla, mutta sitten palattiin noin viiden kirjan keskivauhtiin. Tässä vaiheessa lähes kolmannes teoksista liittyi varikkokentän kuvauksiin.

Kirjoittajista Keijo Mikola, Pentti Palmu, Jyri Paulaharju, Stig Roudasmaa ja Helge Seppälä erottuvat eräänlaisina moniottelijoina. Vilho Tervasmäki liittyy joukkoon ylimmän johdon kuvaajana ja Elja Puranen pioneerihistorioitsijana. Vanhemmalta kaudelta seminaarinjohtaja Wichmannin työ korostuu Porvoon suunnalla toimineiden joukkojen vaiheiden tallentajana. Sotien välisellä kaudella joukko-osastojen pas-
torit – tuon ajan valistusupseerit – erottuivat historiikkien kirjoittajina.

Viestiaselajin piiristä nousi vähän historiikkien laatijoita. Kieltämättä yleisen sotahistorian puolelle kirjoittajia hakeutui, mutta aselajin suurien linjojen vetäjiksi heitä ei löydetty.

Kunnia niille joukko-osastojen komentajille, jotka ovat rohjenneet kirjoittaa omasta joukostaan. He ovat panneet itsensä likoon ja asettaneet tietonsa hyödyttämään entistä joukkoa. Vanhimman polven ko-

mentajista tuotakoon esiin Tauno Kopra (JP 1), Kaarlo Leinonen (KTR 1) ja Erkki Sävy (KarTR) sekä nuoremmista Pentti Toivonen ja Leo Laine. Meri- ja ilmavoimissa kyvykkäät komentajat ovat kehittäneet hyvin tuloksin suuria linjoja.

Mikko Elo, Juha Erola, Esko Lammi, Pekka Nieminen, Juhani Pura ja Juhani Vakkuri kuuluvat nuorempaan kirjoittajakaartiin.

Suomessa ei ole haluttu ohjata joukko-osastohistoriikkien kirjoitusta hallinnollisin määräyksin. On luotettu joukkojen johdon ja perinyhdistysten vastuuseen oman joukon vaiheista. Sotahistorian toimisto ja sen seuraajat eivät tähän työhön ole ryhtyneet rajallisuutensa tunteen, vaikka jo Heikki Nurmion aikaan 1920-luvulla yrityksiä tehtiin.

Myöhemmin toimisto kykeni enintään seuraamaan tilannetta ja ohjaamaan kirjoittajia lähteiden ääreen. Toimisto ohjasi suuria linjoja julkaisuilla ja tutkiessaan ylimpien johtoesikuntien vaiheita.

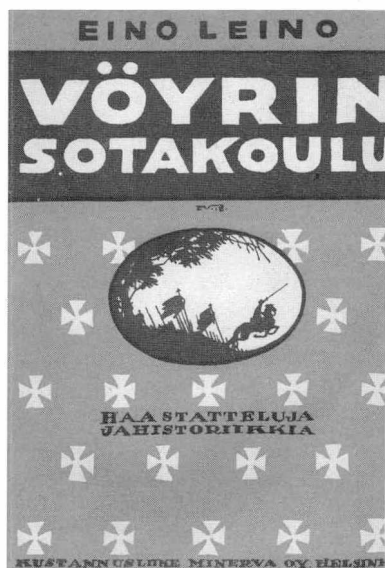
Varuskuntahistoriikit

Jussi T. Lappalaisen toimittama teos *Kasarmin aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä* on ollut varuskuntatutkimuksen päänavaajana Suomessa. Tuohon teokseen oli sisällytetty joukko eräänlaisia minihistoriikkeja. Niissä on käsitelty Lahden Henalaa (Helena Peippo), rajantakaista Petsamoä (Ali Pylkkänen) ja Niinisalaa (Harri Palin). Suomenlinnan ja Kontiolahden varuskuntien historiikit olivat jo ilmestyneet ennen Lappalaisen teosta.

Stig Roudasmaan kirjat Oulun (1981) ja Vaasan (1991) varuskuntien vaiheista sekä Erkki Korkaman ja Roudasmaan Hämeenlinnan varuskuntahistoriikki *Tapparasta tankkeihin* (1988) ovat määrittäneet myöhempää kehityssuuntaa. Sitä suuntaa on ollut helppo seurata ja tarkentaa laadittaessa Riihimäen ja Haminan varuskuntahistoriikkeja. Toivoamme, että lähitulevaisuudessa nähtäisiin valmiina vielä Kuopion ja Kouvolan⁴¹ varuskuntahistoriikit.

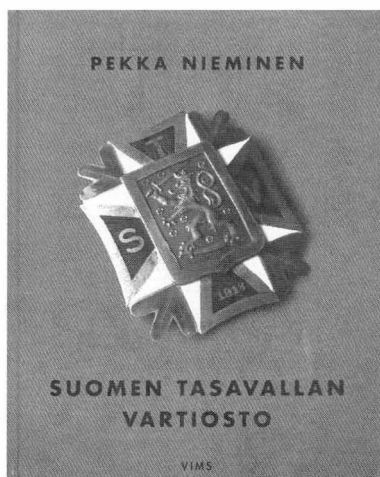
Kotiseutuhistoriallisesti arvokasta työtä on tehty, kun on talletettu poissirtyneiden ja rakennemuutoksissa poistuneiden pikkuvaruskuntien vaiheita. Erityisesti varikot jättivät sijaintipaikkakunnilleen säilyviä jälkiä ja muuttivat siellä yhteiskuntarakennetta.

Laajimmillaan varuskuntahistoriikit käsittävät myös viittauksia ja

Vuonna 1918 ilmestynyt Eino Leinon *Vöyrin sotakoulu* on kirjoitettu vuoro-keskustelujen muotoon.

Eino Leino's *Vöyrin Sotakoulu* («The Vöyri Military School») published in 1918 was in the form of dialogs.

Suomen Tasavallan Vartiosto on historiikki joukko-osastosta, jota kirjoittaja Pekka Nieminen pitää Suomen armeijan ensimmäisenä jalkaväkijoukko-osastona.

The *Suomen Tasavallan Vartiosto* («The Guard of the Finnish Republic») details the history of a unit that the author Pekka Nieminen considers the first infantry unit of the Finnish Army.

tarkennuksia alueen joukko-osastoihin ja niiden historiikkeihin. Näistä hyvänä esimerkkinä on Hämeenlinnan varuskuntahistoriikki, joka esittelee eräitä pieniä joukko-osastoja ja päivittää muiden aiemmin historiikkinsa julkaisseiden tietoja. Laajemmin tarkastellen myös kasarmi-alueiden ja yksittäisten kasarmien tarinat täydentävät varuskuntahistoriaa. Aikansa arkkitehtuuria ja rakennustapoja edustavat kasarmialueet tarjoavat elämän kehykset.

Valitettavana on pidettävä puolustusvoimien historiaan monin tavoin vaikuttaneen Viipurin varuskuntahistorian puuttumista. Toivottavasti sen vielä nähdään ilmestyvän. Sama koskee myös Viipuria pienempien Käkisalmen ja Sortavalan varuskuntien vaiheiden taltiointia. Lahdenpohjaa on sivuttu Huuhanmäestä kertovan Viipurin Rykmentin historiikissa.

Onneksi on käytettävissä perusteellinen selvitys yhdestä aikoinaan Suomen suurimpana pidetystä suomalaisesta varuskunnasta, Äänislinnasta. Karhumäen ja Aunuksenkaupungin ja Syvärin varren varuskunnista tietomme ovat vähäiset.

Varuskunthistoriikkeja on ilmestynyt viime vuosikymmeninä maan eri puolilla. Artikkelin viime sivuilla ne on esitetty varuskuntanimien mukaisessa aakkosjärjestyksessä.

Mietteitä tulevaisuudesta

Tuntuisi järkevältä, että joukko-osastoja pakon edessä lakkauttavat ja niitä siirtelevät esimiehet myös osoittaisivat keinot ja varat, joilla lakkautettavan joukon perinteet kirjattaisiin painetuksi historiikiksi. Ottaen lähtökohdaksi 1920-luvulla laaditun Käkisalmen Läänin Rykmentin historiikin aikataulun on todettava, että nopeasti voidaan saada valmista. Herätettäköön kysymys, miksi nykyajan komentajat välttävät tarttumista suuriin haasteisiin. Ainakin Erik Heinrichsiltä ja J. W. Hägglundilta tahtoa aikoinaan löytyi! Eikä siinä sapattivuosia tarvittu.

Paljon on hajotettu 1990-luvun iskulauseen »Muutos on tärkeintä»-nimissä. Lähes jatkuvassa myllertämisen tilassa olleen Panssariprikaatin perinnekirjassa 20. luku alkaa satuttavin sanoin: »Rakennemuutos Panssariprikaatissa – Muutos on ollut pysyvä olotila Panssariprikaatissa jo kymmenkunta vuotta.»⁴²

Monille aloille ulottuvassa Panssariprikaatin perinnekirjassa on liite, joka kokoaa yhteen piirroksen prikaatin nykyisten joukkojen perinne yhteydet. Kun tuo liite käsittää noin neljänneksen kaikista tämänhetkisistä maavoimien joukko-osastoista, piirroksen laajentaminen loput kolme neljännestä kattavaksi olisi paikallaan asettaa tarkasteltavaksi johonkin arvosteokseen.

Perustellen on esitetty ajatus, että uudella vuosituhanella olisi tullut nimittää perinteitä vaalimaan kiistattomista asiantuntijoista – emeritusprofessoreista ja vastaavista – koostuva puolustusvoimien johdolle neuvoja antava ja ohjaava asiantuntijaelin. Sen piilevä arvovalta aiheuttaisi, ettei asiantuntijoiden yli käveltäisi menen tullen hetken huumassa. Kestävien tulosten saantiin rohkaiskoon silloisen puolustusvoimain komentajan vuonna 1952 asettaman perinnetoimikunnan pitkä-

aikainen vaikutus. Sen työn tulosta oli *Pääesikunnan käskylehti* n:o 57/12.12.1956. Silloin saatiin kohdalleen pitkään kestäneiden maakunnallisten perinnetekijöiden kirjaaminen. Olkoon meillä uskoa ymmärtää tuon toimikunnan työn tuloksellisuus.

Joukko-osastohistoriikit

Yksittäistä teosta koskevista perustiedoista ensimmäiseksi on merkitty kirjoittaja tai toimittaja, kuten kirjan nimiösivulla, seuraavaksi kirjan nimi (kursivoituna) nimiösivulle merkityssä asussa sekä seuraavaksi sivumäärä. Viimeksi mainittu auttaa lukijan näkemään teoksen laajuuden ja päättelemään sen perusteellisuuden. Loppuun on merkitty painovuosi ja -paikka.

Teokset on esitetty aselajeittain aloittaen aselajin historiikilla ja jatkaen joukko-osastohistoriikeilla. Ne on koottu suuremmiksi ryhmiä.

1. Ylimmät hallinto- ja johtoportaat

W. E. Tuompo – L. Grandell: Suomen armeija sanoin ja kuvin. Jyväskylä 1920.

Bertel Rosenbröjjer: Suomen sotavoimat; väripiirroksat: Hugo Backmansson. 20-sivuinen kuvitettu vihko. Turku 1924.

Felix Jonasson (toimittanut)⁴³: Suomen puolustusvoimat. 414 sivua. Porvoo 1930. Kirjassa esitellään sekä armeija että Suojeluskuntajärjestö ja Lotta Svärd. Teoksen eri osien kirjoittajina: H. Nurmio – R. Palmroth, Lauri Kopio, V. E. Tuompo, K. E. Levälahti ja Fanni Luukkonen.

Sama teos ruotsiksi: *Finlands Försvarsmakt.*

Leonard Grandell: Vår försvarsmakt i fred och krig. 128 sivua. Tammerfors 1935.⁴⁴

Väinö Palojärvi – Heikki Nurmio – Eino Honko: Suomen sotaväki. Helsinki 1936.

Puolustusvoimain pääesikunnan sanomatoimisto: Suomen sotaväki talvella 1939–1940. Tämä historiikki keskittyy käytyyn talvisotaan ja sitä edeltäneeseen kesään.⁴⁵ 192 sivua. Porvoo 1941.

Keijo Mikola – V. Tervasmäki – V. S. Salokangas (toimittaneet): Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt. 282 sivua. Porvoo 1959. Teoksen perusrakenne ja kustantaja säilyivät samoina seuraavat vuosikymmenet. Ulkoasu, nimi ja toimittajakunta⁴⁶ muuttuivat vuosien (1959–2005) kuluessa.⁴⁷

Jarl Kronlund (toimittanut)⁴⁸: Suomen puolustuslaitos 1918–1939. 615 sivua. Porvoo 1988.

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos (toimittaneet Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen ja Eero Elfvingren): Suomen puolustusvoimat 1944–1974. 685 sivua. Porvoo 2006.

Jarl Kronlund: Kansannoususta instituutioksi – Suomen puolustusvoimat 1918–1993⁴⁹. Pääesikunnan tiedotusosaston julkaisu. 54 sivua. Joensuu 1993.

Martti V. Terä – Vilho Tervasmäki: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939. Puolustusministeriön historia I osa. 214 sivua. Helsinki 1973.
Vilho Tervasmäki: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Puolustusministeriön historia II osa. 508 sivua. Hämeenlinna 1978.
Kari Selén: C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939. 400 sivua. Keuruu 1980.
Vilho Tervasmäki: Puolustusneuvosto 1958–1983. 123 sivua. Jyväskylä 1983.

Marjatta Mandelin: Pääesikunta 60 vuotta 2.2.1978. 46 sivua. Helsinki 1978.
Marjatta Mandelin: Pääesikunta 70 vuotta 2.2.1988. 46 sivua. Helsinki 1988.

Eero Elfvingren: Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925. 282 sivua. Helsinki 1997.
Eero Elfvingren: Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi. Yleisesikunnan organisaatio vuosina 1925–1939. 214 sivua. Helsinki 2000.

Jouko Alasjärvi (toimituskunnan puheenjohtajana): Maavoimaesikunnasta Maavoimien esikuntaan 1993–2007. 158 sivua. Helsinki 2009.⁵⁰

2. Jalkaväki

Pekka Nieminen: Suomen Tasavallan Vartiosto. 295 sivua. Jyväskylä 2004.

1920- ja 1930-luvulla lakkautettuja joukko-osastoja:
R.-E. Klockars: Gardesjägarbataljonen 1918–1934. 100 sivua. Vasa 1973. Eripainos vuosikirjasta *Österbottensk Årsbok 1973.*
Ralf-Erik Klockars: Gardesjägarbataljonen 1918–1934. 254 sivua. Vasa 1985.

Pauli Huhtala: Suomen Valkoinen Kaarti. 190 sivua ja liitekarttoja. Helsinki 1935.

Toimitus: Käkisalmen läänin rykmentti. Upseerikunnan muistojulkaisu. 98 sivua. Helsinki 1921. Artikkelikirjoittajina mm. A. E. Heinrichs ja J. W. Hägglund.

Porin Rykmentti > Porin Prikaati

Erik Lindh: Kuninkaallinen Porin Rykmentti – Juhlajulkaisu kuninkaallisen Porin Rykmentin 300-vuotispäivän muistoksi. 159 sivua ja liitteitä. Turku 1926.
E. Laitakari: Katsaus Porin Rykmentin vaiheisiin. 87 sivua. Turku 1933.
(E. Laitakari: Porilaisten kultainen kirja I osa. 139 sivua. Turku 1981. Teos käsittelee tapahtumia ajanjaksolla 1626–1810.)
Tauno Sutela – Antti Mikkola: Kunnia – Velvollisuus – Tahto. Porin Prikaatin historia 1626–1985. 518 sivua. Hämeenlinna 1986.

Karjalan Kaartin Rykmentti > Karjalan Prikaati

L. Leander (päätoimittajana): Karjalan Kaartin Rykmentti 1918–1938. 69 sivua ja ilmoitussivuja. Viipuri 1938. Rykmentin sanomalehden juhlanumero.
*Pertti Kilkki: Karjalan Kaartin Rykmentti 1918–1939.*⁵¹ 320 sivua. Joensuu 1985.
Pentti Vainikka: Jalkaväkirykmentti 8:sta Karjalan Prikaatiksi. Vainikan kirjoittamana alalukuna sivuilla 534–576 kokoomateoksessa: *Tuntemattoman sotilaan rykmentti – JR 8.* Juva 1991.

*Teuvo Tirkkonen (julkaisutoimituskunnan johtajana): Kymen Jääkäripataljoona.*⁵² 196 sivua. Myllykoski 1961.

Ismo Valkki (toimittanut): Kymen Jääkäripataljoona 60 vuotta. 114 sivua. Kotka 1981.

Matti Kauppila (Historiikki-toimikunnan (phj.): *Kymen Jääkäripataljoonan ja Kymen Jääkäripataljoonan Killan historia*. 280 sivua. Hamina 1996.

E. Oksanen – A. J. Suhonen – I. Kunnas (toimittaneet): *Polkupyöräpataljona 3 10 v-juhlajulkaisu*. Mikkeli 1931.⁵³

V. Korttila (julkaisutoimikunnan phj.): *Jääkäripataljoona 3 1931–1951*. 140 sivua. Lahti 1951.⁵⁴

Uudenmaan Rykmentti > Uudenmaan Prikaati
(Helge Wigren: *Kungliga Nylands Regemente 1626–1809*. 289 sivua. Jyväskylä 2006.)
(V. K. E. Wichmann⁵⁵: *Några anteckningar till Nylands Regementes historia*. Helsingfors 1926.)

(V. K. E. Wichmann: *Piirteitä Uudenmaan rykmentin historiasta*. Jääkärikapteeni J. Sohlon suomennos edellisestä. 30 sivua. Helsinki 1926. Kertoo rykmentin vaiheista ennen vuotta 1809).

Niilo Lappalainen: *Rannikkojääkäripataljoona 1960–1985*. 254 sivua. Helsinki 1985.⁵⁶

Antti Juutilainen: *Rannikkojääkärit – Kustjägarna 1985–1997*. 183 sivua. Vaasa 1998.

Tampereen Rykmentti (1918–1939) > Hämeen Rykmentti (vuodesta 1986 alkaen)
V. E. Hahtola.⁵⁷ (toimituskunnan johtaja): *Tampereen Rykmentti. Historiallinen katsaus Tampereen Rykmentin vaiheisiin 1918–1928. 10-vuotismuistojulkaisu*. 143 sivua. Lahti 1928. Luutnantti Y. A. Järvinen⁵⁸ laati teoksen henkilöluettelot.

Toimitus: Tampereen Rykmentti 1918–1938 20-vuotisjulkaisu. 305 sivua. Lahti 1938. (Hämeen Rykmentin joukkona, mutta saman lipun alla ilmestyi teos:

Toimitus: Urheilun juhlaa 1979–1999. Urheilukoulun 20-vuotisjuhlajulkaisu. 90 sivua. Helsinki 1999.)

Jalkaväkirykmentti 7 > 6.Prikaati > Savon Prikaati

A. Laamanen (toimituskunnan puheenjohtajana): *Jalkaväkirykmentti 7 1941–1951*. 56 sivua. Mikkeli 1951. Laaja artikkeli Jalkaväkirykmentti 7:n lehdessä jouluna 1951.

Kyösti Väänänen: *Savon Prikaatin historiaa*. 520 sivua ja liitteet. Mikkeli 1978.⁵⁹

Yrjö Peltola – Kalevi Salovaara – Pekka Vauhkonen: *Savon Prikaati Porrassalmelta Karkialammelle*. 295 sivua. Mikkeli 2006.⁶⁰

Jalkaväkirykmentti 1 > 1.Prikaati > Pohjan Prikaati

Stig Roudasmaa: *Pohjan Prikaatin historia 1626–1983*. 500 sivua. Oulu 1984.

Jääkäripataljoona 1 > Pohjanmaan Jääkäripataljoona > Jääkäriprikaati
Kauko Kuismanen (julkaisutoimikunnan johtajana): *Lapin Jääkäripataljoona. 1921–1971 50 vuotta*. Polkupyöräpataljoona 1 – Jääkäripataljoona 1 – Pohjanmaan Jääkäripataljoona – Lapin Jääkäripataljoona. 211 sivua. Oulu 1971.

Pekka J. Heikkilä: *Lapin Jääkäripataljoona 1972–1980*. Kemi 1981.

Juha Myyryläinen (toim.): *Lapin Jääkäripataljoona 75 vuotta vuodet 1981–1996*. 96 sivua. Mikkeli 1996.

Timo Ekdahl (ym.): *Revontulten Prikaati*. Jyväskylä 1999.

Juhlakirjatoimikunta: Jääkäriprikaati. 30 vuotta arktista osaamista. 294 sivua. Helsinki 2009.

Kaartin Jääkäirykmentti

Pertti Suominen (toim.): *Jääkäripataljoona 2 – Uudenmaan Jääkäripataljoona 1921–1971*. 208 sivua. Valkeakoski 1971.

Juhani Pihlajamaa (toim.): *Uudenmaan Jääkäripataljoona 75 vuotta*. 120 sivua ja ilmoitussivut. Helsinki 1996. Uudenmaan Jääkäri -lehden juhlajulkaisu.

Matti Vuohelainen (toimittanut): *Santahaminan urheilukomppanian historiikki Myllykirjeistä Urheilukomppaniaksi*. 155 sivua. Helsinki 1999.⁶¹
T. Skog – M. Iskanius (toim.) – H. Pohja – J. Vuolio⁶²: *Kaartin pataljoona – Erikoisjoukko Helsingin suojana vuosina 1957–1996*. 120 sivua. Vaasa 1996.
Arto Kotro: *Pojat kansan urhokkaat. Kaartin Jääkäriyrykmentin perinteet sanoin ja sävelin*. 80 sivua. Porvoo 2003.
(Torsten Ekman: *Suomen Kaarti 1812–1905*. Jyväskylä 2006.)

Tankkirykmentti > Panssariprikaati

Pentti Hovilainen: *Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919–1949*. 300 sivua ja ilmoitussivuja. Hämeenlinna 1949.

P. Kantakoski: *Suomalaiset panssarivaunujoukot 1919–1969*. 364 sivua. Hämeenlinna 1969.

Erkki Kauppinen (toimituskunnan phj.): *Perinteitä – Yhteistyötä – Iskuvoimaa. Elämää Panssariprikaatissa 1945–2007*. 420 sivua. Jyväskylä 2007. Runsaasti pikkutietoa prikaatin eri aselajeja edustavista alayksiköistä.

Juhani Pura: *Panssarikoulu – Puoli vuosisataa nuolen kärjessä. Panssarikoulun historiikki 1948–1998*. 416 sivua. Jyväskylä 1998.

O. Nuoramo: *Hämeen Jääkäripataljoona*. 373 sivua ja karttoja. Hämeenlinna 1971.
Erillinen *Kranaatinheitinkomppania*. (1945–1967). Yksisivuinen katsaus teoksen Korkama – Roudasmaa: *Tapparasta tankkeihin* sivulla 701.

Viipurin Rykmentti > Karjalan Jääkäripataljoona > Pohjois-Karjalan Prikaati

Matti Turunen – Jukka Partanen: *Viipurin Rykmentti – Karjalan puolustaja 1926–1940*. 304 sivua. Hämeenlinna 2000.

Matti Turunen: *Pohjois-Karjalan Prikaati – Korpisoturien kouluttaja*. 121 sivua. Hämeenlinna 2000.

Laskuvarjojääkärikoulu > Utin Jääkäriyrykmentti

Utin Jääkäriyrykmentti on perustettu 1.1.1997 yhdistämällä Laskuvarjojääkärikoulu, Panssariprikaatista liitetty Sotilaspoliisikoulu ja Ilmavoimista Helikopterilentue.

Hannu Ahokanto (toim.): *Punabaretit. Laskuvarjojääkärikoulu 1962–1996*. Hämeenlinna 2004.

Lassi Saessalo – Janne Vilkuna: *Laskuvarjojääkärit – Laskuvarjojääkärikoulu (LJK) 1962–1992*. 159 sivua. Hämeenlinna 1992.

Kari Kinnunen (toim.) *Helikopterilentue 40 v. Helikopterilentueen juhlaulkaisu*. 96 sivua ja ilmoitussivuja. Utti 2000.⁶³

Ensio Vänskä (toimituskunnan phj.): *Sotilaspoliisi – Sotilaspoliisikoulun 15-vuotisjuhlaulkaisu*. 57 sivua. Helsinki 1979.

Jalkaväkijoukkoja ilman historiikkia:

Kajaanin Sissipataljoona oli vuosina 1921–1934 sijoitettu Hämeenlinnaan. Pataljoonasta sivuilla 331–332 teoksessa Korkama–Roudasmaa: *Tapparasta tankkeihin*.

Pohjanmaan Jääkäripataljoona toimi vuosina 1918–1934 Oulussa. Tarkimmin pataljoonasta teoksen Stig Roudasmaa: *Pohjan Prikaatin historia* sivuilla 233–266.

7. *Erillinen Konekiväärikomppania*. Lyhyitä mainintoja etenkin Stig Roudasmaan *Vaasan Varuskunnan historian* sivuilla 331–332 ja ruotsinkielisen *Kaartin Jääkäripataljoonan* historiikin sivuilla 173–175.⁶⁴

3. Ratsuväki

Wilho Niitemaa: Suomen Ratsuväen historia I osa 1917–1939. 688 sivua. Mikkeli 1979.

Pertti Kilkki – Heikki Pohjanpää: Suomen Ratsuväen historia II osa 1939–1944. 524 sivua. Vammala 1991. Rauhanaikaan siirtymisestä lyhyesti alaluvussa:

Kotiuttaminen ja rauhankannalle asettuminen sivuilla 445–449 sekä *Perinteiden jatkuvuus* sivulla 468.

V. K. E. Wichmann: Uudenmaan Rakuunarykmentin historia. Porvoo 1927.

Heikki Pohjanpää: Uudenmaan Rakuunarykmentti – Uudenmaan Rakuunapataljoona 1917–1968. 120 sivua. Lappeenranta 1968.

Jyri Paulaharju (toim.): Uudenmaan Rakuunarykmentti 1918–1947. Kuvina. 112 sivua. Lappeenranta 1993.

S. Talaskivi (toim.): Hämeen Ratsurykmentti 1918–1948. 29 sivua. Lappeenranta 1948.

M. Santavuori – A. Savolainen – Pertti Kilkki: Hämeen Ratsurykmentti – Hämeen Ratsujääkäripataljoona 1917–1967. 113 sivua. Mikkeli 1967. Sama artikkeli myös aikakauskirjassa *Tiede ja Ase* n:o 25/1967. Aapo Savolaisen kirjoittama alaluku *Hämeen Ratsurykmentti – Hämeen Ratsujääkäripataljoona* sivuilla 312–329.

Juha Erola⁶⁵: Karjalan Ratsujääkäriykmentti vapaussodassa 1918. 130 sivua. Vaasa 2009.

Klaus Castrén⁶⁶: Karjalan Ratsujääkäriykmentti Viipurissa 1918–1920. Upseeristo ja siviilivirkamiehistö. 128 sivua. Saarijärvi 1996.

4. Kenttätykistö⁶⁷

Suomen Kenttätykistön säätiö: Itsenäisen Suomen kenttätykistö rauhan aikana. 256 sivua. Joensuu 1983.

Jyri Paulaharju: Suomen kenttätykistön historia I osa (ajalta ennen talvisotaa). 399 sivua. Joensuu 1989.

Jyri Paulaharju – Martti Sinerma: Suomen kenttätykistön historia III osa, 1944–1990. 432 sivua. Lappeenranta 1991.

Erik Ulfsson: Artillerister. 45 painettua sivua. Helsingfors 1967. Suomen ruotsinkielisten kenttätykistöjoukkojen vaiheet.

S. J. Hilpi: Raskas Kenttätykistörykmentti 10-vuotias. Suomen sotilas 1/1929 sivut 9–11. Raskaasta Tykistörykmentistä on vain tämä lyhyt lehtikirjoitus.

Ahti Paulaharju: Jääkärikykistörykmentti. 139 sivua. Helsinki 1936.

Mauri Sallinen (toim.): Jääkärikykistö 1916–1966. 256 sivua. Porvoo 1966. Kirjoittajina: Ahti Paulaharju, Väinö Valve, Helge Seppälä, Lauri Jäntti ym.

Jyri Paulaharju: Jääkärikykistö 1916–1996. 256 sivua. Jyväskylä 1996.

R. Hankipohja (toimituskunnan pj.): Kenttätykistörykmentti 1. 56 sivua. Hämeenlinna 1938.

Reino Hankipohja – Kaarlo Leinonen: Kaksi vuosikymmentä kenttätykistön elämää. KTR 1 1918–1940. 151 sivua. Helsinki 1948.

Kauko Tiili – Alf Konno: Kenttätykistörykmentti 2:sta Karjalan Tykistörykmenttiin 1918–1958. 154 sivua. Lappeenranta 1959.

Toimituskunta Erkki Sävy ym.: Karjalan tykistöä Viipurista Lappeenrantaan. KTR 2 – KarTR. 140 sivua. Lappeenranta 1970. Julkaisija: Karjalan Tykistörykmentin Kilta.

Toimituskunta: Karjalan tykistöä: Viipuri – Lappeenranta – Valkeala. 184 sivua. Lappeenranta 1984. Useita painoksia. Julkaisija: Karjalan Tykistörykmentin Kilta.

A. Hurme: Kenttätykistörykmentti 3:n vaiheita 1918–1938. 142 sivua. Riihimäki 1938.⁶⁸

Kalle Kuosa (toimittanut): Satakunnan Tykistörykmentti 1.1.1957. 135 sivua. Pori 1962.

Kalle Kuosa: Satakunnan Tykistörykmentti. 186 sivua. Joensuu 1982.

Jorma Mutanen: Pohjois-Karjalan Patteristo 1963–1990. Sivut 2–18 teoksessa: *Pakana. Liperiläinen kenttätykistö 1931–1990.* Joensuu 1999.

Aimo Niemenkari (toimituskunnan pj.): Pohjanmaan Tykistörykmentin historiikki. Rykmentti Oulussa 1959–1981. 208 sivua. Mikkeli 1981.

Ahti Paulaharju – Jyri Paulaharju: Perkjärveltä Niinisaloon. Mittauspatteristo 1924–1974. 240 tekstisivua ja kuvat erillisenä liiteosana. Hämeenlinna 1974.

Jyri Paulaharju: Mittauspatterista Tiedustelupatteristoon 1924–1994. 192 sivua. Hämeenlinna 1994.

K. Rauramo: Ratsastava Patteri vv 1934 – 39. Sivut 25–28 teoksessa: *Hajamuistelmia Mikkelin seudun tykistöstä rauhan ja sodan ajalta.* 89 sivua. Mikkeli 1973.

5. Rannikkotykistö⁶⁹

K.J. Mikola – Y.E. Pohjanvirta – O. Lyytinen ym.: Suomen rannikkotykistö 1918–1958. 362 sivua. Helsinki 1959.

Keijo Mikola – Matti Lappalainen – Juhani A. Niska: Kivilinnoista karkaistuun teräkseen. 106 sivua. Jyväskylä 1994. Kyseessä on 1990-luvulla ilmestyneen Rannikkotykistöjoukkojen historiasarjan yleinen osa.

Toimitus: Rannikkotykistörykmentti 3 1918–1928. 110 sivua. Sortavala 1928.

Erkki Marttila: Rannikkotykistörykmentti 3 toimi täällä⁷⁰. 125 sivua. Pohjoisen Laatokan maisemia... Turku 2001.

Erkki Marttila: Rannikkotykistörykmentti 3:n maisemissa⁷¹. 141 sivua. Turku 2003.

Erkki Hilke⁷²: Rannikkotykistörykmentti 2 1918–1938. Viipuri 1938.

Y. E. Pohjanvirran artikkeli: *RT 2 rauhanaikaisena joukko-osastona.* Sivuilla 24–48 teoksessa: *A. E. Lyytinen – T. Reponen – Y. E. Pohjanvirta – E. A. Hukari: Koivisto–Viipurinlahti.* 298 sivua. Helsinki 1958.

Teuvo Rönkkönen: Rannikkotykistörykmentti 2 1918–1940. Historiikki. 126 sivua. Helsinki 1988.

Uolevi Tirronen: Kotkan Rannikkopatteristo 1918–1993. 326 sivua. Jyväskylä 1994.

Toimituskunta: Rannikkotykistörykmentti 1 20-vuotisjuhlaulkaisu (8.5.1918–12.5.1938). 96 tekstisivua ja ilmoituksia. Helsinki 1938.

Urho Myllyniemi – Eino Räihä: Suomenlinnan Rannikkorykmentti 1918–1998. 311 sivua. Jyväskylä 1998.

Toimituskunta: 1. Avdelta Kustartillerisektionen 1. Erillinen rannikkotykistöpatteristo 1921–1936. Helsinki 1936.

V. K. Lange: Hangon Rannikkotykistöpatteristo 1921–1971. 50 sivua. Hanko 1971.

Pekka Silvast: Hangon Rannikkopatteristo 1921–1998. 183 sivua. Jyväskylä 1998.

Toivo Veriö – Olavi Simola: Turun Rannikkotyökistöröykmentti 1939–1989. 120 sivua. Turku 1989.

Toivo Veriö – Olavi Simola: Turun Rannikkorykmentin historia. Jyväskylä 1995. Edellisestä päivitetty laitos. 207 sivua. Jyväskylä 1995.

Pecka Kurvinen: Vaasan Rannikkopatteristo 1952–1994. 180 sivua. Jyväskylä 1996.

6. Ilmatorjuntatyökistö

Ilmatorjuntaupseerien yhdistys (toimittanut): Ilmatorjuntajoukot 1925–1960. 340 sivua. Helsinki 1960.

Pentti Palmu: Yön yli päivään. Suomen ilmatorjunnan vaiheita 1925–1990. 431 sivua. Helsinki 1989.

Toimituskunta: Helsingin Ilmatorjuntarykmentti 1938–1988. 104 sivua. Kuopio 1987.

Toimituskunta: Helsingin Ilmatorjuntarykmentti 1938–1998. 208 sivua. Jyväskylä 1998.

R. Perkiönmäki (toim.): Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo 30 vuotta 30.11.1958. Lahti 1958.

Pentti Toivonen: Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo 1928–1988. 205 sivua. Kouvolaa 1988.

Auvo Villanen: Vatialan 30 vuotta – Tampereen Ilmatorjuntapatteriston historiikki. 156 sivua. Seinäjoki 1980.

Pentti Palmu – Eero Lapinleimu – Paul Thomenius: Panssari-ilmatorjunta Suomessa 1942–1996. Vatialan vanaatikot ja Ilmatorjuntasäätiö. 140 sivua. Toijala 1996.

Juha Tuominen: Panssari-ilmatorjuntaa Suomessa 1942–2006. 134 sivua. Espoo 2006.

Tom Bergroth⁷³ – Tuukka Alhonen: Turun Ilmatorjuntapatteriston vaiheet 1937–1987. Turku 1987.

Seppo Lehto – Antti Matomäki: Lapin Ilmatorjuntarykmentti – Pohjois-Suomen ilmatorjunta 1939–1989. 141 sivua. Hämeenlinna 1989. Julkaisija: Lapin Ilmatorjuntakilta.

7. Pioneerijoukot⁷⁴

Eero-Eetu Saarinen: Pioneeriaselajin historia I 1918–1968. 638 sivua. Jyväskylä 1975.

Elja Puranen: Pioneeriaselajin historia II 1969–1993. 522 sivua. Mikkeli 1995.

Elja Puranen: Keski-Suomen Pioneeripataljoona 1967–1987. 221 sivua. Keuruu 1987.

Tapio Paappanen: Keski-Suomen Rykmentti 1992–2002. Jyväskylä 2002.

Erillinen Pioneerikomppania. Lyhyt yleiskatsaus teoksen Korkama – Roudasmaa: Tapparasta tankkeihin sivuilla 697–698.

8. Viestijoukot

K. J. Mikola: Viestitoiminta Suomessa. Ilmestynyt K. J. Mikolan tekijänimellä.⁷⁵ 473 sivua. Helsinki 1980.

Toimituskunta: *Vainovalkeista valokaapeliin – Sotilasviestitoiminnan historiaa*. 439 sivua. Mikkeli 1993.
Urpo Sellamo – Jarmo Myyrä (toimittaneet): Viestirykmentti 1918–1968.⁷⁶ 207 sivua. Mikkeli 1968.

Arto Aunola: Jylkynkiviltä digitaali aikaan Keski-Suomen Viestipataljoonan historiikki 1976–1998. 229 sivua. Jyväskylä 1998.

9. Huolto

Huoltoupseeriyhdistys (toimittanut): Puolustusvoimien huolto 1918–1986. 936 sivua. Mikkeli 1988.

*A. Soukkio*⁷⁷: *Huoltopataljoona 1927–1937*. 67 tekstisivua. Viipuri 1937.

*R. Boijer*⁷⁸ (toim.): *Helsingin Autokomppania 1919–1939. 20-vuotisjuhla julkaisu*. 42 sivua ja ilmoituksia. Helsinki 1939.

U. P. Rautiaisen johtama toimituskunta: Autopataljoona 1919–1959. 34 sivua ja ilmoituksia. Helsinki 1959.

Toimitus: 4. Erillinen Autokomppania 25 vuotta. 32 sivua. Hämeenlinna 1970.

Pekka Laine: 4. Erillinen Autokomppania 50 v. 24.11.1994. 48 sivua. Hämeenlinna 1994.

*Esko Lammi: Puolustusvoimien Materiaalilaitos*⁷⁹. 233 sivua. Tampere 1998.

9.2. Ase- ja aselajivarikkojen historiikit^{80 81 82}

Kuopion Asevarikko (Asevarikko 1).

Helge Seppälä: Asevarikko 1 1918–1978. 102 sivua. Kuopio 1979.

Leo Laine: Kuopion asevarikko 1918–1998. 317 sivua. Vaasa 1998.

Iisalmen Asevarikko. Peltosalmi (Asevarikko 1:n Osasto 2)

Seppo Paldanius: Iisalmen Asevarikko 1919–1994. 286 sivua. Kuopio 1994.

Uudenkylän (Asevarikko 2) > Toivakan asevarikko

Leo Laine: Asevarikko 2 1941–1991. 281 sivua. Pieksämäki 1991.

Leo Laine: Toivakan Asevarikko 1941–2001. Perustamisesta nykypäivään. 315 sivua. Toivakka 2001.

Toivakan asevarikko vaalii Uudessakylässä vuoteen 1980 sijainneen Asevarikko 2:n perinteitä. Uudenkylän luolissa tapahtui 14.8.1965 räjähdys. Sen voimakkuuden on katsottu vastanneen 100 trotyyllitonin räjähdystä. Onnettomuuden jälkeen loput varikosta siirrettiin Toivakkaan.

Vammalan Asevarikko (Asevarikko 3)

Esko Lammi: Asevarikko 3. Perustamisesta nykypäivään. 286 sivua. Vammala 1989. Tyrvään seudun kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXVIII.

Esko Lammi: Vammalan Asevarikko. 167 sivua. Tampere 2000.

Sääksjärven Varikko (Asevarikko 3:n Osasto 2)

Esko Lammi: Sääksjärven Asevarikko. 143 sivua. Vammala 2000.

Lievestuoreen Varikko (Asevarikko 4 ja sen Vaajakosken Kanavuoreessa ollut osasto 2)

Suojelutarviko liitettiin Lievestuoreen varikon osaksi 1.1.2004.
Pirjo Vuorenpää: Asevarikko 4 1940–1990. 157 sivua. Jyväskylä 1990.
Mikko Elo: Suojelutarviko. 1944–1994. 262 sivua. Jyväskylä 1994.
Mikko Elo: Suojelutarviko, osa II. Kanavuoresta Lievestuoreelle 1993–2003. Lievestuore 2006.

Panssarivarviko (Asevarikko 5)
Raimo Hohti (toimituskunnan phj.): Merivarikosta monitoimivarikoksi 1945–1985. Asevarikko 5. 95 sivua. Hämeenlinna 1985.
Juhani Pura: Merivarikosta Panssarivarikoksi 1945–1995. Valkeakoski 1994.
Asko Itkonen: Panssarivarviko ja sen perinnejoukko-osastot. Tampere 2007.

Asevarikko 6 Orivedellä (Asevarikko 6).
Aiemmin Asevarikko 6:na tunnetun Oriveden Asevarikon toiminta päättyi vuonna 2003.
Pentti Palmu: Asevarikko 6. »joka uurre ja poraus», 1940–1990. 158 sivua. Pieksämäki 1991.
Esko Lammi: Oriveden Asevarikko. 173 sivua. Tampere 2003.

Ähtärin Asevarikko (Asevarikko 7)
Ähtärin Asevarikko vaalii Ähtärin Inhassa toimineiden varikkojen ja etenkin Asevarikko 7:n perinteitä.
Jukka Knuuttila: Inhan asevarikko 1940–1990. Asevarikko 7. 152 sivua. Alavus 1990.

Haapajärven Asevarikko (Asevarikko 8)
Jukka Knuuttila: Asevarikko 8. Viipurista Haapajärvelle 1918–1988. 192 sivua. Kokkola 1988.
Kari Hautasaari – Pauli Kinnarinen: Haapajärven Asevarikko. Viipurista Haapajärvelle 1918–2003. 256 sivua. Ylivieska 2003.

Tervolan varikko. Perustettu Pohjois-Suomen joukoille vuonna 1988 ilman aiempia perinteitä.
Pauli Kinnarinen Tervolan varikko 1988–2007. 188 sivua. Helsinki 2007.

Keuruun Varikko. Vaalii Keuruun Pioneerivarikon ja Pioneerivarikko 2:n perinteitä.
Elja Puranen: Pioneerivarikko 1940–1990. 176 sivua. Keuruu 1990.
Elja Puranen – Mikko Elo: Keuruun Pioneerivarikko 1940–2000. 175 sivua (Purasen kirjoittama teksti, kuten edellisessä teoksessa) + 99 sivua (Elon kirjoittama teksti vuosista 1990–2000). Keuruu 2000.

Parkanon Varikko.⁸³ Vaalii Pioneerivarikko 2:n perinteitä.
Mikko Elo: Parkanon Pioneerivarikko. Tampere 2007.

Lylyn viestivarviko
Irma Ollinen – Markku Lahtinen – Tauno Kaukonieni: Viestivarikko 50 vuotta 22.10.1989. 86 sivua. Orivesi 1989.
Minna Suominen (toim.): Viestejä varikolta. Lylyn viestivarviko 1939–1999. 208 sivua. Orivesi 1999.

Kuljetusvarikko⁸⁴
Varikko vaalii Autovarikko 3:n ja Kuljetusvarikon perinteitä. Se oli osa puolustusvoimien materiaalilaitosta 1.1.1993 alkaen vuoteen 2007. Vuonna 2008 se liitettiin Ajoneuvovarikkona Länsi-Suomen Huoltorykmenttiin.
Kauko Virtala: Kuljetusvälinevarikon 40 toiminnan vuotta. 46 sivua. Tampere 1979.
Martti Piltz: Varikon vuosikymmenet. Autovarikko 3 – Kuljetusvarikko 1939–1999. 64 sivua. Hämeenlinna 1999.

Markku Mäkipirtti: *Puolustusvoimien autovarikko 1939–2007. Autovarikko 3:sta Kuljetusvarikkoon.* Hämeenlinna 2007.

Talousvarikko

Talousvarikko oli osa puolustusvoimien materiaalilaitosta vuoteen 2007. Se liitettiin vuonna 2008 Länsi-Suomen Huoltorykmenttiin.

Pentti Palmu: Talousvarikko 1918–1993. »kyllä kruunu huolen pojistaan...» 191 sivua. Hämeenlinna 1993.

Lääkintävarikko

Joukko-osasto lakkautettiin 1.1.2007 ja se siirtyi vuonna 2008 osaksi Sotilaslääketieteen Keskusta.

Simo Järvi: Seitsemän vuosikymmentä lääkintävarikkotoimintaa puolustusvoimissa. Julkaisija: Lääkintävarikko. 84 sivua. Helsinki 1998.

Lentovarikko

Pia Rutanen (toim.): Lentovarikko 60 v. Juhlajulkaisu. 91 sivua. Pieksämäki 1993.

Pertti Korhonen (historiatoimikunnan pj): Lentovarikon historia 1918–2000. 448 sivua. Hämeenlinna 2003. Julkaisija: Lentovarikon kilta.

*Aimo E. Juhola: Koelentotoiminta 1939–1945.*⁸⁵ 160 sivua. Vammala 2004.

9.3. Sotilassairaalat⁸⁶

Heikki Palmgren: Viipurin Sotilassairaala 1930-luvulla. 182 sivua. Vaasa 1998. Teoksessa on lyhyesti myös Viipurin sotilassapteekista.

Simo Harju: Niinisalon varuskuntasairaala. 160 sivua. Vammala 1986. Julkaisija: Satatukunnan Tykistörykmentin perinneyhdistys.

Risto Kauppila: Sotilasapteekki 50-vuotias. Galeanos-lehdessä 2/1968, josta myös eripainos. Helsinki 1968.

10. Laivasto⁸⁷

*Meriupseeriyhdistys ja Suomi Merellä -säätö*⁸⁸: *Suomen laivasto 1–2.* 375 + 512 sivua. Helsinki 1968. 3. osan nimenä *Suomen Laivasto 1969–2003.* 397 sivua. Keuruu 2008.

Merja Helaniemi: Kallioliinnasta Heikkilän kasarmille – Merivoimien esikunnan historiikki 1918–2008. 154 sivua. Turku 2008.

Eero Auvinen: Obbnäs – Upinniemi – Suomenlahden meripuolustusalueen tukikohta. 242 sivua. Uusikaupunki 1999. Laivastotukikohtan 50-vuotisjulkaisu.

Eero Auvinen: Turku Laivaston tukikohtana. Turun Laivastoaseman 50-vuotisjulkaisu 12.10.1989. Turun kaupunki. Turku 1989.

Vartiolaivue

Kari Merilä: Vartiolaivue 1.6.1869–1.6.1994. 57 sivua. Helsinki 1994.

Suomen Joutsen

Visa Auvinen: Vain merimies voi tietää. Elämää Suomen Joutsenella. 116 sivua. Turku 2006.

Tapani Mattila: Koulutus Suomen Joutsenella 1931–1939. 43 sivua. Helsinki 1988.

Juhani Aalste: Suomen Joutsen. 167 sivua. Merikustannus 1989.

Miinalaivue

Sami Jalonen – Henri Kummala – Eero Ågrén – Jussi Virkkunen: Matkalla huomiseen – 4. Miinalaivueen 90-vuotishistoriikki – Miinalaivueen ja raivaajayksiköiden toiminta vuosina 1918–2008. Tarkemmat tiedot puuttuvat.

Sukellusvenelaivue

Kalervo Kijanen: Sukellushälytys – suomalaiset sukellusveneet sodan ja rauhan toimissa. Lahti 1977.

Markku Melkko: Suomen sukellusveneet. 161 sivua. Helsinki 2008.

Timo Merensilta: Vesikko. 211 sivua. Porvoo 2009.

11. Ilmavoimat

Mikko Uola: Suomen ilmavoimat 1918–1939. 273 sivua. Hämeenlinna 1975.

Vilho Lukkarinen – Veli Perna: Suomen ilmavoimat 1944–1980. 390 sivua. Jyväskylä 2008.

Matti Kausto (ym. toim.): Ilmavoimat 1918–1978. 280 sivua. Joensuu 1978.

Kalevi Reiman (ym. toim.): Ilmavoimat 1918–1988. 135 sivua. Pieksämäki 1988.⁸⁹

Veli Perna: Karjalan Lennoston historia 1918–1980. 528 sivua. Vammala 1997.

Pertti Virtanen (ym. toim.): Lentorykmentti 4. Lapin Lennosto. Koivistolta Rovaniemelle. 279 sivua. Rovaniemi 1979.

Pakarinen Juha – Rajalainen Jari: Satakunnan Lennoston historia 1918–1998. 397 sivua. Vammala 1998.

Toimituskunta: Lentorykmentti 4 – Lapin Lennosto. Koivistolta Rovaniemelle. 120 sivua. Rovaniemi 1979.

Ismo Myllylä: Lapin Lennosto 1945–1993. Jyväskylä 1993.

12. Sotilasopetuslaitokset ja sotakoulut

(Eri kursseilta on julkaistu runsaasti matrikkeleita)

Tauno Kuosa – T. V. Viljanen – Pertti Kilkki. Suomalainen Upseerikoulutus. 200 vuotta 1779–1979. 536 sivua. Joensuu 1980.⁹⁰

Vapaussodan päivien sotakoulut

Eino Leino⁹¹: Vöyrin sotakoulu – haastatteluja ja historiikkia. 150 sivua. Helsinki 1918.⁹²

Väinö Seppä⁹³: Vöyrin sotakoulu 1918. 319 sivua ja 4 liitekarttaa. Helsinki 1960.

M. J. Vanhala: Vimpelin sotakoulu. 152 sivua. Pitäjänmäki 1952. Katso myös RUK:n historiikkeja.

U. V. Rauanheimo (toim.): Vimpelin sotakoulu. Helsinki 1954.

Oras Selinheimo: Viipurin upseerikokelaskurssi 1918–1919. Muistojulkaisu. 132 sivua. Mikkeli 1964.

Sotakorkeakoulu

Ilmari Karhu – K. J. Mikola: Sotakorkeakoulu 25 vuotta. 1924–1949. 166 sivua. Helsinki 1948.

Helge Seppälä: Sotakorkeakoulu 1924–1974. 238 sivua. Joensuu 1974.

Pekka Kurenmaa (toimittanut): Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi – Seitsemän vuosikymmentä 1924–1994. 272 sivua. Helsinki 1994.

Heikki Tilander⁹⁴ – Arto Kotro⁹⁵: *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. 396 sivua. Juva 2009.

Kadettikoulu ja sen piirissä toiminut upseerien peruskurssi
26. kadettikurssi (Poppius, Krogerus, Aro): *Haapaniemestä Santahaminaan*. Toimitanut: Kadettioppilaskunta. Helsinki 1943.⁹⁶

Paavo Linsuri: *Kadettikoulu 50 vuotta 1919–1969*. 169 sivua. Helsinki 1969⁹⁷.

V. E. Terho (historiikkiossa): *Upseerien peruskurssit Maasotakoulussa 1946–1949*. Yhteensä 91 sivua. Mikkeli 1964.

Taistelukoulu

S. Rusama – S. Ahto: *Taistelukoulu 1927–1977*. 344 sivua. Joensuu 1977.

Kalevi Usva (toimituskunnan pj.): *Taistelukoulu 1927–1992*. 362 sivua. Järvenpää 1994.

Maanpuolustusopisto edeltäjinien

Antti Majanen (toim.): *Päällystöpisto 1918–1978*. Helsinki 1978.

Keijo Simola – Keijo Koivisto: *Maanpuolustusopisto 75 vuotta. Väyryn sotakoulu Maanpuolustusopistoksi 1918–1993*. 356 sivua. Hämeenlinna 1993.

Reserviupseerikoulu

J. Maristo – Einari Kaskimies (toim.): *RUK Reserviupseerikoulu Kurssit 1–50 RUK:n vaiheet sanoin ja kuvin*. 288 sivua. Porvoo 1941.

K. J. Mikola – Kyösti Kiuasmaa: *RUK 1920–1960*. 592 sivua. Helsinki 1960.

Matti Jokinen (päätoimittajana) ja toimituskunta: *Ympyröiltä kansalaisvastuuseen. RUK:n 50-vuotisjuhlakirja*. 435 sivua. Tapiola 1970.

Aimo Kiukas (toimituskunnan pj.) ja suunnittelukunta: *Ympyröiltä suomalaiseen yhteiskuntaan*. 422 sivua. Espoo 1980.

Martti Sinerma – Jyri Paulaharju: *Ympyröiltä johtajuuteen – Reserviupseerikoulun 80-vuotisjuhlakirja – 1920–2000*. 280 sivua. Jyväskylä 2000.

Merisotakoulu

Merisotakoulun perinneyhdistys: *Merisotakoulu 1930–1970*. 258 sivua. Mikkeli 1970.

Erkki Suokas: *Merisotakoulu 1930–1980*. 30 sivua. Helsinki 1980.

Erik Wihtol (toimituskunnan puheenjohtajana), kirjoittajina: T. Mattila, Y. Pohjanvirta, O. Vitikka ja E. Helenius: *Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuksen historia*. 400 sivua. Jyväskylä 1985.

Visa Auvinen: *Merisotakoulu 1930–2005. Laivapoikakoulusta korkeakouluopetukseen*. 200 sivua. Raisio 2005.

Ilmasotakoulu

Martti Peltonen: *Ilmasotakoulun historia 1918–1980*. 392 sivua. Vammala 1993.

Lasse Laaksonen. Taivaan vartijat. *Ilmasotakoulun historia 1918–2008*. 245 sivua. Jyväskylä 2008.

Tykistökoulu edeltäjinien

Eric Appelroth: *Artilleriskolan i Jakobstad / Pietarsaaren Tykistökoulu*. Pietarsaari 1968⁹⁸.

Juhani Vakkuri: *Pietarsaaren tykistökoulu – Artilleriskolan i Jakobstad*. 187 sivua. Kakkola 2008.

U. V. Rauanheimo – T. Helpi – E. O. Timgren: *Suomen Tykistökoulu*. 309 sivua. Piekämäki 1957.

Tykistökoulu 1918–1978. 16 sivua. Mikkeli 1978.

Jyri Paulaharju: *Tykistökoulu 1918–1983*. 244 sivua. Kuopio 1983.

Muut sotakoulut

Pentti Palmu: Ilmatorjuntakoulu 1940–1980. 191 sivua. Kerava 1980.

Pentti Toivonen: Ilmatorjuntakoulu 1940–2000. 211 sivua. Nurmijärvi 2000.

Seppo Uro: Illico perfectum. Viestikoulun kuusi vuosikymmentä 1941–2002. 256 sivua. Riihimäki 2002.

Ove Enqvist: Rannikotykistökoulu 1969–1994. 87 sivua. Pieksämäki 1994.

Risto Maraste (ym.): Ilmavoimien Viestikoulu 1942–1972. 158 sivua. Forssa 1972.

Eila Rantanen (ym.): Kauhavalta Halliin. 20 vuotta Ilmavoimien Teknillisen Koulun siirrosta. 158 sivua. Tikkakoski 1996.

Erämies U. (julkaisutoimikunnan pj.): SHK – HUK (Sotilashallinnollinen Koulu – Huoltoupseerikoulu 1926–1946)⁹⁹. 200 sivua. Porvoo 1947.

Leo Laine: Asekoulu. Jyväskylä 1996.

Koulu toimi Kokkolassa vuoteen 1996, jolloin se siirtyi Lahteen ja liitettiin Hämeen Rykmenttiin.

Maunu Kuosa: Suojelukoulu 1933–1952. 93 sivua. Helsinki 1961.

Maunu Kuosa: Suojelukoulutuksen kolme vuosikymmentä (KssK 1933–1952. SluK 1958–1962). 111 sivua. Mikkeli 1963.

Toimitus: Suojelukoulu 1958–1983. 31 sivua. Vantaa 1983.

Matti Hyvärinen (toim.): Suojelun kuusi vuosikymmentä 1933–1993. Jyväskylä 1993.

13. Tutkimus- ja kehittämislaitokset

Sotatieteen Laitos

Vilho Tervasmäki – J. Pekka Ylikoski – Matti Lappalainen: Sotatieteen Laitos 1925–1975. 70 sivua. Joensuu 1975.

Toimituskunta: Matti Lappalainen – Mikko Viitasalo – Juha Harjula: Seppelöity miekka – Sotatieteen Laitos 1925–1985. 234 sivua. Helsinki 1985.

Topografikunta

Topografikunta liitettiin 1.1.2007 osastoksi Puolustusvoimien tiedustelukeskukseen.
Toimituskunta: Topografikunta – Puolustusvoimien karttalaitos. 25 sivua. Helsinki 1978.

Toimituskunta: Itsenäisen Suomen Topografikunta 1918–1958. 32 sivua. Topografikunnan rotaatiopaino 1958.

Jyri Paulaharju: Sotilaat kartoittavat. Suomen sotilaskartoituksen historia. 240 sivua. Tampere 1997. Julkaisija: Topografikunta.

Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskus

Erkki Peltonen – Kari Honkasalo: Reikäkortista tietoverkkoon. Puolustusvoimien Tietotekniikkalaitoksen historiikki. Julkaisija: Puolustusvoimien tietotekniikkalaitos. Helsinki 2006.

Puolustusvoimien Teknillinen Tutkimuslaitos

Pentti Toivonen: Puolustusvoimien Tutkimuskeskus 1919–1994 75 vuotta. 175 sivua. Kouvola 1994.

Erkki Päiväläinen: Kemian vuodet Harakassa. 159 sivua. Helsinki 1988. Kertomus puolustusvoimien kemiallisen tutkimuslaitoksen toiminnasta vuosina 1919–1988.

Heikki E. Heinonen: *Tiedolla ja taidolla. Elektroniikkakeskuskorjaamo 40 vuotta.* 256 sivua. Riihimäki 2000. Nimi elektroniikkalaitos otettiin käyttöön 1.1.2003.
Heikki E. Heinonen: *Sähkötkoo 50 Tutka Suomessa 55 vuotta. Sähkötekniillinen koulu 50 vuotta.* 358 sivua. Riihimäki 1998.

Aimo Nalli: *Optinen laitos 1940–2000. Linnoitusperiskoopista valonvahvistimeen.* 360 sivua. Lievestuore 2000.

Koeampumalaitos

Vuoden 2008 alusta Koeampumalaitos kuuluu itsenäisenä osana Maavoimien Materiaalilaitokseen.

Leo Laine: *80 vuotta koeampumatoimintaa. Koeampumalaitoksen historiaa 1918–1998.* 349 sivua. Vaasa 1998.

Merivoimien tutkimuslaitos.

Kristian Lehtonen: *Tyrskyjä, terästä, tekniikkaa. Itsenäisen Suomen meripuolustuksen tekninen tutkimus-, kehitys- ja koetoiminta.* Porvoo 2007.

14. Soittokunnat

Jukka Vuolio: *Kaartin soittokunta 1819–1996.* Sivut 95–108. Teoksessa *Kaartin pataljoona – Erikisjoukko Helsingin suojana vuosina 1957–1996.* Vaasa 1996.

Jukka Vuolio: *Putkesta putkeen. Panssarisoittokunta 1919–1994.* 168 sivua. Jyväskylä 1995.

Rauli Lehtivaara: *Sinisiä säveliä. Ilmavoimien soittokunta 1977–1997.* 111 sivua. Jyväskylä 1997.

Teuvo Oja: *Vaasan varuskuntasoyttokunnasta Pohjanmaan sotilassoittokuntaan 1953–2003.* 91 sivua, ilmoituksia ja liitteitä. Vaasa 2003.

Karjalan Sotilassoittokunta alalukuna sivuilla 92–96 Matti Turusen teoksessa *Pohjois-Karjalan Prikaati.* Hämeenlinna 2000.

15. Rajavartiolaitos

U. Peltoniemi: *Itärajan kuvia.* Porvoo 1938. 32 numeroitua tekstisivua ja noin 90-sivuinen kuvaliite käsittelevät rajavartiostojen toimintapiiriä. Kaksisivuinen VIII luku ja runsas kuvitus liitesivuilla.

Uuno Peltoniemi – Kai Säteri – Ilmari Kirjavainen (kirjoittajakuntana): *Rajavartiolaitos 1919–1969.* 480 sivua. Mikkeli 1969.

Matti Kosonen – Juha Pohjonen: *Isänmaan portinvartijat – Suomen rajojen vartiointi 1918–1994.* 607 sivua. Keuruu 1994.

Juha Pohjonen: *Rajarauhaa Suomen ja Euroopan puolesta. Rajavartiolaitos 1991–2009.* 239 sivua. Keuruu 2009.

Olli Toivonen (toim.): *Lapin Rajavartiosto 1984 65 vuotta.* 64 sivua. Rovaniemi 1984.

Mikko Juntunen (toim.): *Kainuun Rajavartiosto. Rajalla 1919–2005.* 394 sivua. Kajaani 2005.

Esa Sundbäck: *Merivartiolaitoksen ja merivartiostojen historia 1930–2005.* Kajaani 2005.

Varuskuntahistoriikit

Varuskuntahistoriikkeja on ilmestynyt viime vuosikymmeninä. Luettelossa ne on käsitelty varuskuntanimien aakkosjärjestyksessä. Kaupunkien, kuntien ja linnoitusten historioissa on tarjottu lisätietoja.

Dragsvik (Raaseporin kaupungissa)

Henrik Cederlöf: Nylands Brigad och Dragsviks Garnison. 146 sivua. Ekenäs 1996.

Hamina

Martti Rela: Hamina varuskuntakaupunki I osa. 277 sivua. Hamina 2003.

Martti Rela: Hamina varuskuntakaupunki II osa. 312 sivua. Hamina 2006.

Helsinki (katso myös Santahamina ja Suomenlinna)

Seppo Sipilä – Raine Haikarainen – Hannu-Matti Wahl: Malmi – Helsingin lentoasema. 334 sivua. Helsinki 2009.

Hennala (Lahden kaupungissa)

Helena Peippo: Hennalan varuskunta ja Lahden kaupunki. Jussi T. Lappalaisen toimittamassa yleisteoksessa *Kasarmien aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä* sivuilla 127–145. Vammala 1993.

Seppo Toivonen: Lahden ja Hennalan historia. Lahti 1999.

Hannu Takala (toim.): Lahden kaupunki ja Hennalan varuskunta 1910–1930-luvuilla. Lahti 2008.

Hämeenlinna

Erkki Korkama – Stig Roudasmaa: Tapparasta Tankkeihin – Hämeenlinnan varuskunnan historia. 755 sivua. Joensuu 1988.

Pekka Laine: Linnan kasarmi – Suomen kasarmi. Hämeenlinnan varuskunnan rakennushistoriaa. 36 sivua. Hämeenlinna 1978.

Kontiolahti

Pertti Elsinen: Kontiolahden varuskunnan historia. 93 sivua. Joensuu 1976.

Kyminlinna (Kotkan kaupungissa)

Marja-Leena Iivari: Mennyt maailma. Elämää Kyminlinnan Vallirannassa 1950-luvulla. 69 sivua. Pyhtää 2005.

Lappeenranta

Olli Immonen: Lappeenrannan varuskuntahistoria. Lappeenranta 1992.

Aimo Vuorinen: Sotilaiden Lappeenranta. Vanhan varuskunnan vaiheita. 159 sivua. Lappeenranta 1998.

Luonetjärvi (Jyväskylän maalaiskunnassa)

Ismo Myllylä: Luonetjärven varuskunta 1939–1989. 263 sivua. Tampere 1990.

Irmeli Paavola (toim.): Jyväskylän lentoasema 1939–1989. 156 sivua. Jyväskylä 1989.

Mikkelin mlk

Kyösti Väänänen: Mikkelin pitäjän Tuukkalan kasarmialueen vaiheita. 130 sivua. Mikkeli 1958. Savon Prikaatin teettämä rot.print -moniste.

Niinisalokylä (Kankaanpään kaupungissa)

Harri Palin: Niinisalokylän muodonmuutos. Jussi T. Lappalaisen toimittamassa yleisteoksessa *Kasarmien aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä* sivuilla 169–187. Vammala 1993.

Kalle Kuosa: *Niinisalon varuskunta*. 288 sivua. Joensuu 1985.
Toimituskunta: *Niinisalon varuskunta 60 vuotta 26.5.1995*. 56 sivua. Ikaalinen 1995.

Obbnäs – Upinniemi (Kirkkonummen kunnassa)
Eero Auvinen: *Obbnäs – Upinniemi – Suomenlahden meripuolustusalueen tukikoh-
ta*. 242 sivua. Uusikaupunki 1999. Teoksen teemaa on jatkettu hieman tukikohdan
aluetta laajemmalle alueelle levittäytyvänä, mutta muuten kirja keskittyy Upinnie-
men elämään.

Ilpo Bergholm: *Merelle vahva – Suomenlahden meripuolustusalue 1998–2008*. 66 si-
vua. Helsinki 2009. Jatkaa Eero Auvisen aloittamalla tiellä.

Jarmo Nieminen (toim.): *Porkkala – Tapahtumien keskellä*. 154 sivua. Helsinki 2007.
Jarmo Nieminen (red.): *Porkkala i händelsernas centrum*. Laajennettu ruotsinkielinen
laitos edellisestä teoksesta. 202 sivua. Helsingfors 2008.

Oulu

Stig Roudasmaa: *Oulun varuskunnan historia*. 308 sivua. Kemi 1981. Oulun historia-
seuran julkaisuja VII

Jouko Vahtola: *Oulu Varuskunta kaupunkina*. 478 sivua. Oulu 2005.

Petsamo (1920–1944)

Ali Pylkkänen: *Petsamo – suomalainen »siirtomaavaruskunta»*. Jussi T. Lappalaisen
toimittamassa yleisteoksessa *Kasarmin aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta
suomalaista varuskuntayhteisöä* sivuilla 147–168. Vammala 1993.

Riihimäki

Jari Lehtoväre: *Riihimäen varuskunnan historia I osa 1909–1939*. 372 sivua. Hä-
meenlinna 2001.

Jari Lehtoväre: *Riihimäen varuskunnan historia II 1939–1945*. 336 sivua. Riihimäki
2005.

Jari Lehtoväre – Seppo Uro: *Riihimäen varuskunnan historia III 1945–2009*. 447 si-
vua. Hämeenlinna 2009.

Rissala (Siilinjärvellä)

Jukka Nykänen – Harri Rytsy: *Kuopion lentoaseman historia. Viljapellosta lentoken-
täksi 1939–1960*. Siilinjärvi 1985.

Santahamina (Helsingin kaupungissa)

Jussi Saressalo (toimittajana): *Santahamina – saari sillan takana*. 111 sivua. Helsinki
1992.

Marko Nieminen: *Santahamina – Viaporin linnoituksen itäinen lukko*. 176 sivua.
Helsinki 2008.

Jarmo Nieminen (toimittanut): *Santahamina – sotilassaaren luontoaarteet*. 288 si-
vua. Helsinki 2009.¹⁰⁰

Suomenlinna (Helsingin kaupungissa)

P. Silvast – J. Perkki – U. Myllyniemi: *Suomenlinna – Sveaborg – Viapori*. 334 sivua.
Helsinki 1968.

Turku

Venäläisen varuskunnan elämästä:

Kaarle Juha: *Ryssänlimppua, ripaskaa ja vallankumousta Turussa*. Jussi T. Lappalai-
sen toimittamassa yleisteoksessa: *Kasarmin aidan kahden puolen – Kaksisataa vuot-
ta suomalaista varuskuntayhteisöä* sivuilla 71–90. Vammala 1993.

Varuskunnan muista vaiheista:

Aaro Aitamäki: Turun seutu ja sotaväki. Turku 1991.

Eero Auvinen: Turku laivaston tukikohtana. Turun Laivastoaseman 50-vuotisjulkaisu 12.10.1989. 167 sivua. Turku 1989. Julkaisija: Turun kaupunki.

Tuusula

Ilmo Kekkonen (toimittanut): Tuusula sotilaspitäjänä – Hakkapeliitoista ohjushmiehiin. 553 sivua. Jyväskylä 2007.

Vaasa

Olavi Wetterstrand (toimittanut): Vaasan varuskunta – Vasa Garnison 1881–1981. 42 sivua. Helsinki 1981.

Stig Roudasmaa: Vaasa – vapautemme vaalija. Vaasan varuskunnan historia – Vasa garnisons historia. 583 sivua. Vaasa 1991.

Katarina Andersson: Vaasan kasarmialue – Rakennushistoriallinen selvitys. Pohjanmaan museon raportti 5. Vaasa 2006.

Ylämylly (Liperin kunnassa)

Kirjoittaja: *Paloaukean varuskunta. Ylämyllyn varuskunnan historiikki 1940–1985.* 280 sivua. Joensuu 1984.

Äänislinna – Petroskoi

Jukka Kulomaa: Äänislinna: Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944. 286 sivua. Jyväskylä 1989.

Lähdeviitteet

- ¹ Professori Jussi Lappalainen käyttää korpivaruskunta-nimitystä korvaamaan maaseutuvaruskunta-sanaa kaupunkivaruskunnan vastakkaiskäsitteenä. Kirjoittajan mielestä maaseutuvaruskunta istuu nimenä hyvin, sillä korpivaruskunnan korpi-etuliite lyö sanaan kylmän hyytävän leiman.
- ² Heikki Pohjanpää (1923–1997) majuri, sotakamreeri. Runsaasti kirjoituksia sotahistorian alalta ja etenkin ratsuväen vaiheista.
- ³ Esim: *Suomen historialliset bibliografiat 1961–1970, 1971–1980, 1981–1985 ja 1986–1990.* (Helsinki ja Jyväskylä 1971, 1992 ja 1995).
- ⁴ Nämä luettelot on saatavissa artikkelin laatijalta tai aikakauskirjan toimitussihteeriltä.
- ⁵ Kirjoittajia ei ole esitelty, mikäli heistä henkilötiedot löytyvät tärkeimmistä sotilasmatrikkeleista. Jos esittelyyn on tarvetta, se on tehty alaviitteissä.
- ⁶ 9-osainen ruotsinkielinen *Kuninkaallisen Pohjanmaan Rykmentin historia 1626–1809* (ilmestynyt vuosina 1964–1978), jossa esimerkiksi osa *Kungliga Wasa Regemente 1808–1809* ja erillisenä *Kaksi unohdettua pohjalaista pataljoonaa* autonomian ajalta (1980).
- ⁷ *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 27/2008 sivut 23–46.
- ⁸ J. E. O. Screen: *Haminan kadetit koulussa* teoksessa: *Keisarillinen Suomen Kadettikoulu.* Jyväskylä 2003. Haminan ja Haapaniemen kadettikoulujen historiikit on supistettu tähän mainintaan. Screeniltä on ilmestynyt myös Helsingin varuskunnan historiaan liittyvä *The Helsinki Yunker School 1846–1879* – 320 sivua. Helsinki 1987.
- ⁹ Marko Palokangas (päätoimittaja): *Puolustusvoimien joukko-osastoperinteet.* Toinen tarkistettu painos. 336 sivua, Jyväskylä 2008. Myöhemmin lyhennettynä: *Puolustusvoimien perinnekirja.*
- ¹⁰ Katso Antti Juutilainen: *Talvisodan maavoimiin kuuluneiden joukkojen historiikit.* *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 19/2000 sivut 196–219 ja *Jatkosodan ajan maavoimien joukko-osastohistoriat* sivut 218–259 *Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa* 14/1995.
- ¹¹ Pekka Nieminen: *Suomen Tasavallan Vartiosto.*

- ¹² *Lapin Jääkäripataljoona 1921–1971 – 50 vuotta* -teoksen alaviitteessä 1 sivulla 16 on esitetty lausuma, jonka mukaan JP 1 olisi katsottava Suomen toiseksi vanhimmaksi joukko-osastoksi (vanhimpana Uudenmaan Rakuunarykmentti), voidaan asettaa kiistanalaiseksi.
- ¹³ Matti Lauerma: *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27 – vaiheet ja vaikutus*. Porvoo 1966. Täysin ilman isänmaallista kytkentää oleva voi liittää teoksen perustellusti myös Preussin ja Saksan joukko-osastohistoriikkien luetteloihin.
- ¹⁴ Velvoittavasta nimestä huolimatta rykmentti ei koskaan toiminut Viipurissa.
- ¹⁵ Jääkäriprikaatin ja sen jääkäripataljoonien lakkauttamisen jälkeen vuonna 1934 oli muodostumassa tilanne, jossa jääkäri-nimitys katoaisi kokonaan käytöstä. Nuorien upseerien esityksestä tasavallan presidentti nimesi PPP 1–4:t Jääkäripataljooniksi 1–4.
- ¹⁶ Katso teosta O. Nuoramo: *Hämeen Jääkäripataljoona* alkaen sivulta 37.
- ¹⁷ Viipurin kaudesta katso Pentti Toivonen: *Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo* sivuilla 9–96.
- ¹⁸ Eero-Eetu Saarinen: *Pioneeriaselajin historia 1918–1968* sivut 83–85.
- ¹⁹ Seilamo – Myyrä: *Viestirykmentti 1918–1968*.
- ²⁰ Huoltopataljoonan merkittävyyttä komentajien kasvualustana kuvaavat komentajien myöhemmät virkaurat. Nimet Aladár Paasonen, Einar Mäkinen ja Ruben Lagus eivät korostamista kaipaa.
- ²¹ Heikki Palmgren: *Viipurin Sotilassairaala 1930-luvulla*.
- ²² Lauri Ruonansuu: *Armeijakunnan esikunnan merkitys maavoimien esikuntana ennen talvisotaa*.
- ²³ Pohjan Rykmentin muodostamisesta katso Jukka Halonen: *Kuopion varuskunnan upseerikerho* s. 32.
- ²⁴ Tampereen Rykmentin talvisotaan perustama pataljoona on saanut historiikkinsa alkaen perustamisesta Hennalassa. Katso Einar Palmunen: *Tampereen rykmentin suoja-pataljoona talvisodassa*. Hämeenlinna 1963.
- ²⁵ Pohjanmaan Jääkäripataljoonan vaiheita on käsitelty Stig Roudasmaan teoksessa *Pohjan Prikaatin historia* sivuilla 232–262.
- ²⁶ Hämeenlinnalaisen everstiluutnantti Matti Savonjousen ilmoituksen mukaan historiikkia ei ole. Kajaanin Sissipataljoona on mainittu teoksessa Korkama – Roudasmaa: *Tapparasta tankkeihin* sivuilla 331–332.
- ²⁷ Tämä vanhan väen 10. Reservikomppanian kasarmi liittyy väkevästi vapaus sodan alkuun.
- ²⁸ R.-E. Klockars: *Gardesjägarbataljonen* (1973) sivut 50–76. Henkilöstö komennettiin kouluun prikaatin jääkäripataljoonista erikseen tarpeen ilmaantuessa. Näin kouluun ei muodostunut kiinteää joukko-osastohenkeä.
- ²⁹ Erik Ulfsson: *Artillerister*. 44 sivua. Helsingfors 1967.
- ³⁰ Vanha Mikkelistä sotaan lähtenyt ja Lapin sodasta Lahden Hennalaan siirretty Jääkäripataljoona 3 lakkautettiin 24.5.1952. JP 3:n perinteet siirrettiin Ravijoen Valkjärveltä Haminaan siirtyvälle Jouko Hynnisen oikeaan jääkärihenkeen kasvattamalle JP/JR 9:lle.
- ³¹ Jouko Alasjärvi (toimituskunnan puheenjohtajana): *Maavoimaesikunnasta Maavoimien esikuntaan 1993–2007*.
- ³² Tilannetta vaikeuttaa, että myös ennen sotia Kuopiossa toimineelta Pohjan Rykmentiltä historiikki puuttuu. Kuopion varuskuntahistoriikkia ei ole. Ainoa varuskunnan vaiheita kuvaava historiikki on Jukka Halosen huolellisesti kokoama *Kuopion varuskunnan upseerikerho*. Kirjaan sisältyy suoranaiseksi helmeiksi katsottava ja ajatuksia herättävä yleisesikuntaeversti Tapio Peitsaran alaluku *Lukijalle*.
- ³³ *Puolustusvoimien perinnekirja* s. 213.
- ³⁴ Karjalan Prikaatin vaiheet on kuvattu Pentti Vainikan artikkelissa *Jalkaväkirykmentti 8:sta Karjalan Prikaatiksi* sivuilla 531–577 teoksessa *Tuntemattoman sotilaan rykmentti – JR 8*.
- ³⁵ Yrjö Peltola – Kalevi Salovaara – Pekka Vauhkonen: *Savon Prikaati Porrassalmelta Karkialammelle*.

- ³⁶ Tiedossa ei ole, miksi Tampereen Rykmentin nimi ei kelvannut päättäjille, mutta sen lippu kyllä.
- ³⁷ Tällä uudella rykmentillä ei ollut mitään yhteyksiä jatkosodan Jalkaväkirykmentti 9:ään.
- ³⁸ Niin teatraalinen kuin Uudenmaan rakuunoiden jalkauttaminen vuonna 1947 olikin, se ei tarkoittanut ratsuväen kuoliniskua. Ratsukoulu toimi edelleen Ypäjällä, mistä se siirrettiin Eläinlääkintäkouluna Niinisaloon.
- ³⁹ Esimerkiksi Hämeen Ratsujääkäripataljoonan vuonna 1967 ilmestynyt tarkka historiikki ei sanallakaan mainitse virallista nimitystä JP 7.
- ⁴⁰ Katso muun muassa tietoja Keuruun pioneerivarikosta Puolustusvoimien perinnekirjassa sivuilla 78–79.
- ⁴¹ Kalevi Sirén on ollut käynnistämässä Kouvolan sotilashistoriaa -hanketta. Artikkelit *Maanpuolustajat*-lehden numerossa 1/2010 sivuilla 14–15. Teos ilmestyy syyskuusi 2011.
- ⁴² Panssariprikaatin esikuntapäällikön Heikki Laguksen artikkeli sivulla 310 Erkki Kauppisen toimittamassa teoksessa *Perinteitä – Yhteistyötä – Iskuvoimaa*.
- ⁴³ Teoksen taustahenkilöstössä on ollut mukana V. E. Tuompo, muttei enää L. Grandell.
- ⁴⁴ Kyseessä on ulkoasulta vaatimaton, kuvittamaton ohjesääntömäinen teos.
- ⁴⁵ Toimituskunnan jäsenet ovat saaneet vuoden 1941 syyskuussa siirtyä nimettömien joukkoon armeijassa, jossa haluttiin ylikorostaa kantaa: »yleisesikuntaupseereilla ei ole nimiä».
- ⁴⁶ Toimittajina eri painoksissa ovat olleet Mikolan, Tervasmäen ja Salokankaan jälkeen vaihtelevalla kokoonpanolla: Sampo Ahto, Eero Elfvgren, Harri Heinilä, Antti Juutilainen, Pertti Kilkki, Matti Lappalainen, Urho Myllyniemi, Ari Raunio, Helge Seppälä, Pekka Utaniemi ja Anssi Vuoremaa.
- ⁴⁷ Kaikkiaan kirjaa painettiin 510 000 kappaletta. Lähde: Eero Elfvgren – Martti Turtola: *Sotahistorian tutkimus puolustusvoimissa 80 vuotta. Tiede ja Ase 63/2005*. Tieto painosmäärästä on sivulla 15.
- ⁴⁸ Kirjan otsikkosivun merkintä on johtanut monissa tutkimustoissa ilmenevään väärinkäsitykseen siitä, että Kronlund olisi kirjoittanut koko teoksen. Hän omi nimiinsä teoksen jättäen sivuun toisen toimittajan ja muut kirjoittajat.
- ⁴⁹ Jarl Kronlundin teos on käännetty 54-sivuisena myös ruotsiksi: *Från folkresning till institution* (Joensuu 1996) ja saksaksi: *Vom Volksaufstand zur Institution* (Joensuu 1995).
- ⁵⁰ Huomattava, että L. Ruonansuun diplomityö SKK:ssa 1386/1979 koski aihetta *Armeijakunnan esikunnan merkitys maavoimien esikuntana ennen talvisotaa*.
- ⁵¹ Pertti Kilkki otti hoitaakseen perinneyrkmentin historiikin laadinnan velvollisuudesta joukkoa kohtaan.
- ⁵² Teos on varsin mielenkiintoinen sekä nimensä että perinteiden siirtymän kannalta. Kirjassa ei ole edes selkeää otsikkosivua. »Toimituskunnan sanassa» todetaan yhteys vuosina 1931 ja 1951 ilmestyneisiin JP 3:n historiikkeihin. Teoksessa todetaan selvästi, että se julkaistiin pataljoonan 40-vuotisen olemassaolon merkeissä. Perinnettä määritettiin – kenties harhapoluille – valitsemalla vuonna 1959 kolmen kannaksen koukkaajat (jatkosodan alun 8.D) maakunnallisiin syihin vedoten Kymen Jääkäripataljoonan perinnejoukoksi. Olivathan Kym.JP:n komentaja (everstiluutnantti Kalle Karttunen) ja puolustusvoimain komentaja (Simelius) yhtymään kuuluneen Jalkaväkirykmentti 4:n miehiä – ilman yhteyksiä pumppukolmoseen (JP 3). Perinteen siirtäminen JP 3:lta JP/JR 9:lle oli ollut jo väkinäinen tapahtuma. Sitä eversti V. Korttila on kuvannut *Kymen Jääkäripataljoonan historian* sivuilla 76–77 vakuuttavasti.
- ⁵³ Huomaa, että kyseessä oli perinteiltään sama joukko. Lahdessa Jääkäripataljoona 3 jatkoi Mikkelissä ennen sotia toimineen Polkupyöräpataljoona 3:n ja Jääkäripataljoona 3:n perinteitä.
- ⁵⁴ Katso viitettä 51.
- ⁵⁵ Wichmann oli filosofian maisteri ja entinen seminaarinhoitaja.
- ⁵⁶ Savon Prikaatia koskevassa kirjoituksessa sivulla 302 *Puolustusvoimain perinnekirjassa* mainitaan Rannikkojääkäripataljoonasta julkaistun myös kirjanen tai artikkeli

- Rannikkojääkäripataljoona 10 v.* Toim. Pentti Hanttu. Helsinki 1970. Kirjoittaja ei ole sitä nähnyt.
- ⁵⁷ Väinö Edvard Hahtola oli teoksen kirjoitusvaiheessa Tampereen Rykmentin pastorina.
- ⁵⁸ Luutnantti Y. A. Järvisestä kehkeytyi everstinä 1940-luvulla arvostettu sotahistorioitsija.
- ⁵⁹ Teos lienee palvellut esikuvana monille historiikkien kirjoittajille.
- ⁶⁰ Prikaatin toiminnan lakkautuksen hetkillä saatiin aikaan tämä varsin hyvä historiikki.
- ⁶¹ Kajaanin ja Santahaminan urheilukomppanioista katso: Esko Lammi: *Tuli ja liike*. 582 sivua. Hämeenlinna 2002. Urheilukomppanioista sivuilla 356–366 sekä Urheilukoulusta sivuilla 380–390.
- ⁶² Teoksen kirjoittajat on määritetty Tapio Skogin tiedonannon perusteella.
- ⁶³ Helikopterilentue julkaisi vastaavasti 30-vuotishistoriikin vuonna 1991.
- ⁶⁴ Konekiväärikomppanioiden sijoituspaikkakunnat olivat: 1. Helsinki, 2. Turku (ruotsinkielinen), 3. ja 4. Viipuri, 5. Lahti, 6. Hamina ja 7. Vaasa. Porin Prikaatin historiassa on muutama maininta 2.Er.KKK:sta, joka liitettiin vuonna 1927 Porin Prikatiin. 7.Er.KKK liitettiin KaartJP:aan, kun muut samana vuonna lakkautettiin. 3.Er.KKK siirtyi Viipurista Terijoelle vuonna 1926, missä se liitettiin JP 1:een.
- ⁶⁵ Juha Erola on sotahistorian alalla toimiva vapaa tutkija ja Ypäjällä sijaitsevan Suomen hevosurheilumuseon hoitaja.
- ⁶⁶ Klaus Castrén on suurlähettiläs sekä uuttera tutkija aloinaan kunniamerkit, sukututkimus ja ratsuväen historia.
- ⁶⁷ Pohjanpään kirjoituksessa kenttätykistö, rannikotykistö ja ilmatorjuntatykistö on koottu tykistöksi. Rannikotykistö on käsitelty – Pohjanpään tavoin – tässä artikkelissa tykistöjoukkona. Kenttätykistöjoukot esitetään kootusti jakamatta rykmenttejä ja patteristoja eri prikaateille.
- ⁶⁸ III ja II/KTR 3:n vaiheista Mikkelissä sivuilla 6–24 teoksessa: *Hajamuistelmia Mikkelin seudun tykistöstä rauhan ja sodan ajalta*. 89 sivua. Mikkelä 1973.
- ⁶⁹ Rannikotykistöjoukko-osastot on esitetty Laatokalta alkaen ja kiertyen Vaasaan Rannikkopatteristoon.
- ⁷⁰ Ei ole varsinainen joukko-osastohistoriikki, mutta on huomionarvoinen juuria etsittäessä.
- ⁷¹ Katso edellistä alaviitettä.
- ⁷² Erkki Hilde oli rykmentin pastori.
- ⁷³ Bergroth on turkulainen filosofian maisteri.
- ⁷⁴ Teknillisiin joukkoihin laskettiin vuosina 1920–1939 viesti- ja pioneerijoukot. Tätä järjestelyä Pohjanpää noudatti. Tässä artikkelissa ne on hajotettu erilleen. Samalla panssarijoukot on siirretty jalkaväkeen.
- ⁷⁵ Erikoinen kirjoittajamäärittely on otettu suorana lainauksena eversti A. Aittoniemen kirjoittamista saatesanoista *Vainovalkeista valokaapeliin* -teoksen sivulle 9.
- ⁷⁶ Seuraavalla vuosikymmenellä on tehty Viestirykmentissä 23-sivuinen monisteasuinen historiikki N. Mikkonen – T. Tuominen: *Viestirykmentti 1968–1978*. Sillä päivitetään rykmentin edellinen historiikki ajan tasalle.
- ⁷⁷ Luutnantti Armas Soukkio kirjoitti keskeisen historiikkiosan.
- ⁷⁸ Kapteeni Runar Boijer oli Autokompanian päällikkönä Helsingissä.
- ⁷⁹ Kuten laitoksen johtaja esipuheessa toteaa, kyse ei ole tavanomaisesta merkkivuosi-historiikista, vaan haluttiin tuoreelta kirjata koko koettu mittava muutosprosessi.
- ⁸⁰ Asevarikkojen historiikit on esitetty luettelossa 1950-luvulla käytössä olleessa numerojärjestyksessä. Niiden jälkeen muut varikot on esitetty aselajijärjestyksessä.
- ⁸¹ Vuonna 1952 käyttöön käsketyt varikkojen numerot on esitetty *Huollon historian* sivulla 348. Tätä järjestystä on seurattu artikkelin luettelossa, johon on merkitty sulkeisiin vanha nimi.
- ⁸² Merivoimien Materiaalilaitokseen kuuluvalla varikko-osastolla ei ole tiettävästi historiikkia. Varikko toimii Turussa ja Kemiön Skinnarvikissa.
- ⁸³ Varikon nimenä joko Parkanon Pioneerivarikko tai Parkanon varikko. Katso *Perinnekirja* sivut 92–93.

- ⁸⁴ Kuljetusvarikon polveutumisessa epätarkkuuksia jopa nykyisestä nimestä alkaen. Katso *Puolustusvoimien perinnekirjan* sivuja 82–83.
- ⁸⁵ Pääosa joukon toiminnasta tapahtui sotavuosina, mutta sillä luotiin rauhanvuosien kehityslinjat.
- ⁸⁶ Myös Tilkasta on tietävästi historiikki.
- ⁸⁷ Yksittäisistä aluksista on laadittu historiikkeja, joista osa täyttää joukkoyksikötason käsittelytavan. Mm. Jouni Arjava: *VMV 11* (42 sivua, Serioffset 1992).
- ⁸⁸ Kirjoittajina 2. osassa rauhan toimista: Tapani Mattila, Sulo Enkiö, Kalevi Kijanen ja Oiva Koivisto.
- ⁸⁹ Suomen ilmavoimien koneista ja myös historian vaiheista on kerrottu Kalevi Kesksen ja Kari Stenmanin laajassa *Suomen ilmavoimat* -kirjasarjassa.
- ⁹⁰ Kirjoittajien järjestys ilmenee kirjan esipuheesta. Pertti Kilkki on vastannut myös teoksen toimittamisesta.
- ⁹¹ Jos tekijänimi yllättää, saman voi sanoa Leinon tavasta käsitellä joukko-osaston historiikkaa taitavasti vuorokeskusteluna.
- ⁹² Voisi olla paikallaan lukea kirjan ensimmäisen luvun sivulta kohta *Odottamaton ehdotus* eli miten Leino ja kustantaja kohtasivat ja miten tunnetusti rauhallinen jääkärikapteeni Viljanen panee lähteitä kyselevän runoilijan aisoihin. Ei ollut arkistoa ja miksi: »Ei meillä ollut aikaa sellaiseen. *Meidän täytyi tapella.*»
- ⁹³ Väinö Seppä oli Vöyryn koulun suorittanut seminaaripohjainen kansakouluopettaja. On kirjoittanut seminaarien historiikkeja. Sotilasarvoltaan vääpeli.
- ⁹⁴ Heikki Tilander on merkitty toimituskunnan puheenjohtajaksi. Muut toimituskunnan jäsenet olivat Juhani Haapala ja Tapio Partanen. Teoksen eri lukujen kirjoittajina olivat valikoidut ja sopivat asiantuntijat.
- ⁹⁵ Arto Kotro on merkitty teoksen päätoimittajaksi ja kuvatoimittajaksi.
- ⁹⁶ Kirjasen laadinnasta teoksessa: Stig Roudasmaa: *XXVI kadettikurssi* (Helsinki 1992) sivulla 127.
- ⁹⁷ Eri kadettikurssien historiikit täydentävät yksityiskohdin yleiskuvaa.
- ⁹⁸ Juhani Vakkuri on teoksessa kuvannut sivulla 15 Pietarsaaren Reserviupseerikerhon kustantamaa metsänhoitaja Eric Appelrothin kirjoittamaa historiikkaa sanoin: »Ilmeisesti varojen puute supisti teoksen pieneksi vihkoseksi.» Vakkuri luonnehti tarkemmin muita Pietarsaaren Tykistökoulusta kirjoitettuja historiikkeja.
- ⁹⁹ Teoksen tarkka nimi on *Puolustusvoimien perinnekirjan* sivulla 148.
- ¹⁰⁰ Marko Niemisen ja Jarmo Niemisen aloittamalle teossarjalle on luvassa jatkoa Jarmo Niemiseltä lähivuosina.

A Bibliography of Histories on Peacetime Military Units and Installations in Independent Finland

Issue 3 of this journal in 1984 included a bibliography of histories on Finnish military units (*Joukko-osastohistorioiden bibliografia*) by Major Heikki Pohjanpää, an active member of the Association for Military History. He listed 99 histories issued during Finland's years of independence. Due to the increased number of works written on the topic since then, it is more than appropriate to publish the attached article, which now contains no less than 264 entries. The author regrets that comprehensive histories of a number of major units are yet to be seen, while expressing his delight over the fact that the histories of several others have been written and are being updated at around ten-year intervals. It seems that the educational and training units in particular consider the revision of their histories once in every two decades or so a matter of honor. Numerous histories of depots and military bands have been released during the past few years. According to one count, an average of 2.75 books on the topic of this article have been published during the period of Finland's independence. The journals of 1995 and 2000 contained listings of unit histories covering the war years 1939–1945.

Although the histories of services and branches are well documented, the history of Finland's most important branch, i.e., infantry, is still awaited.. *Suomen Ratsuväen historia* («The History of the Finnish Cavalry») by Professor Vilho Niitemaa and co-authors Pertti Kilkki and

Heikki Pohjanpää paid homage to a branch that has long since galloped West, as has its associated way of life. A three-volume history of field artillery, which is regarded as the proudest of all service branches, was published by 1991.

Professor Matti Lauerma's *Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27* («The Royal Prussian 27th Jäger Battalion») from 1966 remains without doubt the ultimate history of Finnish military units. It runs over 1,096 pages and shows all the hallmarks of the author's scientific approach, penchant for style, and dedication even to the minutest details of the subject. *Savon Prikaatin historia* («The History of Savo Brigade») written by Doctor Kyösti Väänänen and issued in 1978 is also mentioned among the best works in the field.

The writing of the histories of garrisons and military installations saw a revival in the 1980s and began to assume a standardized approach to the subject as manifested by the publication of Professor Jussi T. Lappalainen's two-volume *Kasarmin aidan kahden puolen – Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä* («Across the Barrack Fence – Two Hundred Years of Finnish Garrison Life»). By 2000, a history of practically every garrison had been published or was awaiting publication. However, the history of the Viipuri garrison, in its time the largest military installation in Finland, is as of yet unwritten.

(s. 1944), diplomi-insinööri, Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen. Julkaissut useita sota- ja ilmailuhistoriallisia kirjoja ja artikkeleita Suomessa, Ruotsissa, Venäjällä ja Englannissa.

Matka Krimille – vaikuttavaa sotahistoriaa

Suomen Sotahistoriallisen Seuran syysmatka 10.–17.9.2009 kohdistui Krimille, joka oli useimmille matkalaisille (yhteensä 46) täysin tuntematon kohde. Se toki eksoottisesta matkakohteesta tiedettiin, että ikivanhojen kauppareittien varrella sijaitseva Krim on kuulunut Venäjälle vuodesta 1783 lähtien, kun Katariina II sai luonnonkauniin niemimaan haltuunsa sen jälkeen kun Venäjä oli käynyt toistuvia sotia perivihollistaan Turkkiä vastaan.

Välilasku Kiovaan

Krimin-matka alkoi lennolla Kiovaan Borispolin lentokentälle. Sieltä oli puolen tunnin ajomatka Ukrainan pääkaupunkiin, miljoonakaupunki Kiovaan, jossa Suomen suurlähettiläs Christer Michelsson oli odottamassa ukrainalaiseen kansantyyliin sisustetussa Tsarskoje Selo (Tsaarin kylä) -ravintolassa.

Pikalounaan aikana suurlähettiläs piti mielenkiintoisen katsauksen tämän päivän Ukrainasta, kertoi maan ristiriitaisesta sisäpolitiikasta, vaikeasta taloustilanteesta sekä ulkopoliittisesta tasapainoilusta EU:n, Naton ja Venäjän ristipaineessa. Michelsson kertoi myös aikaisemmin kesällä vietetyistä Pultavan taistelujen 300-vuotisjuhlista, joissa venäläisten petturina pitämä, Kaarle XII:n puolelle siirtynyt kasakkajohtaja Mazepa nostettiin Ukrainan ensimmäiseksi vapaustaistelijaksi. Suurlähettiläs kertoi myös Sevastopolin kaupungin tilanteesta kahden eri val-

Suomen Sotahistoriallisen Seuran Krimin-matkan osanottajat Malahov-Kurganin kukkulalla.

The team from the Military History Society of Finland on the Malakhov Kurgan Hill during a trip to the Crimean Peninsula.

tion, Ukrainan ja Venäjän, laivastojen tukikohtana.

Matkakohteemme, lähes pelkästään venäjänkielinen Krim oli vuonna 1954 puoluejohtaja Nikita Hruštševin päätöksellä siirretty Venäjän federaatiosta Ukrainan neuvostotasavaltaan. Silloisessa Neuvostoliitossa tällä »ystävällisellä» eleellä, jonka tarkoituksena oli juhlistaa »Venäjän ja Ukrainan kansojen 200-vuotista liittoa», ei ollut suurempaa merkitystä. Sen sijaan Ukrainan itsenäistymisen jälkeen Krimin kuuluminen Ukrainaan (vaikkakin autonomisena alueena, jonka status muistuttaa Ahvenanmaata) on jatkuvasti hiertänyt Venäjän ja Ukrainan välejä. Michelssonin mukaan Ukrainalla ei kuitenkaan ole varaa irtisanoa Sevastopolin laivastotukikohdan vuokrasopimusta. Tämä ilmeni toukokuussa 2010, kun vuokrasopimusta pidennettiin 25 vuodelta vuoteen 2042, ja Ukraina sai lisäksi Venäjän toimittamaa maakaasua alennettuun hintaan.

Lounaalle oli myös saapunut Kiovan yliopiston tutkija Oleg Božko, jolle seuran taloudenhoitaja Timo Mäki maksoi käteisenä kirjoituspalkkion huomiota herättäneestä artikkelista vuoden 2007 *Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa* (n:o 26). Artikkelin aiheena oli ukrainalaisen 44. Divisioonan tuho Raatteen tiellä talvisodassa. Kirjoituspalkkionsa kuittauksen jälkeen Božko oli yhtä hymyä – Ukrainan pankkijärjestelmä ei ollut onnistunut maksamaan palkkiota normaalisti ajallaan.

Simferopol, Gvardejskoje

Lounaan jälkeen lensimme Krimin vanhaan pääkaupunkiin Simferopoliin, josta alkoi matkan varsinainen sotahistoriallinen osuus. Ensimmäinen kohde oli Mustanmeren laivaston ilmavoimien museo Gvardejskojen entisessä lentotukikohdassa. Kyseessä oli suhteellisen pieni museo, täynnä valokuvia, dokumentteja ja pikkuesineitä. Museossa kerrotaan seikkaperäisesti Neuvostoliiton sankarin arvon saaneista lentäjistä ja muista sotasankareista. Museon ylläpitäjät ovat 943. Lentorykmentin entisiä upseereita.

Museosta löytyi myös mielenkiintoinen yhtymäkohta Suomeen: lentovaruskunnan perinneyksikkö, 40. Pommituslentorykmentti oli tammikuussa 1940 siirretty Mustaltamereltä Suomenlahdelle Itämeren laivaston tueksi. Ilmataistelussa 2.2.1940 tanskalainen vapaaehtoinen hävittäjälentäjä Jörn Ulrich ampui alas SB-pommikoneen, joka onnistui tekemään pakkolaskun Suomenlahden jälle. Neuvostonäkemyksen mukaan SB-koneen konekivääriampuja oli taas pudottanut yhden suomalaisen, ellei kaksikin viholliskonetta ennen pakkolaskua. Pulaan joutunut SB-koneen miehistö haettiin pois toisella koneella, ja miehistön kaikki kolme jäsentä saivat jo viikon kuluessa Neuvostoliiton sankarin Kultaisen tähden.

Museossa oli myös mielenkiintoisia karttoja kylmän sodan partiollennoista Mustanmeren ja Lähi-idän ilmatilassa, jossa samaan aikaan Naton, erityisesti Yhdysvaltain ilmavoimien aggressiiviset taistelukooneet lensivät. Kiitos neuvostolentäjien itsehillinnän kolmas maailmansota ei syttynyt.

Perekopin niemimaa, Batšisarai

Kovassa helteessä matka jatkui pohjoiseen Perekopin niemimaalle, joka yhdistää Krimin manner-Ukraina. Tämä strateginen alue on kautta aikojen ollut taistelutanner, ja sotamuistomerkkejä löytyy runsaasti antiikin ajoilta toiseen maailmansotaan. Saksalaiset läpäisivät kovien taistelujen jälkeen Perekopin puolustuslinjat syksyllä 1941, mutta juuttuivat sitten kiinni Sevastopolin eteen. Todettakoon, että parhaita kirjoja Krimin taisteluista on saksalaisen marsalkka Erich Mansteinin *Menetyt voitot*, joka myös paikallisoppaiden mielestä on hyvä ja suhteellisen rehellisesti laadittu.

Etelä-Krimin ensimmäisenä vierailukohteena oli Krimin tataarien hallitsijan, kaanin 1600-luvulla rakennuttama satumainen palatsi Batšisarain kaupungissa. Upeassa palatsissa saimme ihailla aidon haaremin koristeellista sisustusta sekä nähdä Aleksandr Puškinin kuuluisassa runossaan kuvaaman Kyynelten suihkulähteen.

Krimin tataarit – kuten monet muut Krimin kirjavan alkuperäisväestön kansakunnat, muun muassa Krimin saksalaiset, bulgarialaiset, armenialaiset ja kreikkalaiset – kokivat traagisen kohtalon toisen maailmansodan loppuselvityksessä: Puna-armeijan vapautettua niemimaan saksalaismiehityksestä toukokuussa 1944 kaikki Krimin tataarit karkotettiin Stalinin käskystä syytettyinä yhteistyöstä miehityshallinnon kanssa. Vasta Nikita Hruštševin liennytyksellä tataariväestön rippeitä pääsi palaamaan kotiseudulleen, jossa talot ja viljelmät olivat useimmiten jo muiden käytössä.

Matkan sotahistoriallisessa kerronnassa siirryttiin Krimin sotaan, jota käytiin Venäjän sekä Turkin, Englannin, Ranskan ja Sardinian liittouman välillä vuosina 1853–1856. Kuten tunnettua Krimin sotaa käytiin myös Suomen vesillä – liittouman tulittaessa Viaporin ja Bomarsundin linnoituksia ja noustessa maihin eri puolilla Suomen rannikkoa.

Tutustuimme Alma-joen taistelukenttään, jossa ranskalaiset ja englantilaiset löivät venäläiset syyskuussa 1854 ja etenivät kohti Sevastopolia, johon pääsivät 11 kuukauden piirityksen jälkeen vasta vuonna 1856. Matkalla kohti Sevastopolia maasto muuttui vähitellen pohjois- ja keski-Krimin tasaisista viljapelloista ja viinitarhoista miltei alpeja muistuttaviin vuoristoketjuihin. Kävi selväksi, ettei kaupungin valloittaminen ole ollut helppo tehtävä.

Venäjän Mustanmeren laivaston lippulaiva, ohjusristeilijä *Moskva*, Sevastopolin satamassa.

The guided missile cruiser *Moskva*, the flagship of the Russian Black Sea Fleet, anchored in Sevastopol.

Sevastopol

Ensimmäinen Sevastopolin kohteemme oli Malakov-Kurganin valtavan iso panoraamamuseo. Se esittää syyskuussa 1855 samalla paikalla käytyä veristä taistelua, jossa noin 65 000 ranskalaista ja 25 000 venäläistä sai surmansa. Panoraama, joka sisältää yli 4 000 ihmishahmoa taustana 115 m pitkä ja 14 m korkea kangas, valmistui kolmen vuoden

työn jälkeen 1904. Museo avattiin uudelleen 50 vuotta myöhemmin sen jälkeen kun sodassa pahoin vaurioitunut panoraama oli korjattu. Museota ympäröivä puisto on täynnä sekä Krimin sotaan että suureen isänmaalliseen sotaan liittyviä muistomerkkejä, patsaita, tykkeitä ja muuta sotakalustoa.

Monen matkalaisen mielestä matkan huippukohtana oli käynti Sevastopolin kaupungissa ja laivastotukikohdassa. Mustanmeren syvän vuonon etelärannassa sijaitseva kaupunki perustettiin vuonna 1783 heti venäläisten otettua alueen haltuunsa. Mustanmeren paras luonnon-satama on sen jälkeen jatkuvasti tarjonnut suojaa sotalaivoille. Sevastopolin satamaan tukeutuu tänä päivänä kahden eri maan sotalaivastot, Venäjän iso Mustanmeren laivasto sekä Ukrainan pikkuinen laivasto.

Nuori kunniaivartio Suuren isänmaallisen sodan muistomerkillä Sevastopolissa.

The honorary guard composed of young servicemen at the memorial to the Great Patriotic War in Sevastopol.

Kaupungin siviilihallinto on ukrainalainen – sen huomasi esimerkiksi virastojen liputuksesta – kun taas Venäjän asevoimat ovat kaupunkikuvassa hyvin näkyvästi esillä. Asukkaiden kesken näytti olevan suoranainen liputuskilpailu – useimmat sevastopolilaiset ovat selvästi venäläismielisiä, minkä he halusivat osoittaa parvekkeilleen ripustetuilla isoilla Venäjän lipuilla. Ukrainan lippuja näkyi selvästi vähemmän.

Satamaristeilyn aikana havaitsimme itse absurdin tilanteen, isoja venäläisiä sotailvoja vieri vieressä pienten ukrainalaisten vartiolaivojen kanssa. Suojaiseen satama-altaaseen liittyy myös vähemmän kunniakaita vaiheita: lokakuussa 1945 sotaharjoituksesta palannut Mustanmeren laivaston lippulaiva *Novorossijsk* (entinen italialainen taistelulaiva *Guilio Cesare*) opposi yli 800 merimiehen saadessa surmansa. Onnettomuus, jonka synnä oli ilmeisesti raivaamaton sodanaikainen miina,

oli tehokkaasti salattu Neuvostoliiton aikana, ja tuli julkisuuteen vasta 1980-luvun lopussa. Novorossiisk-onnettomuus oli tavallaan toisinto lokakuussa 1916 sattuneeseen *Imperatritsa Marija* -taistelulaivan uppoamisesta, synnä ilmeisesti ruumassa tapahtunut ruutivaraston itse-syttyminen. Laivastohistorian tutkijamme Juhani Lievonen tunnisti myös ainoan säilyneen toisen maailmansodan sotasaalisaluksen, entisen saksalaisen *Hela*-esikuntalaivan, joka sittemmin purjehti Mustanmeren laivaston *Angara*-nimisenä esikuntalaivana.

Sevastopolin sankarikaupungissa asuimme samannimisessä huippuhotellissa, joka Neuvostoliiton aikana oli sotalaivaston esikunnan käytössä. Laivastoperinteitä tuli lisää vieraillessamme Mustanmeren laivaston museossa, jossa seikkaperäisesti esiteltiin laivaston kunniakasta historiaa nykypäivään saakka. Museota on jonkin verran uusittu neuvostoa ajoilta, ja nyt esitellään myös laivaston historian mustimpia vaiheita, kuten 1930-luvun puoluepuhdistusten vaikutuksia, suuren isänmaallisen sodan katastrofaalista alkuvaihetta saksalais miehityksineen ja alustappioineen. Esillä oli myös Pohjoisen laivaston sukellusveneen *Kurskin* uppoaminen epäselvissä oloissa Jäämerellä elokuussa 2000.

Eräässä vitriinissä oli jopa kolme Suomi-konepistoolia. Valitettavasti museon oppaat eivät olleet tietoisia näiden aseiden vaiheista. Hangon rintamamuseon johtaja Stig Häggström kiitti puolestamme mielenkiintoisesta vierailusta luovuttamalla museolle kopion sen kokoelmassa olevasta Krimin sotaa esittelevästä litografiasta.

Sevastopolin liepeillä olevassa kreikkalaisessa Chersonnes-raunio-kaupungissa nautitun retkilounaan jälkeen siirryimme Maxim Gorki-rannikkotykistöpatteeriin, jonka 12 tuuman kolmoistorni puolusti kaupunkia ja laivastotukikohtaa toisessa maailmansodassa puoli vuotta, kunnes saksalaiset vihdoinkin saivat Sevastopolin haltuunsa kesän kynnyksellä 1942.

Seuraavana aamuna matka jatkui Krimin etelärannikkoa pitkin. Päivän ensimmäinen kohde, Sapun Goran panoraamamuseo esitti Sevastopolin vapautusta toukokuun alussa 1944 Puna-armeijan vuoristojoukkojen rynnäköidessä kaikkien aselajien tukemina kaupunkia kohti. Tämänkin panoraamamuseon yhteydessä oli laaja kalustonäyttely, missä asetyyppien asiantuntijamme löysivät omia »herkkupalojaan».

Puna-armeijan järeä voima: raketinheitin, rynnäkötykkeitä ja panssarivaunuja Sapun-Goran panoraamamuseon pihassa.

The heavy iron of the Red Army: a rocket launcher, self-propelled guns, and tanks in front of the Sapun-Gora panorama museum.

Balaklava

Matka jatkui Balaklavaan. Siellä käytiin lokakuussa 1854 Krimin sodan verisimpiä taisteluita, joissa Lordi Cardiganin johtama englantilainen kevyt ratsuväki kärsi suuria tappioita. Taistelu on ikuistettu Lordi Tennysonin klassikoksi muodostuneessa runossa *The Charge of the Light Brigade*. Muun muassa Balaklavan taistelun seurauksena englantilainen sairaanhoitaja Florence Nightingale rupesi tarmokkaasti kehittämään kenttälääkintää, minkä seurauksena haavoittuneiden toipumistilastot parantuivat lyhyessä ajassa merkitsevästi. Nightingalea pidetään modernin sairaanhoitajakoulutuksen uranuurtajana, jonka opit levisivät nopeasti myös Suomeen marsalkka Mannerheimin Sophie-sisaren välityksellä.

Balakovassa retkikuntamme siirtyi kuin huomaamatta Krimin sodasta kylmään sotaan. Balakovan entisessä sotasatamassa oli nimittäin 1950- ja 1960-luvulla louhittu useita kilometrejä pitkiä sukellusveneid^{en} tukikohta- ja huoltotunneleita kallioniemen läpi. Tukikohdan louhintatyö oli suoritettu salassa, näin satelliititkaan eivät pystyneet havaitsemaan tunnelin aukkoja. Niinpä strategisilla ydinkärkiohjuksilla varustetut sukellusveneet »katosivat» yön pimeydessä tunneliin, ja taas yhtä huomaamatta lähtivät merelle aivan eri paikasta huollon, polttoaineen ja asekuorman täydennyksen jälkeen. Vuonna 2003 huippusalainen tukikohta avattiin tarpeettomana yleisölle Ukrainan sotamuseon osana, ja entinen sotasatama on nyt täynnä uusrikkaiden isoja moottori- ja purjevereneitä.

Suur-Jalta, Livadia, Jalta

Balakovan jälkeen saavuttiin ns. Suur-Jaltan seudulle, jossa Venäjän ja Neuvostoliiton hallitsijat ja ylhäisöpiirit ovat perinteisesti viettäneet lomansa. Matkalla viimeisen tsaarin Nikolai II:n kesäpalatsiin Livadiaan, missä Jaltan huippukokous pidettiin helmikuussa 1945, ohitimme Fo-

Balakovan sukellusvenetukikohdan kaaviokuva.

A diagram of the Balaklava submarine harbor.

Jaltan huippukokouksen neuvottelupöytä.

The negotiations desk of the Jalta summit.

rosniemen, missä Mihail Gorbatšov oleskeli vallankaappausyrityksen aikana elokuussa 1991. Ensimmäinen vierailukohde oli Vorontsovin palatsi, missä Churchill majaili Jaltan huippukokouksen aikana.

Livadiassa tutustuimme perusteellisesti Nikolai II:n residenssiin ja keisarillisen perheen käytössä olleisiin huoneisiin sekä huippukokoukselle varattuihin tiloihin. Sekä Stalin että kokouksen aikana jo vakavasti sairas presidentti Roosevelt oli majoitettu Livadiaan, ja Churchill taas erillään olevaan Vorontsovin palatsiin. Tällä »kohteliaalla eleellään» Stalin pystyi estämään länsijohtajien tapaamiset hänen tietämättään. Tutustuminen Livadian palatsiin päättyi »keisarilliseen» lounaaseen, joka oli valmistettu vallankumouksen jälkeen Suomeen muuttaneen (ja Kauniaiisiin haudatun) hoviministeri Fredericksin virka-asunnon keittiössä.

Jaltan kylpyläkaupungissa tutustuttiin kirjailija Anton Tšehovin romanttiseen kotimuseoon, jota jopa saksalainen miehityshallinto oli kunnioittanut. Jaltan kuuluisalla rantakadulla oli helppo eläytyä kirjailijan tunnetuimpaan rakkaustarinaaan *Nainen ja sylikoira*, joka on muu-

tama vuosi sitten ikuistettu tarinan päähenkilöitä esittävällä patsasryhmällä.

Kakkukahvit nautittiin arvokkaassa ympäristössä: saksalaisen paroni von Steingelin vuonna 1912 teettämässä Pääskysenpesä-palatsissa, joka on rakennettu pystysuoraan kalliokielekkeeseen miltei sata metriä merenpinnan yläpuolella.

Krimillä on perinteisesti viljelty viiniä, ja ohjelmaan sisältyi luonnollisesti käynti niemimaan kuuluisimmassa Massandran viinitarhassa. Kiertokäynnin aikana meille esiteltiin yli 200 vuotta vanhoja ja homeisia viinipulloja, joita on viime vuosina myyty tähtitieteellisiin hintoihin muun muassa Lontoossa Sothebyn huutokaupoissa. Massandran viinikellarit säästyivät toisen maailmansodan taisteluilta ja miehitysjän tuholta osittain evakuoituina, osittain umpeen peitettyinä.

Feodosia

Matkan viimeinen etappi oli Feodosian satamakaupunki Krimin itäosassa. Koska neuvostoaikana tällä alueella sijaitsi avaruus- ja ohjustutkimuslaitos, Feodosiakin oli silloin ns. suljettu kaupunki. Feodosiassa pääkohteemme ei kuitenkaan ollut sotahistoriallinen, vaan kävimme maailmankuulun merimaalari Ivan Aivazovskin upeassa kotimuseossa, missä nähtiin kymmeniä, ellei satoja jopa seinän kokoisia merimaa-lauksia.

Itse Feodosian kaupunki oli nukkuva pikkukaupunki vanhoine kirkkoineen. Kävimme muun muassa armenialaisten alkukristittyjen kirkossa. Feodosiassa majoituimme koko matkan ehkä parhaaseen hotelliin, kaupungista kotoisin olevan kirjailija Aleksandr Grinin kirjan mukaan nimettyyn Alyje Parusaan (Purppurapurjeet). Hotellissa vietetyn päättäjaisällisen jälkeen kotimatka alkoi seuraavana aamuna Simferopolin lentokentältä Kiovan kautta Suomeen.

(s. 1966), filosofian tohtori, sotahistorian ja sotataidon historian dosentti, historian yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella. Julkaissut tutkimuksia muun muassa Vietnamin sodan esihistoriasta, mottitaktiikasta, sotilasjohtamisesta sekä lukuisista muista sota- ja sotataidon historian erityiskysymyksistä. Kirjoittaja on bibliofiili, jonka talvisotakirjakokoelmassa on jo lähes 1900 nidosta.

Kirja-alan murroksen varjossa – katsaus vuoden 2009 sotahistorialliseen kirjallisuuteen

Seuraava kirjallisuuskatsaus on samantyylinen »kommentoitu kirjaesittely» kuin *Sotahistoriallisen Aikakauskirjan* numerossa 28 julkaistu katsaus (s. 297–331). Teoksia ei siis edelleenkään arvostella sanan varsinaisessa mielessä. Rajaukset ovat viime vuoden kaltaiset. Mukaan on pääsääntöisesti kelpuutettu jollakin tavalla Suomen sotahistoriaan liittyvää kirjallisuutta, tietokirjoja, muistelmia ja elämäkertoja sekä tutkimuksia. Pelkästään kirjallisuuteen perustuvat ja puolifiktiiviset teokset on jätetty pois. Uusintapainokset on mainittu vain, mikäli ne ovat erityisen merkittäviä. Mukaan on valittu myös joitakin ulkomailla, lähinnä Ruotsissa ja Venäjällä, ilmestyneitä Suomen sotahistoriaa jossakin määrin sivuavia teoksia. Esittelyyn on valittu myös eräitä suomeksi ilmestyneitä sotahistoriaa sivuavia yleisempiä tietokirjoja, vaikka niissä ei Suomea mainittaisikaan.

Vuoden 2009 sotahistoriallinen kirjatarjonta ei aiheidensa osalta paljoakaan poikkea vuodesta 2008. Merkkivuodet näkyivät edelleen kirjojen aiheissa. Siinä missä Suomen sotaa käsitteleviä teoksia ilmestyi vain kourallinen, talvisotaa sivuavia teoksia ilmestyi kohtuullinen määrä. Talvisodan syttymisen 70-vuotismuiston kunniaksi julkaistujen kirjojen määrä ei tosin yltänyt vuoden 1999 tasolle, vuodesta 1989 puhumattakaan. Henkilöhistoria piti hyvin pintansa, ja ilmailukirjallisuuden suosiolle ei näy loppua. Sen sijaan merisodankäynti ja rannikkopuolustus ovat jääneet vähemmälle. Varsinaisia tutkimuksia ilmestyy edelleen

varsin vähän, ja tiukat akateemiset kriteerit täyttävät tutkimukset julkaistaan pääasiallisesti tieteellisten kustantajien sarjoissa. Väitöskirjoissa vuosi 1918 näyttää edelleen olevan tutkimuksellisen huomion kohteena.

On yleisesti tunnettu tosiasia, että kirja-ala ja myös tietokirjallisuuden kustantaminen elävät murroskautta. Sähkökirjan tulosta on puhuttu jo kauan, mutta se ei ole vielä kukaan yleistynyt. Nykyajan elämäntyyli ei ole suotuista lukuharrastukselle jo siksi, että tietoa on saatavilla ilmaiseksi internetistä. Kustantamot tehostavat ja sopeuttavat toimintojaan vallitsevaan tilanteeseen. Tämä merkitsee niin ikään nimekkeiden karsimista. (Oletettavasti monet kustannuspäätökset vuodelle 2009 on tehty jo ennen vuoden 2008 lopulla puhjennutta finanssikriisiä.) Taantuma ja kirjankustannusalan murros ovat ilmeisesti osasyitä siihen, että kirjankustantajat miettivät kustannuspäätöksiään pidempään ja että allekirjoittaneen tietoon tulleiden sotahistoriallisten teosnimikkeiden määrä on pudonnut viidenneksellä vuodesta 2008.

Vaikka nimikkeiden määrä näyttäisi pienentyneen, kriteerejä väljentämällä ja ottamalla mukaan aiempaa selvästi enemmän suomeksi julkaistua yleistä sotahistoriaa katsauksessa käsitelty kirjamäärä on saatu pysymään suunnilleen edellisen vuoden suuruisena. En näe sotahistoriaan liittyvien nimikkeiden määrän kehityksessä vielä suurta aiheita huoleen. On oletettavaa, ettei karsinta ainakaan ensimmäisenä kohdistu sotahistoriaan. Sotaa käsittelevät kirjat ovat ainakin näihin aikoihin saakka olleet eräänlaisia kestoosusikkejä, joille uskoisi riittävän lukijoita.

Ruotsin aika

Mirkka Lappalaisen *Susimessu: 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa* (Siltala) käsittelee 1500-luvun lopulla Ruotsi-Suomen valtakuntaa repinyttä kriisiä, jonka osapuolet olivat protestanttinen herttua Kaarle ja Ruotsin ja Puolan katolinen kuningas Sigismund. Suomessa kapinoivat talonpojat tarttuivat aseisiinsa, ja alkoi nuijasodaksi kutsuttu tapahtumasarja. Lappalainen ottaa varovaisesti kantaa nuijasotakeskusteluun.

Napoleonin varjo: Euroopan ja Suomen murros 1795–1815 (Otava)

on Matti Klingen teos, jossa hän tarkastelee monipuolisesti Ranskan suurta vallankumousta seurannutta kuohuntaa ja sotia sekä niiden heijastumista Pohjois-Eurooppaan. Klinge kuvaa, miten keisarien, eritoten Napoleon Bonaparten, ratkaisut vaikuttivat Tilsitin sopimuksen (1807) jälkeen Suomen asemaan. Suurvaltapolitiikan ohella kirjassa tarkastellaan muun muassa runoja, puheita, seremonioita ja muita aiheeseen liittyviä tekstejä, jotka sisältävät semioottisesti kiinnostavia ilmauksia.

Vuosi 1918

Voidaan helposti havaita, että vuoden 1918 sotaa käsittelevän kirjallisuuden määrä on suorastaan romahtanut vuodesta 2008. Aihetta sivuvia teoksia ilmestyi vuonna 2009 vain kourallinen. Tällä kertaa pätee kuitenkin vanha viisaus, jonka mukaan laatu korvaa määrän. Juha Erolan *Karjalan Ratsujääkäriyrykmentti vapaussodassa 1918* (Suomen Hevosurheilumuseo) ei ole tavallinen joukko-osastohistoria. Teos on elävästi kirjoitettu ja se on poikkeuksellisen näyttävästi kuvitettu harvinaisella, pääosin aiemmin julkaisemattomalla kuvamateriaalilla. Joensuussa perustettu Karjalan Ratsujääkäriyrykmentti taisteli sotansa Karjalan kannaksella, osallistuen Viipurin valtauksen.

Juha Siltalan *Sisällissodan psykohistoria* (Otava) on lievästi raskas-soutuinen teos, joka tarkastelee sodassa vaikuttaneita psykologisia mekanismeja. Siltala pyrkii selittämään suomalaisten muutosta »verenhimoisiksi tappajiksi». Teos esittää vuoden 1918 sodan lyhytnäköisenä rationaalisenä käyttäytymisenä. Siltalan käsittelyssä sotatapahtumat jäsentyvät yksilöiden ja ryhmien taisteluksi toimintakyvystään. Sota näyttäytyy Siltalalle sarjana epäselviä päätöksentekotilanteita, joissa ratkaisuja ennemminkin välteltiin kuin tehtiin.

Sisällissodan pikkujättiläinen (WSOY) on Pertti Haapalan ja Tuomas Hopun toimittama tietoteos, joka jatkaa pitkää pikkujättiläisten julkaisu-traditiota. On hieman yllättävää, että teos on ainoastaan 500-sivui-nen eli huomattavasti suppeampi kuin esimerkiksi *Talvisodan pikkujättiläinen*, jossa on sivuja lähes tuhat. Pääosin nuoren polven tutkijoista koostuva kirjoittajakaarti käsittelee sodan syitä ja vaiheita tasapuolisen oloisesti uusista näkökulmista. Teoksessa on myös lukuisia erikoisartikleita.

Vuoden 1918 sodan käsittelyä on myös Ilkka Huhdan toimittamassa kokoomateoksessa *Sisällissota ja kirkko 1918* (Suomen Kirkkohistoriallinen Seura). Kaikki teoksen kirjoittajat eivät ole kirkkohistorioitsijoita, vaan mukana on esimerkiksi tunnettuja suomalaisia sosiaalihistorioitsijoita, jotka valottavat aihetta erilaisista näkökulmista. Kirjasta käy ilmi, että luterilaisen kirkon jäseniä taisteli rintaman molemmilla puolilla. Kirkko ei erityisesti osallistunut sotaan, vaikka papit olivatkin valkoisia. Valtaosa heistä pysytteli sivussa tapahtumista. Myöhemmät tulokset kirkon toiminnasta vuonna 1918 eivät siis välttämättä ole yhtäpitäviä todellisuuden kanssa.

Sotahistoriallinen Aikakauskirja ilmestyy tänä vuonna poikkeuksellisesti kaksi kertaa. Keväällä 2010 ilmestynyt numero 29 oli vuoden 1918 teemanumero. Vuosikirjan pohjana ovat Suomen Sotahistoriallisen Seuran syksyllä 2008 Riihimäellä järjestämän seminaarin esitelmät. Artikkelit liittyvät vuoden 1918 sotataitoon ja aseisiin.

Talvisodan muisto

Talvisodasta on ilmestynyt muutamia uusintapainoksia juhluvuoden kunniaksi. Itse en esimerkiksi ymmärrä, miksi Esa Anttalan alun perin vuonna 1975 toimittamasta *Talvisota: Sataviisi taistelujen päivää* (Kariisto) on nähty tarpeelliseksi ottaa neljäs painos. Uutta tutkimustietoa olisi ollut yllin kyllin tarjolla uutta teosta varten. Kokoomateoksen kuvatkin ovat suttuisia kuten alkuperäisessä teoksessa.

Uusintapainoksista tutkimuksellisin ote on Antti Juutilaisen alun perin vuonna 1985 julkaisemassa klassikkoteoksessa *Mottien maa: IV Armeijakunnan sotatoimet talvisodassa* (WSOY). Juutilainen on täydentänyt teostaan katsauksella viime vuosikymmenien aikana ilmestyneestä kirjallisuudesta. Juutilaisen teksti on kriittistä ja analyttistä mutta samalla helppolukuista. Näin ollen se ansaitsee ehdottomasti toisen, täydennetyt laitoksensa (enkä kirjoita tätä vain siksi, että olen saanut kunnian laatia siihen esipuheen).

Seppo Hynnän toimittama *Metsäpirtin Osasto talvisodan Taipaleessa* (toimittaja) on kertomus Metsäpirtin Rajavartioston kantahenkilökunnasta ja paikkakunnan suojeluskuntalaisista muodostetun osaston vaiheista talvisodassa. Raudun Ryhmän alainen ja suojajoukkoihin kuulu-

nut osasto oli kokoonpantu 8. ja 9. Rajakomppaniasta sekä 2. Erillisestä Patterista. Teos tuo lisävalaistusta jo ennestään hyvin dokumentoituihin Taipaleen lohkon taisteluihin. Omaa kotiseutuaan puolustaneen osaston tappiot kohosivat korkeiksi.

Nurmon eskadroonan vastaisku Äyräpäässä 5.3.1940 (Nurmo-seura) on Paavo Saaren kirjoittama ja kokoama kirja, joka keskittyy nimensä mukaisesti hyvin tunnettuun ja Pekka Parikan *Talvisota*-elokuvaakin dramatisoituun tapahtumaan. Saari palveli talvisodan Kevyt Osasto 8:n Eskadroonassa ja osallistui itse taisteluun haavoittuen vastaiskussa. Hän haastatteli eloonjääneitä tuoreeltaan ja keräsi kirjallisia kertomuksia, jotka avaavat erilaisia näkökulmia tapahtumiin. Saari keräsi aineistonsa, koska hänellä oli sotahistorioitsija Martti Santavuoren kanssa ajatus kirjoittaa aiheesta kirja. Hanke ei toteutunut julkaisukiellon vuoksi, mutta Saari viimeisteli käsikirjoituksen vuonna 1975, ja Nurmo-seura julkaisi sen postuumisti.

Talvisodan 105 kunnian päivää (Veteraanivastuu) on Paavo Suonisen, Paavo Frimanin ja Veli-Matti Huittisen kirjoittama pieni kirjanen, joka on laadittu talvisodan 70-vuotismuiston kunnioittamiseksi ja Veteraanivastuu ry:n Marskin merkki -kampanjan tukemiseksi. Lyhyissä artikkeleissa käsitellään erityisesti marsalkka Mannerheimin toimintaa ennen talvisotaa ja sen aikana. Osansa saavat myös muun muassa talvisodan henki ja sodan kansainvälinen uutisointi.

Antero Holmilan toimittama *Talvisota muiden silmin: Maailman lehdistö ja Suomen taistelu* (Atena) on onnistunut kokoomateos, josta käy ilmi, ettei muiden maiden yleinen mielipide automaattisesti tukenut suomalaisten taistelua. Eri maiden lehdistössä talvisota nähtiin omien intressien valossa. Kun suomalaisia ylistettiin, tämä ei kaikissa tapauksissa ollut varauksetonta ihailua, vaan lehtikirjoittelun taustalla vaikutti usein kunkin maan oma sisäpolitiikka. Sitä paitsi joissakin maissa esitettiin epäilyjä, että sankarillinen talvisotakuva oli itse asiassa propagandaa.

Tuntematon talvisota: Neuvostoliiton salaisen poliisin kansiot (Edita) on Timo Vihavaisen ja Andrei Saharovin toimittama kokoomateos ja dokumenttikokoelma. Toimituskunnan suomalaisjäseninä ovat Vihavaisen ohella toimineet Ohto Manninen ja Kimmo Rentola. Teos tuo julkisuuteen FSB:n arkistoista kaivettuja Neuvostoliiton korkeimmalle johdolle tarkoitettuja NKVD:n asiakirjoja, joiden nojalla Stalin teki

päätöksensä. Dokumentit käsittelevät muun muassa asevoimien sisäistä valvontaa, kotirintaman mielialoja ja -piteitä sekä tiedustelutietoja. Asiakirjojen ohella teoksessa on useita aihetta taustoittavia venäläistutkijoiden artikkeleita.

Yksilöiden ja perheiden selviytymistarinat sodan myrskyissä

Ulpu Takatalo on julkaissut isänsä Tauno Hautalan sota-ajan päiväkirjan nimellä *Kauhavalta Kannakselle* (Kustannus HD). Teos kuvaa etelä-pohjalaisen Jalkaväkirykmentti 37:n I Pataljoonan jatkosodan sotatietä Pohjanmaalta Rajajoelle. Rykmentti kärsi sodan alussa ankarat tappiot. Kirjasta välittyvät alikersantti Hautalan kokemukset etulinjan miehenä. Niiden lisäksi Takatalo kuvaa osin omien muistikuviansa pohjalta lapsuuttaan ja tuo esiin kotirintaman arkea pienessä kylässä, jossa oli venäläisiä sotavankeja sekä saksalaisia upseereita.

Valde Hämäläisen ja Tuomo Hämäläisen *Siiranmäen päiväkirja: Etulinjassa 1941–1944* (Koala), joka on jatkoa vuonna 1976 julkaistulle Valde Hämäläisen teokselle *Rivimiehenä talvisodan Summassa* (Akateeminen kustannusliike, uusintapainos 2009 Koala). Hämäläinen palveli Tyrjän Rykmentin eli Jalkaväkirykmentti 7:n riveissä panssarintorjuntajoukkueen johtajana. Hän haavoittui kesällä 1944 vaikeasti. Hämäläisen terävät päiväkirjamerkinnot avaavat mielenkiintoisia näkökulmia rintamaelämään ja täydentävät JR 7:ää käsittelevää runsasta kirjallisuutta.

Runar Nyholmin *En vinter i löpgraven* (Scriptum) perustuu kirjoittajan päiväkirjamerkintöihin talvisodasta. Kertomus kattaa myös YH-vaiheen sekä sodanjälkeisen ajan Ahvenanmaalla. Vöyriäläisen Nyholmin tekstissä heijastuvat yksittäisen sotilaan näkökulman Karjalan kannaksen taisteluihin Jalkaväkirykmentti 9:n riveissä. Kirjasta käyvät ilmi päähenkilön tunteet ja siitä kuvastuu sodan arki puutteineen ja epävarmuuksineen. Nyholmin kieli on 1940-luvun ruotsia. Kirjoitusasu on säilytetty, jotta tekstin autenttisuus pääsee paremmin oikeuksiinsa.

Ilmari Kiannon talvisota: Siviilimiehen sotapäiväkirja (Ajatus) on Eero Marttisen laatima teos, jossa saatetaan julkisuuteen tunnetun kirjailijan Ilmari Kiannon talvisodan alusta pitämä räiskyvä päiväkirja. Kiannon tuhoutunut Turjanlinna sijaitsi Suomussalmen Hulkonnie-

messä, joka joutui taisteluiden näyttämöksi. Kianto joutui tammikuun alussa pidätetyksi ja sai syytteen sotapetoksen yrityksestä, koska hän oli pyrkinyt välttämään talonsa tuhoutumisen jättämällä sinne venäjänkielisen viestin, jossa hän paljasti suomalaisten joukkojen liikkeitä.

Erkki Kokon kirjoittama *Me, sotalapset: Neljän veljeksen tarina* (Minerva) on karjalaisperheen selviytymistarina. Perheen jäsenet olivat sotaa paossa Pohjanmaalla. Perheen neljä poikaa lähetettiin kesän 1944 suurhyökkäyksen alta sotalapsiksi Ruotsiin. Kirjan alussa käydään läpi sotatapahtumia, mutta huomattava osa kirjasta käsittelee lasten vaiheita läntisessä naapurimaassa.

Perhe sodassa 1939–45 (Minerva) on Elina Hytösen kirjoittama omalämäkerrallinen kertomus, joka käsittelee sivistyneistöperheen elämänkohtaloita sotavuosina. Perheen kirjeenvaihtoon tukeutuva teos piirtää mielenkiintoisen kuvan lapsiperheen äidin, Toini Havun, pyrkimyksistä luoda kulttuuritoimittajan uraa poikkeusoloissa. Havu tunnetaan kirjallisuuskriittikkona, joka teilsä *Tuntematon sotilas* -romaanin.

Ulla Talvitien teos *Sodan ja ikävän vuodet: Elämäkerrallinen kuvaus sotavuosista* (Mediapinta) käsittelee hänen omien vanhempiensa, varatuomari Paavo Turtolan ja sairaanhoitaja Sirkka Turtolan (o.s. Lampén) vaiheita ennen sotaa, sodan aikana ja hieman sen jälkeen. He avioituivat syksyllä 1940, ja yhteiselämä alkoi uuden sodan varjossa. Sotavuosina heille syntyi kolme tytärtä. Outokummun kaivosyhteisöllä on keskeinen asema teoksessa. Talvitien kirja, joka kertoo perheen selviytymistarinan, perustuu kirjeenvaihtoon ja päiväkirjoihin, joita on kontekstualisoitu käyttämällä tutkimus- ja muuta kirjallisuutta sekä lehdistöä.

Kirjeitä kiven sisältä: Hannes ja Lyydia Tauriaisen kirjeenvaihtoa 1939–1944 (Myllylahti) on Sanelma Tauriaisen toimittama teos, jossa kuvataan talvisodan alussa poliittisten syiden vuoksi pidätetyn ja maanpetturuudesta tuomitun suomussalmelaisen Hannes Tauriaisen ja hänen vaimonsa vaiheita sotavuosina. Tauriaisen pariskunnan kirjeenvaihdosta käy ilmi vankilan arki sekä kotirintaman elämä. Hannes Tauriainen toimi sotien jälkeen pitkään SKDL:n kansanedustajana.

Irja Wendischin *Me sotilaiden lapset* (Ajatus) pureutuu sodasta paluun ja toipumisen problematiikkaan. Wendisch kysyy, merkitsikö sodan päättymisen aina onnellista loppua sotilaille ja hänen perheelleen. Hänen vastauksensa on kieltävä. Sota jätti laajat jäljet vuosikymmenik-

si. Fyysisesti vammautuneiden lisäksi monet saivat henkisiä arpia. Kirjan mukaan veteraanit siirsivät tunne-elämänsä traumoja seuraavallekin sukupolvelle, suurille ikäluokille, jotka syntyivät sotakokemustensa kanssa kamppailevien miesten ja naisten lapsiksi.

Kodua hatkat: Evakkokertomuksia Ilomantsista 1939–1944 (omakustanne) on Erkki Väisäsen kertomus vaikeuksien voittamisesta haastavissa oloissa. Väisäsen kirja perustuu haastatteluihin ja hän antaa puheenvuoron ilomantsilaisille sota-ajan siviileille. Ilomantsi oli sotatoimialuetta vuosien ajan. Aukkaat evakuoitiin pääsääntöisesti Ylä-Saavoon. Kaikki rajakyläevakot eivät voineet palata kotikonnuilleen, koska Ilomantsi menetti Neuvostoliitolle kolmasosan pinta-alastaan.

Keskustelua sotien taustoista, jatkosodan salaisuuksista ja sodan seurauksista

Jukka Seppisen *Hitler, Stalin ja Suomi: Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935–1944* (Minerva) avaa uusia näkökulmia viime sotiin ja asettaa Suomen vaiheet pääosin eurooppalaiseen, osin globaaliin kontekstiin. Seppinen kuvaa uudesta näkökulmasta Suomen poliittisen aseman kehitystä ennen toista maailmansotaa ja sen aikana. Kirjassa tuodaan esiin muun muassa maamme valtiosääntöhistoriaa, Suomen ja Hitlerin Saksan välisen suhteen luonne sekä kansallissosialistisen Saksan ja Neuvostoliiton suurvaltopoliittiset tavoitteet Suomessa.

Osmo Apusen ja Corinna Wolffin *Pettureita ja patriootteja: Taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948* (SKS) on tutkimus Stalinin Suomea koskevista tavoitteista ja siitä, miten hän onnistui. Apusen ja Wolffin kirjassa pohditaan suomalaisten tekemien ratkaisujen oikeutusta ja sotasyllisyyskysymyksiä. Käsittelyyn nousevat myös poliitikkojen roolit ja Paasikiven linjan muotoutuminen. Tarkastelu ulottuu kulissien taakse, läntisten diplomaattien välitysyrytyksiin ja venäläisten vakoiluun. Kirjassa annetaan ymmärtää, että SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori toimi jatkosodan loppuvaiheessa läheisessä yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa.

»Faktillisesti tämä tarkoittaa antautumista»: *Jatkosodan hallitusten il-takoulujen pöytäkirjat* (Edita) on Kauko Rumpusen ja Ohto Mannisen toimittama lähdejulkaisu. Pääministerin sihteerinä toiminut V. J. Suk-

selainen laati vuosina 1942–1945 ministerien epävirallisista kokouksista huolellisia pöytäkirjoja. Kokousten asialistalla oli asioita laidasta laitaan. Lukija pääsee suljettujen ovien taakse ja ymmärtää siten paremmin sota-ajan ylimmän valtiojohtoon ajattelua. Pöytäkirjoista selviää, että sotavuosina Suomi oli demokraattinen valtio, ja että hallitus otti huomioon myös rauhanopposition edustajien näkemykset.

Jaana Janhilan *Sissisotaa kaukopartiossa: Osasto Marttinan kaukopartiokertomukset 1941–1942* (Minerva) on tiiliskiven paksuinen kokoelma kaukopartioveteraanien sodan jälkeen laatimista muisteluksista. Kyseessä on kaksiosaisen kirjasarjan ensimmäinen nide, joka kattaa vuodet 1941–1942. Tekstiä on maustettu paikoin liian pienikokoisilla ja sekavilla piirroksilla ja kartoilla.

Suomi 1944: Sota, yhteiskunta, tunnemaisema (Siltala) on Henrik Meinanderin kirja, jossa hän läpivalaisee Suomen historian dramaattisimman vuoden talouselämän, kulttuurin ja arjen kautta. Teoksesta käyvät ilmi poikkeusoloista johtuneet epävarmuus ja tunnekuohut. Meinanderin mukaan Saksan apu oli elintärkeää suomalaisten sota-ponnisteluille, mutta Suomen johto tiesi myös maan merkityksen Saksalle hyödyntäen sitä omaksi edukseen. Teos kytkee Suomen aseman kansainvälisiin yhteyksiin. Meinanderin tulkinnan mukaan maamme selvisi sittenkin kohtuullisin vaurioin toisesta maailmansodasta – vähemmän menetyksin kuin monet muut eurooppalaiset valtiot.

Heikki Ylikankaan *Yhden miehen jatkosota* (Otava) on vastakirja joukkovastakirjalle *Teloitettu totuus* (Ajatus 2008). Ylikankaan teos muistuttaa yleisönosastokirjoitusten kokoelmaa tai pamflettia, johon on koottu peräkkäin hänen eri yhteyksissä julkaisemiaan vastineita. Ylikangas pysyy aiemmin esittämässään tulkinnoissa ja pyrkii osoittamaan ne todistetuiksi. Kriittistä lukijaansa hän ei siitä huolimatta edelleenkään onnistu vakuuttamaan. Näin ollen keskustelu luultavasti jatkuu vastaisuudessaakin.

Tornion maihinnousu 1944: Lapin sodan avainoperaatio (Ajatus) on Mika Kuljun yleisluontoinen tapahtumahistoriallinen kuvaus tuosta hyvin tunnetusta sotatoimesta. Lokakuun alussa 1944 toteutettu maihinnousu saksalaisten oikeaan sivustaan oli Siilasvuolta uskalias tempu, joka vakuutti valvontakomission edustajat siitä, että Suomi täytti välirauhansopimuksen ehdot ja pyrki oikeasti karkottamaan saksalaiset maasta.

Sotasyällisyyskysymyksen tutkimuksen pioneeri Jukka Tarkka palaa uusimmassa teoksessaan *Hirmuinen asia: Sotasyällisyys ja historian taito* (WSOY) vuonna 1977 valmistuneen väitöskirjansa tematiikkaan. *Hirmuinen asia* on vanhojen tutkimustulosten päivitys, joka on, Tarkan sanoin, lähinnä »kirjallisuuskatsaus». Tutkimuskirjallisuuden lisäksi Tarkka on käyttänyt uusia kotimaisia ja ulkomaisia arkistoja. Tarkka esittää perusteltuja uudelleenarviointeja ja sijoittaa kysymyksen laajempiin yhteyksiinsä. Tarkka antaa muun muassa ymmärtää, ettei sotasyllisten tuomitsemista olisi voinut siinä tilanteessa jättää tekemättä.

Lars Westerlundin *Sotavankien ja siviili-internoitujen kuolleisuus Suomessa: Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimettomuus 1939–44* (SKS) -teoksesta käy ilmi, että viime sodissa suomalaisten leireillä menehtyi miltei 24 000 sotavankia ja siviiliä. Westerlund hakee selitystä korkeaan kuolleisuuteen ja vertailee lukuja totalitarististen valtioiden sotavankien huoltoon. Hän tuo esiin huollon toimenpiteet, yleisen ravintotilanteen ja terveydenhuollon. Valtaosin kuolemat aiheutuivat taudeista, ja joissakin tapauksissa vartijoiden aseenkäytöstä. Leiriläisten muona-annokset olivat niukkoja, eivätkä ne aina edes menneet perille.

Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän suomalaisten puolisoitensa internointi 1944–1947 (Kansallisarkisto) on Niklas Jensen-Eriksenin laatima tutkimusraportti, joka kertoo välirauhansopimuksen nojalla tapahtuneista Saksan ja Unkarin kansalaisten internoinneista. Osa suomalaisina itseään pitäneistä henkilöistä joutui lokakuusta 1944 alkaen leireille. Jensen-Eriksenin raportti liittyy eduskunnan työskentelyyn siten, että sitä käytetään taustamateriaalina lain käsittelyssä, jonka perusteella internoiduille voitaisiin maksaa korvausta.

Henkilöhistoria

Tuulikki Sillanpää-Janssenin *Vänrikin tarina: Karl Gustav Polviander Porin Rykmentin lipunkantaja* (omakustanne) on vuosina 1788–1876 eläneen Suomen sodan veteraanin elämäntarina ja kertomus Suomen sodan taisteluista. Kirja on kirjoitettu kriitikittömästi ja siinä yritetään esittää, että Polviander olisi vänrikki Stoolin esikuva. Totta on, että päähenkilö on tavannut Runebergin, joka on varmasti kuullut tältä kertomuksia. Toisaalta kirjoittaja ohittaa aiemman tutkimuksen erilaiset tulokset.

Kirja sisältää harmittavan paljon kielioppi- ja asiavirheitä. Polviander ei ole edes palvellut upseerina vaan aliupseerina (lippujunkkarina).

Alexander Järnefelt: Kenraali ja suomalaisuustaitelija (SKS) on Jouni Yrjänän ja Teemu Keskisarjan kokonaiselämäkerta Järnefeltistä, joka ansioitui topografian saralla ja senaattorina. Hän ehti toimia myös Kuopion ja Vaasan läänien kuvernöörinäkin. Järnefelt oli Haminan Kadettikoulun kasvatti, joka jatkoi opintojaan Pietarin sotilasakatemioidessa. Hän johti sotilastopografisia kartoitustöitä niin Viipurissa ja Helsingissä kuin Bulgariassakin Turkin sodan aikaan. Osansa saa myös kohdehenkilön fennomaaninen ajattelu.

Victor Tuderus Militär och målare: En skildring från rysk-turkiska kriget 1877–1878 (SLS) on Eva Gäddan toimittama teos, jonka runkona on Tuderuksen eläkkeellä ollessaan kirjoittama kuvaus omista sotakokemuksistaan Turkin sodassa. Hän palveli sodassa nuorena ratsuväen luutnanttina. Kirjan kuvituksena on paitsi harvinaisia valokuvia myös Tuderuksen itse maalaamia akvarelleja. Tuderus oli liikkunut Pariisiin taiteilijapiireissä ja opiskellut maalausta Ilja Repinin johdolla Pietarissa. Silminnäkiäkuvausta taustoittavat oivallisesti J. E. O. Screenin ja muiden asiantuntijoiden erikoisartikkelit.

Eeva-Kaisa Ahtiaisen *Woldemar Hägglund: Kollaan kenraali* (Otava) on epäonnistuneesta nimestä huolimatta mielenkiintoinen elämäkerta jääkärikenraali Hägglundin elämänvaiheista. Vuonna 1918 Hägglund oli jo Karjalan rintaman esikuntapäällikkö, ja talvisodassa hän sai komennettavakseen Laatokan Karjalaan keskitetyn IV Armeijakunnan. Jatkosodassa Hägglund komensi Petroskoihin edennyttä VII Armeijakuntaa. Ahtiainen luo kuvaa velvollisuudentuntoisesta ja vaihteliaasta upseerista. Kirjaan on jäänyt harmittavia asia- ja sanavirheitä.

Mannerheim: presidentti, sotilas, vakooja (Docendo, WSOYpro) on Jonathan Clementsin alun perin englanniksi kirjoittama teos, joka keskittyy erityisesti Mannerheimin toimintaan Itä-Aasiassa. Painotuksen voi ymmärtää sitä taustaa vasten, että osin Suomessa asuva brittikirjailija ja käskikirjoittaja on opiskellut kiinan ja japanin kieltä. Clements on kirjoittanut useista Aasian historiaan liittyvistä merkkihenkilöistä. Teos on kirjoitettu lähinnä ulkomaalaiselle lukijakunnalle ja se perustuu enimmäkseen kirjallisuuteen. Näin ollen se ei välttämättä anna paljoakaan suomalaisille lukijoille.

Vesa Karosen ja Panu Rajalan *Yrjö Jylhä, talvisodan runoilija* (Otava)

on erinomainen elämäkertateos *Kiirastuli*-runokokoelman kirjoittajana ja talvisodan komppanianpäällikkönä Taipaleenjoella palvelleesta runoilijasta. Talvisodan Taipaleesta on kirjoitettu muutamia kymmeniä teoksia. Silti kirjoittajat tarjoavat uutta tietoa talvisodasta kertovien runojen taustoista ja kytkeytymisestä todellisiin tapahtumiin. Vaikka kirjasta käy – paremmin kuin aikaisemmasta kirjallisuudesta – hyvin ilmi Jylhän runoilijankuva ja käännöstyöt, sodan käsittely on kirjan keskiössä. Teoksessa kuvataan myös Jylhän siviilielämää.

Eino Suolahti: Isänmaan lääkäri (Edita) on Juhani Leikolan monipuoliseen lähdeaineistoon perustuva elämäkertateos isoisästään, lääkintäkenraalimajuri Suolahdesta. Suolahti on hieman tuntemattomaksi jäänyt kenraali, vaikka hän on ollut monessa mukana: hän vaikutti jääkäriiliikkeen syntyyn, toimi valtiollisen poliisin päällikkönä, oli oikeistovaikuttaja, kunnallispoliitikko ja lääkärien edusmies. Viime sodissa hän palveli puolustusvoimien ylilääkärinä, jonka ansioksi on laskettava muun muassa lääkintähuollon organisointi.

Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan *Eljas Erkko: Vaikenematon valtiomahti* (WSOY) on tiiliskivimäinen järkäleteos *Helsingin Sanomien* päätoimittajasta, diplomaatista, poliitikosta ja talouselämän toimijasta. Erkko oli vaikutusvaltainen henkilö, joka toimi ulkoministerinä talvisodan alla puolustaen maamme itsemääräämisoikeutta Neuvostoliittoa vastaan. Hän oli taipumaton, minkä vuoksi hänen välinsä Paasikiveen katkesivat. Viimeksi mainittu kutsuikin talvisotaa »Erkon sodaksi». Jatkosodan vuosina Erkko ei ollut enää poliittisen eliitin ytimessä, mutta hän muun muassa asettui vastustamaan Saksa-suuntausta ja piti yllä yhteyksiä amerikkalaisiin.

V P Nenonen – Elämä tykistölle (Suomen Tykistömuseo) on Jyri Paulaharjun toimittama kokoomateos, jonka kirjoittajat keskittyvät erityisesti tykistökenraali Nenosen persoonallisuuteen ja johtamistapaan. Kirja on syntynyt sukuseuran aloitteesta täydentämään Matti Alajoen vuonna 1975 julkaisemaa *Nenos-elämäkertaa*. Tässä teoksessa tuodaan esiin Suomen kenttätykistön ampumamenetelmien ja koulutuksen kehittäjänä tunnetun Nenosen luonnetta ja tapoja tuokiokuvien avulla. Sen sivuilta välittyy Nenonen sekä huumorintajuinen ihmisenä että tinkimättömänä ja vaativana mutta myös alaisistaan huolehtivana sotilasjohtajana.

Heimo Kukkosen *Viljo Vyyryläinen: punaorpo, Marskin ritari, luotta-*

musmies (Turun yliopisto) on kirjaksi painettu poliittisen historian opinnäytetyö. Vyyryläinen oli kannakselainen työmies, jonka vuoden 1918 sota jätti isättömäksi. Korpraali Vyyryläinen nimitettiin Mannerheim-ristin ritariksi ansioistaan Teikarsaaren toisessa taistelussa heinäkuussa 1944. Ennen sotia hän toimi Uuraan satamassa ahtaajana ja sotien jälkeen hän työskenteli Turun rakennustyömailla, joilla hän sai kokea uhkailuja. Vyyryläinen oli puoluekannaltaan sosiaalidemokraatti, joka toimi pitkään Kaarinan kunnanvaltuutettuna. Hän oli sovittelija, joka kiinnitti toiminnassaan erityistä huomiota sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

Matti Parjasen elämäkerta *Marskin ritari Paavo Koli: Itseään käskenyt mies* (Tampere University Press) kuvaa Kolin persoonaa ja elämää painopisteen ollessa sotavuosissa. Nuori pioneeriupseeri Koli osallistui jatkosodan alussa taisteluihin Vienan Karjalassa. Kylmäpäinen sotilas kunnostautui jo Kiestingin mottitaisteluissa Mannerheim-ristin arvoisesti. Oululaistaustainen Koli oli myös sotavuosina Maasotakoulun käynyt kadettiupseeri, joka teki kuitenkin Tampereella näyttävän yliopistouran. Kolistä tuli sosiologian professori ja hän oli Tampereen yliopiston perustaja. Hän ajautui näkemystensä vuoksi ristiriitoihin presidentti Kekkonen kanssa.

Sotapoliisi Peters no: 005 (Tammi) on Kyösti Pietiläisen ja Ville Kaarnakarin kirja, joka on jatkoa neljälle aikaisemmalle muistelmateokselle. Ne perustuvat kotkalaisen Ranskan muukalaislegioonan tiukkamaineisessa laskuvarjojääkäriyrykmentissä palvelleen Pietiläisen aka Petersin kokemuksiin. Kovaksikeitetty Pietiläinen palveli legioonan riveissä sotilaspoliisina, jonka tehtäviin kuului muun muassa sotilaskarkurien kiinnittäminen. Karkurit syyllistyivät usein rikoksiin ja väkivaltaisuuksiin eivätkä sotilaspoliisitkaan kohdelleet heitä silkkihansikkain.

Kristiina Koivusen *Taiteilijatreffit sota-alueella: Vahvaksi sijaistraumatisoitumisen jälkeen* (Like) on omakohtainen kuvaus siitä, miten Turkin Kurdistanissa avustustyöntekijänä työskennellyt suomalaisnainen alkoi kokea samanlaisia oireita kuin hänen työnsä kohteet. Kyse ei ollut burn outista, vaan tunne-elämän häiriöstä. Koska sijaistraumatisoituminen tunnetaan yleisyydestä huolimatta heikosti, Koivusella oli vaikeuksia saada sairauteensa hoitoa. Lääkehoidon asemesta hän parani taiteen ja kirjoittamisen avulla. Kirjassa esitellään selviytymiskeinoja kriisialueilla työskenteleville.

Lotta Svärd

Lottia käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on viime vuosina ilmestynyt jokseenkin tasaiseen tahtiin. Maritta Pohlsin ja Annika Latva-Äijön *Lotta Svärd: Käytännön isänmaallisuutta* (Otava) on Lottien Suomi-historiaprojektin tuotoksena syntyneen neliosaisen kirjasarjan päätösosa. Pohlsin ja Latva-Äijön kirja yhtäältä päivittää kokonaiskuvan Lotta Svärd -järjestöstä aikaisempaan tutkimukseen nojautuen. Toisaalta Latva-Äijön osuus on uutta tutkimusta, joka tarkastelee sotavuosien muonitustoiminnan organisaatiota ja lottien toimintaa rintamaoloissa. Teos tarjoaa eväitä ymmärtää, miten isänmaallisten naisten järjestötoiminnalla rakennettiin nuorta itsenäistä maata.

Lotat, uskonto ja isänmaa: Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina (SKS) on Kaarle Sulamaan uusi aatehistoriallinen tutkimus lotista ja lottajärjestöstä sekä heidän kytköksistään uskontoon, joka kuului keskeisesti Lotta Svärdin ideologiaan ja perusarvoihin. Sulamaan työn keskiössä on lotta-aatteen luoma uskonnollis-siveellinen mentaliteetti, joka heijastui muun muassa lotilta edellytettyyn käytökseen ja pukeutumiseen.

Suurteokset

Jukka I. Mattilan *Mannerheimin valkoisen armeijan sotilaspuvut* (MPKK:n Sotahistorian laitos) on näyttävä tietoteos, jossa on poikkeuksellisen näyttävä ja laadukas kuvitus (yli 500 valokuvaa). Kuvilla on myös tärkeä asema teoksessa. Mattila esittelee itsenäisyytemme ajan alkuvaiheen valkoisen armeijan univormut ja siviiliasujen johdannaiset unohtamatta myöskään punaisten vaatetusta ja tunnuksia tai sotaan jommallakummalla puolella osallistuneiden naisten asuja. Kirjassa selvitetään myös suomalaisen sotilasarvohierarkian ja arvomerkkijärjestelmän synty.

Jarmo Nieminen on tehnyt todellisen kulttuuriteon toimittaessaan teoksen *Santahamina: Sotilassaaren luontoaarteet* (MPKK:n Sotahistorian laitos). Se on upea kuvateos, joka ei kalpene hienoimpienkaan luontokirjojen edessä. Kirja kertoo Santahaminan sotilassaaren, joka on yhtämittäisesti ollut sotilaskäytössä jo 200 vuoden ajan, vaiheista ja so-

tilaskäytön näkymisestä saaren luonnossa. Valokuvaajat ovat onnistuneet vangitsemaan kuviinsa erilaisia eläimiä ja hyönteisiä sekä harvinaisia kasveja. Tekstit ovat asiantuntijoiden laatimia. Niistä käyvät ilmi niin saaren flora ja fauna, luonnon diversiteetti, historialliset vaiheet, sotilaskulttuurin ja luonnon suojeluarvot, rakennusten arkkitehtuuri kuin nykyinen elämäkin. Kirja ei ole tarkoitettu ainoastaan luonnonystäville vaan se sopii kenelle tahansa, varsinkin kun Santahamina on edelleen sotilasaluetta eikä sinne ole tavallisella kansalaisella useinkaan pääsyä.

Sodassa koettua: Yhdessä eteenpäin (Weilin + Göös) on neliosaisen, sota-ajan kokemushistoriaa käsittelevän suurteossarjan viimeinen osa. Martti Turtolan päätoimittama kokoomateos tarkastelee sodan vaikutuksia suomalaiseen kulttuuriin, taiteeseen, tieteseen, henkiseen elämään, uskonnolliseen elämään ja naisten asemaan. Yleistajuisten artikkelien kirjoittajat ovat alansa asiantuntijoita. Teos on taitoltaan erinomaisesti onnistunut sekä erittäin näyttävästi kuvitettu.

Lauri Haaviston päätoimittama *Suomalainen sotilas: Jääkäristä rauhanturvaajaan* (Weilin + Göös) on kolmiosaisen teossarjan viimeinen mutta ensimmäiseksi ilmestynyt osa, joka käsittelee itsenäisyyden aikaa. Kirjassa on tavallisen sotilaan näkökulma. Kokoomateoksessa ei käsitellä pelkästään sodan aikoja vaan myös palvelusta rauhan aikana. Kirjassa on tietoruutuja ja artikkeleita mielenkiintoisista erityiskysymyksistä. Monet asepalvelukseen liittyvät asiat ovat muuttuneet ajan saatossa, mutta kaikki ei ole suinkaan muuttunut miksikään.

Perinne- ja juhlakirjat

Keskeiset suomalaiset sotakoulut ovat saaneet juhlakirjatyyppiset teokset. Ensimmäinen niistä, *Kestävää koristaa kunnia: Kadettiperinteitä ja -kasvatusta 90 vuotta itsenäisessä Suomessa* (Apali), on Marko Palokankaan toimittama kokoomateos, jonka nimi on uusi käännös latinankielisestä ilmauksesta 'Constantem Decorat Honor'. Tuo muun muassa Kadettikoulun lipussa ja kunniataulussa esiintyvä tunnuslause on aiemmin käännetty muotoon 'kunnia kestävän palkka'. Eri kadettikursseja edustavat kirjoittajat keskittyvät artikkeleissaan Kadettikoulun perinteisiin. Teos juhlistaa myös kadettikoulutuksen 90. juhlavuotta. Toisena julkaisijana ja aloitteentekijänä on ollut Kadettikunta ry.

Heikki Tilanderin johtama toimituskunta on aikaansaanut Maanpuolustuskorkeakoulun Perinneyhdistyksen toimeksiannosta kokoomateoksen *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä* (Silta-la). Kirja julkaistiin, kun Sotakorkeakoulun perustamisesta tuli kulu-neeksi 85 vuotta. Teos ei jatka kolmen aiemman historiateoksen linjoil-la, vaan siinä keskitytään sen sijaan tarkastelemaan Sotakorkeakoulun osuutta suomalaisen sotataidon luomisessa. Kirjoittajakaartiin kuuluu useita väitelleitä upseereja. Kirja on käytännössä sotahistoriaa, ja se on tavoitteensa mukaisesti helppolukuinen. Kirja soveltuu näin ollen myös muille kuin yleisesikuntaupseereille.

Rajarauhaa Suomen ja Euroopan puolesta: Rajavartiolaitos 1991–2009 (Otava) on Juha Pohjosen kirjoittama perustutkimus Rajavartioli-aitoksen muutoksesta. Teos alkaa luontevasti Neuvostoliiton hajoami-sesta vuonna 1991, jolloin Suomi sai uusiksi rajanaapureiksi Venäjän ja Viron. Myös vuoden 1995 EU-jäsenyys merkitsi, että Rajavartioli-aitos sai valvottavakseen unionin pisimmän ulkorajan ja vastaa niiltä osin koko Euroopan rajaturvallisuudesta. Maanpuolustuksellisten tehtä-viensä ohella Rajavartioli-aitos vastaa osaltaan myös sisäisestä turvalli-suudesta. Kirja on tasapainoinen kokonaisuus. Pohjosen kirjoitusurak-ka ei silti ole ollut helppo, sillä työn aikaperiodi ulottuu lähimenneisyy-teen saakka, eikä kaikista asioista ole voinut kirjoittaa suoraan.

Paikalliset näkökulmat

Joitakin paikallis- ja sotahistorian yhdistäviä teoksia on ilmestynyt Itä-Suomessa, erityisesti Etelä-Savossa. Aiheina ovat olleet erityisesti Suo-men sota ja talvisota. *Porrassalmi II: Etelä-Savon kulttuurin vuosikirja 2009* (Savon Sotilasperinneyhdistys Porrassalmi, Savonlinnan maakun-tamuseo ja Etelä-Savon kulttuurirahasto) on Jorma Julkusen päätoi-mittama kokoomateos, jossa tarkastellaan itsenäisyysuunnitelmia ja Ruotsin ajan lopun sotatapahtumia maakunnallisessa kontekstissa. Monet artikkelit perustuvat seminaariesitelmiin ja niissä käsitellään ai-hetta henkilöiden kautta. Useissa artikkeleissa sivutaan muun muassa Göran Magnus Sprengtportenin ja Georg Carl von Döbelnin persoonia ja toimintaa. Teoksen lopussa on myös muutamia artikkeleita, jotka kä-sittelevät muita kulttuurisia teemoja.

Pia Puntasen toimittama *Tulkittua Tuuvaa – Näkökulmia merkkivuoteen 1809 Mikkelin seudulta* (Mikkelin kaupunki) on merkkivuoden tapahtumakokonaisuuden pohjalta syntynyt kokoomateos. Mikkelin kaupungin hallinnoima ja Euroopan sosiaalirahaston rahoittama hanke kokosi yhteen, tuotti ja koordinoi Mikkelin seudulla kansalliseen merkkivuoteen liittyviä historia- ja taidetapahtumia. *Tulkittua Tuuvaa* -julkaisu esittelee hankkeen näyttelyt, luentosarjat ja tapahtumat. Kirjassa on poikkeuksellisen tyylikäs kuvitus.

Jukka Kokkosen ja Jukka Partasen toimittama *Rajamaakunta ja sota: Suomen sodan taustoja ja tapahtumia* (Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 13) käsittelee Suomen sodan taustoja ja tapahtumia. Kokoomateoksen artikkeleissa murretaan myös myyttejä. Jukka Partanen muun muassa osoittaa uskottavasti, ettei Tohmajärven Lahdensillalla tai Kaavin Melttusvirralla ole taisteltu laisinkaan vuonna 1808. Paikalla seisovat silti taistelumuistomerkit. Rajakapteeni Olli Tiainenkaan ei ole syntynyt Tiilikan kylässä Rautavaaralla, vaan oli todellisuudessa kotoisin Pajujärveltä nykyisen Valtimon kunnan alueelta.

Talvisotaa käsittelevät paikallishistorialliset julkaisut keskittyvät pitkälti eri paikkakuntien pommituksiin. Harri Kurolan *Savonlinnan väestönsuojelu ja ilmapuolustus 1939–1944* (Savonlinnan Seudun Sotilaspoikien Perinnekilta) käy läpi paitsi Savonlinnaan kohdistuneet pommitukset kevättalvella 1940 myös välirauhan valmistautumistojen piteet ilmasuojelun, -valvonnan ja -torjunnan sekä väestönsuojelun sarjoilla jatkosodan vuosina.

Siinä missä Savonlinna oli sotavuosina tärkeä sotilasliikenteen kauttakulkukohde, Haapamäki oli puolestaan tärkeä risteysasema, joka sai sen vuoksi kokea talvisodassa rajut ilmahyökkäykset. Pentti Saarinen on koonnut kyläkirjamaisen teoksen *Haapamäen pommitukset talvisodassa 1939–40* (omakustanne). Kirja jakaantuu kolmeen osaan, se alkaa lyhyellä kylähistorialla, jatkuu katsauksella rautatiehistoriasta ja päättyy kuvaukseen talvisodan pommituksista.

Teppo Viholan »*Molotovin rauhankyyhkyt*» *Kuopion taivaalla: Kuopion pommitukset talvisodassa 1939–40* (Snellman-instituutti) on kirjainen, joka perustuu Kuopion kaupunginarkistossa säilytettävään, osin ristiriitaiseen arkistoaineistoon. Viholan kirjasen pohjana oli Kuopion kaupungin uusimpaan historiateokseen tarkoitettu ylipitkä luku. Puna-ilmavoimat pommittivat Kuopiota viisi kertaa. Pommituksissa sai sur-

mansa yli 40 asukasta. Lisäksi kaupunki kärsi huomattavia materiaalisia vaurioita.

Helsingin edustalla on ollut lukuisia suljettuja sotilassaaria, joissa eletään luonnon kanssa harmoniassa sekä vietetään myös vaatimatonta mökkielämää. Alpo Tuurnalan *Kuninkaansaari – Akvarellinkeveä saari-päiväkirja* (John Nurmisen Säätiö) on akvarellein kuvitettu päiväkirja erään perheen kesäelämästä kolmenkymmenen vuoden ajalta. Metsityneessä sotilassaarella ovat sota- ja sotilashistoria ja luonto konkreettisesti läsnä.

Valo- ja elokuvakirjat

Gustav Hägglundin, John Lagerbohmin ja Matti Simulan *Me olimme nuoria sotilaita: Tuntemattomat sotakuvat kertovat* (Otava) on kuvateos sodan arjesta. Kirja on koottu yksityiskuvista, jotka ovat pääosin aiemmin julkaisemattomia. Toki, kuten tekijät toteavat teoksensa alussa, valokuvia kopioitiin ja myytiin sotavuosina, joten samoja otoksia voi olla monien veteraanien hallussa tai heidän jäämistöstään. Kuvat puhuttelevat katsojaa ja niistä heijastuu sodan koko kuva raakuuksineen ja ilon hetkineen.

Lauri Törni – The Album (Osasto Lauri Törni Perinnekilta/Revontuli) on Kari Kalloksen lahjakirjamainen kuvateos, joka tuo esiin Lauri Törniä ihmisenä ja sotilaana. Teoksessa on enimmäkseen tuttuja valokuvia, jotka kertovat kronologisesti Mannerheim-ristin ritarin vaiheikkaasta elämästä. Kirjassa on julkaistu Törnin oman sotavuosien albumin kuvia sekä hänen itse kylmän sodan aikana ottamiaan otoksia. Kalloksen kirjan erikoisuus on se, että siinä on tekstit suomeksi ja englanniksi.

Tauno Oksasen, Jukka Partasen ja Pasi Tuunaisen *Mannerheim Rukajärvellä* (Gummerus) on kevyehkö ja runsaasti kuvitettu matkakertomus marsalkka Mannerheimin tarkastusmatkasta Rukajärven suunnalle syyskuussa 1942. Kolmipäiväisen vierailunsa, joka oli hänen ainoa loma- ja virkistysmatkansa, aikana marsalkka tutustui niin ikään 75-vuotislahjaksi 14. Divisioonalta saamaansa metsästysmajaan. Jatkosodan aikaisten tapahtumien ohella kirjassa kerrotaan metsästysmajan alkuperäisen paikan etsintäoperaatioista 1990-luvulla. Kirjaa voi myös

käyttää matkaoppaana Rukajärven sotahistoriallisille kohteille.

Saigonista Bagdadiin – neljä vuosikymmentä ulkomaankirjeenvaihtajana (WSOY) on Rauli Virtasen omakohtaisiin kokemuksiin perustuva kuvakertomus Virtasen matkoista maailman kriisipesäkkeisiin ja katastrofialueille. Kuvista käy ilmi, että Virtanen on työssään tavannut suuren määrän mielenkiintoisia henkilöitä, sortajia, sissejä, terroristeja, uhreja ja auttajia. Hän on nähnyt ja kokenut paljon sekä todistanut monia sotia ja kumouksia. Samalla hän on joutunut monien kriisi-alueiden tapahtumista raportoivien tavoin lukuisiin tiukkoihin paikkoihin ja asettanut henkensä alttiiksi.

Jari Sedergrenin ja Ilkka Kippolan teoksessa *Dokumentin viemää: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944* (SKS) on pitkäkö luku sotavuosien lyhytelokuvatuotannosta. Siitä selviää muun muassa, että talvi- ja jatkosodan aikana valmistui kaikkiaan 329 propagandistista lyhytelokuvaa. Puolustusvoimien uutiskatsaukset muodostavat sotavuosien elokuvista suurimman ryhmän eli yli 100 elokuvaa. Finlandia-Kuva ja Suomi-Filmi ylittivät molemmat 80 elokuvan rajapyykin. Lisäksi oli pienempiä valmistajia.

Tuntemattomasta sotilaasta on riittänyt aiheita moniin tieteellisiin tutkimuksiin. Jukka Sihvosen *Idiootti ja samurai: Tuntematon sotilas elokuvana* (Eetos) tarjoaa elokuvatutkimuksellisen näkökulman suomalaiseseen klassikkoon. Suosikkielokuvissa on paljon tuttua kaikille katsojille, mutta samaan aikaan katselukokemuksiin jää jotakin tuntematonta. Sihvonen tutkii sitä ideaa, joka on yhteinen Väinö Linnan romaanille ja siitä tehdyille filmatisoinneille. Hän selvittää Edvin Laineen ja Rauni Mollbergin ohjaamien versioiden lähtökohtia ja eroja suhteessa romaaniin.

Karttakirjat

AtlasArt on julkaissut useita näyttäviä karttakirjoja. *Kuninkaallinen merikartasto 1791–1796: C. N. af Klerckerin johtama kartoitustyö Suomenlahdella* (AtlasArt) on Erkki-Sakari Harjun ja Heikki Tiilikaisen toimittama värikartasto. Ruotsalaiset ymmärsivät karttojen merkityksen sotatoimien perusedellytyksinä. He pyrkivät pysymään merenmittauksen saralla venäläisten vauhdissa mukana. Ruotsin joukoissa toimi

Carl Nathanael af Klerckerin johtama erityinen kartoitusyksikkö, joka valmisti vuosina 1776–1805 Etelä-Suomesta kartaston. Siihen liittyi navigointitietoa sisältänyt erilliskartasto, joka kuvasi Suomenlahden rannikkoa Kymijoen Ahvenanmaalle saakka. Merikartasto, joka oli topografisen ja merikartan yhdistelmä, oli tarkoitettu saaristolaiaston käyttöön. Teoksessa käytetään alkuperäistä 1:20 000-mittakaavaa.

Kielletyt kartat 3: Itä-Karjala 1941–1944 (AtlasArt) on kartastosarjan kolmas osa, jossa on julkaistu 97 lehteä (kaikkiaan 114 lehdestä) Itä-Karjalan alueen 1:20 000-mittakaavaista karttaa. Vaikka kirja on erittäin isokokoinen, karttalehdet (10 x 10 km) on pienennetty suunnilleen 1:50 000-mittakaavaan. Karttalehdet on ryhmitelty kolmeen alueeseen: Aunuksen, Karhumäki-Äänislinnan ja Rukajärven alueeseen. Suomalaisen topografikartaston valmistaminen vei kaksi kartoituskesää Itä-Karjalassa ja kaksi piirustustalvea. Kartasto on käyttökelpoinen apuväline taistelupaikoille matkaaville.

Väitöstutkimukset

Juha Poterin kirkkohistorian väitöskirjasta *Sankarihautaus vapaussohdassa – valkoisten kaatuneiden hautaaminen Suomessa vuonna 1918* (Helsingin yliopisto) käy ilmi, että Suomessa sovellettu sankarihautauskulttuuri syntyi jo vuoden 1918 talvella. Taustalla vaikuttivat sekä kansainvälinen sotilashautausperinne että suomalaiskansallinen kirkollinen hautauskulttuuri. Poteri keskittyi korkeimmassa akateemisessa opinnäytetyössään nimenomaan suojeluskuntien toimittamaan valkoisten kaatuneiden hautaamiseen. Punaiset viettivät niin ikään omia sankarihautajaisiaan, mutta ne eivät yleensä olleet kirkollisia. Kirkon viereen arvokkaille paikoille sijoitetut sankarihautat nähtiin tasa-arvoisena hautausmuotona etenkin vähävaraisille kaatuneille, jotka muutoin olisivat saaneet vain tilapäisen rivihaudan.

Mikko Karjalaisen väitöskirja *Ajatuksista operaatioiksi: Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa* (MPKK:n Sotahistorian laitos) on merkittävä lisä jatkosotatutkimukseen. Karjalaisen tutkimus sisältää tulkinnan Suomen sodanjohdon toiminnasta ja tarjoaa kokonaiskuvan offensiivien suunnittelusta ja siihen osallistuneista. Suunnittelu, josta vastasi erityisesti päämajan operatiivinen osasto, ei

päättynyt vuoden 1941 hyökkäysvaiheen loputtua, vaan jatkui sen sijaan vielä vuoden ajan. Uudet hyökkäyssuunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet. Kauemmaksi etenemisen edellytyksenä oli saksalaisten menestys – jota he eivät enää saavuttaneet. Suomen sotilasjohto ei toiminut ylimmästä valtiojohdosta riippumatta, vaan sen sijaan Mannerheim tiedusteli usein presidentti Risto Rytin näkemyksiä. Lisäksi saksalaiset aseveljet pyrkivät vaikuttamaan suomalaisten suunnitelmiin. Suomen sodanjohto pelasi peliä ja käytti saksalaisia hyväksi omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Todellisuudessa suomalaiset vähensivät omia hyökkäysponnistelujaan, kun saksalaiset olivat valmiita ottamaan vastuun operaatioista. Samanaikaisesti suomalaiset kuitenkin kannustivat saksalaisia hyökkäämään esimerkiksi Hankoa ja Leningradia vastaan. Oman hyökkäysaktiivisuuden vähenemisen perusteluina suomalaiset käyttivät voimien vähyyttä ja tappioiden minimointitarvetta.

Itsenäisen Suomen puolesta: Sotilaskomitea 1915–1918 (SKS) on Harri Korpisaaren väitöstutkimus, jossa hän pureutuu Suomen itsenäisyyteen johtaneeseen kehitykseen ja aktivistisen itsenäisyysliikkeen toimintaan. Ensimmäisen maailmansodan vuosina toiminut Sotilaskomitea oli Haminan kadettikoulun käyneiden upseerien yhteisö, joka pyrki itsenäisyyteen. Tähän oli määrä päästä sodan keinoin Saksan armeijan tuella. Sotilaskomiteasta tuli johtava itsenäisyysaktivistinen järjestö. Sotilaskomitean edustajien suhtautuminen jääkäriliikkeeseen oli jatkuvasti myönteinen. Vuoden 1918 alussa komitea oli kehittynyt salaseurasta avoimeksi toimijaksi, ja tuolloin siitä muodostettiin itsenäisen Suomen senaatin joukkojen esikunta. Samalla komiteaa johtaneesta kenraaliluutnantti C. G. E. Mannerheimista tuli näiden joukkojen ylipäällikkö.

Helena Pilkkeen *Etulinjan kynämiehet: Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisu toiminnan sääntelijänä 1939–1944* (SKS) on kirjeenvaihtoon ja lehdistöön nojautuva tutkimus, joka tarkastelee sotavuosina sodista kirjoitettujen romaanien, runokirjojen, reportaasi- ja kirjekokoelmien, muistelmien ja sota-ajan päiväkirjojen julkaisemista – ja julkaisematta jättämistä. Pilke selvittää edellä mainitun kirjallisuuden kirjoittamista, kustantamista, kritiikkiä, lukijavastaanottoa sekä sensuuria. Kirjat ja sensuurin aste olivat sidoksissa sotatapahtumiin; julkaisemisen säännöt muuttuivat ajan myötä. Talvisodan jälkeen rajoitettiin kirjojen julkaisemista lähinnä ulkopoliit-

tisten syiden vuoksi. Jatkosodan alussa taas oli mahdollista julkaista vaikka mitä, kun taas sensuuri kiristyi asemasodan aikana. Sensuurista vastasivat Valtion Tiedoituslaitos ja Päämaja. Jatkosota ja TK-toiminta loivat reportaasikirjat, jotka olivat kokonaan uusi kirjatyyppi.

Jukka Siron *Tuomiovalta kansalle: Vallankumousoikeudet sisällissodassa 1918* (Suomalainen Lakimiesyhdistys) tarkastelee punaisten vuonna 1918 perustamia yleisiä tuomioistuimia, jotka korvasivat olemassa olleen tuomioistuinlaitoksen punaisten hallitsemilla alueilla. Vallankumousoikeuksia oli liki 200, ja niissä toimi lähes 2 000 lainkäyttäjää. Oikeudet olivat toiminnassa vain muutaman kuukauden ajan. Vallankumousoikeudet käsittelivät tavanomaisia rikos-, riita- ja hakemusasioita, mutta noin puolet 3 000 oikeustapauksesta oli poliittisia rikosasioita. Tuomioistuimet toimivat varsin tasapuolisesti, eikä esimerkiksi syytettyjen yhteiskunnallisella asemalla juurikaan ollut vaikutusta tuomioihin. Oikeudet jakoivat tuomioita pääasiallisesti vallankumousta aseellisesti vastustaneille valkoisille. Vallankumousoikeudet toimivat »lempeästi»; ne eivät langettaneet kuolemanrangaistuksia, eikä vankeuttaakaan saanut automaattisesti. Toisaalta punakaarti ei välttämättä tuonut kaikkia tapauksia vallankumousoikeuksiin, vaan käsitteli niitä omissa kenttöoikeuksissaan.

Panssarijunia

Sillanmäen *Panssarijunia Suomessa – suomalaisia panssarijunissa* (Panssarimuseo) kertoo panssarijunien käytöstä Suomessa. Teos on valmistunut Parolan Panssarimuseon näyttelyn museojulkaisuksi. Sillanmäki selvittää siinä lukijoilleen, missä panssarijunia on käytetty maassamme, miten paljon niitä on ollut sekä mikä on ollut niiden rooli sotatoimissa. Teoksesta käy hyvin ilmi panssarijunien hyödyntäminen 1900-luvun alun konflikteissa, erityisesti Venäjän sisällissodassa. Molemmat osapuolet käyttivät panssarijunia Suomessa vuonna 1918. Suomessa oli huhtikuussa 1918 yhteensä 24 panssarijunaa, joista suurin osa punaisilla. Vielä toiseen maailmansotaan suomalaiset varustivat kaksi panssarijunaa, joita käytettiin lähinnä tuki-, varmistus-, suojaus- ja ilmatorjuntatehtäviin. Lisäksi suomalaisia on palvellut panssarijunissa ainakin Virossa ja Venäjällä.

Laivastohistoriaa

Timo Merensillan *Vesikko: Suomenlahden hiljainen vartija* (Hobby-Kustannus) on perusteelliseen taustatyöhön pohjautuva sukellusvene-kirja, joka tarjoaa myös uutta tietoa aiheestaan. Merensilta kirjoittaa Suomen ainoan säilyneen vedenalaisen tarinan suunnittelusta näihin päiviin saakka sekä pohtii sukellusveneiden merkitystä. Hän myös muistuttaa, että *Vesikko* oli kokonaisen sukellusvenesukupolven prototyyppi, joka vaikutti merkittävästi saksalaisten sukellusveneeseen kehitykseen. *Vesikko* liitettiin sukellusvenelaivueeseen vuonna 1936. Osansa saavat kirjassa myös *Vesikon* käyttö ja sen miehistön arki ja henkiset ongelmat. Runsaasti kuvitetusta teoksesta on varmasti iloa myös teknii-kasta ja pienoismallien rakentamisesta kiinnostuneille. *Vesikossa* on englanninkielinen yhteenveto ja kuvatekstit.

Vierailijoita Suomen Joutsenella: koululaivan vieraskirja kuvin ja taustoin kerrottuna (Suomen Joutsenen Valtameripurjehtijain perinneyhdistys) on Visa Auvisen teos, joka rakentuu Uudenkaupungin lottien ja suojeluskuntalaisten marraskuussa 1931 koululaivalle lahjoittaman vieraskirjan ympärille. Nahkakantista vieraskirjaa käytettiin 1930-luvulta lähtien valtameripurjehduksilla ja kotivesillä 1950-luvun lopulle saakka. Sotavuosina se ei ollut käytössä. Aluksella vieraili vuosien varrella lukuisia merkkihenkilöitä, myös valtionpäämiehiä, jotka yleensä jättivät vieraskirjaan nimensä lisäksi myös lyhyen tervehdyksensä. Teoksessa nimikirjoitukset liitetään valokuvien ja selostusten avulla alkuperäiseen tilanteeseensa. Vieraskirja löytyi Merivoimien esikunnan muuton yhteydessä, ja sitä säilytetään nykyisin Merikeskus Forum Marinumissa Turussa.

Ilmailukirjallisuus

Feeniks-lehden numerossa 1/2010 (s. 18–20) on Suomen Ilmailu-bibliografiayhdistyksen laatima lista vuoden 2009 aikana ilmestyneistä ilmailukirjoista, joista keskeiset esitellään seuraavassa. Tärkeimmät alan kirjallisuuden kustantajat ovat edelleen Apali ja Koala.

Matti Hämäläinen on tuottelias suomalainen ilmailuhistorioitsija, jonka spesialiteettiin kuuluvat pommikoneet ja niiden lentäjät. *Blen-*

heim BL-200 – Onnekas pitkänokka: Suomen viimeisen pommikoneen tarina (Minerva) on Hämmäläisen teos, jossa hän keskittyy tällä kertaa vain Suomen viimeiseen toisesta maailmansodasta säästyneeseen pommikoneeseen. Tämä Bristol Blenheim Mk IV -pommikone lensi viimeisen lentonsa vuonna 1957. Se pelastui sodan aikana yhden kerran ja sodan jälkeen useita kertoja tuhoutumiselta. Konetta voi ihaila entisöitynä Keski-Suomen ilmailumuseossa.

Hämmäläisen *Pommituslentolaivue 48* (Koala) on *Suomen ilmavoimien laivueet* -sarjan neljäs ja viimeinen osa. Siinä pureudutaan laivueen vaiheisiin jatko- ja Lapin sodassa. Lentolaivue 48 perustettiin vuoden 1941 lopulla ja se toimi aluksi koulutusyksikkönä. Saatuaan käyttöönsä sota-saalispommikonekalustoa laivue aloitti sotalennot. Laivue osallistui pommituksiin, mutta sen päätehtävänä olivat ilmakuvaus- ja tiedustelulennot. Vuoden 1943 lopulla laivue sai uusia Suomessa valmistettuja Bristol Blenheim -pommittajia, joilla se osallistui kesän 1944 torjuntataisteluihin. Pommituslentolaivue 48:aan kuului niin ikään erillinen valokuvauslentue, joka sai vihiä neuvostojoukkojen suunnitelluista suurhyökkäyksen valmisteluista.

Heikki Parosen *Onni Paronen – Lentomestari Utista* (Apali) on kirja päähenkilönsä elämästä. Viipurilaissyntyinen Paronen osallistui eri hävittäjätyypeillä talvisodan taisteluihin. Hän kävi sodan aikana myös Ruotsissa hakemassa Suomen ilmavoimille uusia koneita. Jatkosodassa Paronen lensi niin ikään eri hävittäjätyypeillä, vuodesta 1943 lähtien Lentolaivueessa 34 Messerschmitt Bf 109 -hävittäjällä. Lentomestari Paronen lensi kaikkiaan 316 sotalentoa, ja Messerschmitt-tunteja hänellä on suomalaisista lentäjistä eniten. Paronen saavutti 12,5 vahvistettua ilmavoittoa.

Suomen ilmailuhistorian muistomerkit (Lentovarikon Kilta) on Aarno Saramäen ja Asko Niemisen toimittama teos, joka kartoittaa kaikki maassamme olevat ilmailumuistomerkit, jotta ne olisivat halukkaiden löydettävissä. Suomalaisten ilmailutapahtumien muistoksi pystytettyjen siviili- ja sotilasilmailumuistomerkkien kokonaismäärä on 171 kappaletta. Muistomerkkitietojen kokoaminen vei toimittajilta kolme vuotta. Hienossa kirjassa on kullekin muistomerkillle varattu oma sivu ja hyvä värikuva. Kohteista on annettu myös niiden sijaintipaikan koordinaatit. Joihinkin kohteisiin opastetaan lisäksi erillisin ajo-ohjein ja tarkoin maastokartoin.

Hannu Valtosen *Hylkyretkiä Pohjolaan* (Keski-Suomen Ilmailumuseo) on julkaisijansa julkaisusarjan numero 10. Se kertoo kirjoittajan tekemistä lentokonehylkyjen etsinnöistä sekä tarjoaa kuvauksia putoamispaikeista. Valtonen kuuluu siihen pieneen ja kansainvälisesti verkottuneeseen harrastajajoukkoon, joka etsii toisen maailmansodan aikaisia sotilaskoneita. Hän on etsinyt hylkyjä Suomen ja Norjan Lapissa jo kolmenkymmenen vuoden ajan. Hylkyretkeilyä helpottaa nykyaikainen tekniikka. Toiminta on luontoretkeilyä ja se lähenee tieteellistä kenttätöitä.

Sodanjälkeisestä ilmavoimien toiminnasta on ilmestynyt muistelmateoksia. Pertti Hälikän *Tarinani* (omakustanne) kertoo tekijän elämästä pääpainon ollessa hänen palveluksessaan ilmavoimissa. Hälikälle kertyi yli tuhat lentotuntia DC-3:lla ja yli 400 tuntia IL-28:lla, kokonaislentotuntimäärän ollessa sotilaskoneilla lähes 3 200. *Koelentäjän päiväkirjasta* (Apali) on puolestaan Jyrki Laukkasen omakohtaisiin kokemuksiin pohjautuva tiivis teos, jossa esitellään Laukkasen koelentämät konetyypit. Laukkanen aloitti uransa ilmavoimissa vuonna 1968, ja ura jatkui vuoteen 2002 saakka pääosin Koelentueessa. Ilmavoimissa Laukkanen lensi miltei 10 000 tuntia. Kirjassaan Laukkanen jakaa myös tietoaan lentämiensä koneiden ominaisuuksista ja antaa oman arvionsa kustakin koneesta. Edellisten teosten linjoilla jatkaa myös Unto Pelkonen, jonka teos *Aikani Suomen ilmavoimissa: Pelti-Heikistä – Nikitaan* (omakustanne) kertoo Pelkosen urasta tähtystäjänä ja kouluttajana. Pelkonen palveli ilmavoimissa 1950-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun.

Myös lentokenttähistorioita on julkaistu. *Luonetjärven varuskunta & Jyväskylän lentoasema 1939–2009* (Ilmasotakoulu) on Martti Lehdon toimittama lyhyt kirjanen aiheestaan. Talvisodassa puolivalmiilta Luonetjärven kentältä käsin toimi Lentorykmentti 4:n Blenheim-pommitkoneita. Jukka Uharin *Porin lentokentän historia 1: Varhaisilmailusta Porin Pamaukseen* (Apali) esittelee aihettaan perusteellisemmin. Talvisodan pommitukset aiheuttivat sen, että kentän käyttötarkoitus muuttui sotilaalliseksi. Jatkosodassa Satakunnassa toimi Luftwaffen suuri huoltokeskus. Porin pamaus viittaakin juuri saksalaisten lähtiessään suorittamaan Porin lentokentän tuhoamiseen.

Suomalaiset ovat kirjoittaneet myös yleisemmistä sotilasilmailun kysymyksistä. Heikki Nikusen *Airpower – Ilmavoimat tiedustelijasta sotien*

ratkaisijaksi (Apali) on esitys ilma-aseen roolin muutoksista ja käytöstä ensimmäisestä maailmansodasta lähtien. Muutokset ovat liittyneet paitsi tekniseen kehitykseen myös toimintaperiaatteiden uudistumiseen. Selkein kehitystrendi on tehokkuuden kasvu. Nikusen teoksesta käy ilmi, että ilmavoimiensa kehittämiseen panostaneet valtiot ovat selviytyneet voittajina sodista. Pentti Perttulan *Jyrisevä taivas – Israelin il-mamahdin synty ja kehitys* (Apali) pureutuu Israelin ilmavoimien kehitykseen ja ilmasodankäyntiin seitsemässä Lähi-idän sodassa. Lisäksi kirjassa käsitellään israelilaisten rauhanaikaisia, osin salaisia operaatioita. Perttulan mukaan Israelin menestys ilmasodankäynnissä on muuta-kin kuin vaan kallista huipputeknologiaa.

Suurten sotien ilmataistelut kiinnostavat monia sotahistorian har-
rastajia. Kurt Braatzin *Werner Mölders: Hävittäjälentäjän elämä ja kuo-
lema* (Koala) on elämäkerrallinen teos. Werner Mölders hankki kan-
nuksia Espanjan sisällissodassa. Hän oli taitava lentäjä ja hyvä ampuja
sekä loistava taktikko. Mölders oli mukana kehittämässä taktisesti yli-
voimaista nelisormimuodostelmaa, josta muodostui yksi saksalaisten
ilmasotamenestyksen kulmakivistä. Hän ehti osallistua toisen maail-
mansodan alkutaisteluihin lentueenpäällikkönä saavuttaen ensimmäi-
senä saksalaispilottina sadan pudotuksen rajapyykin. Vuonna 1941
kuollut Mölders päätti uransa Luftwaffen hävittäjälentäjien tarkastajana.

Johnnie Johnsonin *Spitfire-ässä* (Koala) on uusi suomennos vuonna
1958 nimellä *Väistä, sininen parvi* ilmestyneestä kirjasta. Johnson kir-
joittaa omista kokemuksistaan RAF:n pilottina toisessa maailmansodas-
sa. Johnson osoittautui kyvykkääksi lentäjäksi, josta tuli myöhemmin
lentorykmentin komentaja. Hän saavutti Spitfirellä yhteensä 38 ilma-
voittoa, mikä teki hänestä RAF:n menestyksekkäimmän hävittäjälentä-
jän. Saksalaiset eivät onnistuneet ampumaan häntä alas kertaakaan. So-
dan jälkeen ilmamarsalkaksi ylennyt Johnson perusti nimeään kantavan
asuntorahaston, joka tarjoaa asuntoja vanhuksille ja vammaisille.

Myös Vietnamin sodan ilmatoimintaa on käsitelty yhdysvaltalaisen
lentäjien näkökulmasta. Ed Rasimuksen *Ukkosen jyrinä: Thunder-
chief-lentäjänä Vietnamissa* (Koala) keskittyy nimensä mukaisesti kir-
joittajansa kokemuksiin Republic F-105 Thunderchief -hävittäjäpom-
mittajan ohjaajana. Rasimusta vastassa olivat Pohjois-Vietnamin tai-
vaalla MiG-hävittäjät. Syöksyessään matalalle hän joutui kohtaamaan
tulivoimaisen ilmatorjunnan.

Randy Zahnin *Cobra-pilotti – Taisteluhelikopterilentäjänä Vietnamissa* (Koala) esittelee Zahnin vaiheita Bell AH-1 Cobra -kopterin lentäjänä. Realistisen tuntuudessa kirjassa kuvataan sotaan sopeutumista ja ihmisen muuttumista kirkasotsaisesta nuorukaisesta tehokkaaksi tappajaksi. Zahn kävi sotaansa viidakossa puiden latvojen tasalla. Hän kirjoittaa, miten hän näki omin silmin taisteluhelikopterinsa asejärjestelmien tulivoiman jäljet. Hän todisti myös aseveljiensä alasampumisia.

Superhävittäjät ja taistelukoneet (IMP Nordic) on nykyaikaisimpia superhävittäjiä ja taistelulentokoneita esittelevä teos. Kirja pureutuu konetyyppien suunnitteluun ja palvelushistoriaan. Kirjan kylkiäisenä tulee DVD-filmi, jossa esitellään modernien hävittäjäkoneiden asejärjestelmien tehoa. Kirjaa myydään ainoastaan imponline.fi-verkkokaupassa.

Naapurimaiden kirjantekijät

Ruotsalaiset ja venäläiset julkaisivat vuonna 2009 niin ikään Suomea tavalla tai toisella käsittelevää sotahistoriallista kirjallisuutta, joka keskeytyi tällä kertaa enimmäkseen talvisotaan.

Pavel Konovaltjukin ja Einar Lythin teos *Vägen till Poltava: Slaget vid Lesnaja 1708* (Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek) kertoo suuresta Pohjan sodasta ja sen sotaretkistä, joilla oli mukana myös suomalaisia. Puolan alueella vuonna 1708 käyty Liesnajan taistelu oli Pultavan tappion esinäytös, jossa Lewenhaupt menetti kaikki tykkinsä sekä huomattavan osan kuormastoistaan. Suomalaiset varastivat alkoholin ja yli tuhat juopunutta sotilasta piti jättää jälkeen. Kirja on tyylikkäästi kuvitettu ja siinä on runsaasti tekstiä havainnollistavia karttoja.

Mikael Forslundin *Gloster Gladiator & Hawker Hart: In Combat with Swedish voluntary Wing F 19, Finland 1940* (Mikael Forslund Produktion AB) on näyttävän oloinen ja laajasti kuvitettu englanninkielinen teos ruotsalaisen, vapaaehtoisista kokoonpannun ilmavoimien yksikön toiminnasta talvisodassa. F 19 -laivueen ruotsalaislentäjät tulivat tukemaan Pohjois-Suomen muuten vähäistä ilmapuolustusta ja tuottivat tappioita punailmavoimille.

När hoten var starka: Uppkomsten av en väpnad folkrörelse (Text & Bild Konsult) on etnologi Lars Brinkin kirja kodinturvajoukoista Ruot-

sisä. Teoksessa on pitkäkö luku talvisodasta ja sotaan osallistuneista ruotsalaisista vapaaehtoisista. Brink omistaa laajan tilan sotavuosien käsittelylle. Hän pureutuu myös pitkän luvun verran kodinturvajoukoissa palvelleen ja Neuvostoliiton käsissä kadonneen Raoul Wallenbergin tapaukseen.

Mannerheim-linja on kiinnostanut venäläisiä tutkijoita ja sotahistorian harrastajia. E. A. Balashovin *Linija Mannergejma* (Karelisko 2009) käsittelee Karjalan kannaksen linnoittamista. Kirjoittaja on aktiivinen maastotutkija ja paikallishistorioitsija, joka on kartoittanut suomalaisien tekemien kantalinnoitteiden paikat ja piirräntänyt ne kartoille. Kirja muistuttaa »kotiseutujulkaisua», ja se on venäläiselle lukijakunnalle suunnattu retkiopas. Balashovin teoksessa on jonkin verran tuttuja suomalaiskuvia mutta myös runsaasti pieniä ja vaatimattomia kuvia betonisten linnoituslaitteiden nykykunnosta.

The Mannerheim Line 1920–39: Finnish Fortifications of the Winter War (Osprey) on Bair Irincheevin kirjoittama, tunnetussa *Fortress*-sarjassa julkaistu kirjanen. Irincheev käy yleisellä tasolla läpi sekä talvisodan suomalaislinnoitteiden teknisen puolen ja arkkitehtuurin että Keski-Kannaksella käydyt taistelut. Lisäksi hän murtaa joitakin Mannerheim-linjaan liittyneitä myyttejä ja puolitotuuksia. Irincheevin kirjanen on selvästi tarkoitettu kansainväliselle lukijakunnalle. Se on monipuolisesti ja tyylikkäästi, osin värikuvien ja piirroksin kuvitettu.

Sergei Veriginin *Karelija v gody voennyh ispytanj* (Petrozavosk State University Press) on venäläisiin ja suomalaisiin arkistolähteisiin ja muutenkin laajaan lähdeaineistoon perustuva aluehistoriallinen kokonaisesitys Karjalan tasavallan ja sen asukkaiden vaiheista toisessa maailmansodassa. Verigin tarkastelee aiheitaan monipuolisesti poliittisen, sosiaali- ja taloushistorian näkökulmista. Hän osoittaa, että sota vaikutti suuresti Venäjän Karjalan poliittiseen ja sosio-ekonomiseen kehitykseen. Kirja täyttää monia tutkimuksellisia aukkoja.

Suuren maailman menestyskirjailijoiden malliin

Ruotsin Akatemian jäsenen Peter Englundin pitkään odotettu *Sodan kauneus ja kauheus* (WSOY) on erilainen kirja ensimmäisestä maailmansodasta. Englundin hienosti kirjoitetun kirjan kertojia ovat yhdek-

säntoista erimaalaista, pääosin nuorta rivimiestä ja -naista, jotka ovat todellisia henkilöitä. Englund kirjoittaa ihmiskohtalot ja päähenkilöiden omat tekstit kollektiivisen päiväkirjan muotoon. Sotatapahtumat ovat taustalla ja pääosissa sodan arki, kertojien tunteet, vaikutelmat, elämykset ja tunnelmat. Suomalaiseen laitokseen on lisätty luku Venäjän armeijassa palvelleen suomenruotsalaisen kapteeni Paul von Gerichin kokemuksista.

Normandia 1944 (WSOY) on tuotteliaan brittikirjailijan ja sotahistorioitsijan Antony Beevorin kirja toisen maailmansodan käännekohtiin kuuluvasta Normandian maihinnoususta ja sitä seuranneista tapahtumista aina Pariisiin vapautukseen saakka. Beevor kirjoittaa lukijaansa viihdyttävästi sahaten ylä- ja ruohonjuuritason väliä. Hän ei unohda myöskään osapuolten operaatioita kohdanneita ongelmia. Rehellisyuden nimissä on tunnustettava, että kirja on vain kalpea aavistus siitä, mihin Beevor on joskus pystynyt. Lisäksi teoksen suomennokseen on jäänyt erittäin runsaasti asia- ja käännösvirheitä.

Antony Beevorin ja Artemis Cooperin *Pariisi miehityksen jälkeen 1944–1949* (Siltala) kuuluu Beevorin varhaisempaan tuotantoon. Hän on kirjoittanut sen vaimonsa kanssa. Cooperille aihe on omakohtainen, sillä hänen isoisänsä työskenteli toisen maailmansodan jälkeen suurlähettiläänä Pariisissa. Kirja käsittelee rauhaan paluuta Ranskan pääkaupungissa. Saksalaismiehityksen päättyminen nostatti pariisilaisissa ilon tunteita, mutta se merkitsi myös rajuja kansallisia ja poliittisia ristiriitoja, erityisesti valtataistelua Charles de Gaullen ja vastarintaliikkeen edustajien välillä. Sotaa seurasi myös kollaboraattorien vaino ja rankaiseminen. Lisäksi kirjassa kuvataan runsaasti kulttuurielämän nousua.

Maailmansotien näyttämöiltä tekstein ja kuvin

Guido Knoppin kirjoittama *Wehrmacht: Hitlerin armeija* (Ajatus) käy läpi Wehrmachtin synnyn ja varustautumisen. Wehrmachtin riveissä palveli lähes 18 miljoonaa miestä, joista runsaat viisi miljoonaa kuoli joko rintamalla tai sotavankeudessa. Teoksessa pohditaan myös muutoksia armeijan ja Hitlerin suhteissa ja kuuliaisuudessa eikä unohdeta myöskään rikoksia ihmisyyttä vastaan. Knopp ei mainitse kirjassaan Suomessa olleita saksalaisjoukkoja. Kirjassa on erikoinen mutta toimi-

va taittoratkaisu: sivuilla on lyhyitä leipätekstistä irrallaan olevia haastattelu- ja muita katkelmia.

Gordon Williamsonin *Waffen-SS: Saksan eliittijoukot 1933–1945* (Koala) perehdyttää lukijansa lyhyesti Waffen-SS:n organisaatioon, aseisiin, kalustoon, varusteisiin ja taistelumenetelmiin. Lisäksi kirjassa tulevat esitellyiksi monet tunnetut SS-miehet. Williamson keskittyy kirjassaan teknisiin seikkoihin, asetekniikkaan, moottoriajoneuvoihin ja panssareihin. Anniltan ohueksi jäävän kirjan mielenkiintoisuutta lisää kuitenkin runsas ja pitkälti myös harvinainen kuvitus.

Ensimmäinen maailmansota valokuvina (Readme) on J. H. Andriessenin järkälemäinen kuvakirja »Suuresta sodasta». Teos on julkaistu alun perin Hollannissa vuonna 2002. Sodan tausta saa kirjassa kohtuullisen suuren palstatilan. Andriessenin pyrkimyksenä on ollut korjata perinteisiä tulkintoja ja myyttejä ensimmäisestä maailmansodasta ja esittää sodan kärsimys ja järjettömyys. Hän ei keskity pelkästään Länsirintamaan, vaan käsittelee tapahtumia myös muilla rintamilla.

David Boylen *Toinen maailmansota valokuvina* (Readme) on edellisen sisarteos ja kuvakertomus toisen maailmansodan sotänäyttämöistä. Teos, jossa on 900 tuttua ja vähemmän tunnettua valokuvaa, on alun perin ilmestynyt Hollannissa vuonna 1998. Kirjan alkuosa käsittelee sodan taustoja ja tapahtumia Euroopassa ja Pohjois-Afrikassa, kun taas jälkipuolisko on omistettu Tyynenmeren alueen tapahtumille.

Boyle mainitsee Suomen vain ohimennen, kuten tekee myös Will Fowler, joka on julkaissut kuvateoksen *Itärintama harvinaisissa valokuvissa 1941–1945* (Multikustannus). Fowlerin teos esittelee kuvin Stalingradin, Kurskin ja Berliinin kaltaisia merkittäviä taisteluita. Fowler on hankkinut kuvia Ukrainan valtionarkistosta. Monet otokset ovat aiemmin julkaisemattomia. Kirjan kuvien pääosissa ovat rivimiehet, erityisesti puna-armeijan sotilaat, kasakat sekä partisaanit. Kuvista välittyy hyvin sääolojen vaikutus sotatoimiin.

Robert Jacksonin *Itämeri sotänäyttämönä: Suomi, Baltian maat ja Puola sodassa 1918–1945* (Minerva) on suppea esitys Itämeren piirin valtioista sotilaallisen toiminnan näyttämöinä. Kirjassa korostuu ilmapvoimien ja laivastojen roolit. Suomen vaiheita talvi- ja jatkosodassa sivutaan jonkin verran. Jackson käsittelee aihettaan yleiseurooppalaisessa kontekstissa ja asettaa näin ollen Suomen rintamien tapahtumat laajempiin yhteyksiinsä.

Anthony Tucker-Jonesin *Stalinin kosto: Puna-armeijan vastaisku kesällä 1944* (Minerva) englanninkielinen nimi sisältää operaatio Bagrationin ja saksalaisten Keskisen armeijaryhmän tuhoamisen. Tucker-Jonesin kirja kertoo tuosta massiivisesta sotatoimesta, jonka seurauksena puna-armeija työnsi saksalaiset pois Neuvostoliitosta. Kirjassa tarkastellaan molempien osapuolten suunnitelmia ja päätöksentekoa. Tucker-Jones tarkastelee myös Suomen roolia osana itärintamaa.

Kaikilla rintamilla: Toisen maailmansodan historia (Otava) on Martti Turtolan ja Lasse Pajalan tiivis yleisesitys ja hakuteos toisesta maailmansodasta. Teoksessa pohditaan uusimpaan tutkimukseen nojautuen syitä sodan syttymiseen ja sen seurauksia sekä vastataan kysymyksiin mitä tapahtui, missä, milloin ja miksi. Teos jakaantuu Pajalan laatimaan kronologiaan ja Turtolan kirjoittamiin lyhyisiin erikoisartikkeleihin keskeisistä tapahtumakokonaisuuksista ja taisteluista. *Kaikilla rintamilla* -teos vie lukijansa myös Suomea koskettaviin sotatoimiin.

Valloittajia ja valtakuntia

Aleksanteri Suuren sotaretket (Gummerus) on Ruth Sheppardin toimitama osaelämäkerran kaltainen teos, jossa käydään läpi tunnetun sotapäällikön elämää, uraa ja ennen kaikkea sotaretkiä. Makedonian kuningas saavutti 300-luvulla eKr. useita voittoja Persian valtakunnasta. Aleksanteri Suuri kulki vuosia kestäneiden retkiensä aikana tuhansia kilometrejä käyden historiaan jääneitä taisteluista ja piirittäen useita kaupunkeja. Vaikka hän kuoli nuorena, hän rakensi Kreikasta ja Egyptistä Intiaan saakka ulottuneen valtakunnan.

Thomas J. Craughwellin *Barbaarien valloitusretket* (Karisto) tarkastelee sitä, miten valloittajakansat ryöstön ja hävityksen ohella loivat samalla uutta ja muovasivat näin tulevaa Eurooppaa. Oppikirjamaisesti kuvitetun teoksen sivuilla seikkailevat viikingit, vandaalit, hunnit, mongolit, frankit, gootit, normannit, maurit ja tataarit. Craughwell käsittelee runsaasti Attilan ja Tšingis-kaanin kaltaisia varhaiskeskiajalla vaikuttaneita sotapäälliköitä.

Adrian Goldsworthyn *Rooman valtakunnan tuho* (Ajatus) tuo esiin uusia tulkintoja voittamattoman Rooman valtakunnan hajoamiseen vaikuttaneista syistä. Kyse on tutkijoita pitkään askarruttaneesta kysy-

myksestä. Goldsworthy puhuu hitaasta hajoamisprosessista ja korostaa äärimmäisten persoonallisuuksien roolia, vallankumouksellisia uusia ajatuksia ja uskontoja sekä sitä, että roomalaiset sotilaat olivat valmiita taistelemaan toisiaan vastaan. Kirjassa väitetään, että antiikin supervalta ja sotilasmahti hajosi lopulta ilman ulkoisia vihollisia eliitin asettaessa oman kunnianhimensa valtion edun edelle.

Hitler (Otava) on Ian Kershaw'n järkälemäinen elämäkertateos historiaan kielteisellä tavalla jääneestä johtajasta. Todellisuudessa kirjan alkuteos on lyhennetty laitos vielä paljon pidemmästä kaksiosaisesta teoksesta. Kershaw kysyy, miten Adolf Hitler oli onnistua Euroopan alistamisessa. Kirjassaan Kershaw painottaa kohdehenkilönsä häikäilemättömyyttä, demagogin taitoja sekä kykyä käyttää hyväksi vastustajiensa heikkouksia. Hitler pääsi valtaan ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä sekavissa oloissa. Hän oli poikkeuksellinen persoona, mutta ihmisenä onnto. Führer näytteli roolinsa ja tällä oli myös onnea.

Varia

Edellisten lisäksi vuonna 2009 ilmestyi suomeksi joitakin sekalaisia teoksia, joilla on joko vähän tai ei ollenkaan tekemistä Suomen sotahistorian kanssa.

Roger Manwellin ja Heinrich Fraenkelin *Operaatio Valkyyria: Miehet jotka yrittivät tappa Hitlerin* (Minerva) on kuvaus rohkeiden upseerien epäonnistuneesta salamurhasuunnitelmasta. Pommi räjähti heinäkuussa 1944 Sudenpesässä, mutta Führer selvisi attentaatista kuin ihmehen kaupalla ja vain lievästi loukkaantuneena. Kirja ilmestyi Suomessa samoihin aikoihin kuin salaliittoa käsittelevä Hollywood-elokuva tuli ensi-iltaan. Salamurha- ja vallankaappausuunnitelman keskeisiä hahmoja oli eversti von Stauffenberg, jota elokuvassa esitti Tom Cruise. Mönkään mennyttä suunnitelmaa seurasivat laajat pidätykset ja rannkaisutoimet. Moni salaliittolainen teloitettiin.

Danielle Ganserin *Naton salaiset armeijat: Operaatio Glaudio ja terrorismi Länsi-Euroopassa* (Like) kuvaa kylmän sodan aikana tehtyjä laittomuuksia. Ganser on lisännyt kirjansa suomalaisen laitokseen lyhyen luvun stay behind -verkostosta ja Naton toiminnasta Suomessa. Luku perustuu lähinnä Jukka Rislakin keräämiin tietoihin.

Hermann Kinderin, Werner Hilgemannin ja Manfred Hergtin *Maailmanhistorian Atlas: Ranskan vallankumouksesta nykypäivään* (Ajatus) käy läpi tärkeimmät historialliset tapahtumat ja henkilöt vuodesta 1789 alkaen näihin päiviin saakka. Kyse on ensi kerran vuonna 1966 julkaistusta kartastosta, jossa on runsaasti tietoa erilaisista sodista. Siinä on esitetty kartoin ja tekstein muun muassa Persianlahden ja Irakin sodat.

Panssarivaunut ja panssaroidut ajoneuvot: 300 sotilasajoneuvoa ympäri maailman (Karisto) on Philip Trewhittin taskukokoinen opaskirja, jossa esitellään 300 panssaria ja muuta sotilasajoneuvoa lähes koko 1900-luvulta. Kustakin ajoneuvosta on lyhyt tekstiosuus sekä keskeiset tekniset ominaisuudet. Kirja on selvä hakuteos, johon on valikoitunut yksi suomalainen sotilasajoneuvo: Sisu-maastokuorma-auto.

Stephen Weirin *Maailmanhistorian huonoimmat päätökset ja ihmiset niiden takana* (Schildts) vyöryttää esiin lukuisia idioottimaisia päätöksiä. On sanomattakin selvää, että monet katastrofaalisista päätöksistä liittyvät tavalla tai toisella sodankäyntiin. Weirin teoksessa monet tunnetut päätökset joutuvat uuteen valoon. Hän pyrki löytämään kunkin päätöksen motivaation, mutta päätösten taustojen esittämisessä on paikoin hieman jälkiviisauden maku. On kyllä helppo uskoa, että esimerkiksi Napoleon marssitti armeijansa Venäjälle vihan ja ylpeyden vuoksi.

Vietnamin sota (Ajatus) on Andrew Wiestin toimittama kokonaisesitys yhdestä 1900-luvun pisimmästä konfliktista, jonka vaikutukset tuntuvat vielä yli kolme vuosikymmentä Vietnamin sodan päättymisen jälkeen. Kokoomateoksen kirjoittajiin kuuluu joukko tunnettuja yhdysvaltalaisia tutkijoita ja sotilaita sekä sodan omakohtaisesti kokeneita vietnamilaisia. Wiest korostaa, että Vietnamin sota oli monitahoinen konflikti. Teos luo kohtuullisen kattavan kokonaiskuvan aiheestaan. Kirjan lopussa on Simo Liikasen lyhyt katsaus Suomessa ilmestyneeseen Vietnam-aiheiseen kirjallisuuteen ja -tutkimukseen.

Toimintakertomus vuodelta 2009

Vuosikokous

Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Tieteiden talolla Helsingissä 26.3.2009. Kokouksen puheenjohtajana toimi seuran kunniajäsen ja entinen puheenjohtaja, dosentti Martti Turtola ja sihteerinä seuran hallituksen jäsen, filosofian maisteri Anssi Saari.

Vuosikokouksessa käsiteltiin sääntömääräiset asiat. Lisäksi kokouksen alussa palkittiin ansioituneita Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäseniä sekä jaettiin Seuran vuoden 2009 gradupalkinnot (aiheet kohdassa Muu toiminta).

Suomen Sotahistoriallisen Seuran hopeisella ansiomerkillä palkittiin valtiotieteiden tohtori Esko Vuorisjärvi. Esko Vuorisjärvi on monivuotinen Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsen. Hän on ollut vuosina 1993–2009 seuran hallituksen jäsen ja jäätyään pois hallitustehtävistä vuonna 2009 jatkanut edelleen seuran gradupalkintotoimikunnan puheenjohtajana.

Hallitus

Seuran puheenjohtajaksi valittiin uudelleen professori, yleisesikuntaeversti Pasi Kesseli.

Vuosikokous valitsi erovuorossa olleista hallituksen jäsenistä uudeen hallitukseen ekonomi KHT Timo Mäen, varatuomari Heikki Pohjolaisen, erikoissairaanhoitaja Eeva Tammen sekä dosentti Pasi Tuunaisen.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallitus vuodelle 2009 muodostui seuraavanlaiseksi:

puheenjohtaja

– professori *Pasi Kesseli*

hallituksen jäsenet sekä vuosi, jolloin erovuorossa

– prikaatikenraali *Pentti Airio* 2010

– diplomi-insinööri *Carl-Fredrik Geust* 2010

– filosofian maisteri *Markku Melkko* 2010

– sihteeri *Pirjo Pesonen* (matkasihteeri) 2010

– professori *Ohto Manninen* 2011

– toimituspäällikkö *Pekka Saloranta* 2011

– hinnoittelupäällikkö *Sami Korhonen* 2011

– filosofian maisteri *Anssi Saari* 2011

– ekonomi KHT *Timo Mäki* (rahastonhoitaja) 2012

– varatuomari *Heikki Pohjolainen* (palkitsemistoimikunnan puheenjohtaja) 2012

– erikoissairaanhoidtaja *Eeva Tammi* 2012

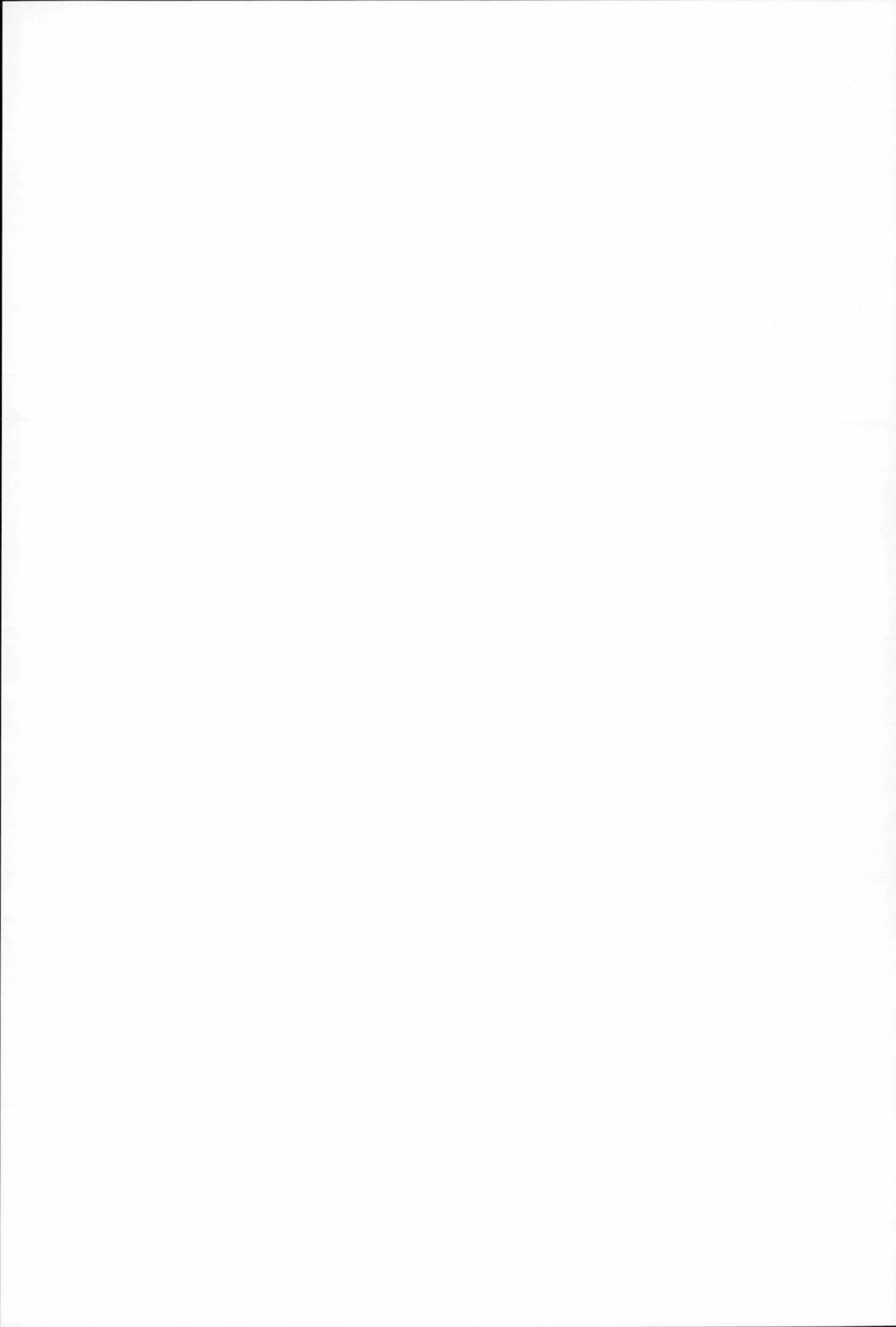
– dosentti *Pasi Tuunainen* 2012

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet kauppatieteiden maisteri KHT Hannu Siniharju ja kauppatieteiden lisensiaatti KHT Seppo Pitkänen, varalla pankinjohtaja Kari Salo ja KHT Arto So-panen.

Hallitus valitsi seuran varapuheenjohtajaksi prikaatikenraali Pentti Airion. Rahastonhoitajana jatkoi ekonomi Timo Mäki, sihteerinä filosofian lisensiaatti Juho Kotakallio, matkasihteerinä sihteeri Pirjo Pesonen ja jäsensihteerinä tietohallintojohtaja Jukka Heikkilä. Seuran uudeksi webmasteriksi hinnoittelupäällikkö Sami Korhosen tilalle saatiin yrittäjä Timo Kuusinen.

Jäsenmaksut

Vuosikokous korotti henkilöjäsenen vuosimaksun 33 euroon. Ainaisjäsenmaksu on maksuvuoden henkilöjäsenen vuosimaksu viisitoistaker-taisena. Kannattavan henkilöjäsenen ja yhteisöjäsenen vuosimaksu on

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry.
Krigshistoriska Samfundet i Finland rf.

Seura perustettiin vuonna 1944 Sotamuseon kannatusyhdistykseksi. Seuraan kuuluu henkilöitä ja yhteisöjä, joita kiinnostaa sotahistoria, ase- ja varustehistoria sekä Suomen sotahistorian tallentaminen ja vaaliminen. Seuran tarkoituksena on edistää sotahistoriallista asianharrastusta, tutkimustyötä ja julkaisutoimintaa. Seura järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja ja matkoja sekä julkaisee sotahistoriallisia teoksia. Sotahistoriallinen aikakauskirja ilmestyy kerran vuodessa.

Seuran puheenjohtaja on yleisesikuntaeversti, dosentti Pasi Kesseli ja varapuheenjohtaja prikaatikenraali, sotatieteiden tohtori Pentti Airio. Seuran sihteerinä toimii kapteeni Juha Hollanti ja rahastonhoitajana suunnittelija Pertti Räisänen. Sotahistoriallisen aikakauskirjan päätoimittaja on dosentti, filosofian tohtori Touko Perko ja toimitussihteerinä filosofian maisteri Riitta Blomgren.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran postiosoite:
PL 266, 00171 Helsinki

Seuran sähköpostiosoite:
ssh@ssh.fi (puheenjohtaja)

Seuran internet-kotisivu:
www.sshs.fi

Seuran liittymis-/jäsenmaksu on 33 euroa. Ainaisjäsenmaksu on maksuvuoden henkilöjäsenen vuosimaksu viisitoistakertaisena. Kannattavan henkilöjäsenen ja yhteisöjäsenen vuosimaksu on sama kuin henkilöjäsenen vuosimaksu. Kannattavan yhteisöjäsenen vuosimaksu on henkilöjäsenen vuosimaksu kymmenkertaisena.

Apusisarjärjestö jatkosodassa (Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta) ja Marko Tiaiselle tutkielmasta *Kunniallinen rauha horisontissa – kangastus vai fakta? Kustaan sodan rauhantekoon johtanut diplomaattinen prosessi 1788–1790* (Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta). Toista palkintoa ei jaettu. Kolmatta palkintoa, 750 euron stipendiä, sen sijaan jaettiin kaksi kappaletta: Anne Wacklinille tutkielmasta *Suojeluskunnat ja Lotta Svärd syksyllä 1944. Toiminnan lopettaminen ja omaisuuden luovutukset Keski-Suomessa* (Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta) ja Virpi Vuoriselle tutkielmasta *Laki eräistä toimenpiteistä Espanjan sisällissotaan osallistumisen estämiseksi. Suomalaisen puolueettomuuden tausta ja todellisuus* (Turun yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta).

Sotahistoriallinen Seura osallistui Messukeskuksessa 22.–25.10. järjestetyille Kirjamessuille yhden välivuoden jälkeen osana Maanpuolustuskorkeakoulua.

Seuran edustaja Carl-Fredrik Geust kävi huhtikuussa Pietarissa Pietari ja Pohjoismaat -seminaarissa esittelemässä Maanpuolustuskorkeakoulun Porkkalan vuokra-aluetta käsittelevää kirjaa. Antero Uitto esitteli samassa tilaisuudessa Neuvostoliitossa vuonna 1918–1944 julkaisua suomenkielistä kirjallisuutta käsittelevää bibliografiaansa.

Seuran edustaja Pentti Airio osallistui Lappeenrannan kaupungin johtaman Tali-Ihantala-keskushankkeen esiselvityksen laadintaan.

Seuran edustajat kävivät onnittelemassa professori, eversti Matti Lappalaista hänen täyttäessään 80 vuotta. Hänelle luovutettiin seuran mitali n:o 5.

Seura aloitti 2.12. yhteistoiminnassa Sotamuseon kanssa viikoittain pidettävän viidentoista esitelmän talvisota-luentosarjan. Vuoden 2009 puolella luentoja ehti seurata noin 1 300 kuulijaa.

Talous

Seuran tilinpäätös osoitti 13 139,78 € ylijäämää.

Seuran kevätretki tehtiin Viroon Naissaaren ja Lagedin sotamuseoon 6.–7.6. Oppaina toimivat seuramme jäsen Jari Forsblom sekä museonjohtaja Johannes Törs. Matkalle osallistui 45 jäsentä.

Lauantaina 5. päivänä syyskuuta seura järjesti kaikille sotahistoriasta kiinnostuneille avoimen merisota-aiheisen seminaarin Turussa Forum Marinumissa. Esitelmöijinä olivat professori Ohto Manninen, tutkija Juha Joutsu, komentaja evp. Visa Auvinen, komentaja evp., VTM Eero Auvinen, FM Markku Melkko sekä tutkija Mikko Meronen. Seminaariin osallistui 90 henkilöä.

Syyskuussa 10.–17.9. seura teki matkan Krimille varapuheenjohtaja Pentti Airion johdolla. Asiantuntijaoppaana toimi seuramme hallituksen jäsen Carl-Fredrik Geust, joka johdatti retkeläiset Krimin monipuoliseen sotahistoriaan. Matkalle osallistui 46 jäsentä.

Lokakuussa 16.–18.9. seura teki matkan Karjalan kannakselle teemana talvisota ja erityisteemana suojajoukkotaistelut. Asiantuntijaoppaana toimi seuran hallituksen entinen puheenjohtaja ja kunniajäsen, everstiluutnantti evp., VTM Ari Raunio. Matkalle osallistui 43 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden 2009 aikana 10 kertaa ja piti yhden sähköpostikokouksen.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 28 ilmestyi lokakuussa. Kirjan ulkoasua muutettiin vielä edellisestä vuodesta jonkin verran. Kirjan päätoimittajana on toiminut dosentti Touko Perko. Toimituskuntaan ovat kuuluneet professori Ohto Manninen, toimituspäällikkö Pekka Saloranta, komentaja evp., sotatieteiden tohtori Ove Enqvist, dosentti Pasi Tuunainen sekä toimitussihteerinä filosofian maisteri Riitta Blomgren.

Muu toiminta

Suomen Sotahistoriallisen Seuran pro gradu -tutkielmapalkinto jaettiin viidettä kertaa. Palkitsemiseen käytettiin yhteensä 5 000 €. Ensimmäistä palkintoa, 1 750 euron stipendiä, jaettiin kaksi kappaletta: Nina Siilastolle tutkielmasta *Auttaen ja hoivaten. Suomen Punaisen Ristin*

sama kuin henkilöjäsenen vuosimaksu. Kannattavan yhteisöjäsenen vuosimaksu on henkilöjäsenen vuosimaksu kymmenkertaisena.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Sotahistoriallisessa Seurassa oli 911 jäsentä, joista vuosijäseniä 869, ainaisjäseniä 34, kunniapuheenjohtajia 1, kunniajäseniä 3, kutsujäseniä 1, lahjoittajajäseniä 2 sekä yhteisöjäseniä 1. Vuoden 2009 aikana seuraan liittyi 61 uutta jäsentä. Seurasta erosi vuonna 2009 26 jäsentä ja maksamattomien jäsenmaksujen takia seurasta katsottiin eronneeksi 26 jäsentä vuoden 2010 alusta lähtien. Nettolisäys vuonna 2009 oli 9 henkilöä.

Seuran jäsenistölle postitettiin vuonna 2009 kolme jäsenkirjettä. Sama kirje lähetettiin sähköpostina koeluontoisesti niille henkilöille, joilla oli sähköpostiosoite. Noin puolet jäsenistä oli ilmoittanut sähköpostiosoitteensa.

Seuran hallituksen jäsen, rahastonhoitaja, ekonomi, KHT Timo Mäki menehtyi sairauskohtaukseen seuran matkalla Karjalan kannaksella Terijoella 16.10. illalla.

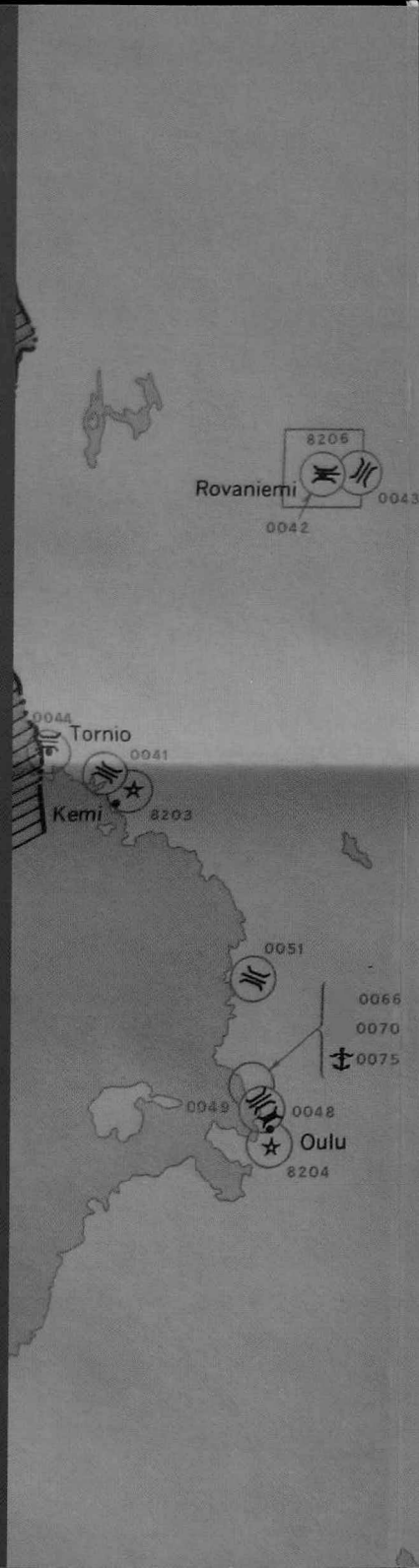
Seuran toiminta vuonna 2009

Vuosikokoukseen Tieteiden talolla Helsingissä 26.3. osallistui 92 jäsentä. Kokouksen jälkeen kokousesitelmän piti filosofian lisensiaatti Matti Kosonen aiheesta Suomalainen sotilastiedustelu 1920- ja 1930-luvulla sekä valmistautuminen sotaan.

Huhtikuun 15. päivänä tutustuttiin Kansallismuseon Suomen sota-näyttelyyn. Paikalla oli 32 jäsentä.

Ensimmäinen syyskokous pidettiin 30.9. kello 18.00 Sotamuseossa Liisankatu 1:ssä. Kokousesitelmän piti ruotsin kielellä ruotsalainen eversti (1.lk) evp Einar Lyth aiheena Suuren Pohjan sodan Pultavan ja Lesnajan taistelut. Paikalla oli 36 kuulijaa.

Toinen syyskokous pidettiin 23.11. kello 18.00 alkaen Helsingissä Tieteiden talolla. Kokousesitelmän piti valtiotieteiden tohtori, majuri Juha Mälkki aiheena Talvisodan henki. Tilaisuudessa oli 85 kuulijaa.

Kannen kuva: USA:n maalikarttaindeksiin merkittiin 1950-luvulla omin symbolein muun muassa sillat, satamat ja polttoainesäiliöt.

Cover: Bridges, harbor installations, fuel storage sites, and other potential targets were shown by specific symbols on US target maps in the 1950s.

ISSN 0357-816X